

AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH W KONINIE
АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ НАУК У КОНІНІ
UNIWERSYTET NARODOWY W UŻHORODZIE
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
POŁUDNIOWO-WSCHDNI INSTYTUT NAUKOWY W PRZEMYSŁU
ПІВДЕННО-СХІДНИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У ПЕРЕМИШЛІ
CHERSONSKA AKADEMIA EDUKACJI CIĄGŁEJ
КВНЗ «ХЕРСОНСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»

ROZWÓJ NOWOCZESNEJ EDUKACJI I NAUKI –
STAN, PROBLEMY, PERSPEKTYWY
*TOM XV: BADANIA NAUKOWE W KONTEKŚCIE WYZWAŃ
I KONFLIKTÓW*

Pod redakcją:

Jan Grzesiak, Ivan Zymomrya, Vasyl Ilnytskyj

РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ:
РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ
*TOM XV: НАУКОВІ ПОШУКИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ
І КОНФЛІКТІВ*

За редакцією:

Ян Гжесяк, Іван Зимомря, Василь Ільницький

Konin – Użhorod – Przemyśl – Chersoń
2023

Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон
2023

УДК 371.1:001(08)
ББК 74.04я43
Р 64

Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XV: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомя, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023. 254 с.

Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Tom XV: Badania naukowe w kontekście wyzwań i konfliktów / [Red.: J. Grzesiak, I. Zymomyra, W. Ilnytskyj]. Konin – Użhorod – Przemyśl – Chersoń: Poswit, 2023. 254 s.

ISBN 978-617-8003-18-0

Видання містить матеріали, що лягли в основу доповідей XV-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи». Молоді та досвідчені науковці висвітлюють актуальні питання в галузях педагогіки, психології, мовознавства та літературознавства, мистецтвознавства, історичних, суспільних та природничих наук, туризму, фізичного виховання та реабілітації. Матеріали стануть корисними для широкої наукової громадськості, викладачів, аспірантів, студентів.

УДК 371.1:001(08)
ББК 74.04я43

Kolegium redakcyjne:

dr hab., prof. J.Grzesiak; dr hab., prof. I.Zymomyra; dr hab., prof. M.Zymomyra; V.Boichuk; dr hab., prof. I.Żorowa (executive editor); dr hab., prof. W.Ilnytskyj; dr hab., prof. J.Kuzmenko; dr hab., prof. O. Dobrowolska; dr hab., prof. T.Mishenina; dr hab., prof. K.Nowakowska; dr hab., prof. O.Newmerżycka; dr hab., prof. A.Peczarskyj; dr H.Wojciechowska; dr R.Żowtani; dr O.Zymomyra; dr M.Pahuta.

Редакційна колегія:

д-р габ, проф. Я.Гжесяк; д-р філол. н., проф. І.Зимомя; д-р філол. н., проф. М.Зимомя; В. Бойчук; д-р пед. н., проф. І.Жорова (відповідальний секретар); д-р іст. н., проф. В.Ільницький; д-р пед. н., проф. Ю.Кузьменко; д-р філол. н., проф. О. Добровольська; д-р пед. н., проф. Т.Мішеніна; д-р габ, проф. К.Новаківська; д-р пед. н., проф. О.Невмержицька; д-р філол. н., проф. А.Печарський; д-р Г.Войтехівська; канд. філол. н., доц. Р.Жовтані; канд. філол. н., доц. О.Зимомя; канд. пед. н., доц. М.Паруга.

Recenzenci:

dr hab., prof. Zenon Jasiński
dr hab., prof. Ihor Dobriański

Рецензенти:

д-р габ., проф. Зенон Ясінські
д-р педагогічних наук, проф. Ігор Добрянський

ISBN 978-617-8003-18-0

© Я. Гжесяк, І. Зимомя, В. Ільницький, 2023
© Посвіт, 2023

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ. МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Антоник І., Фриз П. Особливості діяльності педагога-хореографа в системі мистецької освіти.....	9
Бойчин Р., Терещенко Р. Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського порталу «Nowa Europa Wschodnia».....	11
Гаврін А., Фриз П. Сучасні тенденції стилізації українського народно-сценічного танцю.....	13
Галів М. Початкова військова підготовка учнів у Нижньогайвській середній школі (1950–1980-ті рр.).....	15
Гранд М. Громадська діяльність адвоката Костянтина Паньківського у 1920–1930-ті рр.	18
Дубіна В. Козацьке повстання під проводом С. Наливайка у візіях Ф. Равіти-Гавронського.....	19
Дулішкович В., Фриз П. Театр танцю ХХ століття у контексті діалогу культур.....	22
Ільницький В., Соляр І. Наукова, науково-організаційна діяльність Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в умовах російсько-української війни.....	24
Колієнко А. Історичне краєзнавство: поняття, функції, наукове підґрунтя.....	26
Коломієць Д., Фриз П. Рефлексії творів українських композиторів у хореографічних постановках.....	28
Кочержук Д. Мистецька агенція «Територія-А»: зародження українського звукозапису в системі професійного шоу-бізнесу.....	30
Кулібова Я. Історичний контекст заснування жіночих монастирів.....	32
Мальшина К. Публікації Яна Шедівого з української тематики у словенському друці 1928–1937 рр.	33
Мицавка Ю. Польсько-литовські уніїні домовленості 1499–1501 рр. у зображенні Ф. Папе.....	37
Ніколаєв С. Самбірська учительська семінарія на початку ХХ ст.	39
Петренко О., Фриз П. Сучасний танець як синтез засобів мистецької виразності.....	40
Сапункова А., Фриз П. Розкриття образності героя крізь призму малих танцювальних форм.....	42
Topchyu V. The work of Xenophon Athenians «Anabasis», as the main source for the history of Greek mercenaries in the territory of Persia.....	44
Батюк Т., Кантор М. Кирило Осьмак (1890–1960) в Українському визвольному русі 1940-х років.....	46

Шеменда Х., Бурдяк Р. Архівно-кримінальна справа як джерело до вивчення участі Марії Савчин в Українському визвольному русі (1940-х років)	52
Шепіда Р., Фриз П. Хореографія як засіб розвитку фізичних і духовних здібностей дітей.....	55
Шкода Н., Чепіга У. Музеї військово-історичного профілю Львова в радянську добу.....	58

ПЕДАГОГІКА. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

Бабійчук Т. Домашня робота з української мови за радіоїєсами Володимира Даниленка» (формат повідомлення)	61
Бадер С. Формування критичного мислення громадян в умовах воєнного стану.....	64
Бондаренко Л. Теорія і практика викладання вибіркової компоненти «Масова позакласна робота сучасного вчителя» для майбутніх словесників.....	66
Бондаренко Н., Косянчук С. Онлайн-читання як новий вид грамотності у контексті психострунності особистості.....	68
Ворона С., Алексєєва Г., Горбатюк Л. Телеграм-боти як інструмент автоматизації примітивних процесів на прикладі бота для реєстрації пацієнта.....	71
Гилярська О. Педагогічна риторика в добу цифрових технологій.....	73
Grzesiak J. Neurokognitywistyka u podstaw jakości edukacji w perspektywie przemian transformacyjnych i konfliktów.....	75
Дьордяй М. Реалізація завдань змістової лінії «Дослідження мовних явищ» під час опанування молодшими школярами граматичного матеріалу.....	81
Zimny E. Aktywność zawodowa nauczycieli przedszkoli jako przedmiot badań pedeutologicznych.....	83
Калініченко Т. Дедуктивний – індуктивний і структурний (граматичний) підходи у процесі викладання іноземних мов у ЗВО.....	89
Kamińska J. Poznanie dziecka u podstaw wspomagania jego rozwoju.....	90
Кархут В. Виховання толерантності здобувачів початкової освіти на уроках української мови.....	95
Кісіль М., Кравченко-Дзюндза О. Формування в учнів початкових класів основ мовленнєвої культури.....	97
Кіш Н., Канюк О., Кіш В. До питання сутності мотиваційно-ціннісного компоненту технології КІПС майбутніх фахівців.....	100
Kravets O. Motivation to learning English for specific purposes by means of interactive teaching technologies for medical students.....	101

Кравченко-Дзондза О., Микитчин Л. Методика використання віртуальних засобів для розвитку читацьких інтересів учнів початкових класів.....	104
Кущик В. Комунікативна культура здобувачів початкової освіти та її формування на уроках української мови.....	106
Лисиця В., Куліш І. Перспективи розвитку ОПП «Дошкільна освіта та мова і література (англійська)», освітнього ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 012 Дошкільна освіта.....	108
Лукащук М. Навчання англійської мови в ЗВО в умовах дистанційного навчання.....	110
Мендерецька Н. Художньо-педагогічний традиціоналізм та новаторські ідеї у системі мистецької освіти.....	112
Минда О. Володіння іншомовною комунікативною компетенцією – необхідність професійної підготовки фахівця у сфері публічного управління в Україні.....	114
Мишеніна Т. Лінгвокультурологічний підхід у вивченні майбутніми філологами латини як вибіркової дисципліни.....	116
Новгородський Р., Ткаченко Д. Напрями та форми використання соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі з підлітками.....	118
Огар А., Цимбір Г. Використання коміксів на уроках української мови в початковій школі.....	122
Пастернак М. Предмети мовно-літературної освітньої галузі як джерело реалізації завдань естетичного виховання молодших школярів.....	124
Піддячий М. STEM-освіта учнів у системі загальної середньої освіти: теоретико-методичні засади.....	127
Починкова М. Роль закладів освіти у формуванні критичного мислення громадян.....	129
Саган В., Кравченко-Дзондза О. Формування прогностичних умінь учнів початкових класів у процесі текстової діяльності.....	131
Стойка О. Деякі організаційні форми підвищення цифрової компетентності вчителів в Україні.....	133
Turchenko V. Video materials as a form of information and communication technologies in teaching a foreign language.....	135
Чабак Л. Освіта дорослих в умовах викликів сьогодення.....	137
Чорноус О. Світоглядні реалії дистанційного навчання – результат розвитку інформаційної технології.....	138

ФІЛОЛОГІЯ. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Александрович Т., Малинка М. Жіночі образи у прозі Григорія Сковороди.....	141
---	-----

Газуда О. Особистісний підхід прояву оніричних візій у творі Ніла Геймана «Книга Кладовища»	142
Devitska A., Havrosh T. Linguistic features of political speeches (based on Joe Biden's and Boris Johnson's speeches).....	145
Devitska A., Kozyk A. Discursive traits of Boris Johnson's personality through the prism of cultural linguistics.....	147
Dobrovolska O. Middle English names of sewers and tailors: functional and etymological aspects.....	150
Zymomyra M., Pluskota M., Zymomyra I. Koncept pamięci: znaki czasu przez pryzmat współczesnej recepcji.....	151
Zymomyra O., Zymomyra M. Multifaceted Power of Dmitry Pavlychko's Poetic World.....	154
Лях Т. Самотність як екзистенційний модус в українській новелістиці кінця ХХ – початку ХХІ століть.....	157
Makukhina S. Content and language integrated learning.....	159
Маркова М. Жанрова специфіка поезії Джона Донна «Sonnet. The Token»	160
Матусяк Г. Філософсько-психологічні аспекти мандрів у романі Ольги Токарчук «Бігуни»	162
Nosa B. Reimagining American Literary Traditions: Philipp Meyer's Innovative Approach.....	164
Shovak O. Features of NLP application in the communication process.....	167

СУСПІЛЬНІ НАУКИ. ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Герасименко О., Закаляк Н., Лучковський В. Особливості реабілітації дітей з м'язовими дистрофіями.....	170
Гнот С. Едвард Жарський про спортивне тренування та його значення для здоров'я людини.....	172
Годя І., Корсак Р., Бірман Е. Рекламно-інформаційна діяльність у готельному бізнесі.....	174
Годя І., Корсак Р., Зубак Н. Використання інтернет-ресурсів у діяльності готельно-ресторанних комплексів.....	177
Годя І., Корсак Р., Шубер Д. Роль цифрових технологій в ресторанному бізнесі.....	180
Демиденко М. Вплив фізичного виховання на розвиток дітей з розладом аутистичного спектра.....	182
Demydenko M., Pidvalna O., Obeziuk T. The Impact Of Swimming On Motor Coordination In Children With Autism Spectrum Disorders.....	184
Зайцева І., Щербуха О. Видовий склад і рівень шкодочинності інвазійних видів членистоногих – філофагів <i>Vuxus sempervirens</i> L. в урбоценозах м. Дніпро.....	187
Закаляк Н., Масний О., Ковальський Р. Відновлення функції плечового суглобу у пацієнтів з постінсультним геміпарезом.....	190

Каміран К. Зв'язок організаційної культури результативності інститутів публічного сектору.....	193
Кіш В., Йовбак Н. Парадигми, мови та технології програмування.....	194
Ковальчук М. Інституціональна спроможність держави в умовах сучасних викликів: порівняльний аналіз США та України.....	197
Корсак Р., Коваль О., Мондич Д. Сучасні чинники розвитку ресторанного бізнесу в Україні.....	199
Корсак Р., Комар М. Сутність і специфіка готельно-ресторанних послуг.....	202
Корсак Р., Мазюкевич Є. Сучасні тенденції організації обслуговування у вітчизняному готельному бізнесі.....	205
Корсак Р., Руднєва А. Сучасні проблеми удосконалення додаткових послуг готельно-ресторанного комплексу.....	208
Кравчук О. Політична соціалізація молоді в Україні.....	211
Магеррамов А. Концептуальні засади конкурентоспроможності держави в умовах зміни парадигми публічного управління.....	212
Репетій С., Миколенко Н. Феномен духовності в умовах воєнного стану.....	214
Романенко І. Обґрунтування джерел влади та лідерства в новому публічному менеджменті.....	216
Руденко Д. Інвестиційна політика держави в періоди епідемій та пандемій в Україні.....	218
Сидоренко В., Пруський А., Єременко С., Бикова О. Критерії екологічної безпеки вибору ділянки для спорудження АЕС в Україні.....	220
Соловей В., Троценко О. Вивчення термічних режимів темно-сірих опідзолених ґрунтів Харківського Лісостепу: міждисциплінарний підхід та освітні перспективи.....	224
Тищенко В., Пруський А., Бикова О., Васильєв І. Понятійно-категорійний апа- рат екологічної безпеки.....	226
Ткаченко V., Khomenko I., Fomenko V. Views from different planets. (Experience of comparative research of military analytics of the YouTube channel «Waldman LINE» and Telegram channel Andrei Tsaplienko).....	229
Фігура О., Габчак С. Фізична терапія хворих невропатією лицевого нерва.....	233
Фігура О., Кушнір А. Фізична терапія хворих на мозковий інсульт в пізньому відновному періоді.....	235
Фігура О., Руда Т. Сучасна концепція комплексної реабілітації пацієнтів з розсіяним склерозом.....	237
Ципліна А. Перспективи розвитку правотворчої техніки в Україні в контексті євроінтеграції.....	239
Червоношапка М., Гнип І. Шляхи оптимізації процесу фізичної підготовки у закладах вищої освіти МВС України.....	242

Чумак Ю., Волгіна Л., Куртян Т. Про новий цикл тематичного удосконалення «Вибрані питання фізичної терапії та ерготерапії в практиці лікаря фізичної реабілітаційної медицини» на кафедрі фізичної реабілітаційної медицини і спортивної медицини.....	244
Відомості про авторів.....	246

*Ірина АНТОНІК, Петро ФРИЗ
(Дрогобич, Україна)*

**ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ХОРЕОГРАФА
В СИСТЕМІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ**

Педагог-хореограф – це поняття, пов'язане не тільки з вихованням, навчанням, педагогікою в загальноновживаному сенсі слова, але і з творчістю. А творчість, як відомо, пов'язана і з науковою, технічною новизною, творчими пошуками, оригінальністю, самобутністю, прогресивністю щодо попереднього досвіду в методиці навчання.

Хореографічне мистецтво через свою специфіку «породжує особливі форми відносин: солідарність, колективну та особисту відповідальність, повагу, взаємодопомогу, коректність поведінки і т. п. В умовах емоційного піднесення, напруження сил учням необхідно строго контролювати свою поведінку, дотримуватися етичних норм» [1, 78].

Сучасний педагог-хореограф – це людина, що «володіє високою загальною культурою. Щоб вести за собою учнів, потрібно користуватися їхньою схильністю, жити їхніми думками, захопленнями. А на це здатний педагог, який постійно підвищує свій культурний рівень. Зрілість педагога-хореографа визначається його здатністю ефективно організувати педагогічний процес, об'єктивно аналізувати й оцінювати справжній стан справ, знаходити найбільш раціональні шляхи для вирішення поставлених завдань» [3, 34]. Хореограф-професіонал вміє організувати процес навчання з певною перспективою, опираючись на нові знання з психології і педагогіки, теорії і практики хореографічної освіти.

Педагог-хореограф – це людина, яка вміє професійно організувати процес виховання своїх учнів. У процесі такої виховної та навчальної роботи він використовує широкий спектр різних засобів впливу. «Основними засобами педагогічного впливу педагога-хореографа в процесі навчання і виховання виступає слово, ясна, чітка і культурна мова, прийоми й елементи педагогічної техніки, різноманітні знання, навички та вміння, які він передає учням» [2].

Неабиякий вплив на вихованців хореографічного колективу мають насамперед особистісні якості педагога-хореографа, а це насамперед – повсякденна поведінка, моральна зрілість, внутрішня і зовнішня культура. «Знаряддями праці» педагога-хореографа є «не тільки слова, знання, якості, якими він володіє і які передає учням, а й види діяльності. Тому дуже важливо вміти вчасно і правильно організувати учнів, «включити» їх у конкретний вид діяльності, викликати з їхнього боку «зустрічний рух»: інтерес до діяльності, старання і працьовитість, творчість та ініціативу у виконанні завдань, своїх обов'язків» [4, 89–90].

Сучасний педагог-хореограф – це людина фанатично віддана хореографічному мистецтву, амбітна, здатна до пошуків і новаторства, проявляє активний інтерес до цікавинок в хореографії, володіє навичками і вміння працювати на перспективу.

Педагог-хореограф повинен перш за все виховувати в собі вміння, терпіння, виявляти бажання працювати з вихованцями додатково за потреби, удосконалювати власну фізичну форму і професійні навички. Досить важливо для педагога-хореографа у виконанні вправ на заняттях проявляти емоційність, зібраність.

Проаналізувавши науково-методичні праці у галузі хореографічної майстерності, можемо відзначити, що діяльність керівника хореографічного колективу характеризується багатоаспектністю і багатофункціональністю і включає наступні компоненти:

1) організаційно-управлінський (керівник хореографічного колективу є організатором колективу та управляє його функціонуванням);

2) балетмейстерський (керівник хореографічного колективу є головним балетмейстером-постановником, окрім тих хореографічних колективів, у яких працюють запрошені балетмейстери);

3) репетиторський (керівник хореографічного колективу здійснює репетиційний процес, виконуючи функції балетмейстера-репетитора);

4) навчально-виховний (навчання виконавській майстерності, моральне, духовне, естетичне виховання);

5) розвивальний (формування всебічно розвиненої особистості в хореографічному колективі відбувається шляхом поєднання фізичного, емоційного, розумового, творчого удосконалення учасників хореографічного колективу);

6) контролюючий (контроль знань, умінь та навичок як окремих учасників, так і всього хореографічного колективу. У результаті встановлюється в колективі зворотний зв'язок (зовнішній: учень – педагог-хореограф та внутрішній: учень – учень). Завдяки цій функції балетмейстер має змогу визначити план вивчення програмного матеріалу учасниками колективу, контролюючи засоби і методи викладання).

У процесі навчально-постановочної діяльності керівник повинен згуртувати учнів, незважаючи на різницю у віці, рівень культури і вихованням, зосередити увагу вирішенні спільних завдань. Тому керівник хореографічного колективу повинен проявляти такт і чуйність вихователя. Тому «для ефективності занять хореографією треба орієнтуватися на основні принципи дидактики – поєднання свідомого та емоційного, теоретичного і практичного, послідовності, наочності, творчого підходу» [1, 13].

До основних форм діяльності відносяться:

- практичні заняття з розучування танцювального матеріалу, акторської майстерності;
- репетиційна робота над репертуаром;
- теоретичні бесіди та лекції з історії хореографії, історії і теорії музики.

Додаткові форми – це колективні заходи за межами основних занять, пов'язані з їх змістом. Так само як участь в масових заходах культурно-просвітнього закладу, концертах, тематичних вечорах, пізнавальні заходи: бесіди, відвідування музеїв, театрів, виставок, концертів з подальшим їх обговоренням; позанавчальні заходи колективу – виїзди в зони відпочинку, привітання учасників. Керівник хореографічного колективу – вихователь і тому повинен бути перш за все сам вихованою людиною, вміти знаходити спільну мову з людьми, бути «стратегом» і «тактиком».

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика роботи з хореографічним колективом: Основи курсу / В.М. Волчукова, Н.А. Бугаєць, О.В. Ліманська, О.М. Тіщенко. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2013. 326 с.
2. Пархоменко О.М. Балетмейстерські вміння у діяльності педагога-хореографа. *Проблеми мистецької освіти*: [збірник науково-методичних статей]. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. Вип. 7. С. 138–151.
3. Фриз П.І., Добуш Ю.В., Шафета В.В. Теорія і методика роботи з дитячим хореографічним колективом. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 100 с.
4. Цветкова Л. Методика викладання класичного танцю: підручник. Київ: Альтер-прес, 2007. 324 с.

Роман БОЙЧИН, Роман ТЕРЕЩЕНКО
(Дрогобич, Україна)

ПОЧАТОК ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У ВИСВІТЛЕННІ ПОЛЬСЬКОГО ПОРТАЛУ «NOWA EUROPA WSCHODNIA»

Інформаційний портал «Nowa Europa Wschodnia» утворений завдяки фундації Колегіуму Східноє Європи ім. Яна Новака-Єзьборанського у 2020 р. Головним редактором цього інформаційного ресурсу, який став дуже популярним у Польщі серед інтелектуалів, політиків та експертів, є Ярослав Коцішевський.

Сучасна російсько-українська війна займає значне місце в аналітичних матеріалах portalу. У перший день повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, з'явилася публікація журналістки Агнешки Бриц, яка переказала промову В. Путіна про мету нападу («денацифікація» і «демлітаризація») й особливо підкреслила слова російського президента про те, що «Росія готова на все» [1]. Журналістка наголосила, що Росія тривалий час готувалася до вторгнення. У квітні 2021 р. вона перевірила реакцію Заходу, а в грудні висунула вимоги до США і НАТО. Вона сподівалася, що Захід залишиться пасивним, тому що він «розбещений» вигідними контрактами («Північний потік-2», дешевий газ для Угорщини), грошима олігархів (Велика Британія) або традиційно прихильний до «великої російської культури» (Франція), а також ослаблений дезінформацією російської пропаганди, яка увесь час стверджувала, що «західна цивілізація знаходиться на межі краху» [1]. Надалі вона представила заклик України до західних країн увести масштабні санкції проти Росії, зокрема відключити державу-нападника від SWIFT.

Через два дні (26 лютого 2022 р.) на порталі з'явилося інтерв'ю литовського політика Лінаса Лнкевічюса, питання якому ставив грузинський журналіст Ваха Тавбе-рідзе. У ньому колишній міністр закордонних справ Литви наголосив, що Захід упустив момент, коли міг зупинити В. Путіна, однак це потрібно зробити зараз. Інакше російський лідер, поводячись як гангстер, не зупиниться на Україні [2]. Відзначимо, що Л. Лінкавічюс був дуже категоричним й наголосив на тому, що не можна використовувати дипломатію з лідерами в Кремлі, тому що вони діють за «бандитськими

правилами». Відтак він передбачав, що після України Росія захопить Молдавію, Грузію, Вірменію, Казахстан [2].

Польський журналіст Адам Бальцер узяв інтерв'ю в Оксани Забужко, яке було опубліковане на порталі «Nowa Europa Wschodnia» 27 лютого 2022 р. Українська письменниця надзвичайно емоційно окреслила плани Росії щодо України, образно й алегорично охарактеризувавши країну-агресора: «Росія – країна, якою керують діти Дзержинського, люди з Федеральної служби безпеки (ФСБ) – злочинної організації, яка раніше називалася КДБ, НКВД і ЧК. Диявол має багато імен, але він є дияволом, відповідальним за геноцид і масові злочини» [3]. О. Забужко навела яскраві історичні аналогії. Наголосивши, на потребі ретельно вивчати історію ХХ ст., вона навела приклади того як А. Гітлер розпочинав війни в 1930-х рр. (Рейнська область, аншлюс, Судети, Мюнхен, ліквідація Чехословаччини, Клайпеда і, нарешті, Друга світова війна). Відтак письменниця різко розкритикувала тих західних журналістів, політиків і експертів ведуть розмови про те, щоб Україна відмовилася від вступу в НАТО [3].

Через тиждень після повномасштабного вторгнення на порталі «Nowa Europa Wschodnia» з'явилася стаття редактора порталу Ярослава Коцішевського. Він наголосив на тому, що вже перші дні російської агресії проти України показали, що Москва не є нестримною силою, яка, використовуючи елементи традиційної та інформаційної війни, легко перемаже та принизить набагато слабшу жертву. Журналіст коротко окреслив результати боїв за Київ, навколо Харкова і Сум. Він також окреслив враження європейських журналістських спільнот від опору українців. Я. Коцішевський наголосив, що боротьба триває, але безсумнівно, Росія після закінчення війни не матиме таких позицій, як до її початку. Це результат не лише об'єднання Заходу, а насамперед морального духу та непоступливості самих українців, які довели, що Москві можна ефективно протистояти як на полі бою, так і в інтернеті [4].

Варшавська аналітичниця др. Марія Доманська охарактеризувала політичні тенденції Росії, наголосивши, що остання переходить до режиму військової диктатури. Вона висловила думку, що саме під час війни з Україною в Росії відбудеться остаточна розправа з громадянським суспільством та «інакодумними елементами» [5]. Через тиждень (7 березня 2022 р.) А. Бальцер у розлогіій історико-політологічній публікації намагався розкрити «історичний міф» у фундаменту російсько-української війни. Він розкрив історичні візії Путіна щодо Києва, Київської Русі. Велику увагу присвятив київській церкві і відзначив те, якого удару завдав по імперським амбіціям Росії факт отримання Праволсавної церквою України томосу у 2019 р. [6].

Польський письменник Міхал Кацевіч, який у свій час написав біографію Путіна, 8 березня 2022 р. наголошував на прагненні росіян знищити українську культуру. «Росіяни чинять нищівні напади на цивільні та промислові об'єкти та пам'ятки культури. Вони здаються все більш відчайдушними і, можливо, це їхня продумана стратегія цивілізаційної деградації України» [7], – зауважував автор. Імперські амбіції росіян узявся викривати й письменник та науковець др. Куба Бенедичак, який зізнався у своїй попередній русофільії і відтепер про докорінну зміну поглядів: «З датою 24 лютого я розвернувся на 180 градусів. Я вважаю, що Володимира Путіна і Росію

необхідно перемогти всіма можливими засобами в інтересах України, Європи і самої Росії» [8].

17 березня 2022 р. Агнешка Бриц та Ярослав Коцішевський у спільній статті попереджали польську і європейську громадськість про загрозу російської перемоги над Україною. На їхню думку, сценарій урізаної, бідної та нестабільної України, залишеної на милість Кремля та фактично покинутої Заходом, означав би перемогу Путіна та реалізацію його наддержавних амбіцій, незважаючи на понесені втрати. Автори підкреслювали, що війна ще триває і недооцінювати ворога не можна, тим паче, що параметри перемоги, визначені в Кремлі, можуть суттєво відрізнятись від тих, які використовують у Вашингтоні, Брюсселі чи Варшаві [9]. Низку публікацій про російсько-українську війну оприлюднила на порталі «Nowa Europa Wschodnia» українська публіцистка Зоряна Вареня.

Через місяць після початку повномасштабної війни все більшу увагу журналістів і дописувачів порталу «Nowa Europa Wschodnia» почала привертати доля обложеного Маріуполя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bryc A. Rosja napadła na Ukrainę i jest gotowa na wszystko. URL: https://new.org.pl/2162,bryc_rosja_ukraina_wojna.html
2. Tavberidze V. Putina trzeba zatrzymać. Inaczej pójdzie dalej. URL: https://new.org.pl/2163,linkevicus_ostrzega_przed_putinem.html
3. Balcer A. Działania Putina nie wzięły się znikąd. Czas odrobić lekcje. URL: https://new.org.pl/2166,balcer_wywiad_z_zabuzko_o_putinie.html
4. Kociszewski J. Mizeria agresora. Pierwsze dni rosyjskiej agresji na Ukrainę nie po myśli Kremla. URL: https://new.org.pl/2167,kociszewski_rosja_ukraina_wojna.html
5. Domańska M. Wojenna dyktatura w Rosji. Kreml kontra społeczeństwo. URL: https://new.org.pl/2172,domanska_rosjanie_wojna_ukraina.html
6. Balcer A. Kijów i Putin, historia pewnej nienawiści. URL: https://new.org.pl/2178,balcer_rosja_ukraina_wojna_kijow.html
7. Kacewicz M. Rosyjska armia chce zamienić Ukrainę w zgliszcza. URL: https://new.org.pl/2181,kacewicz_ukraina_wojna.html
8. Benedyczak K. «W najgorszych koszmarach nie przyśniła mi się inwazja na Ukrainę». Spowiedź rusofila. URL: https://new.org.pl/2192,benedyczak_spowiedz_rusofila.html
9. Bryc A., Kociszewski J. Putin wciąż może wygrać. Rosja gra inaczej niż Zachód. URL: https://new.org.pl/2194,putin_jeszcze_nie_przegral.html

Андрій ГАВРИН, Петро ФРИЗ
(Дрогобич, Україна)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТИЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ

Проблема стилізації в сучасній хореографії привертала увагу багатьох дослідників. У дослідженні Д. Бернадської явище стилізації народного танцю розглядається

як синтез мистецтв. Дослідниця пояснює увагу до цього явища потребою суспільства у створенні видовищних постановок, контамінацією різних стилів у сучасній народно-сценічній хореографії [1]. І. Гутник розглядає цю проблему в контексті активізації розвитку хореографічного мистецтва в епоху постмодернізму [2]; Л. Косаковська у статті «Збереження автентичних фольклорно-етнографічних зразків українського народного танцю як предмет наукового дослідження» [4], аналізує збереження фольклорно-етнографічного оригіналу народного танцю, висвітлює деякі аспекти його стилізації у народно-сценічній хореографії; О. Помпа у статті «Використання традицій танцювальної культури народів світу як тенденція у розвитку української народно-сценічної хореографії» розкриває фольклорні традиції сучасного народно-сценічного танцю на прикладі традицій інших народів [5]; Л. Козинко у праці «Синтез мистецтв та трансмісія фольклорних танцювальних традицій у практиці фольклорно-етнографічних ансамблів України» розглядає проблематику використання традиційних хореографічних форм та збереження їх семантичного змісту в народно-сценічному хореографічному мистецтві України [3]. Проте, на сучасному етапі, проблема сценічної обробки фольклорного танцю загалом та тенденції стилізації українського народно-сценічного танцю, зокрема, потребують більш детального мистецтвознавчого дослідження.

У хореографічному мистецтві стилізація має інше значення, ніж в інших видах мистецтва. Це не наслідування, не імітація будь-якого стилю, це створення абсолютно нового лексичного хореографічного матеріалу, змішування стилів, комбінування рухів з різних стилів. У хореографічному значенні стиль – це поєднання абсолютно різних танцювальних напрямків у єдину танцювальну композицію.

Зміни, які відбувалися в естетичі культури і мистецтва, неминуче впливають на представлення народного танцю в мистецтві балету. Наприкінці двадцятого століття, у зв'язку з розвитком постмодерністських ідей у балеті та, загалом, у хореографічному мистецтві, національний народний танець набув нових інтерпретацій, по-іншому почали застосовуватись його традиційні елементи, хореографічна мова зазнала певних змін та піддалась очевидним змінам. І все ж, використовуючи інший підхід до утворення лексичних варіантів для вирішення національних образів, сучасні балетмейстери вдаються до перевірених часом композиційних форм, якими користувалися їхні попередники. Значна кількість міксових танцювальних технік останнього часу, на думку дослідників, об'єднують основні системи мистецтва хореографії. Балетмейстери у своїх сценічних постановках прагнуть відшукати щось новеньке, особливе, до того ж, незалежно від історичної приналежності. Мова характерного танцю надзвичайно збагатилася за рахунок народної творчості [4].

Сьогодні танцювальне мистецтво переживає період великого професійного й аматорського інтересу як балетмейстерів, так і виконавців народної хореографії. Вони сміливо оновлюють образну поетику народного танцю на сцені, органічно виражають у танцювально-пластичній хореографії культурні традиції. Хореографі-постановники мислять рухами, тому й володіють різноманітними танцювальними техніками, тому запозичення та цитування з історичного минулого неминучі. Сьогодні цей процес став природним, оскільки інтеграційні процеси в соціумі зачепили всі аспекти культури і мистецтва. Однак головною у мистецтві хореографії все ж зали-

шається творчість. Народна основа завжди була і буде тим життєвим джерелом творчості, яке живить балетний театр. Життя народного танцю безперервне і вічне: кожен покоління бачить у ньому своє співзвуччя даному часу, даній епосі.

Найчастіше це поєднання народного танцю з сучасним танцем. Останнім часом виконуються стилізовані хореографічні постановки, які є своєрідним поєднанням одного танцювального напрямку з іншим. «Народний танець є зачинателем усіх напрямів танцю, які формувалися протягом багатьох століть на його основі: це і класичний, і естрадний, і сучасний танець» [1]. Мода і плин часу не змогли вплинути на народний танець, знищити, адже він є носієм історії народу, який його створив. Сучасна і народна хореографія не тільки поєднуються, а й мають взаємний вплив один на одного, творчо збагачуючи та розвиваючи народну хореографію шляхом пошуку нових шляхів використання народної творчості, дають змогу відродити форми і жанри танцювального фольклору.

На сьогодні стилізація стала настільки популярною, що жоден конкурс не обходиться без номінації «Стилізація народного танцю». Прийом стилізації, який використовують балетмейстери хореографічних колективів, відповідає інтересам сучасного виконавства, сприйняттю глядачами народної музики та народного танцю як явища, яке не завмерло у своєму розвитку, а постійно розвивається, і є своєрідним «живим» мистецтвом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернадська Д. Сучасна хореографія в контексті синтезу мистецтв. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 7. С. 78–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2013_7_11.

2. Гутник І.М. До проблеми стилізації народного танцю. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. Київ: НАКККіМ, 2009. С. 251–257.

3. Козинко Л.Л. Традиції фольклорної культури в сучасному народносценічному танці та балетному театрі України: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.02 «Театральне мистецтво». Київ, 2012. 18 с.

4. Косаковська Л. Збереження автентичних фольклорно-етнографічних зразків українського народного танцю як предмет наукового дослідження. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2014. № 8. С. 71–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2014_8_18.

5. Помпа О.Д. Тенденції сучасного народно-сценічного танцю. *Мистецтвознавчі записки*. 2014. Вип. 25. С. 281–287.

Микола ГАЛІВ
(Дрогобич, Україна)

ПОЧАТКОВА ВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА УЧНІВ У НИЖНЬОГАЇВСЬКІЙ СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ (1950–1980-ті рр.)

Вагому роль у милітаризованій радянській державі відігравала довійськова підготовка школярів. До програми освіти у старших класах середніх шкіл входила навчальна дисципліна «Початкова військова підготовка» (далі – ПВП). У рамках цієї дис-

ципліни відбувалася підготовка до здачі нормативів «Готовий до праці і оборони» (ГПО) та «Будь готовий до праці і оборони» (БГПО). Для прикладу, наказом директора Нижньогаївської середньої школи (далі – СШ) від 25 квітня 1961 р., школярів, які склали нормативи, нагородили значками ГПО I-го ступеня (22 учні) і БГПО (16 учнів) [1, 28–29]. У 1964 р. 15 учнів школи отримали значки ГПО I-го ступеня, а 24 учні – значки БГПО [2].

Складовою частиною початкової військової підготовки поза межами шкільного предмету були військово-патріотичні ігри «Зірниця» та «Орльонок». Так, на основі розпорядження Дрогобицького райвно і райкому комсомолу від 15 жовтня 1971 р., у Нижньогаївській СШ було сформовано команду з 15 осіб (10 хлопців і 5 дівчат) і підготовлено її до участі у грі «Зірниця» [3, 90–91]. У квітні 1974 р. вчитель фізкультури Я.М. Михняк готував склад команди для участі в районній грі «Зірниця», інші вчителі виготовляли прапори, прапорці й емблеми, готували стройову пісню, організовували навчання зі встановлення палатки, розкладання вогнища, орієнтування за азимутом [4, 79–80]. У травні цього ж року на гру «Зірниця» було відправлено 22 учня школи з трьома вчителями, піонервожатою і водієм автомобіля. Команда зайняла 2 місце (учні 7–8 кл.). Одночасно проводилися конкурси: 1) читців поезії для учнів 4–6 кл., де 1 місце зайняла учениця Оріся Бойко, а 2 місце – Марія Янишин; 2) стройової пісні, в якому 1 місце посіли учні 10 кл. (14 учнів), а учні 5-Б класу – 1 місце в конкурсі інсценізованої пісні [4, 90–91, 94–97]. Відомо, що 26, 29–30 квітня і 3 травня 1980 р. у Нижньогаївській школі проводилася військово-спортивні святкування в межах ігор «Зірниця», «Орльонок», присвячені 35-й річниці перемоги у т.зв. «Великій Вітчизняній війні» [7, 10].

Зазвичай учні отримували хороші оцінки з ПВП. Так, у травні 1976 р. 34 учні 10 кл. отримали в атестат тільки «4» і «5» від вчителя О.І.Ізотова [5, 82–83]. Згідно з наказом від 25 травня 1979 р. курс ПВП пройшли 23 учнів 10-А класу і 25 учнів 10-Б класу – всі з оцінками «добре» і «відмінно». За відмінні успіхи нагороджено грамотою 10 учнів, подякою – 14. До вступу до військового училища рекомендували Зиновія Михайловича Кириліва. Учні, які виконали вимоги ГПО, нагородили золотими (Василя Візера і Василя Стецка) і срібними значками – 23 учні [6, 185–189].

Неодноразово учні брали участь у виїзdnих польових заняттях з початкової військової підготовки. Так, з 2 по 7 червня 1980 р. учні 9 кл. перебували на п'ятиденних польових заняттях на базі Грушівської СШ. «Взвод» з 25 школярів очолював командир – учень Іван Янишин [7, 27–28]. Регулярно проводилися стрільби. 1 квітня 1980 р. 20 учнів 10 кл. провели стрільбу з малокаліберної гвинтівки за умовами теми з вогневої підготовки (2 гвинтівки ТОЗ-8 №26736 і 45278, на які видали 160 набоїв). 4 квітня того ж року такі ж стрільби в тирі школи проводили учні 9 кл. – 46 осіб (для стрільб видали 368 набоїв). У травні 1980 р. учнів 9 кл. разом з учителем М.І. Стефанським відрядили на стрільби до військової частини в Дрогобичі [7, 13–15, 21, 25]. Зауважимо, що на час канікул усю навчальну і малокаліберну зброю школи передавали на зберігання у Дрогобицький військкомат [5, 89].

У роки війни в Афганістані зростає увага до початкової військової підготовки укладах середньої освіти. Організація і якість довійськової підготовки у школах регулярно перевірялися. Так, у березні 1987 р. до школи навідалася комісія у складі:

старшого помічника начальника 2-го відділення міськвійськкомату К. Ващенко (голова комісії), методиста райвно І. Городиського і голови Нижньогаївської сільради Л. Сікори, яка перевірила стан ПВП. Відповідальними особами за ПВП у школі були директор школи Богдан Процишин; військовий керівник Мирослав Дробчак. Школа у травні 1985 р. і квітні 1986 р. при перевірці ПВП отримала незадовільну оцінку. Планування ПВП не відповідало програмі. Головними недоліками було: дні занять з ПВП не сконцентровані і не датовані у розкладі; триденні польові заняття (збори) з юнаками 10 класу не сплановані; відсутній план занять з медико-санітарної підготовки дівчат 10 кл. (у період триденних зборів).

Керівництву школи вдалося усунути ці недоліки, тож на день перевірки програма була виконана на 100 %. Відвідуваність занять за період з вересня 1986 до березня 1987 рр. мала такі показники: 9 клас – 91%, 10 клас – 95%. Причини невідвідування – захворювання учнів. Якість засвоєння програми у 10 кл.: вогнева підготовка – 90 % «добре», стройова підготовка – 90% «задовільно». Якість засвоєння програми у 9 кл.: вогнева підготовка – 83 % «добре», стройова підготовка – 100% «задовільно». Учні слабо засвоїли: влаштування та взаємодію частин і механізмів автомата, їх призначення; прийоми на вогневому рубежі при стрільбі; при стройовій підготовці – повороти в русі, особливо кругом, повернення в стрій; не засвоєні правила подачі команд командирами взводів і відділень; з цивільної оборони не засвоєно способи перевірки і підготовки противага до використання, не чіткі знання зброї масового ураження і захисту від неї.

При аналізі здачі норм перевірено 20 осіб, з них норми «Готовий до оборони» виконали 18 осіб (90%), з них по підтягуванню 18 (90%) – добре. Деякі зауваження викликала проведення М. Дробчаком уроку на тему «Засоби колективного захисту», оскільки вчитель не навів прикладу захисту під час аварії на Чорнобильській АЕС, не використав схеми, плакати, стенд, не провів опитування учнів для закріплення матеріалу. У школі на той час працював військовий кабінет, кімната зберігання зброї, стрілецький тир. Не було спортивного містечка, а в навчальному «городку» не було обладнане місце для метання гранат з окопу. На майданчику для занять стройовою підготовкою не було стендів із зображенням стройових прийомів. Потрібно було обладнати зручні місця для підготовки до стрільби лежачи. Недоліком було й те, що у школі не уклали план шефських зв'язків з військовою частиною на 1986–1987 н.р., застаріли стенди про тих, хто служив в армії, не працювали гуртки «Влучний стрілець» і «Юний стрілець». У наказі про формування відділень не вказано, хто з учнів в якому відділенні – наказ не був оголошений класам. Загальна оцінка ПВП в Нижньогаївській СШ на 1987 р. – «задовільно» [8].

Тож загалом, попри значну увагу з боку органів влади до початкової військової підготовки у школах, методика і матеріальне забезпечення цієї навчальної дисципліни не завжди відповідала вимогам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Нижньогаївського НВК I-III ступенів. Книга наказів за 1960–1961 рр.
2. Архів Нижньогаївського НВК I-III ступенів. Книга наказів за 1963–1964 рр.
3. Архів Нижньогаївського НВК I-III ступенів. Книга наказів 1971 р.
4. Архів Нижньогаївського НВК I-III ступенів. Книга наказів 1974 р.

5. Архів Нижньогаївського НВК I-III ступенів. Книга наказів I.1976–IX.1976 рр.
6. Архів Нижньогаївського НВК I-III ступенів. Книга наказів 1978–1979 н.р.
7. Архів Нижньогаївського НВК I-III ступенів. Книга наказів Нижньогаївської СШ від 1980 р.
8. Архів Нижньогаївського НВК I-III ступенів. Накази райВНО.

Михайл ГРАНД
(Дрогобич, Україна)

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА КОСТЯНТИНА ПАНЬКІВСЬКОГО У 1920–1930-ті рр.

Адвокат К. Паньківський був активним учасником українського студентського руху в Празі, захисником членів Української військової організації (УВО) та Організації українських націоналістів (ОУН) на організованих польською владою політично мотивованих судових процесах, чільним діячем Українського центрального комітету, головою Уряду Української Народної Республіки (УНР) на еміграції.

У міжвоєнний період він провадив активну адвокатську практику у Львові. Широкими були контакти К. Паньківського з його колегами-адвокатами в Галичині. Слід зазначити, що К. Паньківський був членом громадської організації «Союз українських адвокатів» (СУА). Цю професійну адвокатську організацію було створено у травні 1923 р. у Львові з ініціативи С. Федака, В. Охримовича, Я. Олесницького, Л. Ганкевича та інших відомих адвокатів. Її першим головою став С. Федак [3, 101]. У 1932 р. К. Паньківський разом з іншими відомими українськими адвокатами став членом Правління СУА [3, 101]. Пізніше він виконував обов'язки касира цієї організації, стежив за доходами, видатками, вів відповідну документацію. В його домашньому архіві зберігаються десятки квитанцій, рахунків, розписок та інших фінансових документів СУА за 1934–1939 рр. [4, 1–55]. СУА видавав часопис «Життя і Право», в якому К. Паньківський у 1938 р. опублікував статтю, присвячену обов'язкам членів СУА [1].

К. Паньківський був членом Палати адвокатів у Львові. Ця організація функціонувала на засадах самоуправління. Проте після зміни у законодавстві 1935 р. її повноваження обмежувалися. Так, склад адвокатського суду з того часу призначала Начальна адвокатська рада у Варшаві. Однак вона зважала на позицію львівської адвокатури. Авторитет СУА був високим, тому на його позицію зважали у Палаті адвокатів. Так, весною 1938 р. за пропозицією СУА дисциплінарними суддями Палати адвокатів у Львові було призначено Л. Ганкевича, О. Сивуляка та К. Паньківського, а в Начальному суді у Варшаві – В. Старосольського. Саме під час праці у дисциплінарному суді К. Паньківський познайомився з польським адвокатом Леопольдом Тешнаром, який у роки нацистської окупації очолював Польський допомоговий комітет у Львові і тісно співпрацював з К. Паньківським [2, 65–66].

У різних правових питаннях до К. Паньківського зверталися його колеги з різних повітових міст Східної Галичини. Вони не мали змоги представляти певні справи в львівських судах, а тому просили роботи це К. Паньківського. Так, адвокат з Сокаля

др. Б. Чайковський 16 квітня 1934 р. просив К. Паньківського виступити захисником Івана Маліцького у Львівському суді. У листопаді того ж року він просив К. Паньківського представляти громаду с. Збоїська в апеляційній справі у Львівському окружному суді. Такі ж прохання він неодноразово висловлював і в 1935–1936 рр. При цьому пересилав і гонорар у розмірі від 10 до 70 зл. [6, арк. 1–9]. У вересні 1937 р. до К. Паньківського з подібним проханням звернувся й адвокат з Белза Ілля Салагуб. У червні та вересні 1939 р. до К. Паньківського писав адвокат із Самбора Іван Рогуцький, прохаючи представляти у суді дрогобичанина Йосипа Геврика [5, 1–2, 5].

Отже, К. Паньківський впродовж 20–30-х рр. XX ст. брав активну участь у громадських організаціях українських адвокатів у Львові, публікувався в профспілковій пресі, підтримував тісні професійні контакти зі своїми колегами з інших міст Східної Галичини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паньківський К. Союз українських адвокатів, його члени та їх обов'язки. *Життя і Право*. 1938. Ч. 3. С. 28–29.
2. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк-Торонто, 1965. 480 с.
3. Петрів М. Сторінки історії адвокатури України: Союз Українських Адвокатів у Львові 1923–1940 рр. *Адвокат*. 2022. № 4/5. С. 98–106.
4. Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 374. Оп. 1. Спр. 21.
5. ЦДІАУЛ. Ф. 374. Оп. 1. Спр. 35.
6. ЦДІАУЛ. Ф. 374. Оп. 1. Спр. 39.

Віталій ДУБІНА
(Дрогобич, Україна)

КОЗАЦЬКЕ ПОВСТАННЯ ПІД ПРОВОДОМ С. НАЛИВАЙКА У ВІЗІЯХ Ф. РАВІТИ-ГАВРОНСЬКОГО

У польській історичній науці XIX та першої половини XX ст. чи не найбільш плідним дослідником історії українського козацтва був Францішек Равіта-Гавронський. На його творчості відобразився увесь комплекс ідей, що побутували у польській історичній свідомості цього часу та культурі неоромантизму, також значний вплив мали й концепції рухів близьких до правого націоналістичного табору. Тому погляди та оцінки історика часто повнілись різноманітними шаблонами, стереотипами та антиукраїнськими упередженнями.

Ф. Равіта-Гавронський шукав причини козацького повстання на чолі із С. Наливайком у «пошуках козацького хліба», тобто у бажанні захопити військову здобич. Дослідник вважав, що майбутні очільники повстання, як Наливайко, так і Лобода, усі попередні роки займалися лише тим, що або на службі австрійського імператора, або з власної ініціативи, грабували турецькі міста, Валахію та Молдову. Звиклі до такого способу існування козаки, на його думку, не відчували відмінностей між розоренням ворожих територій та земель Речі Посполитої, а зокрема й України.

Так історик стверджував, що по дорозі на Молдову в 1595 р. Наливайко напав на Брацлав, «хоча там було немало козаків» [4, 54].

Описуючи розгортання повстання у 1596 р. Ф. Равіта-Гавронський пов'язував дії загонів С. Наливайка із подіями Берестейського собору, який відбувався у цей час й розглядав питання церковної унії. У даному контексті історик відзначав, що брат Северина Наливайка Дем'ян «займав вищі посади в ієрархії східної церкви й через це опинився в шерехах противників унії» [4, 54]. На його думку, саме під впливом брата Северин з'явився на Волині й зайнявся там грабуванням прихильників унії. Таким чином Гавронський заперечував твердження про розгортання повстання під релігійними гаслами й через утиски православ'я. Для дослідника мотиви руху були виключно меркантильні й не впливали із релігійної чи суспільно-політичної свідомості учасників. «Через це з часом Наливайко виріс на захисника православ'я, – як вказував вчений, – хоча його християнська мораль знаходилась на рівні татарської» [4, 54]. Дослідник робив наголос, що повстанський руху також не мав ніякої політичної програми й його учасники «лише грабували, так само, як на Волощині».

Розмах повстання, до якого приєдналися загони Лободи, який діяв в районі Овруча, та Шаули в околицях Білої Церкви, змусив владу Речі Посполитої до рішучих силових заходів. Проти повстанців було вислано війська на чолі із гетьманом С. Жолкевським. Поява спільної загрози змусила козацьких отаманів скоординувати свої зусилля, а розрахунок на невеликі коронні сили підштовхнув їх до спільного виступу. Усі козацькі загони почали рухатись у напрямку степів, де боротьба із ними для коронних військ була б складніша. Однак під Острополем на них напав Жолкевський і в бою було поранено Шаулу. Дослідник вважав, що у цей час розпочалась боротьба між ватажками за владу й тоді спочатку єдиним очільником повстанських військ було обрано Наливайка, а пізніше – Лободу. Повстанці почали зосереджуватись біля Трипілля, де відбулася велика козацька рада. Гавронський стверджував, що на ній «проявилася якась політична думка, яка насправді була бажанням віднайти умови, що відповідали б буйному темпераменту козацьких ватажків» [4, 55]. Такий проект дослідник віднаходив у намірі перейти кордон із Московським царством й попроситися у підданство або до царя, або до кримського хана. Для Гавронського усі козацькі плани у своїй кінцевій суті зводились або до звичайного бажання грабувати та жити в стані анархії, або зрадити державу й зруйнувати її із чужою допомогою. У своїх розважаннях він стверджував, що на цій «раді вималювався проект та намір, який реалізує через п'ятдесят років Хмельницький», адже для усіх козаків «Річ Посполита здавалась своєрідним Ельдорадо, в котрому можна безкарно бушувати й вигідно жити із грабунку дворів й шляхетських маєтків» [4, 55]. Після ради в Трипіллі та спроб переговорів із Жолкевським, котрі, як стверджував Ф. Равіта-Гавронський, ініціювала польська сторона виходячи із своєї «поміркованості», повстанці переправились через Дніпро на Лівобережжя.

Доволі побіжно, із замовчуванням ряду подій та їх переінакшенням Ф. Равіта-Гавронський описав фінальні події повстання із боями на р. Солониці. Дослідник згадав, що С. Жолкевський вирішив перервати похід повстанців на схід й біля Лубен, над р. Солоницею, «наступив на козаків й повністю їх розгромив». Це призвело до капітуляції повстанців та їх згоди на «лагідні» умови гетьмана. Такими він нази-

вав видання очільників повстання, гармат та боєприпасів, прапорів й клейнодів, повернення награвованого і розпуск усіх зібраних (яких Гавронський нараховував 10 тис. разом із жінками та дітьми) «по домівках». Історик повністю упустив згадати криваву розправу вчинену коронними жовнірами над повстанцями уже після їх капітуляції. Слід звернути увагу на схильність Ф. Равіти-Гавронського замовчувати факти, які б кидали тінь на репутацію польських полководців та коронних вояків, яких він завжди зображав справедливими, шляхетними та великодушними. Також він оминав згадувати й події, під час яких війська Речі Посполитої зазнавали поразок (так, наприклад, Гавронський у своїй історії українського козацтва упустив змалювання подій повстання 1630 р. під проводом Т. Трясила).

В кінцевих оцінках повстання С. Наливайка та боротьби коронних військ проти цього руху Ф. Равіта-Гавронський наголошував, що поразка козаків насправді була лише видимістю. У даному випадку він цитував гетьмана С. Жолкевського, який у листі до канцлера Я. Замойського стверджував, що «гадина є лише придушеною». Дослідник зазначав, що необхідно було прислухатись до порад польського полководця, що пропонував утримувати на Наддніпрянщині сталі війська. Також було видано королівський універсал, який наказував місцевій владі «людей бездомних, волоцюг, гультіпак, грабіжників схоплених на злочині карати смертю»[4, 56]. Однак «наймудріші укази, у випадку безсилля та безпорадності верховної влади, мало приносили користі».

Таким чином можна ствердити, що особливостями висвітлення та оцінок Ф. Равітою-Гавронським подій козацького повстання під проводом С. Наливайка, було наповнення їх різноманітними, здебільшого антиукраїнськими, стереотипами. Таке зображення минулого було спричинене загостренням у відносинах між польським та українським народами на межі XIX та XX ст. через зіткнення їх національних рухів. Тому для ряду польських дослідників, серед них і Гавронському, важливим було ідеалізувати польську сторону та демонізувати українську й в прикладах минулого показати тяглість своїх візій на українсько-польські відносини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриневич Т. Українське козацтво в дискусіях польських істориків міжвоєнного періоду. *Хроніка 2000*. Вип. 3 (93). Україна-Польща: діалог у продовж тисячоліть. Част. 2. Київ, 2012. С. 315–328.
2. Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття. Львів, 2008. 418 с.
3. Koko E. Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2006. 276 s.
4. Rawita-Gawroński F. Kozaczyzna ukrainna w Rzeczpospolitej polskiej do końca XVIII wieku. Warszawa, 1922. 240 s.

ТЕАТР ТАНЦЮ В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Поняття театру танцю (Tanztheater) виникло 1927 року в м. Відні (Веймарська Німеччина), з метою ідентифікації особливого стилю танцю, який виникає з нових форм експресіоністського танцю (або виражального танцю). У перехідний період у німецькій культурі театр танцю став самостійним стилем хореографічного мистецтва, про що пізніше свідчить його тривалий вплив на американську і британську хореографію.

У вжиток поняття «танцтеатр» вводить учень і соратник Лабана Курт Йосс. 1927 року він створює танцювальне відділення (експресіоністський танець) при консерваторії в місті Ессені, в основі якого лежала ідея Лабана про об'єднання всіх видів сценічного мистецтва: танцю, музики і драматургії. Творчість Йосса була спрямована на створення танцювальної драми нового типу. Фабула стає пережитком минулого і сприймається як форма дешевої масової культури. Виставу «Зелений стіл», створену Йоссом 1932 року, можна вважати першим прикладом нового жанру.

1973 року в Німеччині Піна Бауш заснувала «Театр танцю Вупперталь», наголосивши на своєму бажанні розвивати й інтегрувати різні тенденції в сучасній хореографії. Її спектаклі спантелічують (як, утім, і вона сама). П. Бауш змішувала у своїх виставах класичний балет і сучасний танець, використовувала музику різних епох і жанрів, придумувала оригінальне сценічне оформлення. Її спектаклі були показані на найвідоміших сценах світу. Зухвала, сильна театральна уява, парадигма стилів і жанрів, трохи смішна, але здебільшого трагічна. І кожен робить висновок з побаченого на сцені сам. Піна ніколи не дає пояснень (навіть найпростіших), що вона робить, що відбувається на сцені [2]. Піну цікавила насамперед унікальність людської особистості в контексті таких універсальних понять, як любов і насильство, туга і самотність, страх і агресія, народження і смерть, природа і людина.

Радянська хореографічна драма (драмбалет) як принципово нова форма мистецтва характеризувалася низкою естетичних та ідейних принципів: це був синтетичний напрям у мистецтві, основними елементами синтезу якого були балет, театр, цирк, спорт; художньо-естетичну методологію цього мистецтва становив соціалістичний реалізм, що застосовував марксистський класовий підхід у відображенні та зображенні соціальних явищ; зміст постановок був спрямований на освоєння історико-революційної теми, пов'язаної з революційною боротьбою трудящих проти експлуатації та тиранії. Постановки драмбалету представляли собою масштабні дієства (багатоактні балетні п'єси), до яких залучали хореографів-постановників, лібретистів, артистів, режисерів, художників-пейзажистів, декораторів, музикантів, мистецтвознавців, критиків, музик [3].

Іншою новою формою театру танцю стала танцсимфонія, форма якої була реалізована вже не в Радянському Союзі, а в Америці Дж. Баланчиним. З погляду звичної форми цей безкостюмний і безсюжетний експресивний танець епатував глядача. Ним було здійснено близько 30 постановок на музику І. Стравінського. Джерелом

балетного симфонізму вважаються прийоми і фрагменти хореографії ХІХ століття: гран па вілліс і акт тіней у Петіпа.

Моріс Бежар та Ролан Петі – хореографи французького походження, які протягом другої половини ХХ ст. визначали танцювальну стилістику та провідні ідеї і філософію танцю своєї доби, особливо у Європі. Бежар та Петі належать до наступної після Сержа Лифаря генерації хореографів, котрі бачили в балетному мистецтві можливості поєднувати непоєднуване. Бежар вважає, що молода аудиторія, витісняючи старих балетоманів, «пов'язує танець з двома «китами» нашої епохи – спортом та кіно. Танець, наполягає він, це спорт і навіть більше ніж спорт, оскільки він вбирає в себе не тільки радість фізичного зусилля та дух спортивного змагання, але й духовність, емоційність життя. Танець, як і кіно, пропонує нам образи – швидкі, емоційно насичені, пластичні, абстрактні, динамічні, котрі завдають певного ритму нашому «єго» [1, 135].

Одна з головних цілей Бежара-хореографа – створити сучасний твір-виставу, у якій глядач упізнавав би сучасника і відчував би близькість своїх думок автору. В експериментальній композиції «Ні квітів, ні корон» (1970) Бежар демонстрував «анатомію» композиційної побудови на прикладі хореографії Петіпа у балеті П. Чайковського «Спляча красуня». Він розкривав механіку рухів, показуючи, з яких подробиць та деталей будується закінчена танцювальна фраза. Примушуючи виконавців робити один і той же рух у різних радіусах та напрямках, Бежар досягав ефекту своєрідного хореографічного багатоголосся.

Пізні вистави Піни Бауш, створені протягом останніх років її життя, на відміну від скупі, часто чорно-білої естетики ранніх постановок, зухвало мальовничі, химерні, екзотичні. Вони нав'язані атмосферою і пластикою тих міст, де виступала її трупа: Будапешта, Палермо, Стамбула, Токіо, Лісабона, Гонконгу, Мадрида, Риму, Лос-Анджелеса, Сеула, Відня. Але в них немає відкритої лірики, душевного індивідуального одкровення і невблаганної духовної спільності із глядацьким залом, що було характерно для хореографії 1970–1980-х років. Піна Бауш у своїх останніх виставах всупереч панівному песимізму і манії жорстокості доволі послідовно вибудовує на сцені якщо не подобу Едему, то, принаймні, якийсь екзотичний острів епікурейства, куди і запрошує своїх глядачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О.С. Танцтеатр у межах традицій експресіоністського хореографічного мистецтва. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. К.: Міленіум, 2018. № 1. С. 134–138. URL: https://nakkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/visnyk/Vysnyk_1_2018.pdf

2. Підлипська А.М. Балетний театр як об'єкт критичного осмислення у сучасній Україні. *Вісник Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв*: наук. журн. Київ, 2017. № 4. С. 200–203.

3. Погребняк М. Авторський сучасний танцтеатр ХХ – поч. ХХІ ст.: «Ідея свободи» в теорії драми та її вплив на форму. *Художні практики та мистецька освіта у кроскультурному просторі сучасності*: всеукр. наук.-практ. конф., 29–31 березня 2017 р.: тез. доп. Полтава, 2017. С. 32–37.

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ
(Дрогобич, Україна)
Ігор СОЛЯР
(Львів, Україна)

**НАУКОВА, НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ІНСТИТУТУ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
НАН УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Російсько-українська війна, витоки якої сягають 2014 р., трансформувала установлені напрями наукової діяльності Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: відкориговано тематику наукових досліджень структурних підрозділів, започатковані нові наукові проєкти, пожвавлено співпрацю з міжнародними науковими установами, посилено роботу науковців із засобами масової інформації.

Чимало науково-дослідних робіт Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, які стосуються російсько-української війни, у 2014–2021 рр. виконувалися у рамках конкурсної тематики Академії Наук. Серед найважливіших проєктів: «Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців Донбасу та Криму: західноукраїнський вектор» (2016 р.) (цільова програма наукових досліджень НАН України «Інтеграція Донбасу і Криму в політико-правовий і соціокультурний простір України: історичний досвід, сучасні виклики, перспективи») (науковий керівник – д.і.н., проф. М.Р. Литвин), «Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи» (2018 р.) (цільова комплексна програма наукових досліджень НАН України «Інтеграція Донбасу і Криму в політико-правовий і соціокультурний простір України: історичний досвід, сучасні виклики, перспективи») (науковий керівник – д.і.н., проф. І.Г. Патер), «Ідея Європи» в суспільному дискурсі сучасної України» (2019 р.) (науковий керівник – д.і.н., проф. І.Я. Соляр), «Воєнно-політичні інтереси України в ієрархії суспільних пріоритетів (кінець ХХ – початок ХХІ століть)» (2021 р.) (цільова програма наукових досліджень НАН України «Суспільний ідеал і політичні інтереси в Україні») (науковий керівник – д.і.н., проф. І.Я. Соляр).

Результатом виконання наукових проєктів стали фундаментальні колективні монографії: «Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор» (відп. ред. М.Р. Литвин) (Львів, 2017), «Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи» (відп. ред. І.Г. Патер) (Львів, 2018 р.), «Ідея Європи в суспільному дискурсі сучасної України» (від. ред. І.Я. Соляр) (Львів, 2019), «Воєнно-політичні інтереси України в ієрархії суспільних пріоритетів (кінець ХХ – початок ХХІ століть)» (відп. ред. І.Я. Соляр) (Львів, 2021)

У 2019–2020 рр. у рамках конкурсу проєктів науково-дослідних робіт молодих учених НАН України, Інститут українознавства виконував НДР ««Велика Польща» та «Русській мір»: Україна у суспільно-політичному дискурсі та зовнішньополітичних доктринах сусідніх держав» (науковий керівник – к.і.н. О.А. Костюк). За результатами виконання наукового проєкту підготовлена однойменна монографія та аналітична

записка «Ідеологема «Русского міра»: виникнення, генеза, сприйняття в Україні» для органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства.

Проблеми російсько-української війни систематично порушуються на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, організаторам / співорганізатором яких виступав Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Найрезонанснішими із них стали: Наукові читання імені академіка Ярослава Ісаєвича (Львів, 2014, 2018, 2020), «Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи», «Проблеми дослідження українського визвольного руху» (Львів, 2018), «Релігійно-культурні процеси в країнах Центрально-Східної Європи: випробовування війною» (Львів, 2019), «Українсько-польські відносини в контексті суспільно-політичних і етнокультурних процесів у Центрально-Східній Європі (XX – поч. XXI століття)» (Львів, 2019), наукові семінари «Ідеї «окремшності» Донбасу та «російськості» Криму: від теорії до практики» (Львів, 2017), «Україна в міжнародній політиці часів холодної війни і першого посткомуністичного століття» (Львів, 2019).

Для органів центральної та місцевої влади підготовлено серію аналітичних доповідних, які показують базові ідеологеми «русского мира», розкривають загрози національній безпеці України, які акумулює Українська православна церква Московського патріархату. Також підготовлено рекомендації, які покликані покращити етнонаціональну політику держави в умовах російсько-української війни. Цикл статей, які присвячувалися російсько-українській війні, у 2014–2022 рр. опубліковані у збірниках наукових праць Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність», «З історії західноукраїнських земель», «Новітня доба», «Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість», «Українсько-угорські етуди».

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації похвалило наукову, науково-організаційну діяльність Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, спрямовану на протидію агресії в гуманітарній сфері. Опубліковано колективні монографії «Українська еліта в другій половині XIX – на початку XXI ст.: особливості формування, трансформація уявлень, інтелектуальний потенціал. Західні землі» (відп. ред. І.Я. Соляр) (Львів, 2022 р.), «Росія – Україна: зради, союзи, війни» (відп. ред. М.Р. Литвин) (Львів, 2022). Значне зацікавлення не тільки науковців, але й громадськості викликали XI Наукові читання імені академіка Ярослава Ісаєвича на тему «Культура в контексті війни» (Львів, 2023), наукові семінари «Діяльність УПЦ МП як стратегія російської «м'якої сили» в Україні» (2022 р.), «Вразливість музеїв: війни і колекції» (2022 р.). У 2022 році започатковано постійно діючий науковий семінар Інституту «Російсько-українська війна: причини, перебіг, наслідки», в рамках якого прочитано лекцію доктором історичних наук, професором кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного А.І. Харуком «Російсько-українська війна: вступ до проблеми».

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО: ПОНЯТТЯ, ФУНКЦІЇ, НАУКОВЕ ПІДГРУНТЯ

Війна російської федерації проти України розпочалась у квітні 2014 р., але носила повномасштабне вторгнення російських військ на територію нашої держави. Повсякденність усіх українців без винятку змінилась. Ключовими цінностями співгромадян стали: життя, безпека, ментальне здоров'я, свобода, права, взаємодопомога.

Під час воєнного стану важливим є патріотичне виховання молоді, яке складно реалізувати педагогічним працівникам закладів освіти в повному обсязі без знань регіональної історії. Відмітимо, що після здобуття Україною незалежності активізувались учені різних галузей для духового відродження нації. Важливе місце в цьому процесі зайняли фахівці з історії, котрі популяризували події місцевих минувшин, раніше засекречену інформацію на різну тематику.

Визначень поняття «краєзнавство» чимало. Одні стверджують, що це наука, інші – засіб виховання, педагогічний метод, масова діяльність тощо. Безсумнівно воно є формою пізнання рідного краю, направленою на вивчення «певного географічного та історичного регіонів країни» [3, 31–32]. Серед усіх видів краєзнавства найбільш популярним є історичне, котре вважається ефективним механізмом із вивчення соціально-економічних, політичних, культурних особливостей краю. Під «краєм» зазвичай розуміють територію одного регіону, області, району, міста, селища чи села.

Нині історичне краєзнавство є потужним інструментом для пробудження національної самосвідомості, ідентичності українського народу. Дослідники різними методами намагаються зберегти та популяризувати події, етапи розвитку невеликих населених пунктів. Надбання наших пращурів мають бути задокументовані для наступних поколінь. Реконструкції минулого, вивчення культурних традицій регіонів (релігійних вірувань, звичаїв, мистецтв, мови й іншого), виокремлення зв'язків і впливів – основні функції історичного краєзнавства. Освітнє відображення цієї форми пізнання рідного краю полягає у проведенні місцевим жителям і туристам екскурсій, виставок, конференцій, презентацій, ярмарків тощо [4, 126–127].

Наукове підґрунтя історичного краєзнавства закладено було ще за часів Античності. Філософи описували свої подорожі, обмінювались думками, вступали в полеміки. Мандрували грецькі мудреці заради самоосвіти, навчання інших, представлення своєї культури різним народностям. Українські території описав вперше Геродот (Ольвію, Велику Скіфію – Північне Причорномор'я). Клавдій Птолемей вже розрізняв географію та хорографію (країнознавство / краєзнавство). У Середньовіччі також було чимало описів певних регіонів: Київщини (Б. Кверфуртський), Криму (В. Рубрук), Львівщини (Ж. де Лянуа) тощо. Активно велось літописання, наприклад, у Галицько-Волинському чимало цінних історико-краєзнавчих відомостей. Розроблялись карти, путівники, особливо святими місцями [2, 23–24].

З XVIII ст. краєзнавчі дослідження складались не лише з описів, а й анкетування, опитування, статистик. Комплексні розвідки здійснювались під керівництвом російсь-

кого науковця М. Ломоносова. Своєрідними звітами вчених стали монографії на цю тематику. Було закладено основи шкільного краєзнавства. У XIX ст. функціонували різні товариства, котрі значну увагу приділяли регіональним дослідженням, а саме «Товариство Нестора Літописця», Одеське наукове товариство історії та старожитностей, Наукове товариство імені Тараса Шевченка та багато інших. До істориків, які займалися краєзнавчими проблемами, належали: М. Драгоманов, М. Грушевський, М. Костомаров, Д. Багалій, Д. Яворницький тощо [1, 11–17; 2, 24–26].

XX ст. характерне створенням Всеукраїнської академії наук (1918 р.). 1922 р. засновано було Комісію краєзнавства, котру очолив А. Лобода. При інститутах народної освіти відкривали кафедри для регіональних досліджень, спеціальні кабінети, бібліотеки, музеї. На 1 січня 1929 р. функціонувало 51 товариство, 658 гуртків, друком вийшов перший часопис «Краєзнавство». У 1930–1950-х рр. регіональні дослідження проводились дуже мало через політико-економічні події в УРСР. У 1960-х рр. поступово виходили енциклопедії 26-томного видання «Історія міст і сіл Української РСР». Справжнє піднесення краєзнавства відбулось 27 березня 1990 р., коли було започатковано Всеукраїнську спілку краєзнавців. Її головою обрали П. Тронька. Згодом світ побачив науково-документальне багатосерійне видання «Реабілітовані історією». Нині успішно функціонує Національна спілка краєзнавців України, пишуться науковцями сотні статей, монографій, довідників, посібників тощо [2, 26–31].

Таким чином, історичне краєзнавство є засобом збереження історичної пам'яті народу конкретного регіону. Воно має давнє наукове підґрунтя (з Античності й до наших днів). У період становлення української незалежності та державності краєзнавство відіграло величезну роль. Повага до людей, бажання знати традиції свого народу, патріотизм – ці моральні критерії мають займати чільне місце серед складників компетентнісного підходу навчання в закладах освіти. Особистості з високими рівнями національної самосвідомості та знаннями державотворчих процесів легко зможуть знайти своє місце в соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугрій В.С. Становлення наукових засад історичного краєзнавства в Україні (друга половина XIX – початку XX ст.). *Сумський історико-архівний журнал*. 2014. Вип. 23. С. 11–17.
2. Гедін М. Історичні передумови краєзнавчих досліджень в незалежній Україні. *Вісник КНЛУ. Серія Історія, економіка, філософія*. 2019. Вип. 24. С. 22–31.
3. Кашаба О.Ю. Феномен історичного краєзнавства в контексті розвитку історичної науки. *Краєзнавство*. 2005. Вип. 1. С. 31–34.
4. Лісовська О.В. Історичне краєзнавство як засіб формування історичної пам'яті та духовності українського народу. *Уманська старовина*. 2016. Вип. 2. С. 125–130.

РЕФЛЕКСІЇ ТВОРІВ КОМПОЗИТОРІВ У ХОРЕОГРАФІЧНИХ ПОСТАНОВКАХ

Хореографічне мистецтво як будь-яке мистецьке явище, що має багатовікову історію, пройшло свій шлях розвитку від інтермедій і сценок на придворних святах до якісно інших за змістом і композицією структур, де поряд із танцем і драматичною основою найважливіша роль належала музиці. Висування на одне з перших місць специфічно музичних закономірностей спровокувало звернення хореографів до шедеврів світової класики – камерно-інструментальних, оркестрових, а подекуди й вокальних творів. Їхнє функціонування в ролі музичного тексту пластичних композицій стає у ХХ столітті явищем розповсюдженим, що сприяло формуванню самостійного напрямку – пластичної інтерпретації небалетної музики.

Серед його піонерів були відомі балетмейстери: М. Фокін, Л. Горський, В. і Б. Ніжинські, Дж. Баланчин, К. Голейзовський та ін. Залучення небалетних творів несло в собі особливі, додаткові імпульси для народження образів хореографічних. Музика спонукала до виявлення пластичного еквівалента. У процес симфонічного втілення танцювальних жанрів включилися всі видатні композитори. Балетний театр витягував пластичні образи, зашифровані в симфонічній партитурі. Одночасно заявила про себе і протилежна тенденція створення оркестрових сюїт на основі музики балетів і виконання оригінальних балетних партитур на концертній естраді, що стало прямим підтвердженням слів Чайковського: балет – це та ж симфонія.

Питання про проблему музики балету як цінного твору (порівняно з творами інших музично-сценічних жанрів) поставили лише у ХХ столітті. Саме до цього часу належать дослідження, присвячені їй. Здебільшого вони стосуються конкретної епохи або навіть конкретного твору – найбільш відомого або в якомусь сенсі знакового. Це роботи про балетну музику романтичної епохи загалом і композиторів, її представників, дослідження, що охоплюють значний період існування балетної музики. Окремо слід згадати про дослідження, що стосуються розвитку музики не балетної, а танцювальної, а також ті, що розглядають балетну музику як феномен, що визначається власними, виробленими самостійно, закономірностями (Ю. Станішевський, Н. Семенова, Н. Горбатова та ін.).

Окрім досліджень, присвячених музиці балету, важливими є роботи, що стосуються історії музики романтичної епохи загалом. Найчастіше вони не зачіпають проблем театральних партитур, але важливі тим, що змальовують загальну музичну ситуацію, на тлі якої розвивався романтичний балет (Р. Дюмені, А. Енштейн, Ж. Годфруа-Деромбін).

Окремій уваги потребують роботи, що стосуються проблеми існування музики в театральних жанрах – як музичних, так і драматичних (Х. Еккард, А.-Л. Мальо, Ж. Тьєрсо, та ін.). Найбільш близьким і таким, що, безсумнівно, мали значний вплив на формування та побутування балету, є жанр опери. Ця близькість тим більше очевидна у Франції, де ці два явища музичного театру існували і розвивалися пара-

лельно, будучи тривалий час подобою близнюків (про що свідчить спадщина в жанрі опери-балету). Саме тому при вивченні проблеми романтичного балету не менш важливими, ніж дослідження власне балету, є дослідження, що стосуються як жанру опери, так і історії оперного театру (М. Загайкевич, Л. Маркевич, М. Погребняк та ін.) [1; 2; 3].

Фольк-опера Євгена Станковича «Коли цвіте папороть» належить до мистецьких творів неперехідної значимості. Ще у процесі створення твору Є. Станкович визначив, хто буде виконувати: це мав стати народний хор імені Григорія Верьовки, солісти з яскравою автентичною манерою співу, народні танцювальні колективи. На думку мистецтвознавиці перед композитором «постав вибір тематичного ракурсу репрезентації українства перед світом у звуковій-музичній іпостасі» [4]. Євген Станкович освоїв автентичну культури, яка таїла в собі прадавні коди архаїки, в яких можна знайти відповіді на питання: хто ми? чиї ми діти? яких батьків? звідки прийшли і куди йдемо?

Варто зауважити, що постановка Львівського оперного театру суттєво відрізняється від оригінального сюжету композиції. Для створення цілісності твору та його актуалізації до сьогодення Є. Станкович на прохання творчої групи театру адаптував музику до режисерської версії «Коли цвіте папороть».

Перша дія втілює у собі «природній стан людини» або «золоту добу» за Ж.-Ж. Руссо, коли люди не знали несправедливості, горя, нерівності і жили в гармонії з природою. Анімізм охоплював всі сфери людського буття, дерева, ріки, квіти – всі виступали суб'єктами існування людини. Фабула побудована навколо свята Івана Купала і представлена різноманітними хореографічними композиціями Сонцекрес, «Русалчині Купала», «Відьомські Купала» та «Цвітіння папороті», остання розкривається у дуалізмі квітки та кохання.

Аналізуючи постановку Львівської національної опери українська музикознавиця Л. Шевчук-Назар наголошує на важливості образу «Дерева Життя», яке є центральним елементом сценографії першої дії. Саме навколо нього ми спостерігаємо купальські хороводи людей, русалії та гуляння молоді, яка шукає таємничу квітку. З кожним епізодом «Дерево Життя набирає неймовірних кольорів – буйна зелень, величне сонячне проміння заливає багатством барв всерозмаїття світу, аж переповнюючи землю вщерть теплом, плідністю, щедрістю, висвічуваними з глибин неземними кольорами квітки щастя...» [4].

Друга дія повертає глядача до реального жорстокого світу, що переповнений людськими стражданнями, катастрофами та втратами, викликаючи у нас асоціативною ряд з козацькою Руїною та втратою державності. Основними епізодами другої дії є танець чаклунок на чолі з Війною, Образ козака, який бореться з життєвими перешкодами на шляху до свого ідеалу щастя – чарівної квітки, що дарує спокій, гармонію та любов. Центральним героєм постановки є народ, який зображений в узагальнюючому образі, що наповнений ідеалами, уявленнями, віруваннями людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зав'ялова О.К. Історія балетного мистецтва: від витоків – до початку ХХ ст. Суми: Мрія, 2014. 114 с.

2. Загайкевич М. Микола Гоголь і балетна творчість українських композиторів. *Студії мистецтвознавчі*. К.: ІМФЕ НАН України, 2009. № 4 (28). С. 68–73.
3. Луговенко Т.Г. Твори І. Стравінського в балетному театрі України. *Укр. культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Напрям: Мистецтвознавство: наук. зб.* 2020. Вип. 36.
4. Шевчук-Назар Л. Новородження фольк-опери Євгена Станковича «Коли цвіте папороть» у Львові. Львів, 2018. URL <https://opera.lviv.ua/novorodzhennya-folk-opery-yevgena-stankovycha-koly-tsvite-paporot-u-lvovi/>

Денис КОЧЕРЖУК
(Київ, Україна)

МИСТЕЦЬКА АГЕНЦІЯ «ТЕРИТОРІЯ-А»: ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗВУКОЗАПИСУ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО ШОУ-БІЗНЕСУ

Історично склалося, що українське мистецтво зазнало утисків у часи тоталітаризму. Засуджувалося, як прояв буржуазного націоналізму, оспівування свободи та вольності народу, красу рідного краю, закоханість у навколишній світ, модель поведінки та гостинності, а також прояви щирого самотнього таланту, виявленого у широкому спектрі творчих можливостей. Зі здобуттям Незалежності, в нашій країні відбулися значні пертурбації усіх соціальних сфер, зокрема це активно відбилося й у галузях науки та культури.

У фокусі даної розвідки розглянуто питання, пов'язані з такою важливою ланкою культури як телебачення, що розпочало своє усюдисуще життя від другої половини ХХ ст. Суттєву частку в ньому займали й музичні трансляції. Однак час минав, телевізійні програми потребували нових розважальних проєктів, нових молодих обличчя та «оновленого» музичного матеріалу. Паралельно з цим, виникала й нова проблема, як даний звукозаписний продукт транслювати в мас-медіа простір, здійснювати його широку популяризацію, продукувати нові тенденції в проєкції звукового дизайну. Про все те, що так настійно турбувало виконавців, продюсерів і директори медійного простору, намагалися спроектувати й втілити у постійних теле- та радіотрансляціях, програмах розважального характеру, навіть новинах у галузі шоу-бізнесу.

Період 1995 року, а саме 17 березня – ключовий етап у розвитку нової моделі популярної культури. Телеканал ICTV в єднанні з творчою командою у іпостасях Олександра Бригинеця та Анжеліки Рудницької започаткували новий медійний проєкт під назвою «Територія-А» [6]. Жанр культурно-мистецького видовища послуговався на демонстрації та популяризації, найперше української музики та вокально-інструментальних творів, написаних іншою мовою (зокрема, російською та англійською) але виключно українськими поетами та композиторами. Мова віщання даного хіт-параду устаткувала 75% україномовного контенту, а 25% – відводилося на композиції російською та іноземною мовами [6]. До участі у хіт-параді долучалися усі артисти з України, які мали можливість та бажання розкрити свою творчість для публіки, представляючи на розсуд усіх охочих свій музичний продукт. Зокрема, до

участі у хіт-параді та розвитку щодо популяризації української музичної культури долучилася незліченна кількість як аматорських (в першу чергу), так і професійних колективів (гурти: «Аква-Віта», «Актус», «Ван-Гог», «Грін Грей», «Пікардійська терція» «Скрябін», «Степ», «ТНМК», «Табула Раса», «Тартак», «Фантом-2», «Чотири королі», «Made in Ukraine» та ін. [4], дуети: Брати Гадюкіни, Сестри Тельнюк та ін. [3], а також сольні виконавці: Ані Лорак, Віктор Павлік, Вячеслав Хурсенко, Ірина Білик, Наталя Могилевська, Олександр Пономарьов, Оксана Білозір, Оля Полякова, Павло Зібров та ін. [3]). Всі ці учасники активно брали участь у розвитку культурно-мистецької агенції, створювали нові вокально-інструментальні твори, поповнювали «золотий фонд» музичної індустрії «свіжими» платівками [1, 71].

У період з 1994 по 1999 рр. включно, агенція «Територія-А» здійснила поривчастий рух вперед, зокрема: розкрутка молодих виконавців та популярних діячів культури й мистецтва в хіт-парадах «ТОП-5», «ТОП-10» тощо, запуск телевізійного фестивалю «Територія ДАНС» на каналі «1+1» та програми «Музичний простір» у етері УТ-2, паралельно: заснування телепрограм про театр «Номо ludens» (ICTV), випуск газети музичний тиждень, яка згодом переформатувалася у журнальний характер, мала кольорову обкладинку та постери артистів (**наприкінці 1997 року – видання доповнилося дискографічною продукцією виконавців, які заключили договір/угоду про співпрацю з мистецькою агенцією*). Початок 1998 р. ознаменувався запуском проекту «Українські хіти ХХ століття». Ця програма була розрахована на знайомство глядача з молодими артистами, які виконували/інтерпретували відомі вокально-інструментальні твори періоду 1960–1990-х рр. у нових надсучасних звукових версіях [2; 4, 62, 89; 6]. Проте, такі шалені оберти в індустрії шоу-бізнесу, що було засновано медійним проєктом «Територія-А» існував недовго. Відкриття музичних телеканалів, поява медійного простору в інтернеті, сходження нових продюсерів та поширення комерційної діяльності – затьмарила подальшу роботу «Території-А». Понад п'ять років знадобилося, щоб знайти однодумців, які б охоче бажали розвивати та популяризувати українську пісню. У 2005 році, за підтримки каналу «Перший Національний» здійснилася трансляція оновленого хіт-параду «Територія-А» тривалістю 60 хв [5]. Проте, такий ребрендинг не дав позитивного результату українській пісні. Через кілька місяців, у зв'язку з недостатньою кількістю телеглядачів, рішенням генерального директора телеканалу проєкт хіт-параду було закрито.

Отже, перша в Україні концепція щодо діяльності національного музичного проєкту в якості хіт-парадів та фестивальної творчості стала неабияким поштовхом щодо розвитку майбутніх телевізійних порядків у популяризації українських пісень. А завдяки мистецькій агенції «Територія-А», нині збережено та реставровано значну кількість вокально-інструментальних творів, що становлять історію української музики. Всі вони збережені на цифрових носіях (платівки, касети, диски, цифровий реєстр баз).

ЛІТЕРАТУРА

1. Лепша І. 100 облич української естради. Чернівці: Молодий буковинець, 2010. 391 с.
2. Музичний тиждень: Тижневик. Мистецька агенція «Територія-А». Київ. 1996.

3. Найвідоміший український хіт-парад «Територія А» відзначає 25 років. URL: https://glavcom.ua/specprojects/press_center/naviydomishiy-ukrajinskiy-hit-parad-teritoriya-a-vidznachaje-25-rokiv-656546.html

4. Найдюк О. М. Трансформаційні процеси у жанрах музичної критики (за матеріалами української преси 1995–2005 років): дис. канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 2019. 252 с.

5. ТЕРИТОРИЯ А. URL: <https://www.youtube.com/@teryoriya/featured>

6. Територія-А. З чого починався український шоу-біз. URL: <http://tsn.ua/special-projects/territory/>

Ярослава КУЛІБОВА
(Глухів, Україна)

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ЗАСНУВАННЯ ЖІНОЧИХ МОНАСТІРІВ

Чернечим осередкам, які відгравали непересічну роль у виборі духовних, культурних, політичних пріоритетів людства, впливали на формування й утвердження духовної, етнонаціональної та політичної єдності перед зовнішніми загрозами, утверджували Церкву та її віровчення, належить чільне місце в історії.

Жіночий аскетизм виник одночасно з чоловічим, але відрізнявся специфікою формування й розвитку: «Чоловічі обителі породили численні аскетичні практики, жіночі ж відомі самозреченням соціальної діяльності» [2, 78].

Жіночі монастирі – це унікальні святині, де монахині ведуть аскетичний спосіб життя, присвячують себе Богу, молитві, служінню іншим людям.

Жіночі обителі мають давню історію, яка налічує декілька тисячоліть та пов'язана зі становленням християнської церкви. За цей час монастирі черниць стали центрами культури, освіти та саморозвитку жінок.

Історія жіночих обителей бере початок з IV століття. Засновником першої спільної для проживання пустині й фундатором першого жіночого монастиря, який заклав його для своєї сестри Марії в Верхньому Єгипті, вважають воїна Римської армії Пахомія. Саме ця подія стала початком зародження інших релігійних громад черниць, які, після прийняття християнства, почали з'являтися у Київській Русі [1].

У Середньовіччі засновниками жіночих монастирів були святі, які працювали на благо людства та мали вплив на розвиток релігійної й культурної сфери. Обителі були місцями, де жінки займались культурною, філософською й літературною діяльністю, благодійністю, духовними практиками, переписували книги, колекціонували рукописи. Черниці таких монастирів мали змогу отримати освіту. Також у цей час обителі були місцями соціальних притулків для жінок, які не хотіли виходити заміж, які втекли від насильства або сімейного тиску. Там вони відчували підтримку й захист.

Згодом жіночі монастирі почали зазнавати змін та деяких обмежень. Наприклад, у Середньовічній Європі, дівчата могли вступити до таких релігійних громад тільки за згодою свого батька чи чоловіка. Крім того, деякі жіночі монастирі мали меншу автономію, залежали та підпорядковувались чоловічим.

У середині XVI століття в Європі почався рух Протестантизму, наслідком стало те, що монастирі почали закривати, а черниці покидали свої обителі. І тільки в деяких містах Європи католицька церква продовжувала сприяти заснуванню нових монастирів.

Розквіт жіночих обителей настав у період Ранняго Відродження, коли віряни почали розуміти, що церква – це місце не лише для духовного збагачення, але й для освіти та саморозвитку жінок. Вагомий внесок у розвиток монастирів зробили: черниця Тереза Авільська та свята Францішка Романська, які будували чернечі обителі з метою підвищення соціальної ролі жінки в загалі.

Розвиток жіночих монастирів у XIX–XX столітті був пов'язаний з підвищенням ролі жінок у суспільстві. Вони стали активними учасницями національних та міжнародних рухів, плідно співпрацювали з громадськими організаціями, урядами, а також виконували свої релігійні обов'язки.

Сучасні жіночі монастирі продовжують впливати на розвиток церковного та соціального життя населення. Обителі можуть працювати як освітні заклади, благодійні організації й притулки для нужденних.

Отже, історичний контекст заснування жіночих монастирів має значний вплив на формування релігійного та культурного життя сучасного суспільства. За короткий період часу жіночі монастирі з простих духовних спільнот розширились до важливих центрів духовного й соціального розвитку. Незалежно від того, хто був засновником, жіночі монастирі мали велике значення у підтримці місцевого населення. Монахині були активними волонтерами, які надавали різноманітну допомогу: від медичної до релігійної, від психологічної до освітньої. Також черницям вдалось зберігати історичні документи та артефакти, які зараз є цінними свідченнями минулого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болгарова М. До питання дослідження жіночих монастирів Києва домонгольського періоду. *Україна: людина, суспільство, природа: четверта щорічна наукова конференція: тези доповідей (Київ, 22–23 січня 1998)* / [ред.-упоряд. Л. Кострова]. Київ: НАУКМА, 1998. С. 23–25.

2. Цебенко А. Свято-Покровський жіночий монастир у місті Яворові (1621–1691): організаційний розвиток та виклики часу. URL: https://www.academia.edu/61712076/Свято_Покровський_жіночий_монастир_у_місті_Яворові_1621_1691_організаційний_розвиток_та_виклики_часу

Катерина МАЛЬШИНА
(Київ, Україна)

ПУБЛІКАЦІЇ ЯНА ШЕДІВОГО З УКРАЇНСЬКОЇ ТЕМАТИКИ У СЛОВЕНЬКОМУ ДРУЦІ 1928–1937 рр.

У Словенії добре знали революційний Жовтень та його країну. У 1920–30-х роках словенський політичний друк, особливо клерикальний, знайомив громадськість з комунізмом взагалі та з подіями в СРСР зокрема. У провідних словенських щоденниках публікувалися статті, де повідомлялося про придушення мистецтва, руйну-

вання церков, голод, внутрішню боротьбу в керівництві більшовицької партії, терор НКВД, переселення цілих народів... Вся ця інформація служила головної меті – застережити словенців проти повсюдної деструктивності, злочинності та міжнародного характеру комунізму. Але словенці отримували всі ці новини не про Україну, а в цілому про СРСР. Про події саме в Україні у 1928–1937 рр. вийшло лише декілька публікацій, зумовлених культурними та політичними рухами на українських землях, які ставали прикладом для словенців у боротьбі за національне існування.

1928–1929 рр. стали рубіжними у процесах націотворення як українців, так і українців. Політична криза 1928 р., пов'язана з вбивством С.Радича, і переворот 6 січня 1929 р. у Югославії призвели до встановлення авторитарного режиму та посилення процесів централізації й національної уніфікації в країні. В свою чергу, перехід тоталітарного режиму в СРСР у 1928–1929 рр. до політики денационалізації, тобто до русифікації та геноциду українського народу – все це перевело боротьбу національно-орієнтованої громадськості обох народів з політичної площини у культурно-освітнянську [9, 137].

У міжвоєнний період словенці знов почали цікавитися українською літературою та лінгвістикою. Усі публікації 1928–1931 рр. пов'язані з іменем словенського історика, публіциста і перекладача чеського походження Яна Шедівого (1899–1969). Знавець більшості слов'янських мов, він залишив багато статей, перекладів і заміток, що стосувалися східних слов'ян, у тому числі й про українські справи.

У 1928 р. у журналі «Батьківщина і світ» у п'ятох номерах вийшов «Огляд української літератури» [8]. Автор був М. Любинецький, філолог-славист, що потрапив у Чехословаччину з хвилею післяреволюційної української інтелектуальної еміграції в Європе, і був одним з багатьох українських вчених, що прийняли участь у інтернаціоналізації празького академічного ландшафту після 1918 р. У 1920-х роках у Празі вже діяло кілька навчальних закладів для іноземців, як, наприклад Український вільний університет (там працював відомий український археолог і етнограф В. Щербаківський), та ін. [15, 107–108].

Українські освітяни з числа емігрантів закінчили свою освіту та професійно утвердилися на своїй батьківщині ще до більшовицького перевороту. У 1920-х роках вони були змушені оселитися в Чехословаччині, яка значно підтримала біженців з більшовицької Росії [10, 23; 14, 79] Ідея слов'янської взаємності, підтримана чеською інтелектуальною елітою XIX ст., і, що важливо, включення Підкарпатської Русі до новоствореної Чехословаччини – це були моменти, які сприяли прийняттю української еміграції у чеське середовище [4, 85; 16].

Празький Карловацький університет також відкрив свої двері для східнословянських науковців-емігрантів [3, 14–15; 5; 16, 163–164]. На його філософському факультеті викладали багато українських науковців.

Огляд Любинецького вийшов тільки у словенській мові. Любинецький, що з 1926 р. викладав українську на філософському факультеті Карловацького університету, написав книгу українською. На словенську її переклав Ян Шедівий. Цієї книги Любинецького не знайшлося ані у словенських бібліотеках, ані у Австрійській Національній бібліотеці у Відні. У бібліотеках Карловацького Університету і Університету

Палацького книжок Мирона Любинецького немає також, вже не кажучи про бібліотеки України. Очевидно, автор співпрацював з перекладачем безпосередньо.

З тексту можна припустити, що це підручник до університетського курсу історії української літератури. Він має розгалужену структуру і охоплює такі доби, як доромантична епоха, романтизм, передвоєнна і повоєнна, та течії, як символізм, імпресіонізм, натуралізм, футуризм. Додано ще огляд газет та літературних організацій України 1920-х років.

Це пожвавлення національного життя у радянській Україні позначила ще одна стаття Шедівого, а саме рецензія на п'яте видання «Хрестоматії нової української літератури» М. Плевако [2]. Рецензія цікава своїм вибором акцентів на тих тенденціях і авторах української літератури, які дійсно відповідали тодішнім прагненням словенців до самостійності.

Хрестоматія охоплює період з 1880-х років до «сьогодення», тобто другої половини 1920-х років. Шедівий, як і сам автор, приділив найпильнішу увагу **Івану Франку (1856–1916)**, що «позначає собою початок нової ери не лише в літературі, а й в інших галузях душевного життя галицьких українців (русинів)», а також поетові **Івану Манжурі (1851–1893)**, очевидно через його тісний зв'язок з подіями на Балканах, близьких Словенії, особливо у той час, коли писалася ця рецензія. 43 інші літератори залишилися без згадки [13].

Також Шедівий не міг не привітати 55-ту річницю Наукового товариства імені Шевченка, що було відмічено виданням 150-го тому «Записок» [12]. У скрутну для народів Першої Югославії годину, коли з січня 1929 р. там було введено режим королівської диктатури, новини про плідну працю товариства на користь української нації були вітром майбутньої свободи. Тому Шедівий перераховує всі дослідження українських вчених у гуманітарній сфері і згадує несправедливості, які спіткали українців у Росії та Австро-Угорщині.

Найбільшу зацікавленість Шедівий проявив до статті А. Андроховича, що стосувалася словенців, - про словенську «Ілірську друкарню» і книгарню Й. Курцбека, [1] який вже у 1779–1792 рр. друкував і продавав церковні книги для сербів, угорських українців та румун. Шедівий вказує, що Андрохович користувався статтею А. Івіча [6] та дослідив до того невідомі зв'язки Курцбека з угорськими та галицькими українцями.

Ще один зв'язок з празькими українськими інтелектуалами-емігрантами демонструє публікація у люблянському науковому щорічнику «Етнолог» статті «Неіндогерманські племена на території України за часів Геродота» одного з найвидатніших вчених України В. Щербаківського (1876–1957). Стаття видана у словенському журналі українською мовою, і в Україні цю статтю ніколи не перевидавали. Очевидно, така публікація, у іноземному журналі іноземною мовою, була необхідною вимогою в університеті, де працював Щербаківський. За змістом стаття також є «панславською» і вказує на зв'язок між субстратами українського народу та народів Балкан, Кавказу та Малої Азії [11].

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрохович А. «Іллірійська» друкарня і книгарня Осипа Курцбека 1770–1792 р. та її зв'язки з угорською і галицькою землею. Причинок до історії друкарства кирилицею у Відні. *Записки НТШ*. Львів, 1929, Т. CL. С. 109–120.

2. Плевако М. Хрестоматія нової української літератури. Т. 2. Харків: Рух, 1927. XV+528 с.
3. Bubenikova M. Projekt pomoci Čechoslovenské republiky emigrantům z sovětské Rusi – Ruská akce. *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945. Sborník studií 3 / V.* Veber (ed.). Praha: FF UK, 1995. S. 14–19.
4. Devátá M. Ruští a ukrajinští emigranti-slaviště na českých vysokých školách po únoru 1948. *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity*. X. 2004: № 7. S. 84–90.
5. Hlaváček P. Otevřená univerzita. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy a její cizinci 1918–1938–1948. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2019, 146 s.
6. Ivić A. Joseph Kurzböck und die Errichtung der serbischen Buchdruckerei. *Archiv für slawische Philologie (Berlin)* / Herausgegeben von Vatroslav Jagić. 1907. Band 29. S. 511–516.
7. Jiráni O. Ludvíkovský J. Výroční zpráva Jednoty českých filologů za správní rok 1926–27. *Listy filologické / Folia philologica*. 1927. Roč. 54. Čís. 6. S. 14.
8. Lubynecky M. Pregled nove ukrajinske književnosti; Iz ukrajinščine prevrel Jan Šedivy. *Dom in svet (Ljubljana)*. 1928. Št. 4. Str. 116–121; 148–152; 241–244, 274–278, 310–312.
9. Malšina K., Sinkevič J. Trnova pot razvoja narodne ideje v 20. stoletju. *Prispevki za novejšo zgodovino (Ljubljana)*. 2016. Št. 1. S. 126–144.
10. Sládek Z. O ruské pomocné akci tentokrát polemicky. *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945. Sborník studií 3 / V.* Veber (ed.). Praha: FF UK, 1995. S. 20–25.
11. Ščerbakiv's'kyj V. Neindogermans'ki plemena na teritorii Ukraini za časiv Gerodota. *Etnolog (Ljubljana)*. 1937–1939. Knj. 10/11. S. 254–256.
12. Šedivy J. Zapiski znanstvenega društva «Ševčenko». T. 150, Lviv 1929. *Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor)*. 1931. S. 279–280.
13. Šedivy J. [rec] M. Plevako, Hrestomatija novo j ukrainskoj literaturi. Kooperativne «Ruh» vidavnictvo. Pjate vidannja. Harkiv 1927. Str. 528. *Dom in svet (Ljubljana)*. 1928. Št. 6. S. 187.
14. Šetřilová J. K. Kramář – otec ruské emigrace *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945. Sborník studií 2 / V.* Veber (ed.). Praha: FF UK, 1994. S. 72–84.
15. Továrek M. (recenzija) Petr Hlaváček, Otevřená univerzita. FF UK a její cizinci 1918–1938–1948. Praha, 2019. *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 2021. Cis. 2. S. 107–108.
16. Zilynska B. Univerzita Karlova v kontextu vývoje společnosti v letech 1945–1948. Rok 1947. *Česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*. Edice K, sv. 4. 1998. S. 161–176.

ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКІ УНІЙНІ ДОМОВЛЕНОСТІ 1499–1501 рр. У ЗОБРАЖЕННІ Ф.ПАПЕ

Одним із чільних дослідників історії Королівства Польського та Великого князівства Литовського в XV–XVI ст. був уродженець Львівщини та працівник провідних наукових установ Львова та Кракова Фридерик Папе. Його перу зокрема належали біографії польських та литовських монархів Яна Ольбрахта та Олександра Ягеллона, в часи правління яких, у 1499–1501 рр., було підписано ряд польсько-литовських унійних договорів. Таким чином Ф. Папе зробив свій вагомий внесок у вивчення унійної проблематики.

В оцінках унійного договору 1499 р. Ф. Папе вважав, що «пункт про взаємну участь обох сторін в справі спадкоємства трону є тим, що виходить поза межі союзів» [3, 121]. Такі погляди науковця розходились із позицією більшості своїх колег, які бачили ці домовленості лише своєрідним союзом Королівства Польського та Великого князівства Литовського. Він змалював складний процес переговорів між польською та литовською сторонами й звертав увагу на факт відмови поляків від проекту випрацюваного у Вільні. І лише після поразки Яна Ольбрахта у поході на Молдову та важке становище Олександра Ягеллончика у війні проти Москви змусили їх більш серйозно взятись за справу нового об'єднання держав. Так у новому унійному договорі уже йшлося про необхідність погодження із радою панів та шляхтою Великого князівства Литовського, що на випадок смерті монарха не буде здійснено вибору польського короля, і навпаки – у таких же формулюваннях зазначалося про участь поляків у виборі великого князя. При цьому уже не обумовлювалась необхідність вибору монарха саме із династії Ягеллонів, який би правив у сусідній союзній державі. Таким чином обидва краї об'єднувались в обхід династичного принципу. Тут Ф. Папе, слідуючи за тезою сформульованою своїм колегою Л. Колянковським, наголошував, що цим актом «Ягеллони програли свій найважливіший постулат: намагання створити із Польщі та Литви уніфіковану спадкову монархію» [3, 122]. При цьому історик із сумом зауважив, що реалії майбутнього все ж вказували на потребу міцної спадкової влади, що як така могла дозволити Польщі уникнути багатьох внутрішніх конфліктів та інтриг зовнішніх ворогів. Іншою важливою проблемою, яку у наріжний камінь унійної політики ставили можновладці обох держав, була, як вказував дослідник, потреба організації спільної відсічі зовнішньополітичних небезпек. Такими виступали експансивні дії московського князя Івана III та потреба оборони від татарських набігів.

У баченні Ф. Папе вибір Олександра Ягеллончика на польський престол був в очах польських еліт обумовлений потребами забезпечення унії між Великим князівством Литовським та Королівством Польським. Саме це, як вказував історик, було аргументом краківських можновладців, щоб відмовити у елекції іншим кандидатам на трон. Також польська сторона відчувала потребу допомоги литовцям у важкій війні проти Москви й «не могла наразити себе на звинувачення погорди литовцями,

що могло тих підштовхнути до відчайдушних дій, а навіть до пошуку допомоги серед ворогів» [4, 48]. Таким чином елекційний сейм, вибравши Олександра на нового короля, приступив до нарад по укладенню нового унійного договору.

Ф. Папе наголошував, що наріжним елементом, який був новацією в подібних польсько-литовських домовленостях, став пункт про спільний вибір єдиного монарха для обох держав, скасовуючи таким чином існування окремого правителя Литви. Попри це науковець вказував, що Корона «не багато цим актом здобула», адже в документі не йшлося про парламентську унію, зібрання спільних сеймів, а лише про скликання польсько-литовських зібрань при якихось конкретних важливих справах [4, 48]. Подібно і самі Ягеллони послаблювали своє становище через втрату суверенного права розпоряджатися землями Великого князівства й тепер їх присутність на престолі польсько-литовської держави все-ціло залежала від вибору можновладців, а саме польських панів, що мали більшість на таких елекційних сеймах. Окремими елементами нового унійного акту були обітніці взаємної військової допомоги та навіть проекти запровадження єдиної монети.

У загальній оцінці Пйотрковсько-Мельницької унії Ф. Папе вказував, що навіть для багатьох її сучасників вона сприймалася як «безпрецедентно безсоромний» акт, що не лише був важкий для монарха, але й ображав його гідність. Такими його елементами були положення про фактичне панування магнатів у сеймових судах, обмеження накладені на короля у вільному розпорядженні державними посадами. Однак найбільш дражливим був пункт, згідно якого аристократи могли «відмовити королеві у послуху, у випадку, якщо б він відмовив комусь із достойних осіб у справедливості або щось проти станів речі посполитої [аристократії. – Ю.М.] вчинив» [4, 50]. Вчений вважав, що ця ідея була дописана у текст документу канцлером Кше-славом Курозвенцьким, що почерпнув її із угорської «Золотої булли» Андраша II. Також і на сам вступ Олександра Ягеллончика на польський престол накладалися умови його присяги на цьому унійному договорі й зобов'язання монарха втілити Велике князівство Литовське до складу Корони.

Таким чином слід відзначити вагомий внесок Ф. Папе у дослідження унійних домовленостей 1499-1501 рр. Вчений вважав, що вони були важливим етапом розвитку об'єднання й виступав проти тези інших вчених, які оцінювали їх лише як союзні договори двох цілком окремих політичних організмів. Важливі спостереження історик зробив щодо ролі цих подій у долі династії Ягеллонів. Згідно його оцінок договори цих років значно послабили владу монарха в польсько-литовській державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chodynicki K. Przegląd badań nad dziejami Litwy w ostatnim dziesięcioleciu (1920–1930). *Кварталник Historyczny* 49 (1930) S. 273–300.
2. Frost R. *Oksfordzka historia Unii Polsko-Litewskiej. Powstanie i rozwój 1385–1569*. Poznań: Rebia, 2018. 846 s.
3. Pappé F. Jan Olbracht. *Kraków Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności*, 1936. 256 s.
4. Pappé F. Aleksander Jagiellończyk. *Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności*, 1949. 120 s.

САМБІРСЬКА УЧИТЕЛЬСЬКА СЕМІНАРІЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Самбірську учительську семінарію було засновано у 1892 р. Її першим директором став Йозеф Крекярто, який зумів організувати навчальний процес і подбав про їх матеріальне забезпечення. З його ініціативою було збудоване нове приміщення для семінарії для гуртожиток (інтернат) для студентів.

Після виходу Й. Крекярта на емеритуру, обов'язки директора до кінця 1899/1900 н.р. виконував найстарший професор семінарії К. Кротохвіля. Шкільна влада оголосила конкурс, запропонувавши міністрові освіти на затвердження трьох осіб: львівського шкільного інспектора Ф. Говорку, перемишльського шкільного інспектора С. Релінгера та згаданого К. Кротохвілю. Останнього було затверджено директором. Українські політичні кола не робили жодних заходів і не висували власних кандидатур на цю посаду. На той час політика «нової ери» збанкрутувала, а так званий «новий курс», оголошений О. Барвінським не давав жодної запоруки на отримання хоч б якихось здобутків для українського народу [3, 32–33].

Будучи директором (1900–1912), К. Кротохвіля намагався маневрувати між прагненням української і польської громад. Проте саме в роки його директорства кількість семінаристів-поляків у закладі почала зростати й майже у всіх класах сягнула половини. Значно зріс і рівень пропаганди польського патріотизму, особливо після появи в семінарії римо-католицького катехита Я. Маковця. Саме у той час було звільнено українців, які працювали як прислуга та кухарі в інтернаті. Наставниками інтернату почали призначати переважно вчителів-поляків. Збільшилася у гуртожитку і кількість семінаристів-поляків [3, 33–34].

Порівняння навчальних планів для учительських семінарій з польською та польсько-українською мовами навчання дає підстави для висновку, що в них опановувались однакові дисципліни, крім української мови. Вона вводилась в утраквістичних семінаріях (як у Самборі) за рахунок скорочення часу на вивчення іноземної мови, гімнастики, педагогіки [2, 106; 4, 33].

На початку ХХ ст. щороку Самбірська учительська семінарія випускала 80–100 добре підготовлених учителів початкових (народних) шкіл, половина яких за національністю були українцями. Після виходу К. Кротохвілі на емеритуру (1912) тимчасово обов'язки директора виконував найстарший професор Т. Біленький. Він добре знав діловодство і робив спроби отримати цю посаду, розраховуючи, що шкільна влада підтримає його як прихильника поміркованого курсу О. Барвінського. Проте новим директором було призначено поляка Казимира Цімермана – директора Рогатинської гімназії [3, 106].

Щойно почалася Перша світова війна, К. Цімерман виїхав з Самбора. У 1914–1915 рр. семінарії зазнала значних збитків внаслідок військових дій та мародерства з боку спочатку російських, а потім угорських військ. Майно закладу та інтернату було знищене, постраждав навіть шкільний сад. Шкільні лавки спалено, кабінети

розграбовані, спустошено бібліотеку. Викладач семінарії проф. Т. Біленький переслідувався російськими властями, у його помешканні чотири рази проводили обшуки [1]. Коли у 1915 р. австро-угорські війська знову зайняли Самбір, К. Цімерман повернувся й намагався відновити діяльність семінарії. Проте уряд не поспішав надавати кошти на відновлення закладу, не вистачало викладачів і студентів, які були мобілізовані до війська. Частина викладачів опинилися у російському полоні, зокрема І. Филипчак. За деякий час К. Цімерман зумів виклопотати певні кошти на ремонт приміщень семінарії, упорядкував перший поверх будинку, зібрав незначний педагогічний колектив. Навчальний процес розпочався при незначній кількості семінаристів. Проте навіть після закінчення Першої світової (1918 р.) та українсько-польської (1919 р.) війни стан справ у семінарії був не найкращий [3, 106–107].

ЛІТЕРАТУРА

1. В. Р. 3 російських днів у Самборі (спогади, опубліковані в газеті «Діло» 17.07.1915 р.) [Ел. ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/39132>
2. Стинська В. Система шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.): Монографія. Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. 205 с.
3. Филипчак І. Учительська семінарія в Самборі (Історичний нарис). *Шлях виховання й навчання*. 1938. Кн. 1. С. 24–36; Кн. 2. С. 105–112; Кн. 3. С. 141–144.
4. Statut organizacyjne seminaryów nauczycielskich męskich i żeńskich. Lwów, 1909. 128 s.

Ольга ПЕТРЕНКО, Петро ФРИЗ
(Дрогобич, Україна)

СУЧАСНИЙ ТАНЕЦЬ ЯК СИНТЕЗ ЗАСОБІВ МИСТЕЦЬКОЇ ВИРАЗНОСТІ

Епоха постмодернізму мала неабиякий вплив на виразальні засоби класичної хореографії. Співвіднесення змін у дискурсі сценічного танцю (від класики до постмодерну) дозволяє виокремити зміну у відношенні хореографів до тілесності в культурі на різних її етапах, спостерігати тенденцію посилення ваги тіла, культ його незалежності [1]. Тіло виконавця в сучасному танці стає символом свободи і самопредставлення сучасної людини, яка втратила віру у вищі смисли абсолюту; символом втрати якогось організаційного центру, точки опори, у хаотичній, безструктурній, відносній картині світу; символом залежності від зовнішніх і непідпорядкованих його волі та розумінню факторів та обставин.

До 80-х років XX ст. класичний танець повернувся у вихідну точку, а бум та розвиток сучасного, некласичного танцю (або, до цього часу вже contemporary dance) продовжився – він став високотехнічним, дуже різноманітним. Дві форми танцю, класичний балет і contemporary dance, мирно співіснують пліч-о-пліч, майже не вступаючи в суперництво, але останнім часом намітилася тенденція до їхнього взаємопроникнення. «Класичним» танцівникам (яскравий приклад – Майя Плісецька) нудно танцювати тільки в традиційному балеті, їм хочеться експериментувати з

«некласичними» постановками (багато експериментує в цій галузі зараз прима-балерина Київської національної опери Катерина Кухар).

Сучасне мистецтво танцю охопила творча конкуренція. Хореографи прагнуть до того, щоб саме їхню постановку вважали провокативною. Однак досі в мистецтві домінує краса, і танець сучасності вражає професіоналізмом, гнучкістю, яких не було дотепер. Полемізуючи з естетикою авангарду, постмодерні балетмейстери повертають у свою творчість емоційність, психологізм, ускладнений метафоризм, олюднюючи таким чином своїх героїв [4]. Така тенденція посилюється включенням у балетне дійство «елементів театральної гри, хепенінгів, танцювальних соло та дуетів, які побудовані за принципом великих планів та стоп-кадрів у кіно. Ігровий, імпровізаційний початок підкреслює концептуальну розімкненість, відкритість хореографії, її незалежний асоціативний характер» [2, 66]. Відмова від балетмейстерського диктату, рівнозначні ролі хореографії та музики – балетної та небалетної – характеризують сучасний театр танцю. За допомогою імітації, наслідування постмодернізм може відтворювати будь-які інші стилі та маскуватися під них. Таким чином, еkleктизм, відсутність стилю стають особливою харизмою сучасної хореографії.

Своєрідний переворот у техніці балетного виконання спровокувала відмова балетмейстерів і виконавців від фронтальності та центричності, спрямованість на спонтанність, імпровізаційність; міміка, жест, поза, рух виступають головними елементами хореографічної мови; пропагується «оголення фізичних зусиль, узаконення позатанцювальних поз та жестів за допомогою таких характерних прийомів, як падіння, перегини, злети» [5, 68].

Особлива увага відводиться енергетиці танцю, емоційному відображенню радості, гніву. Ефект «спресовано-розрідженого» танцю досягається контрапунктом плавної музики та рваної ритмопластики, в'язкої, плавної, широкої лінії руху та дрібної, дробової, кадрової жестикуляції; поєднання класичної та суперскладної сучасної техніки (наприклад, біг по колу, пластичний симфонізм та ін.) [2].

Ідея «кодексу жестів» виявилася співзвучною шуканням творців різних напрямів постмодерністського балету: Стіва Пекстона, Тріші Браун, Поппо Шираїші та Алвіна Ейлі у США, Піни Бауш у Німеччині, Регіни Шопіно у Франції, Анні де Кеєрсмакер у Бельгії, Роберта Коен Танакі у Японії, Раду Поклітару в Україні. Вони осучаснили елементи модерністської танцювальної лексики М. Бежара, Д. Кранка, М. Грехем, неокласичної – Д. Баланчина, С. Лифаря, І. Кіліана, балетно-симфоністської – Д. Ноймайєра, Р. Петі і продовжили постмодерністські експерименти у власній творчості.

Як зазначають дослідники, «сучасна хореографія вбирає елементи танцювального мистецтва Сходу (індійський класичний танець бхарат-нат'ям, сучасний японський танець буто), прийоми ритмопластичного фольклору американських індіанців, афро-карибську танцювальну техніку» [3, 39]. Поєднання «римейків йогівської медитації та античної тілесної фактурності, класичних *ла* та поліритмізму регтайму, хайлайфу, джайву, суїнту, брейка, фламенко, кантрі-дансу... створюють світ постмодерного «абсолютного» танцю, як продукту сучасності [2].

Постмодернізм приніс у мистецтво відчуття естетичної вторинності та настанову, що поєднує іронічний погляд на навколишнє з ностальгією за втраченою гармонією та красою світу мистецтва. Як синтез повернення до минулого і руху вперед постмодер-

нізм спонукав не поривати з традицією, але вивчати архетипи, синтезуючи їх із сучасними художніми реаліями. У хореографії ці ідеї знайшли реалізацію у постановках нових версій відомих балетів із принциповим переглядом сюжету, часу дії та звичних дійових осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башич Ю. Сучасний танець та місце традиційної танцювальної символіки в українській хореографії. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2014. № 7. С. 26–31.
2. Бернадська Д. Пластика вільного танцю. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2008. № 4. С. 64–68.
3. Бігус О.О. Сучасний танець. Основи теорії і практики / О.О. Бігус, І.І. Герц, О.О. Маншилін, Д.О. Кондратюк, Л.В. Мова, А.В. Журавльова, Н.П. Донченко, Батєєва. Київ: Ліра-к, 2016. 264 с.
4. Маншилін О.О. Становлення та розвиток сучасного танцю в Україні. *Dance studies*. 2018. № 1. С. 38–47.
5. Павлішена Л. «Нелінійність» творчого мислення як характерна ознака пост-модерного хореографічного мистецтва. *Виховний та мистецький вплив сучасного хореографічного мистецтва на розвиток творчих здібностей молоді: тенденції та перспективи розвитку*: методичний посібник / упорядник О.А. Плахотнюк. Львів: Центр творчості дітей та юнацтва, 2014. С. 63–70.

Анна САПУНКОВА, Петро ФРИЗ
(Дрогобич, Україна)

РОЗКРИТТЯ ОБРАЗНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ МАЛИХ ТАНЦЮВАЛЬНИХ ФОРМ

З появою нових технік викладання, елементів і видів танцю, вигляду танцюристів, синтезу класичного танцю із сучасним, формується таке нове поняття як сучасний балетний спектакль. Безсумнівно, ці зміни зачіпають і традиційні форми танцю, які зазнали деяких змін, відійшли від консервативності й утвердилися в нових версіях. На думку мистецтвознавців «балетмейстер не обмежений у виборі засобів, прийомів, принципів та інших основних одиниць творчої діяльності, що є чільною тезою, яка спонукає до творчості і дозволяє вибудовувати форму твору на власний розсуд або трансформуючи її традиційні варіанти під дією індивідуального авторського бачення» [1].

Досліджуючи еволюцію розвитку сценічних форм танцю, Д. Шариков стверджує про те, що «протягом багатьох століть розвивалося і хореографічне мистецтво, його види і жанри, а також і танець, який зазнав багатьох змін. Відбувалася еволюція танцювальних форм, відмирили старі й зароджувалися нові форми та види танців, у яких видозмінювалася і збагачувалася лексика. Сценічне мистецтво танцю визначило основні форми, що стали канонічними: соло, дует, тріо, квартет, мініатюра, танець, соїта, хоровод, ансамбль, дивертисмент, одноактний балет, повнометражний трьохактний балет [2, 145].

З приходом нової епохи з'являлися і нові танці. Витіснялися жанри, популярні раніше, адже раніше вони були пов'язані з трудовою діяльністю людей, їхнім побутом, язичницькими та побутовими обрядами. Можна сказати, що сучасна хореографія та балетмейстери сучасності вплинули на трансформацію форм танцю. У прагненні розвивати вже наявні форми танцю, балетмейстери почали оснащувати соло, дуети, тріо складними технічними елементами, наприклад, трюками, на рівні циркової акробатики. Приблизно так з'явилися дуєтно-акробатичні танці або танцювальні-акробатичні тріо. Аналізуючи специфіку побудови композицій малих хореографічних форм сучасного танцю, науковці розглядають їх композиційно-лексичні особливості, такі як: індивідуально-особистісний підхід, особливість побудови малюнків, використання сценічного майданчика у формі тривимірного простору, багаторівневність, принцип поліфонічності, авангардні прийоми, акцентування головного героя за допомогою всіх наявних виразних засобів (лексики, пантоміми, жести, міміки) [3]. Ми згодні з автором, що, враховуючи композиційно-лексичні особливості в побудові композицій малих форм, сприяє більш яскравому розкриттю ідейного змісту всього цілісного хореографічного вистави.

Виходячи з цього, ми можемо зробити висновок: робота над створенням хореографічного вистави – це дуже складна, творча робота, що вимагає від балетмейстера розв'язання багатьох художньо-творчих питань, головним з яких є розкриття його ідейно-змістовної сторони через єдність драматургії, музики, танцю та інших виразних засобів. Працюючи над хореографічною виставою, балетмейстер «повинен не тільки викласти сюжет, складений ним, а й знайти вирішення цього сюжету в хореографічних образах [4].

У результаті аналізу сучасних хореографічних вистав («Весна Священна» Піни Бауш, вистава «Faust» Жан-Крістофа Майо, вистава Соль Леона і Пола Лайтфута «Stop-Motion» тощо), ми відзначаємо, що розвитку малих форм у хореографічній виставі форм у хореографічній виставі, використанню їхніх виразних можливостей для розкриття задуму, на сучасному етапі балетмейстерами не приділяється належної уваги: спостерігається активне використання масових хореографічних композицій, рідше використовуються такі форми як Соло, Дуєт, а Тріо і Квартет практично не використовуються. На нашу думку, використання в хореографічній виставі всіх малих танцювальних форм, органічно пов'язаних між собою, дає змогу балетмейстеру створити таку драматургію вистави, яка б схвилювала і захоплювала глядача.

Професійне розроблення драматургії цілісної хореографічного вистави, на нашу думку, є найскладнішим етапом у роботі над хореографічним спектаклем, оскільки вона:

- 1) розвивається протягом усієї вистави;

- 2) залежить від сценічної дії окремих хореографічних композицій, хореографічних композицій, що становлять основну тематично-ідейну платформу цілісного спектаклю, його драматургічну лінію, забезпечують розвиток сюжету і образів.

Розмірковуючи про перспективи розвитку хореографічного вистави в сучасному сценічному просторі сучасному сценічному просторі, насамперед необхідно говорити про пошуки єдності форми і змісту, єдності музичної драматургії з драматургією хореографічною, єдності всіх танцювальних композицій у контексті цілісного хореографічного спектаклю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О.С. Художній образ в українському народно-сценічному танці: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури». Київ: КНУКіМ, 2008. 19 с.
2. Ірдиєнко К. Еволюція розвитку сучасної хореографічної естетики. *Вісник Львівського університету. Серія «Мистецтвознавство»*. 2014. № 14. С. 144–147.
3. Сучасний танець. Основи теорії і практики: навч. посіб. / О.О. Бігус, О.О. Маншилін, Д.О. Кондратюк, Л.В. Мова, А.В. Журавльова, І.І. Герц, Н.П. Донченко, Н.П. Батєєва. Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 264 с.
4. Черкашина-Губаренко М. Режисер-постановник та автор-інтерпретатор у сучасному балетному театрі. *Часопис Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського*. Вип. 11. С. 17–23.

Valeriy TOPCHYY
(Odesa, Ukraine)

THE WORK OF XENOPHON ATHENIANS «ANABASIS», AS THE MAIN SOURCE FOR THE HISTORY OF GREEK MERCENARIES IN THE TERRITORY OF PERSIA

Let's start with the fact that Xenophon Athenians is a famous ancient Greek politician, philosopher and commander (440–350 BC), who entered history as a military and political figure of Ancient Greece and lived in the period from the middle of the 5th to the middle of the 4th BC. It was the campaign of Greek mercenaries to Persia that greatly influenced the further political career of Xenophon Athenians, which is why he decided to record his thoughts and observations during this trip in the work «Anabasis», which is considered one of the last works of the ancient Greek politician and was written approximately in the 1st half of the IV century BC. [2, 3, 4, 6, 7, 10].

It should be noted that Xenophon's «Anabasis» was popular even in antiquity. A large number of modern scientists believe that the tradition of ancient authors to describe their own actions in the third comes from this work. The famous ancient Greek historian and author of the work «World History» Polybius (208–126 BC) believed that it was the book of Xenophon of Athens that inspired Alexander the Great to conquer Asia [9]. The famous ancient historian and author of «Lives of Philosophers and Sophists» Eunapius (347–414) was of the same opinion as Polybius [8].

The description of the campaign of Greek mercenaries on the territory of Persia in «Anabasis» begins with a story about its leader Cyrus the Younger (? – 401 BC), who was the son of the late Persian king Darius II (475–404 BC) and decided to try to seize the Persian throne, which went to his brother Artaxerxes II [1, 5].

In further events, Cyrus gathers a large army, where 10 thousand Spartan Greek mercenaries under the command of the Greek Clearchus played the main role.

Having reached the city of Kunax (present-day Syria), Cyrus the Younger engages in battle with his brother, but dies during it. The Greek army was forced to retreat, and later

all its commanders were killed due to the deception of the adviser of the Persian king Tissaphernes. Xenophon was appointed the new commander.

Later, for several years, Greek mercenaries tried to return home from the territory of Persia. Having passed through the deserts of Iran and Iraq and the Armenian mountains, the Greeks get the territory of the present-day Turkey, where they enter the Greek cities of Asia Minor and from there depart back to continental Greece. The number of soldiers who remained is 8500 people.

It can be concluded that the work of Xenophon Athenians «Anabasis» is an important source for studying the campaign of Greek mercenaries on the territory of Persia in 401-399 BC. under the command of Cyrus the Younger and the life of an ancient Greek mercenary in this period.

It should also be added that the very campaign of the Greek mercenaries of Cyrus the Younger made a deep impression on contemporaries, and modern historians who have the opportunity to evaluate this event in a historical perspective, in connection with the gradual development of relations between Hellas and its powerful eastern neighbor, actively continue to give it a lot of attention, but in Ukrainian historiography, almost no one is engaged in the study of this event and other works of Xenophon.

REFERENCES

1. Ксенофонт. Анабазис. Похід 10000 елінів / [пер. з давньогр. О.І. Кислюк]. Київ: «Український письменник», 2011.

2. Топчий В. Робота Ксенофонта Афінського «Анабасис», як основне джерело з історії грецьких найманців. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том I* / Київ, Дрогобич, Львів, Переяслав, Ужгород, Запоріжжя: Посвіт, 2023. С. 46–47.

3. Топчий В. Праця Ксенофонта Афінського «Анабасис» як основне джерело з історії грецьких найманців на території Персії. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи [колективна монографія]. Том 9: Дилеми сталого розвитку науки та освіти* / Конін, Ужгород, Перемишль, Херсон: Посвіт, 2023. С. 37–39.

4. Топчий В. Праця Ксенофонта Афінського «Анабасис» як основне джерело з історії грецьких найманців на території Персії. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIV: Виміри сталого розвитку в теорії та практиці* / Конін, Ужгород, Перемишль, Херсон: Посвіт, 2023. С. 192–199.

5. Ctesias` History of Persia. Tales of the Orient / [translate Lloyd Llewellyn-Jones, James Robson]. Abingdon: Routledge, 2010. URL: https://www.academia.edu/1169204/Ctesias_History_of_Persia_Tales_of_the_Orient

6. Diogenes Laërtius. Lives of the Eminent Philosophers. *Loeb Classical Library, 2 volumes* / [translation by R.D. Hicks]. Cambridge: Harvard University Press, 1925. URL: <https://royallib.com/read/laertskiy-diogen/gizn-ucheniya-i-izrecheniya-znamenitih-filosofov-hi-mi>

7. Hobden F. Xenophon. *Ancients in Action* / London: Bloomsbury Academic, 2020. 168 p.

8. Philostratus and Eunapius: Lives of the Philosophers / [English translation by Wilmer Cave Wright]. London: W. Heinemann; New York: G. P. Putnam's Sons, 1922. 595 p.

9. The histories of Polybius / [translated by Evelyn S. Shuckburgh]. London, New York: MACMILLAN AND CO., 1889. URL: <https://www.gutenberg.org/files/44125/44125-h/44125-h.htm>

10. Xenophon: Ethical Principles and Historical Enquiry. *Mnemosyne. Supplements. History and Archaeology of Classical Antiquity, Vol. 348* / Boston: Brill, 2012. 804 p.

Тарас БАТЮК, Марко КАНТОР
(Дрогобич, Україна)

КИРИЛО ОСЬМАК (1890–1960) В УКРАЇНСЬКОМУ ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ 1940-Х РОКІВ

На сучасному етапі розвитку історичної науки особливо важливе значення набувають біографічні дослідження. Оскільки ціла низка визначних діячів залишається або взагалі невивченими, або маловивченими. Особливо це стосується діячів, які приймали безпосередню участь у визвольній боротьбі українців за відновлення Української самостійної соборної держави. Відповідно джерельні матеріали про їхню діяльність ретельно приховувалися радянською окупаційною адміністрацією, а біографії фальсифікувалися. Після здобуття Україною незалежності відбулися суттєві зрушення і дослідники отримали доступ до щойно розсекречених архівних матеріалів. Відповідно після їхнього опрацювання широка громадськість отримала інформацію про знакові події українських визвольних змагань та осіб, які у них приймали участь. Саме до таких постатей належить учасник української визвольної боротьби 1917–1920 рр. та 1940–1944 рр. Кирило Іванович Осьмак.

Наголосимо, що постать Кирила Івановича Осьмака уже знайшла своє відображення у науковому дискурсі. Мабуть найбільш повно його постать описана у праці доньки Наталії Осьмак [11]. Зокрема, вона отримала доступ до джерел не тільки в українських архівах, але й у Центральному історичному архіву Москви (про навчання батька у Московському сільськогосподарському інституті, громадській діяльності, проходження практики тощо), відтак змогла детально реконструювати життєвий шлях батька.

Сучасна дослідниця Тетяна Підгайна у спеціальному дисертаційному дослідженні здійснила ґрунтовний аналіз інтелектуальної спадщини Кирила Осьмака [26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34]. Аналіз наукового доробку Кирила Івановича та його внесок у сільськогосподарську науку розкривають В. Гамалія [5], А. Білоцерківська [1]. Значну увагу цій постаті приділяли у своїх дослідженнях В. Вергунов [2; 3; 4], В. Онопрієнко, О. Реєнт, Т. Щербань [16], В. Самородов [41], Ю. Шаповал [42] та ін. Постать К. Осьмака привертала увагу також інших дослідників та краєзнавців (В. Закалюжний [9], С. Коваленко [12], В. Магда [14], М. Малік [15], Н. Прасольченко [35], Я. Проць [36; 37; 39], В. Ревеука [40] та ін.).

У той же час доступ до комплексу нових документів створює умови для подальшого дослідження, з акцентом на участь К. Осьмака в українському визвольному русі 1930–1940-х років. Використовуючи інформаційний потенціал кримінальної справи.

Кирило Іванович Осьмак (в окремих документах писали Осьмаков) народився 27 квітня (9 травня) 1890 р. в містечку Шишаки Миргородського повіту Полтавської губернії у багатодітній родині. Їхній родинний будинок розташовувався у центрі села. Батько – Іван Юхимович Осьмак (1846 р.н. з Курської губернії, який помер 1930 р.), мати – Тетяна Андріївна Власенко (1851 р.н., походила із козацького роду с. Бузови, померла 1929 р.) [11, 31]. Кирило Осьмак здобув як на той час добру освіту (закінчив Шишацьку двокласну сільську (народну) школу (1902 р.), Миргородську повітову школу (1906 р.), Полтавське Олександріївське реальне училище (1910 р.), Московський сільськогосподарський інститут (сільськогосподарське відділення) (1916 р.) [2, 18]. Водночас з раннього дитинства цікавився історією, переймався долею народу та країни, захоплювався поезією Т. Шевченка, вивчав творчість М. Заньковецької, М. Кропивницького, П. Саксаганського, І. Карпенка-Карого та ін. Саме це й міцний проукраїнський світогляд.

Кирило Осьмак – автор близько 50 наукових і науково-популярних праць (статті, брошури, термінологічні словники тощо) [17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25]. При цьому сюди відносяться його напрацювання із проблем краєзнавства, сільськогосподарської термінології, земельної реформи, наукового забезпечення аграрного сектору, бурякової кооперації, проведення реформування сільського господарства тощо. Виклав він і власне бачення аграрної реформи. Описує і епізоди боротьби за утвердження УЦР і її протистояння російським імперським впливам. Значна частина праць (особливо 1930–1940-х рр.) стосуються суспільно-політичних питань. Пропагував він також ідею створення Українського національного фонду при Центральній Раді. З якого повинні були б іти кошти на різноманітні потреби української нації. Публікувався у виданнях «Рілля», «Українське життя», «Маяк», «Тепла роса», «Український агроном», «Рада», «Вісник громадської агрономії», та ін. Уже наприкінці 1924 р. К. Осьмак узагальнив власні теоретичні напрацювання та видав монографію «Цукрова промисловість та селянське буряківництво Правобережної України» (6 др.арк.) та брошуру «Насіння культури цукрових буряків для народного господарства» (92 ст.). У публікаційній та підпільній роботі Кирило Осьмак користувався псевдонімами «Борис Олександрович», «Борис Іванович», «Ів. Ш.», «Ів. К-о», «К. Кирдяга», «К. Ш.», «К. Ш-й», «К. Шишацький», «Марко Горянський», «Псельський», «Самарь».

Окрім цього Кирило Осьмак був активним учасником суспільно-політичного життя. Зокрема, став організатором і співорганізатором агрономічного гуртка по вивченню України, діяв при Агрономічному гуртку Термінологічної комісії, товаристві «Український агроном» (з 30 серпня 1913 р.), Українському науковому товаристві та її термінологічній комісії [2, 23].

Водночас він активно працював над репрезентацією національної ідеї в аграрній сфері шляхом створення сільськогосподарських гуртків для селян, вважав за доцільне впроваджувати українську наукову термінологію задля ефективнішої роботи агрономів і розвивати агропоміцу на регіональному рівні.

Після здобуття освіти К. Осьмак розпочав працю: влаштувався завідувачем Катеринославською дослідною ділянкою Департаменту землеробства (Кубанська область) (листопаді 1912 р. – січні 1913 р.). Із 1913 р. – агроном-практикант Володимир-Волинського земства, водночас у складі Термінологічної комісії (м. Сарни). У липні

1915 р. К. Осьмак поступає на роботу до Всеросійського земського союзу (відділ допомоги біженцям), відтак відправлений на Південно-Західний фронт (зав. харчовим пунктом у м. Збараж, відтак харчовим загоном і пекарнею у м. Скалат). 1916 р. влаштовується працювати інструктором із свинарства у Київському губерніяльному земстві. У березні 1917 р. увійшов до УЦР від Київського губерніяльного земства, відтак керівник видавничого відділу Міністерства земельних справ (з 3 грудня 1917 р.), секретар редакції журналу «Вісник громадської агрономії» (1918 р.). Після 14 грудня 1918 р. при Директорії УНР було знову створено Міністерство земельних справ, куди К. Осьмак пішов працювати керівником відділу по виданню сільськогосподарської літератури [2, 23–24; 13, 9; 33, 229].

У серпні 1919 р. завідуючий популяризаційної секції Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України (СХНКУ) і голова її термінологічної комісії. Наприкінці 1921 р. К. Осьмак влаштовується до Миргородського районного союзу сільськогосподарських кооперативів (інструктором Посьольського району). Незабаром стає керівником агрономічного відділу МРССК. У березні 1923 р. очолює редакційно-видавниче бюро СГНКУ. У березні 1923 р. відповідає за питання цукрової кооперації Київського губсільсоюзу, а з початком 1925 р. очолює сільськогосподарський відділ Інституту української мови ВУАН. Із вересня 1928 р. на громадських засадах працює від імені академії у Курську. Восени 1933 р. поселяється під Москвою та працює агрономом у колгоспі [34, 97].

Директор підсобного господарства при санаторії в Качанівську Бериславської області (травень 1940 р. – січень 1941 р.), плановик по складанню виробничих планів у Київському цукротресті. Голова правління Всеукраїнського союзу сільськогосподарської кооперації «Сільський господар» (1941 р. – вересень 1943 р.), відтак директором «Сільського господаря» (з грудня 1943 р.) [7, 158; 8, 173].

З початком радянської окупації України К. Осьмак залишився при Наркомземі та працював там до 1923 р. Керівник відділу цукрової кооперації та видавництва при Центральному сільськогосподарському кооперативному союзу (1920–1923 рр.), керівник секції популяризації сільськогосподарських знань при сільськогосподарському науковому Комітеті України (1923–1925 рр.) [6, 194–195].

Із 1941 р. активно включився у роботу ОУН (м), відтак ОУН (б). Проходить еволюцію поглядів та переходить на позиції ОУН (б) (впершу чергу через їхню активну тактику у боротьбі за Українську самостійну соборну державу). Займався залученням до роботи у підпіллі нових членів та налагоджував відповідну мережу, отримуваним та поширенні антирадянської націоналістичної літератури («За самостійну Україну», журналу «Бюлетень», «Ідея і чин» та листівки). К. Осьмак автор брошури «Україна колонія Москви» (жовтень 1942 р.) (наклад 5 000 примірників), листівок «Колективізація як засіб поневолення українського селянства» (листопад 1942 р.) (наклад 10 000 примірників), «Злочини німецьких загарбників на Україні» (січень 1943 р.) і «Покладаємося на власні сили» (січень 1943 р.) (наклад 10 000 примірників), «До збройної боротьби» (березень 1943 р.) [6, 280–281].

Практична робота К. Осьмак полягала створенні 11 осередків (керівників яких особисто залучав) та отриманні антирадянської націоналістичної літератури, газети і їх поширенні. Спочатку він – керівник по організаційній роботі серед інтелігенції

старшого віку, а відтак – заступник провідника по пропаганді на теренах Київського, Черкаського, Біло-Церківського, Уманського округів. У серпні 1942 р. – вересні 1943 р. референт пропаганди Крайового проводу ОУН ОСУЗ. 15 липня 1944 р. обраний Президентом УГВР [6, 213; 7, 72; 13, 13].

За свою активну проукраїнську та громадянську позицію неодноразово репресувався каральною системою (03.1928 р., 03.1930 р., 01.1938 р., 01.1941 р. і 10.07.1948 р.). Відзначимо, що попри усі тортури й різноманітні комбінації, використання внутрішньокамерної агентури Кирило Осьмак залишився переконаним та незламаним націоналістом, який не зрікся своїх поглядів та продовжував їх сповідувати до останнього свого подиху (спроби спецслужб його використати в агентурно-оперативних комбінаціях спрямованих на ліквідацію вищого керівного складу Проводу ОУН були безуспішними).

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоцерківська А.С. Професор А.Г. Терниченко (1882–1927) – вчений, педагог, організатор сільськогосподарської науки та освіти в Україні: автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.07. Київ, 2008. 21 с.

2. Вергунов В.А. Історико-краєзнавчі та аграрно-економічні студії К.І. Осьмака для ствердження національної ідеї в Україні. *К.І. Осьмак (Осьмаков) (1890–1960) – український вчений – аграрний економіст, державний та політичний діяч: збірка матеріалів VIII наук. іст.-біогр. читань (Круглий стіл) / НААН, ННСГБ; уклад. Т.М. Підгайна, В.М. Товмаченко, М.М. Давиденко; наук. ред. В.А. Вергунов. Київ: ФОРМ «Корзун Д.Ю.», 2014. С. 18–34.*

3. Вергунов В.А. Проблема насінництва цукрового буряку для потреб сільськогосподарської кооперації у творчій спадщині К.І. Осьмака (1890–1960). *Селекція, генетика та насінництво сільськогосподарських культур: тези міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 50-річчю селекції рослин в Полтавській державній аграрній академії. Полтава, 2013. С. 110–112.*

4. Вергунов В.А. К.І. Осьмак – державний діяч та один з організаторів і популяризаторів наукового забезпечення сільського господарства в Україні у 1911–1928 рр. *Історичні записки: зб. наук. пр. Луганськ, 2012. Вип. 36. С. 31–48.*

5. Гамалія В.М. Історія становлення і розвитку української наукової ботанічної термінології: 07.00.07 – Історія науки і техніки: дис. ... к.і.н. Київ, 2003. 190 с.

6. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 73222. Т. 1.

7. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 73222. Т. 2.

8. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 73222. Т. 3.

9. Закалюжний В. Козаки Полтавщини: біографо-іст. Нариси про козаків Полтавщини XVII – XX століть. Полтава: Оріяна, 2009. 176 с.

10. К.Ш-ий Украинское происхождение певческих костюмов в кафедральных храмах России. *Украинская жизнь. 1913. № 7–8. С. 117–119.*

11. Кирило Осьмак – нескорений Президент УГВР / Наталка Осьмак; [відп. ред. П.Й. Потічний]. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2008. С. 31.

12. Коваленко С.Д. Внесок К.І. Осьмака в становлення та розгортання діяльності Популяризаційної секції Сільськогосподарського наукового комітету України (1919–

1923). *Матеріали 10-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»* (Київ, 6-8 жовтня 2011 р.). Київ, 2011. С. 282–284.

13. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 41: Кирило Осьмак – Президент Української Головної Визвольної Ради_(Документи і матеріали) / [ред. Наталія Осьмак, Петро Потічний]. Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2004. С. 13.

14. Магда В.І. Шишаки – перлина на Пслі. Шишаки, 2006. 159 с.

15. Малік М.Й. Кооперація в творчості К.І. Осьмака. *К.І. Осьмак (Осьмаков) (1890–1960) – український вчений – аграрний економіст, державний та політичний діяч: збірка матеріалів VIII наук. іст.-біогр. читань (Круглий стіл)* / НААН, ННСГБ; уклад. Т.М. Підгайна, В.М. Товмаченко, М.М. Давиденко; наук. ред. В.А. Вергунов. Київ: ФОП «Корзун Д. Ю.», 2014. С. 45.

16. Онопрієнко В., Реєнт О., Щербань Т. Українське наукове товариство: 1907–1921 роки. Київ, 1998. 242 с.

17. Осьмак К. Українська Центральна Рада. *Кіевская Земская Газета*. Київ. 1917. № 20. С. 573–575.

18. Осьмак К.И. Изъ деятельности украинскаго кружка при Московском сельскохозяйственном институте. *Украинская жизнь*. 1913. № 10. С. 90–97.

19. Осьмак К.І. Агрономической кружокъ по изученію украинских губерній. *Украинская жизнь*. 1916. № 1. С. 87.

20. Осьмак К.І. Важна справа. *Маяк*. 1913. № 26. С. 11–12.

21. Осьмак К.І. Из деятельности украинскаго кружка при Московском сельскохозяйственном институте. *Украинская жизнь*. 1916. № 10. С. 90–93.

22. Осьмак К.І. Перший всеукраїнський Агрономічно-Економічний З'їзд у Києві. *Рілля*. 1917. № 1. С. 14–17.

23. Осьмак К.І. Як живуть наші переселенці. *Рілля*. 1914. Ч. 2. С. 48–50.

24. Осьмак К.І. Як живуть наші переселенці. *Рілля*. 1914. Ч. 3. С. 80–84.

25. Осьмак К.І. Як навчаються студенти агрономічної науки. *Рілля*. 1913. Ч. 18. С. 490–492.

26. Підгайна Т.М. Суспільно-політична та науково-організаційна діяльність К.І. Осьмака (1890–1960) з розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні: історіографічний аспект. *Гілея*. Вип. 82 (3). 2014. С. 125–129.

27. Підгайна Т. Науково-редакційна діяльність К.І. Осьмака (1890–1960) з розвитку сільськогосподарської термінології в інституті української наукової мови ВУАН. *Часопис української історії*. Вип. 28. Київ, 2014. С. 89–95.

28. Підгайна Т.М. Діяльність агрономічних гуртків по запровадженню вивчення української сільськогосподарської термінології. *Матеріали 11-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»* (4-6 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 76–78.

29. Підгайна Т.М. Діяльність К.І. Осьмака в українському науковому товаристві в Києві. *Історія освіти, науки і техніки в Україні. Матеріали ІХ Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів* (22 травня 2014 р.). Київ, 2014. С. 220–221.

30. Підгайна Т.М. Перший Всеукраїнський агрономічно-економічний з'їзд (22-26 жовтня 1917 р.) у творчій спадщині К.І. Осьмака (1890–1960). *Вісімнадцята Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів,*

присвячена 150-річному ювілею В.І. Вернадського (26 квітня 2013 р.). Київ, 2013. С. 262–265.

31. Підгайна Т.М. Питання ґрунтознавства в житті та діяльності К.І. Осмака під час практики на Омській машинно-дослідній станції. *Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару (присвяченого 130-річчя виходу книги професора В.В. Докучаєва «Російський чорнозем», і появі сільськогосподарської дослідної справи як галузі знань)*. С. 263–265.

32. Підгайна Т.М. Проблеми розвитку цукровиробництва в Україні у творчій спадщині К.І. Осмака (1890–1960). *Історія освіти, науки і техніки в Україні. Матеріали VII Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів* (16 березня 2012 р.). Частина 1. Київ, 2012. С. 81–82.

33. Підгайна Т.М. Українська Центральна Рада у житті та діяльності К.І. Осмака. *Історія освіти, науки і техніки в Україні. Матеріали VIII Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів* (21 травня 2013 р.). Київ, 2013. С. 228–230.

34. Подгайна Т.Н. Россия в формировании личности и творческом наследии К.И. Осмака (1890–1960). *Шоста Міжнародна наукова конференція «Актуальні питання вітчизняної, світової історії та історії науки: пошуки, роздуми, знахідки»*. Луганськ, 24-25 квітня 2013 р. С. 96–97.

35. Прасольченко Н.О. «Він родом з чудового краю». *К.І. Осмак (Осьмаков) (1890–1960) – український вчений – аграрний економіст, державний та політичний діяч: збірка матеріалів VIII наук. іст.-біогр. читань (Круглий стіл) / НААН, ННСГБ; уклад. Т.М. Підгайна, В.М. Товмаченко, М.М. Давиденко; наук. ред. В.А. Вергунов*. Київ: ФОП «Корзун Д. Ю.», 2014. С. 46–47.

36. Проць Я. Кирило Осмак – будівничий Української держави. *Сільське життя*. 1996. 7 вересня (№ 42). С. 6.

37. Проць Я. Президент під псевдо «Псельський». *Сільське життя*. 2005. 18 листопада (№ 47). С. 7.

38. Проць Я. Президент під псевдо «Псельський». *Сільське життя*. 2005. 25 листопада (№ 48). С. 7.

39. Проць Я. У вдячній пам'яті шишачан. *Сільське життя*. 1996. 23 листопада. С. 4.

40. Реверуг В. Кирило Осмак – президент Української Головної Визвольної Ради. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/component/option/comlet/agent1e?icl=7947>.

41. Самородов В. М. К. І. Осмак та П.І. Гавсевич. *К.І. Осмак (Осьмаков) (1890–1960) – український вчений – аграрний економіст, державний та політичний діяч: збірка матеріалів VIII наук. іст.-біогр. читань (Круглий стіл) / НААН, ННСГБ; уклад. Т.М. Підгайна, В.М. Товмаченко, М.М. Давиденко; наук. ред. В.А. Вергунов*. Київ: ФОП «Корзун Д. Ю.», 2014. С. 42–44.

42. Шаповал Ю. Кирило Осмак: життя і доля. *Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області: матеріали наукової конференції*. Полтава, 1998. С. 147–174.

43. Шишацький К. Нове життя га Україні. *Рілля*. 1917. Ч. 1. С. 6–7.

**АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНА СПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛО
ДО ВИВЧЕННЯ УЧАСТІ МАРІЇ САВЧИН
В УКРАЇНСЬКОМУ ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ (1940-х РОКІВ)**

Розсекречення документів радянських репресивно-каральних органів має важливе значення для висвітлення різних аспектів новітньої історії України. В першу чергу, це стосується невідомих і маловідомих фрагментів визвольної боротьби українського народу у ХХ столітті. У цьому контексті наголосимо на потребі повернення із забуття цілої низки учасників українського супротиву окупаційним режимам. У цій пошуковій діяльності особливо важливе значення мають архівно-кримінальні справи як джерело інформації, яка не могла бути зафіксована в будь-якому іншому. Водночас доступ до матеріалів силових органів актуалізує потребу підготовки дослідження про життя і діяльність Марії Савчин. Формування пам'яті про цих персоналії має важливе значення в умовах сучасної російсько-української війни.

Спеціальні джерелознавчі дослідження присвячені Марії Савчин відсутні. Хоча окремі відомості про неї містяться в дослідженнях з історії ОУН і УПА (діаспорних, сучасних українських та зарубіжних дослідників). Так, про неї писали В. Ільницький [3], А. Кентій [4; 5; 6; 7], Ю. Киричук [8; 9], М. Лебедь [10], П. Мірчук [13; 14], І. Патриляк [15], А. Русначенко [16; 17], П. Содоль [18], Л. Шанковський [19] та інші. Окремі відомості про Марію Савчин містяться у томі 23 багатотомного видання «Літопис УПА» [11] та власних спогадах опублікованих у т. 28 уже на схилі її літ [12]. Саме з них і довідуємося про ранні роки.

Водночас із надзвичайно важливого історичного джерела – архівно-кримінальної справи можемо почерпнути досить широкі відомості. Зокрема, у своєму першому протоколі (14 липня 1953 р.) Марія Савчин говорить, що народилася 1925 р. у с. Задвір'я (Красненської селищної територіальної громади Золочівського району Львівської області) у селянській родині (батьки займалися одноосібним сільським господарством). У 1938 р. закінчила шостий клас початкової школи у с. Задвір'я, відтак виїхала у Львів, де продовжила навчання у 7 і 8 класах [2, 12]. Початок німецько-радянської війни не дав завершити навчання і Марія Савчин повернулася у рідне село. Впродовж 1942–1943 рр. навчалася у Львівській торговій школі, відтак виїхала у м. Перемишль (для отримання повної середньої освіти, оскільки у Львові середніх жіночих шкіл не було). У 1944 р. перейшла на нелегальне становище та проводила антирадянську діяльність до арешту 10 липня 1953 р. Членкинею ОУН вона стала у 1940 р., в період навчання у Львові (7 клас). У протоколі допиту розповідає досить детально про сам вступ [2, 21]. Діючи у підпіллі використовувала псевдоніми «Зірка», «Марічка». Деталізує і про навчання у торговельній школі, розбудову підпільної мережі, керівництво звеном «Юнацтва» у період навчання у Львівській торговій школі (1942–1943 рр.) [2, 53]. Окремою сторінкою підпільної роботи стало виконання функцій зв'язкової (з осені 1942 р.) референта СБ крайового проводу ОУН Григорія Пришляка-«Микушки» (перенесення організаційної пошти) [2, 22]. Далі

перейшла на двохмісячну працю друкаркою у Львівському психо-технічному інституті (літо 1943 р.) [2, 250]. Відтак у АКС наголошено, що восени 1943 р. вона виїхала у м. Перемишль, де поступила на шестимісячні курси, після закінчення яких отримала атестат зрілості (1944 р.), тобто середню освіту [2, 250].

Далі впродовж усього перебування у підпіллі вона описувала проходження курсів, виконання обов'язків зв'язкової, машиністки, референтки УЧХ, участь у різноманітних нарадах, особисті переживання пов'язані зі знайомством та одруженням (вінчав священник греко-католицький священник Степан Граб) із Василем Галасою тощо [2, 228].

Найбільш розписана частина АКС сам арешт та слідство. Так, 11 липня 1953 р. після захоплення органами МВС М. Савчин і В. Галасу етапували в УМВС Кам'янець-Подільської області [2, 2].

Лише 14 липня 1953 р. заступник начальника відділу МВС УРСР капітан Свердлов (погодив начальник 4 УМВС УРСР підполковник Шорубалка, затвердив міністр внутрішніх справ генерал-лейтенант Строкач; арешт санкціонував військовий прокурор військ МВС Українського округу полковник юстиції Кошарський) підготував постанову на арешт Марії Савчин [2, 3]. Того ж дня (14 липня 1953 р.) було підготовлено ще один документ постанову «Про обрання міри запобіжного заходу» (обвинувачувалася за ст.ст. 54-1 «а» і 54-11 кримінального кодексу УРСР) [2, 4].

Цікавим є також її словесний портрет, наведений у карті заарештованої: ріст середній (165–170 см), фігура середня, плечі горизонтальні, шия коротка, волосся чорні, очі чорні, лице кругле, чоло пряме, брови прямі, ніс малий, рот малий, губи тонкі, підборіддя пряме, вуха овальні [2, 8].

Після арешту була відправлена у внутрішню тюрму МВС УРСР у м. Київ [2, 9]. Опис майна не проводився через відсутність такого [2, 10]. Лишень під час арешту 10 липня 1953 р. у неї вилучили пістолет ТТ (№ ЄВ-4628), шкіряну кобурку і два магазини набоїв до нього [2, 21, 252].

Допити проводила ціла низка слідчих. Так, 14 липня, 15 липня 1953 р. начальник відділення слідчого відділу 4 Управління МВС УРСР майор Птічкін, 17, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 28 липня 1953 р. заступник начальника відділення слідчого відділу МВС УРСР майор Береза, 21 липня 1953 р. заступник начальника відділення слідчого відділу МВС УРСР майор Береза і старший оперуповноважений МВС УРСР молодший лейтенант Агєєв, 31 липня, 3, 4 серпня старший оперуповноважений МВС УРСР молодший лейтенант Агєєв, 5 серпня начальник відділення УМВС УРСР підполковник Олійник, старший оперуповноважений МВС УРСР молодший лейтенант Агєєв, 6, 7, 8, 12, 14, 17, 19, 20, 22, 28 серпня, 1, 3, 4 вересня начальник відділення слідчої частини по особливо важливих справах МВС УРСР підполковник Олійник, 28, 31 жовтня, 17 листопада 1953 р. начальник відділення слідчого відділу 4 Управління МВС УРСР майор Птічкін, 24, 25, 27, 28, 30 листопада, 3, 10 грудня 1953 р. старший слідчий 4 Управління МВС УРСР старший лейтенант Рапота, 16, 22, 28 грудня 1953 р., 6, 13, 21 січня, 16, 23, 26 лютого, 5 березня, 1 квітня 1954 р. начальник відділення слідчого відділу 4 Управління МВС УРСР майор Птічкін.

Із справи довідуємося про те, що у січні 1949 р. була заарештована, відправлена у м. Львів, але звільнена з-під варти після згоди на співпрацю. Отримала завдання

зв'язатися із чоловіком В. Галасою (очолював боротьбу у Волинській та Рівненській областях) та схилити його до виходу із повинною [2, 13].

У АКС М. Савчин називає також і свою родину: батько – Петро Іванович Савчин, мати – Анастасія Яківна Савчин, сестри: Ольга (1927 р.н.), Стефанія (1929 р.н.), Олександра (1930 р.н.), Надія (1939 р.н.), Серафима (1923 р.н.), брати: Іван (1934 р.н.), Богдан (1940 р.н.), Зиновій (1946 р.н.). Говорить і про власних дітей: Зенона (1946 р.н.) (перебував у м. Краків у священника Степана Граба), Євгена (1948 р.н.) (проживав у с. Олесино Козловського району Тернопільської області) [2, 14–15]. Цікавили силовиків також родичі закордоном. У зізнаннях говорила, що у 1944 р. із м. Львів виїхав у Польщу двоюрідний брат Орест Миколайович Савчин (1925 р.н.). Лише у 1948 р. від сестри Олександри Савчин довідалася, що він поїхав далі у Європу [2, 128].

Перебуваючи у підпільних умовах народила двох синів Зенона (15 грудня 1946 р.) та Євгена (жовтень 1948 р.). Водночас із справи стає зрозумілим складні будні жінки-підпільниці, яка ще й до того була одружена із провідником найвищого рівня. Постійні переїзди, перебування у криївках, зміни місць постою, проживання у лісових криївках тощо. Доповнюється все й постійними повсякденними турботами.

Після другого арешту слідство тривало з 14 липня 1953 р. до 1 квітня 1954 р. (допитували майор Птічкін, майор Береза, молодший лейтенант Агеєв, підполковник Олійник, старший лейтенант Рапота). Відтак почалося тривале слідство та «обробка» для залучення в оперативні ігри. Для цього Марію Савчин і Василя Галасу возили на екскурсії по м. Київ, м. Запоріжжя, р. Дніпру під час яких ознайомлювали із досягненнями у різних сферах.

Із протоколів допиту довідуємося, що Марія Савчин мала постійні контакти із відомими учасниками підпілля Катериною Зарицькою-«Монетою», Ярославом Скасковим-«Моряком», Григорієм Пришляком-«Мікушкою», Миколою Дудкою-«Соловієм», Наталкою Козакевич-«Сірою», Зиновією Химкою-«Зоєю», Іриною Тимочко-«Христею», Марійкою Ровенчук-«Іриною», Яковом Чорнієм-«Кулею», Ярославом Старухом-«Стягом», Мирославом Сорокою-«Птахом», Ярославом Пецівим-«Вадимом», Дмитром Кмитом-«Зовом», Григорієм Соколик-«Зимним», Володимиром Гошкою-«Мироном», Степаном Стебельським-«Хріном», Дмитром Стислом-«Інгулом», «Херсонцем», Богданом Світлик-«Долею», Дарією Малярчин-«Даркою», Василем Беєм-«Уласом» та ін.

Отже, архівно-кримінальна справа Марії Савчин є важливим джерелом для комплексного висвітлення життєвого та бойового шляху. Звісно, що такий вид джерела потребує ретельного критичного підходу, який дозволить виокремити найбільш суттєві та необхідні відомості для цілісного розкриття постаті.

ЛІТЕРАТУРА

1. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 55204фп. Т. 1.
2. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 55204фп. Т. 2.
3. Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич: Посвіт, 2016. 696 с.
4. Кентій А. Нарис історії Організації Українських Націоналістів в 1941–1942 рр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 202 с.

5. Кентій А. Українська військова організація (УВО) в 1920–1928 рр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1998. 82 с.
6. Кентій А. Українська Повстанська Армія в 1942–1943 рр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1998. 288 с.
7. Кентій А. Українська Повстанська Армія в 1944–1945 рр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 220 с.
8. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття. Львів, 2000. 304 с.
9. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів, 2003. 464 с.
10. Лебець М. УПА. Дрогобич: Відродження, 1993. 208 с.
11. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 23: Медична опіка в УПА [упоряд. Петро Содоль]. Торонто – Львів: Видавництво «Літопис УПА», 1992. С. 287. 480 с.
12. Марія Савчин («Марічка»). Тисячі доріг (Спогади). *Літопис Української повстанської армії* [ред.-кол. Євген Штендера, Петро Потічний]. Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 1995. Т. 28. 598 с.
13. Мірчук П. Нарис історії ОУН. Львів, 2003. Т. 1. 642 с.
14. Мірчук П. Українська Повстанська Армія (1942–1952). Документи і матеріали. Львів, 1991. 147 с.
15. Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.
16. Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-х – 50-х роках. Київ: Пульсари, 2002. 517 с.
17. Русначенко А. Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940–1980-х років. Київ, 1999. 324 с.
18. Содоль П. Українська Повстанча Армія (1943–1949). Довідник другий. Нью-Йорк. 1995. 199 с.
19. Шанковський Л. Українська Повстанча Армія. Історія українського війська (1917–1995) / Упор. Я. Дашкевич. Львів: Світ, 1996. С. 482–695.

Роман ШЕПІДА, Петро ФРИЗ
(Дрогобич, Україна)

ХОРЕОГРАФІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ І ДУХОВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ

Одним із найважливіших завдань сучасної хореографії є розвиток не тільки високого рівня виконавської майстерності, а й своєчасне визначення функціонального стану організму, його здоров'я та змін опорно-рухового апарату дітей та підлітків, які займаються танцем, внесення корекції в тренувальний процес та проведення відновлювальних заходів. У зв'язку з цим особливо актуальним у роботі педагога-хореографа є оволодіння ним основами багатьох природничих дисциплін, таких як вікова анатомія та фізіологія, медицина, гігієна дітей та підлітків.

Специфіка хореографічного мистецтва визначається його багатограним впливом на людину, що обумовлено самою природою танцю як синтетичного виду мистецтва. Впливаючи на розвиток емоційної сфери особистості, удосконалюючи тіло людини фізично, виховуючи через музику духовно, хореографія допомагає здобути впевненість у власних силах, дає поштовх до самовдосконалення, до постійного розвитку, а фізичне виховання в єдності з розумовим, моральним, естетичним та трудовим вихованням забезпечує різнобічний розвиток особистості.

Як стверджують науковці, «для досягнення високого рівня виконавської майстерності у хореографії та техніко-естетичних видах спорту використовують подібні методи навчання і виховання (наочний, словесний, практичний) та їх методичні прийоми; аналогічні засоби, серед яких виділяють стрибки, піруети, рівноваги, елементи вільної пластики та ін. При цьому у цих видах діяльності людини можна використовувати одні й ті самі або зовсім різні засоби й методичні прийоми формування рухових навичок, розвитку фізичних якостей і здібностей, або, навпаки, запозичити їх у незмінному виді як найбільш ефективні» [2, 86].

Танець як вид рухової діяльності можна вивчати через його вплив на фізичний стан організму. Танець – це своєрідна гімнастика та тренування м'язів тіла, які благотворно впливають на становлення та розвиток усіх функцій центральної нервової системи: силу, рухливість та врівноваженість нервових процесів. Систематичні тренування роблять м'язи більш сильними, а організм в цілому – більш пристосованим до умов зовнішнього середовища [3, 37]. Заняття різними напрямками хореографії дуже популярні у дітей різних вікових груп. У дітей дошкільного віку це заняття ритмікою, молодшого і старшого, а також юнацького шкільного віку – заняття різними напрямками танцювального мистецтва.

Дослідники вказують на те, що хореографічні вправи забезпечують формування постави учнів, правильну постановку корпусу, ніг, рук, голови, розвивають фізичні дані, координацію рухів, тренують дихання, виховують емоції, виробляють навичку орієнтації у просторі [1; 2; 5]. Хореографічні рухи, крім потужної естетичної наповненості, позитивно впливають на діяльність усіх систем організму: зміцнюють нервову систему, удосконалюють дихальну та серцево-судинну системи, покращують руховий апарат, координацію рухів. Діти, котрі відвідують танцювальний гурток, виконують вікові фізичні нормативи. Хореографічні вправи сприяють корекції постави та гармонізації статури, і включення їх у заняття фізичної культури дозволяє удосконалити процес корекції постави та фігури загалом.

Інтеграція танцювальної та спортивно-оздоровчої діяльності в системі хореографічної освіти дітей є специфічною діяльністю, яка полягає в одночасній спрямованості на оздоровчий процес, творчу активність і соціальний комфорт дитини. Аналіз літературних джерел дозволяє констатувати, що система хореографічної освіти дітей дозволяє формувати новий погляд на виховання здорового покоління, спрямований на співвіднесення духовного розвитку з творчим та продуктивним характером діяльності, проте рівень теоретичного обґрунтування, змістовного та методичного аспектів діяльності показує недостатню результативність оздоровчого ефекту у роботі з дітьми при організації процесу.

Проектування моделі інтеграції танцювальної та спортивно-оздоровчої діяльності включає об'єднання методологічних положень, реалізацію теоретичних передумов, здійснених на принципах доцільності, креативності, інтегративності, діалогічності, системності, варіативності, інтересу і свободи вибору. Структура моделі формується на основі цільового, функціонального, діяльного та результативного компонентів, які забезпечують діалогове співіснування елементів системи, створення соціокультурного комфортного середовища для різнобічного розвитку особистості. Сукупність вимог до організації технологічного (навчально-виховний процес, індивідуалізація та диференціація навчання, успішність), соціально-культурного (соціальна взаємодія, взаємотворчість) та комунікативного (повага один до одного) оточення є умовою ефективної реалізації моделі інтеграції танцювальної та спортивно-оздоровчої діяльності у процесі занять з хореографії.

Вибір засобів для інтеграції повинен бути зумовлений віком дітей, їхньою фізичною підготовленістю, індивідуальними особливостями та вмінням узгоджувати свої рухи з музикою. До загальновідомих засобів спортивно-оздоровчої діяльності пропонується комплекс засобів танцювальної діяльності, адаптований до дітей дошкільного та молодшого шкільного віку:

- класична хореографія: вправи підготовчого розділу класичного екзерсису біля опори та на середині, партерний екзерсис, народно-характерний екзерсис;
- танці ігрові, історико-побутові, народно-сценічні;
- пластика: міміка, жести, пози, динамічні вправи збільшення емоцій, вправи контрастних емоцій;
- ритміка;
- елементи гімнастики: танцювально-хореографічні вправи, нахили, повороти, стрибки, рівноваги, різновиди кроків та бігу, вправи з предметами.

При виборі методів навчання в процесі практичної діяльності слід орієнтуватися на вікові та індивідуальні особливості та можливості дітей, їхні інтереси, фізичну підготовленість, цілі та завдання інтеграції, методику навчання руховим діям та танцювально-хореографічним вправам, рівень володіння спеціальними знаннями та практичними вміннями в галузі хореографії та фізичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годовський В.М. Теорія і методика роботи з дитячим хореографічним колективом. Рівне: РДГУ, 2000. 123 с.
2. Голенкова Ю.В. Вплив засобів ритміки і хореографії на фізичну підготовленість дітей молодшого шкільного віку. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2014. № 3. С. 39–43. URL: <http://nbuv.go>
3. Захарчук Н.В. Сучасні тенденції розвитку фізичних якостей танцівника засобами класичного танцю. *Актуальні проблеми розвитку культури, мистецтва та освіти: збірник матеріалів наукових читань*. Луцьк: СЛУ імені Лесі Українки, 2020. С. 35–37.
4. Мартиненко О.В. Методика роботи з хореографічним колективом: теорія і практика: підручник. Мелітополь: Видавничий дім Мелітопольської міської друкарні, 2020. 390 с.

5. Тараканова А.П. Танцюйте з нами: навч.-метод. посіб. для вчителів хореографії (1–4 кл.) і керівників хореографічних гуртків (початковий рівень) загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. 160 с.

*Наталія ШКОДА, Ульяна ЧЕПІГА
(Запоріжжя, Україна)*

МУЗЕЇ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО ПРОФІЛЮ ЛЬВОВА В РАДЯНСЬКУ ДОБУ

Львів є одним із найпотужніших музейних центрів України. В сучасних умовах збільшилась патріотично-виховна роль музейних закладів, у тому числі музеїв Львова. Зростає значення музейної справи як важливої галузі не тільки культури, але й науки. В радянську добу у Львові популярними були спеціалізовані військово-історичні музеї. Метою даної публікації є висвітлення діяльності цієї групи музеїв міста в радянську добу.

Радянський режим музейну справу, в тому числі діяльність військово-історичних музеїв, використовував як один із ефективних інструментів комуністичного виховання населення. В роботі військово-історичних музеїв з метою реалізації ідеологічних завдань утворився особливий підхід до демонстрації музейних предметів, який дещо змінився в 1950-ті рр. в умовах проведення політики десталінізації. Головним завданням музеїв цієї групи було висвітлення героїчного минулого радянського народу.

Прикладом музею військово-історичного профілю у Львові в радянську добу є Музей історії військ Червонопрапорного Прикарпатського військового округу, відкритий 7 травня 1965 р. Відкриття цього музею було приурочене до 20-ї річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні [4, 6]. Створення музею регламентувала Директива Міністра оборони СРСР і начальника Головного політичного управління Радянської армії та Военно-Морського Флоту [4, 5]. Головним завданням музейного закладу була пропаганда діяльності Прикарпатського військового округу, який розглядався як уособлення Радянських Збройних Сил. Мешканці Львова не любили відвідувати цей музейний заклад, оскільки він і монумент Слави були побудовані на території колишнього Стрийського цвинтаря. Місце поховань не було досліджене, а останки людей – не перепоховані. Радянська влада відверто продемонструвала повну зневагу до пам'яті похованих людей.

3 липня 1974 р. Музей історії військ Червонопрапорного Прикарпатського військового округу продовжив діяльність у новому приміщенні, спеціально збудованому для нього на території Центрального парку культури і відпочинку імені Б. Хмельницького. Він розташовувався неподалік від Монумента Бойової Слави Радянських Збройних Сил [4, 15].

Експозиційні матеріали музею висвітлювали в хронологічній послідовності історію радянських Збройних Сил. Переважна більшість музейних матеріалів містила інформацію про війська Червонопрапорного Прикарпатського військового округу [5, 6-7]. Чимало експонатів висвітлювали діяльність окремих військових підрозділів, дивізій. Експозиція музею складалася із шести тематичних розділів, шести залів: «Велика Жовтнева соціалістична революція», «Громадянська війна в СРСР», «Роки мирного

соціалістичного будівництва» (зали 1 і 2), «Велика Вітчизняна війна» (зали 3 і 4), «Післявоєнний період» (зал 5), «Браття по класу, браття по зброї» (зал 6) [2, 97].

В цьому музеї зберігалися зразки холодної та вогнепальної зброї, група відзнак та нагород, особисті речі та документи відомих воєначальників. Нечисленні зразки холодної зброї ілюстрували переважно період громадянської війни та міжвоєнного періоду. Більшість становлять зразки вогнепальної зброї та озброєння. Вони хронологічно висвітлюють події Першої світової війни, громадянської війни, Другої світової війни та повоєнного періоду.

Зараз музей носить назву – військово-історичний музей 58 Будинку офіцерів.

Символом радянської доби у Львові були Меморіальне кладовище «Пагорб Слави» та розташований поблизу нього Меморіальний музей. Обидва музейних заклади були результатом меморіально-цвинтарного напрямку музейної справи. 12 березня 1945 р. Львівська міська рада та бюро міськкому КП(б)У прийняли постанову про будівництво «Пагорба Слави». Архітектори, інженери, будівельники та громадськість міста були залучені до спорудження меморіалу. Роботи завершилися в 1952 р. На цьому меморіальному цвинтарі були поховані вояки російської армії часів Першої світової війни та радянські солдати. Влада намагалась поєднати героїзм російської зброї з радянською. Цей меморіал радянська влада також розглядала як альтернативу польським захороненням на Австрійському військовому та Янівському кладовищах, які вона поступово руйнувала [1, 11].

Радянська влада перетворила «Пагорб Слави» в осередок ідеологічного виховання молоді: на його території щорічно здійснювалась низка ідеологічних воєнно-патріотичних заходів [6, 12].

В радянську добу у Львові було створено чимало кімнат, кутків революційних і бойових традицій, музеїв бойової слави на підприємствах та при освітніх установах. В цих музеях зберігалися та експонувалися матеріали воєнно-історичного характеру – документи, фотографії, нагороди, відзнаки, карти, приватні речі військових. При цих музеях проводились зустрічі з воєнними ветеранами. Співробітники цих музеїв підтримували зв'язки з військовими частинами, організовували походи по місцях бойової слави [3, 313]. В пострадянський період музеї та кімнати слави були розформовані, тому що їх діяльність фальсифікувала історичне минуле.

Таким чином, незважаючи на ідеологізований характер діяльності воєнно-історичних музеїв Львова в радянську добу, сучасна історична наука не може ігнорувати факт їх існування. Вони залишили значну кількість матеріальних згадок, які потребують дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадяк В. Запровадження радянської пом'яткуохоронної системи у Львові (1939–1953 рр.). *Історичні пам'ятки Галичини: зб. матер. п'ятої наукової краєзнавчої конф.. (Львів, 12 листопада 2010 р.)*. Львів, 2011. С. 8–24.
2. Доманський В. Музейна справа. *Ветеранський вісник*. Київ: Основа, 2013. № 9. 864 с.
3. Історія Львова в документах і матеріалах. Зб. докум. і матер. Київ: Наукова думка, 1986. 424 с.

4. Музей истории войск Краснознаменного Прикарпатского военного округа: Путеводитель. Львов: Каменяр, 1980. 78 с.
5. Паліса С. Военно-історичний музей 58-го Будинку офіцерів. *Український військовий музей*. № 3. Київ: НВІМУ, 2011. С. 6–11.
6. Рокотов Г.Н. Холм Славы: Путеводитель: 4-е изд., доп. и переработ. Львов: Каменяр, 1984. 139 с.

ДОМАШНЯ РОБОТА З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА РАДІОП'ЄСАМИ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА (ФОРМАТ ПОВІДОМЛЕННЯ)

Сьогодні, у добу ІКТ, коли студенти (ранній юнацький вік) з упередженням ставляться до традиційних форм завдань з української мови, слід дбати про нову цікаву, нетривалу в часі і корисну домашню роботу. На наш погляд, така робота має бути пов'язана з художніми творами як класичної, так і сучасної вітчизняної літератури. Пропонуємо заздалегідь визначеним восьми групам юнаків і дівчат послухати одну із радіоп'єс (кожна тривалістю орієнтовно 8-9 хв.) талановитого українського драматурга В. Даниленка [1]. Оскільки цих творів, на жаль, немає в медіапросторі, то аудіозаписи подаємо через Viber, Messenger, Telegram тощо. Рекомендуємо студентам слухати радіоп'єси разом з родиною, товаришами, а враженнями від такого аудіосеансу поділитися в аудиторії.

Представляємо матеріали, підготовлені різними групами.

Тези повідомлень на тему: «Питання української мови в радіоп'єсах Володимира Даниленка» (усі повідомлення обов'язково озвучуються).

1. *»Історія горбатого Запорожця»*. Відомий партійний босик – партайгеносе на ім'я Пйотр Нікалаєвіч Сіманенка – смертельно ненавидів українську мову і ніколи принципово не спілкувався нею. *«Што я, націаналіст какой-нібудь?»* Виборці, бачте, його не зрозуміють: *«Бабушки, каторис міня паддєржівают, так нінавідят всьо україноскоє, што інагда теряют всяческій стид»*.

2. *»Братан Вован, Цвіла Булочка...»*. Братан Вован – це один із тих, хто сьогодні, збагатившись через розбій, диктує суспільству свої умови життя *«па панятіям»*. Словникове багатство героя-дегенерата вражає: *«Прінімай, Жанна, Вована по полной праграме, падарі ему кіло нежностей, мой парасьоначек. Какіє апетітніє у тібе булачкі. Шо за дєла, блін, в натурє. Ну вапцє абарзєла. Мая жізнє патєряла кальоса, патаму забіваю тібе, братєла, стрєлку»*.

3. *»Листи з того світу»*. Така ж мова фені і в депутата Верховної Ради братана Коляна – відвертого українофоба. Цинічні його думки про українську мову, що є державною, отож обов'язковою для депутатів усіх рад: *«Тєлєрь ти із'ясняєшєя, как аранжєвий ачкарік. Патаму ти в натурє кончєний, ти большє мнє нє каріфан. За твоєй аранжєвій базар (українську мову) наша данєцкая братва отправіт тіб'я абратна в академію. Хіляйі па свєаєму етапу, а ми будєм мутіть воду бес тіб'я»*. Як бачимо, братан Колян не тільки не володіє українською; він готовий знищувати кожного, хто говорить нею...

4. *»На Багамах добра погода»*. Такі «потрібні» і «впливові» політики часто відпочивають (*«атриваюца»*) на Багамах, стаючи посміховиськом для інших відпочивальників. Подаємо кілька реплік, які красномовно свідчать про рівень інтелекту державних мужів України (їхня розмовна мова – фєня):

«1. *Здесь пішут: Бєтховєн. В натурє – шо за чувак? Пачєму нє знаю?*

2. *Бєтховєн – єта крєндєль, каторий пішт музику для мабіли.*

1. *В натурє, чувак зашібаєт нєплахіє бабі...*»

5. *»Перемикаючи канали». Ця радіоєса піднімає питання телеєфіру в Україні. Двоє захмєлілєх кумів подумали, що вони раптом опинилися в москві, адже, перемикаючи канали, не почули українського слова в жодній! передачі. Усі фільми, пісні, конкурси реклами – тільки па-рузкі. Соромно, що народ наш теж послуговуєтьє сур-жиком: «Нє ізмєнялося, главнє, хвотографія, внуштєльний, давєніє, хватаєцця, лів годє, вопшє»...*

6. *«Бєсараб, Бєсарабський ринок і дух Довженка». Радіоєса сміливо говорить про знищення вітчизняного кінєматографа, врєштї – про повну ліквідацію української мови...*

7. *»Лялька Барбі». Навіть ляльку Барбі можна швидко навчити української літературної мови У цієї модної іграшки мова вишукана, інтелігентна (коханий, перепрошую, кава). А от рузкагаварящі мають, очевидно, особливу щєлєпу...*

8. *У шахту імені Засядька ховалося втомленє сонцє». Якщо у вищих ешелонах нашої влади будуть спілкуватися із керівництвом інших країн язиком данєцкаї дїплататї, то швидко станемо ізгоєм у світовому співтовариствї.*

Колєктивний висновок: в усіх радіоєсах Володимира Даниленка піднято питання української мови. Автор сміливо говорить про такі рєчі, про які не кожен звачитьє думати. Треба рятувати українську мову, інакше загинє Українська державє – така головна думка проходить через усі вісім радіоєс.

Креативні студєнти охочє розробляють пам'ятки / буклєти «Мовні закони сучасного українця», «Як перейти на українську», пропонують матерїали до уявного веб-сайту, складають хмаринки слів, інфографіку, подумки створюють GIF-анїмацію, логотипи, ілюстрації за радіоєсами. Головна вимога – постійно говорити – і про алгоритм певного завдання, і про труднощі, і про перспективи, і про помічників, допоміжні засоби тощо. Як засвідчує досвід, виконуючи домашню роботу, студєнти разом з батьками, друзями, сусїдами насправдї із задоволеннєм слухали не одну, а всі радіоєси, навіть обговорювали їх, бїльшє – виявили бажання інсценїзувати. Тому подаємо уривок з радіоєси «У шахту імені Засядька ховалося втомленє сонцє».

Робочий день тїньового кабїнету міністрів Віктора Януковича.

Міністр інформатїї: *А на каком язикє будєм работать, папа?*

Янукович: *На язикє донєцкаї дїплататїї с пєрєводом на язик аранжєвих казлов.*

У прямому ефірі – журналіст телеканалу «Україна» і прафєсор Данєцкава унїверситєта Жора Шмига, він же – міністр закордонних справ Януковича.

Журналіст: *Жора, шо, апять взїли? Для тих, хто не володіє мовою донєцкої дїплататїї, я запитав гостя студїї, як пройшов візит до США.*

Міністр: *Сєводня папа прїпьор з-за бугра.*

Журналіст: *Сьогодні Віктор Федорович Янукович повернувся зі США...*

Міністр: *Папа сказав, што ні поєдїт большє за бугор. Єму нє по хайпу, кагда єво апускают.*

Журналіст: *Перєговори пройшли дуже напружено, американська сторона безпідставно звинувачувала нашу сторону в недотриманні міжнародних угод. Віктор*

Федорович повідомив, що утримається від найближчих закордонних візитів і зосередиться на вирішенні внутрішніх соціальних проблем.

Міністр: Папе аблом, када єво апускают. А апустілі нас очень круто. Папе било больна.

Журналіст: Конструктивні зусилля Віктора Федоровича Януковича не завжди знаходили розуміння в американського лідера.

Міністр: Буш сказав, што он не дешовий фраєр давать столько бабла на абцак.

Журналіст: Президент США Джордж Буш сказав, що змушений скоротити інвестиції в українську економіку.

Міністр: Буш не врубаєца. Тупой, блін. Єму аблом аб'яснить на панятіям.

Журналіст: На жаль, президент Джордж Буш не завжди розуміє наші аргументи, та діалог двох країн триває.

Міністр: Браткі не шарят па-іхнєму, а те не шарят по-фєнє. Паєтаму всю дарогу аблом.

Журналіст: Як з'ясувалось, під час переговорів між українськими і американськими дипломатичними службами не завжди існує адекватне сприйняття одне одного. Тому нашим дипломатам є над чим працювати.

Міністр: А после базара я хачу рявкнуть па ящіку...

Журналіст: І на закінчення нашої розмови Георгій Миколайович хоче сказати кілька привітань нашим телеглядачам.

Міністр: Но прі любом абломє держітьє пальци вєєром. Пакєдава.

Журналіст: І як би доля не крутила вами, будьте здорові. До побачення. До нових зустрічей.

Рольова гра. Питання: 1. до Януковича: Чому ви хочете бути президентом України? Ви розумієте, що це не ваш рівень? 2. до Жори Шмиги: А ви справді професор Донецького університету? Якщо так, то якою мовою ви захищали докторську дисертацію? Якою мовою ви читаєте студентам лекції? 3. до журналіста: Ви розумієте, що обманюєте глядача передачами про тінювий уряд Януковича і роботу цього органу? Ви це робите через високу гонорари? Як ви вважаєте, журналіст повинен дотримуватися кодексу честі? 4. до автора: Ви знаєте силу своєї п'єси? Чому п'єси практично не доступні громадянам?

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В. У шахту Засядька скотилося сонце [Аудіозапис]; чит. І. Семененко. Київ: Укрмедіа, 2015. 1 год. 23 хв. (Сучасна українська драматургія).

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ¹

Глобальні трансформації, що відбуваються на світовому рівні, тотальна діджиталізація, реформи в політичній та соціально-економічній галузях провокують появу значного обсягу інформації, коли складно виокремити істину від фейку. В Україні ситуація загострюється повномасштабним вторгненням РФ та воєнними діями, нато-мість ментальна війна, яку веде країна-агресор, завдає не меншої шкоди. Значна частина громадян України більше року живуть в умовах тотального стресу, щоденного перегляду та читання новин, які поступають з різних джерел, і дуже часто є провокаційними, неправдивими. Тож, сьогодні як ніколи постає нагальна необхідність формування критичного мислення громадян, що сприятиме не лише здатності ефективно аналізувати інформацію та робити адекватні висновки, а й збереженню власного ментального здоров'я.

Проблема формування критичного мислення особистості сьогодні є доволі популярною, зважаючи на її актуальність, і досліджується зарубіжними (Т. Bartell, J. Dewey, L. Elder, M. Lipman, C. Meredith, R. W. Paul, K. Popper, J. L. Steele, Ch. Temple, D. Halpern, A. Fisher та ін.) та вітчизняними (О. Караман, В. Кремень, В. Курило, О. Пометун, М. Починкова, Г. Соріна, С. Терно, О. Тягло, Г. Ущаповська, В. Ягоднікова та ін.) ученими.

Звісно, що процес формування критичного мислення громадянина в умовах воєнного стану в державі набуває іншого сенсу, адже провідною метою виступає навчити особистість будь-якого віку ефективно працювати з інформацією, що надходить з різних джерел (ЗМІ, соціальних мереж, через мережу Інтернет з використанням того чи того гаджету).

Отже, *метою* розвідки є аналіз проблеми формування критичного мислення громадян України в умовах воєнного стану.

Визначимось із сутністю категорії критичне мислення, що сьогодні здебільшого розуміється як тип мислення, що на основі поєднання логічних та рефлексивних навичок у процесі роботи з інформацією дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах невизначеності крізь призму наявних ціннісно-сміслових орієнтацій людини (С. Бадер, М. Починкова).

Виходячи з такого розуміння сутності провідного поняття, стає очевидним, що процес формування критичного мислення має бути систематизованим, спеціально упровадженим у закладах освіти різного типу. Саме тут постає одне з найбільш болючих питань — як задіяти тих громадян, які наразі не отримують освіти, до послі-

---

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проєктом 2021.01/002.

довного процесу формування такої риси мислення як критичність? Беззаперечно, ми сьогодні говоримо про освіту упродовж життя та самоосвіту, натомість, залишається частка громадян, зокрема похилого віку, які звикли тотально довіряти ЗМІ та інформації від офіційних посадовців.

Ситуація ускладнюється тим, що чимало українців мають родичів та близьких на території РФ або на тимчасово окупованій території, так чи так підтримують зв'язки, і у процесі повсякденного спілкування стикаються з нарративами, що нав'язує країна-агресор.

Отже, сьогодні важливо розробити та упровадити технологію формування критичного мислення в будь-якому закладі освіти, а також у систему неформальної та інформальної освіти, створити відповідні безкоштовні курси для всіх категорій населення з метою формування у них критичного мислення.

Визначаємо, що технологія формування критичного мислення розуміємо як цілеспрямовану, заздалегідь спроектовану, планомірно реалізовану, упорядковану сукупність дій щодо реалізації педагогом певних методів, засобів і прийомів, спрямованих на формування критичного мислення особистості. Така педагогічна технологія є різновидом інноваційної особистісно зорієнтованої технології, що модернізує традиційну освітню систему на всіх рівнях, і яка ґрунтується на активізації й інтенсифікації мисленнєвої діяльності особистості, спрямовану на критичне розмірковування через застосування сукупності специфічних форм і методів, застосування яких зумовлено метою й результатами технології.

Технологію формування критичного мислення важливо сьогодні інтегрувати в освітніх процес усіх закладів освіти, починаючи з закладів дошкільної освіти. Звісно, що у дошкільника складно сформувати критичність мислення в повному обсязі, адже він тільки починає активно пізнавати світ, усвідомлювати сутність речей та явищ. Натомість, можемо говорити про формування здатності ставити запитання, висловлювати власну думку, добирати елементарні аргументи тощо.

У молодшому шкільному віці коло компетенцій розширюється і учень здатен не лише ставити запитання, а й самостійно шукати інформацію з різних джерел, аналізувати її на елементарному рівні, робити висновки щодо правдивої та фейкової інформації. Оскільки технологія формування критичного мислення володіє широким спектром методів, то у початковій ланці доцільно використовувати такі: «Знаємо – Хочемо дізнатись – Дізналися», «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Вірні / Невірні висловлювання», «Читання з зупинками» тощо.

Середній і старший шкільний вік – сензитивний період для формування критичного мислення особистості, адже він співпадає з пошуком власних ідеалів та цінностей. А від того, які ціннісні орієнтації особистість візьме за основу, багато в чому буде залежати вектор критичного осмислення інформації. На етапі навчання в середній школі варто використовувати більш ускладнені методи: «Припущення на основі запропонованих слів», «Читання з маркуванням», «Лінія цінностей», «Обговорення проблеми в загальному колі», «Сенкан», «Лепбук» тощо. А для учнів старшої школи такі методи як: «Концептуальна таблиця», «Інтелект-карта», «Діаграма Вена», «Валіза», «М'ясо-рубка», тощо.

Здобувачі вищої освіти – це та категорія громадян, які обов'язково мають оволодіти критичним мисленням на високому рівні, на чому наголошують чимало дослідників (Є. Архіпова, М. Починкова, В. Ягоднікова), адже саме вони можуть стати популяризаторами цього тренду. Не дарма критичне мислення сьогодні називають однією з важливих навичок XXI століття. У вищій школі доцільно використовувати розмаїття всіх методів технології, з урахування специфіки освітніх компонентів, тем, модулів та відповідно до тих компетентностей, що передбачено державним стандартом. До найбільш вдалих зараховуємо: «Концептуальні таблиці», «Мозковий штурм», «Кола Ейлера», «Діамант 9», «Еліас», «SWOT-аналіз», «Павутинка дискусії», «Папір по колу», «6 чому» тощо [1; 2].

Якщо вищезазначені категорії громадян задіяні в перманентному освітньому процесі, то ті, хто вже працює, мають змогу періодично підвищувати кваліфікацію як в межах вишів, так і самостійно. Тут є необхідність розробки додаткових курсів, або інтеграція технології формування критичного мислення в ті курси, що потрібні громадянам для підвищення кваліфікації.

Але найбільша проблема полягає в тому, що цілковита більшість громадян не задіяні в освітньому процесі і систематично формувати у них критичність мислення неможливо. Означена проблема має бути вирішена спільними зусиллями науковців та держави.

Вважаємо це перспективами наших подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Починкова М.М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки дис. 13.00.04. Старобільськ, 2021. 571 с.
2. Ягоднікова В.В. Застосування технології розвитку критичного мислення у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. *Вісник післядипломної освіти*. 2009. 11(1). С. 190–196.

Лідія БОНДАРЕНКО
(Херсон, Україна)

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИКЛАДАННЯ ВИБІРКОВОЇ КОМПОНЕНТИ «МАСОВА ПОЗАКЛАСНА РОБОТА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ» ДЛЯ МАЙБУТНІХ СЛОВЕСНИКІВ

Позакласна робота зі здобувачами освіти – важлива складова професійної діяльності вчителя української мови та літератури. Цей напрям роботи майбутніх фахівців традиційно розглядається під час вивчення обов'язкових компонент «Методика навчання української мови» і «Методика навчання української літератури». Згідно з освітньою програмою 014 Середня освіта (Українська мова і література), затвердженою вченою радою Херсонського державного університету, у 2022–23 н.р. для здобувачів третього курсу другого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.01 українська мова і література викладалася вибіркова компонента «Масова позакласна робота сучасного вчителя». Це дало

змогу суттєво поглибити підготовку майбутніх учителів-словесників до організування позакласної роботи. Метою викладання цієї освітньої компоненти є сприяння професійному становленню учителя української мови та літератури, формуванню загальних і професійних компетентностей педагога, формування вмінь моделювання масових мовно-літературних позакласних заходів.

Перша тема була присвячена розгляду питань про мету, завдання, роль вибіркової компоненти у фаховій підготовці майбутнього вчителя української мови і літератури; зв'язки з іншими дисциплінами; поняття про позакласну роботу, її завдання, організаційні форми (індивідуальна, групова, масова). Далі розглядали методику традиційних масових позакласних заходів з української мови і літератури (мовно-літературний вечір, мовно-літературне свято, літературно-музична композиція), особливості підготовки і проведення масових позакласних заходів, змодельованих відповідно до популярних телешоу, заходів і конкурсів у соціальних мережах («Маска», «Голос країни», флешмоби, конкурси відеопоезії тощо). Окремі теми були присвячені використанню ігрових і квест технологій у масовій позакласній роботі з української мови і літератури та екскурсійній роботі сучасного вчителя. Зокрема проаналізували можливості освітніх сервісів і платформ для створення ігрових завдань, вебквестів (наприклад, LearningApps.org, «Всеосвіта»). Завершує курс тема «Тиждень української мови і літератури у закладі загальної середньої освіти», оскільки цей захід позакласної роботи є комплексним і дозволяє узагальнити знання здобувачів із курсу. Особливу увагу у процесі вивчення тем зосереджували на аналізі досвіду провідних учителів-практиків України з організування масових позакласних мовно-літературних заходів.

Для допомоги здобувачам в опануванні дисципліни розроблено курс на дистанційній платформі Херсонського державного університету «KSU Online». Окрім силabusу освітньої компоненти, переліку рекомендованих друкованих та інтернет-джерел для вивчення курсу, критеріїв оцінювання, гіперпосилання на термінологічний словник, він містить теоретичний матеріал до кожної теми, мультимедійні презентації, покликання на розробки масових позакласних заходів відомих учителів-практиків, праці викладача курсу (зокрема, «Підготовка майбутніх учителів-філологів до проведення масової позакласної роботи з української літератури» [1]), контрольні запитання для підсумкової атестації здобувачів та інші методичні матеріали.

Оскільки «поєднання теоретичного опрацювання матеріалу про види та форми позакласної роботи з літератури з організуванням сучасних заходів сприяє ефективній підготовці майбутніх учителів української літератури до виконання завдань виробничої практики та подальшої професійної діяльності» [2, 126], практичні заняття з курсу були спрямовані на формування у здобувачів умінь науково обґрунтованого моделювання і проведення масових позакласних мовно-літературних заходів. Трьохкурсники під керівництвом викладача підготували і провели на платформі Zoom низку заходів для здобувачів кафедри української і слов'янської філології та журналістики ХДУ спеціальностей 014 Середня освіта, 035 Філологія та 06 Журналістика. Це вебквест «Різнобарв'я української мови», «випуск програми» «Культурна Україна» до дня народження Ліни Костенко, літературне свято до дня народження Тараса

Шевченка, філологічна гра «Наша мова солов'їна», захід «Голос країни» до 105-ї річниці від дня народження Олеса Гончара та ін.

Змодельовані і проведені третьокурсниками заходи засвідчили, що цілеспрямована теоретична і практична підготовка здобувачів до організування масової позакласної роботи у рамках окремої вибіркової освітньої компоненти сприяє формуванню вмінь науково обгрунтованого моделювання і проведення як традиційних, так і інноваційних масових мовно-літературних позакласних заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Л.Г. Підготовка майбутніх учителів-філологів до проведення масової позакласної роботи з української літератури. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 37. Том 1. С. 185–189.

2. Бондаренко Л.Г. Підготовка студентів-філологів до організування літературного квесту. *Сучасний рух науки: тези доп. VI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 4-5 квітня 2019 р.* Дніпро, 2019. С. 123–126.

Неллі БОНДАРЕНКО, Сергій КОСЯНЧУК
(Київ, Україна)

ОНЛАЙН-ЧИТАННЯ ЯК НОВИЙ ВИД ГРАМОТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПСИХОСТРУННОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Розвиток сучасної освіти і науки у його проблемах, результатах і перспективах характеризує поступ будь-якого суспільства, а надто – в добу глобалізації й диджиталізації. Якщо ідеться про основну мету читання текстів на традиційних і електронних носіях, то ця мета аж ніяк не змінюється: інформацію (тексти) треба знаходити; докладати зусиль для її зрозуміння; вміти й *постійно навчатися* оцінювати здобуту інформацію; здійснювати її смислово переробку. Утім...

Чому ми маємо *постійно навчатися* оцінювати здобуту інформацію – цілком зрозуміло – задля використання її у процесі розв'язання назрілих (актуальних) і прогнозованих життєвих проблем. *Постійно навчатися* оцінювати інформацію нас спонукають реалії сьогодення, помарковані надто ситуаційним надходженням інформації. Та проблеми й виклики не в самому ситуаційному надходженні інформації, а в тому, хто і з якою метою поширює інформацію, як саме поширює і які психозасоби впливу на емоційний стан особистості при цьому використовує. Тобто, – як грає на «струнах душі», на «струнах емоцій», на «струнах почуттів».

Онлайн-читання – це не тільки візуально-розумовий та інтелектуальний серфінг у соціальних мережах, на вебсайтах, у блогах, в інтернет-магазинах. Онлайн-читання – це коли ми взаємодіємо з електронною поштою, миттєво обмінюємося повідомленнями у месенджерах, використовуємо для роботи / навчання спільнодоступні текстові й фотофайли, відео, подкасти.

Навчальне (освітнє) онлайн-читання засобами онлайнчатів у zoom також формує серед учнівства нову грамотність, водночас спонукаючи педагогічних працівників професійно користуватися цим технологічним інформаційно-комунікаційним здобутком. Тож онлайн-читання, як новий вид грамотності, потребує особливих стратегій, де технології навчання передусім мають бути безпечними, психострунними, – тобто такими, що не несуть негативу, деструктиву, емоційного пресингу. Це як струни у струнних інструментах, щоб унікально-витончено звучати в загальному струнному оркестрі, мають бути у доброму стані й у певний спосіб налаштовані. «Нова грамотність є критичним компонентом нашої багатовимірної співпричетності – громадянської, економічної, особистої <...>» [4, 98].

Наукові й дидактико-методичні аспекти проблеми читання як виду мовленнєвої діяльності досліджувалися нами упродовж багатьох років. Їх розглянуто у низці публікацій, де йшлося про: якість освіти [1]; класифікаційну модель запитань [5]; перспективи реформування старшої школи [8]; українськомовну компетентність [6; 9]; читання як проблему [3] і читання як процес формування культури інтелектуального життя особистості [10] тощо.

Щодо *психострунності особистості*. За результатами досліджень освітньої, навчальної і виховної діяльності, на основі операціоналізації низки дефініцій поняття «психологічна резилентність» (спроможність зберігати рівновагу, стабільність, за складних чи стресових ситуацій розв'язувати їх чи тимчасово адаптуватися до них) (українські дослідники подають це як «стійкість емоційна», «стійкість життєва», «стійкість стресова», «травмостійкість» тощо) ми дійшли висновку, що слід запропонувати до наукового обігу нове поняття – «*психострунність особистості*» («струнність» – від «струна») [7].

Розуміємо, поняття «*психострунність особистості*» потребує подальших досліджень, особливо у контексті індивідуально-психологічних новоутворень, які детермінуються багатьма чинниками, як-от:

- оптимізм;
- позитивне бачення майбутнього і навпаки;
- умови перебігу освітнього процесу й розвитку освітнього середовища;
- стан особистості – морально-психологічний, психоемоційний;
- ціннісна цілісність особистості;
- якість психоло-педагогічного супроводу тощо.

Сьогодні ми переосмислюємо свої напрацювання з огляду на умови навчання у складах загальної середньої освіти, на стан суб'єкт-суб'єктних інтеракцій в освітньому середовищі школи, на повсякчасну зміну безпекової ситуації. І за таких умов ми маємо забезпечувати опанування учнями нових видів грамотності, що має:

- а) збагачувати семіотичної сфери здобувачів освіти новими смислами;
- б) навчати відрізняти факти від думок, інтегрувати відомості, смисли, інтерпретувати здобуту інформацію;
- в) розвивати здатність встановлювати нелінійні зв'язки між різними джерелами інформації і знаковими системами [2].

Тож і ми самі маємо бути позитивно психострунними, застосовуючи у процесі навчання різні стратегії мислення, говоріння, читання й письма.

Можливо, варто говорити і про онлайнмислення, і про онлайнговоріння, і про онлайнписьмо? Запрошуємо до дискусії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н.В. Україна в оптиці PISA-2018 – міжнародного дослідження якості освіти. *Perspectives of science and education*. New York, USA. 2020. P. 296–307. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/718938/>.
2. Бондаренко Н.В. Україна під «новою парасолькою грамотності». *Нова педагогічна думка*. 2020. № 2(102). С. 55–59. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/721413/>.
3. Бондаренко Н.В. Читання як проблема методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. №12. С. 19–25.
4. Бондаренко Н.В. Читацька грамотність українського учнівства: акценти PISA–2018. *Український педагогічний журнал*. 2020. №2. С. 95–103. (DOI 10.32405/2411-1317-2020-2-95-103). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721386/>.
5. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Класифікаційна модель запитань для реалізації в освітньому процесі. *Нова педагогічна думка*. 2021. №1. С. 12–17. (DOI: 10.37026/2520-6427-2021-105-1-12-17). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724888/>.
6. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Соціальний аспект формування українськомовної компетентності старшокласників. *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*. Полтава: ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2018. Вип. 3. С. 99–113. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/711129/>.
7. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Психологічна й психолого-педагогічна підтримка учнів як чинники розвитку психострунності особистості. *Modern problems of science, education and society*. Kyiv. 2023. P. 476–482. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736942/>.
8. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Українська мова у фокусі перспектив реформування старшої школи. *Молодь і ринок*. 2018. №4(159). С. 86–92. (DOI: 10.24919/2308-4634.2018.131492). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710290/>.
9. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Феномен українськомовної компетентності: психодидактика педагогічних технологій у процесі соціалізації і самовизначення особистості. *Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 11–16. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710554/>.
10. Косянчук С.В. Читання у процесі формування культури інтелектуального життя особистості: соціальний вектор реалізації педагогічних технологій профільного навчання. *Problems of implementation of science into practice*. Oslo, Norway, 2020. P. 258–261. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720160/>.

ТЕЛЕГРАМ-БОТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПРИМІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПРИКЛАДІ БОТА ДЛЯ РЕЄСТРАЦІЇ ПАЦІЄНТА

Актуальність. З появою складних та комплексних систем зростає потреба у автоматизації простих та рутинних процесів для зняття навантаження з самої системи [2]. Потреба у використанні телеграм-ботів росте з кожним днем і є досить високою та залежить від багатьох факторів, серед яких основним є цілі та потреби того чи іншого бізнесу або людини в цілому [1, 3]. Не зважаючи на те, що телеграм-боти мають певні обмеження, вони можуть виконувати широкий спектр задач. Телеграм-боти використовуються для автоматизації рутинних завдань, що допомагає значно зекономити час та зусилля. Боти можуть виконувати такі поширені задачі як розсилка інформації, обробка замовлення, робота з базою даних, моніторинг чатів на ключові слова або надсилання нагадування користувачам [6].

Мета дослідження полягає у розробці та симуляції використання телеграм-бота у сценарії запису пацієнта до лікаря та перегляду лікарем списку записаних до нього пацієнтів аби отримати результати щодо доцільності використання телеграм-ботів, їх переваг надоліків.

Сутність дослідження. Під час дослідження було розроблено телеграм-бота для роботи з базою даних [4]. Розроблений бот відповідає, в залежності від ролі користувача (лікар чи пацієнт), за надання користувачу номеру запису до лікаря або перегляду журналу записаних пацієнтів. Під час натискання кнопки для видачі номеру, бот проводить запис пацієнта до бази даних, та відправляє йому номер запису до лікаря (рис.1.).

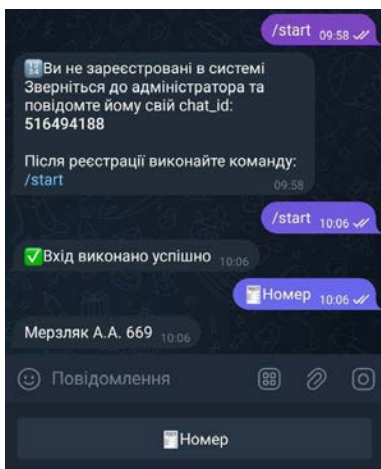

Рис. 1. Процес видачі номеру запису до лікаря

Користувач з роллю лікаря, не може створити запис та отримати номер, йому доступна лише функція перегляду записаних користувачів [5]. Після натискання кнопки для формування журналу записів, створюється .xlsx файл у якому міститься інформація про записаних пацієнтів.

Інтерфейс бота реалізований у вигляді кнопок, що з'являються і зникають в залежності від обраної користувачем команди, а також з урахуванням ролі користувача.

Архітектура телеграм-бота розроблена з урахуванням потреб користувачів та виглядає наступним чином:

- 1) bot.py – файл, що відповідає за роботу бота і його функціонал;
- 2) база даних, що зберігає дані про пацієнтів та лікаря;
- 3) сервер для розробленого бота та бази даних.

Розробка бота проводилась з використанням мови Python та системи керування базами даних (далі СКБД) PostgreSQL. Для роботи з СКБД бот використовує бібліотеку psycopg2, що дозволяє підключатись до бази даних та надсилати запити на вибірку або додавання даних. У базі зберігається номер телефону користувача, його роль та ідентифікаційні номери в рамках розробленої системи. Для роботи самого телеграм-бота використовується бібліотека telebot.

Висновки. Під час дослідження було розроблено та розглянуто актуальність використання бота у рамках системи запису пацієнтів до лікаря. За рахунок цього прикладу, можна зробити висновки, що бот полегшує комунікацію пацієнтів з лікарнею, розвантажує роботу реєстратури та надає можливість лікарю відслідковувати записи на прийом навіть з мобільного телефону.

Загалом, використання телеграм-ботів, особливо у сучасних комплексних та складних системах, дозволяє значно пришвидшити виконання певних процесів, або й повністю автоматизувати їх.

Недоліками телеграм-ботів можна вважати обмежений інтерфейс, залежність від мережі та незручність для складних операцій. До переваг можна віднести такі аспекти як: швидкість обробки задач; скорочення витрат; особистий підхід до кожного користувача, що базується на його історії взаємодії з ботом; інтеграція з іншими програмами та службами для розширення їх функціональності; цілодобова доступність.

Головною перевагою телеграм-ботів перед звичайними застосунками є розширений інструментарій доступний для розробників, зрозуміла документація і легкість розробки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Н. и др. Організація виховної роботи закладу освіти під час карантину засобами інформаційно-комп'ютерних технологій. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. С. 177–188.

2. Aliksieieva H.M. Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do zastosuvannia kompiuternykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Formation of readiness of future social educators to use computer technologies in professional activity]. Monograph.[in Ukrainian]. 2014.

3. Alieksieieva, H., Shchetynina, O., & Nyshcheta, V. (2023). The realities of postmodern internationalization: The experience of the Ukrainian vocational education. *Amazonia Investiga*, 12(63), 42–52. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.4>

4. Comendador, Benilda Eleonor V., et al. «Pharmabot: a pediatric generic medicine consultant chatbot». *Journal of Automation and Control Engineering* 3.2 (2015).

5. King, Michael R. «The future of AI in medicine: a perspective from a Chatbot». *Annals of Biomedical Engineering* 51.2 (2023): 291–295.

6. Srivastava, Prakhar, and Nishant Singh. «Automatized medical chatbot (medibot)». 2020 International Conference on Power Electronics & IoT Applications in Renewable Energy and its Control (PARC). IEEE, 2020.

Ольга ГИЛЯРСЬКА
(Бердичів, Україна)

ПЕДАГОГІЧНА РИТОРИКА В ДОБУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У добу цифрових технологій актуальності набуває термін «цифрова риторика». Сьогодні риторика охоплює усі форми дискурсу, які використовують різноманітні контексти. Саме тому для здійснення ефективної комунікації не достатньо класичної риторики і неориторики. В умовах диджиталізації зростають вимоги до переконливого мовлення педагога, яке орієнтується на новітні наукові напрямки.

Останнім часом широко розповсюдженою дискусією серед науковців є проблема оновлення підготовки майбутніх педагогів. С. Рябченко вважає, що набуття компетентної освіти під час навчання в закладах вищої освіти здійснюється відповідно до траєкторії професійно-методичного розвитку: інформація (формування базових знань) → навчання (відпрацювання способів діяльності на практичних заняттях з методів) → практика (педагогічна та освітня практика, навчальний курс та кваліфікаційна робота) → професійний саморозвиток на основі інноваційних та інформаційних навичок. Такий підхід до навчання демонструє перехід від знань до навичок, а потім до обсягу та компетентності [6, 103]. У педагогічних коледжах майбутні педагоги можуть втілити у життя цю траєкторію професійно-методичного розвитку, тобто вони отримують інформацію на лекційних заняттях у коледжах, далі відпрацьовують, усвідомлюють і поглиблюють їх на практичних та семінарських заняттях, а потім практикуються і тренуються на практиці у закладах дошкільної освіти та школах, таким чином набувають професійних компетентностей.

До того ж, Р. Вернидуб стверджує, що усвідомлення педагогічних навчальних закладів забезпечує розробку оптимальних шляхів успішного реформування освітньої системи, саме ці заклади формують нового і відкритого до змін, креативного педагога, здатного до проведення освітніх реформ. Якість підготовки сучасного вчителя в значній мірі визначається політикою відбору підготовлених абітурієнтів з високим рівнем здобутої середньої освіти та професійної мотивації [2, 15]. Базові знання, з якими абітурієнти приходять до коледжів, надзвичайно важливі, але про-

фесійна мотивація є стрижнем здобуття професійних знань, умінь, навичок і становлення особистості педагога.

Термін «цифрова риторика» вперше був вжитим Річардом Ленхемом у збірці «Електронне слово», де науковець зазначає, що на відміну від друкованого тексту, що характеризується фіксованістю та авторитетністю, оцифрований текст є інтерактивним, динамічним, здатним поєднувати слово із зображенням та звуком [5, 47]. Студенти педагогічного коледжу краще сприймають оцифрований текст, де поєднане слово і зображення. Крім того, самі студенти навчаються володіти переконливим інтерактивним словом.

У часи цифрових технологій значимості набуває термін «цифрова риторика». D. Еутан плумачить цей термін насамперед як застосування риторичної теорії до цифрових текстів [3, 52–60]. До того ж, M. Kill переконана, що аналітичні лінзи цифрової риторики відкривають цілу низку можливостей, щоб спонукати студентів гуманітарних спеціальностей бачити гуманітарні науки як такі, що уможливають їм робити значущі втручання у світ та реалізовувати стійкі зв'язки між їхньою гуманістичною підготовкою та участю в громадському житті. M. Kill під час вивчення риторики зі студентами приділяє увагу як аналізу, так і продукуванню, зокрема статей до Вікіпедії, наполягає як на інтерпретації, так і на критиці прочитаного чи почутого [4].

J. Zappin розуміє поняття цифрової риторики одночасно захоплюючим і клопітким. Захоплюючим, тому що цифрова риторика пропонує нові можливості для риторичних досліджень, а клопіт, оскільки виявляє труднощі та виклики адаптації риторичної традиції, якій понад 2000 років, до умов та обмежень нових цифрових медіа [7, 319–323]. Світ змінюється, з'являються нові виклики суспільства, новітні наукові напрямки, які стають на часі. Оскільки педагог працює з майбутнім поколінням, в освіті засоби риторики відіграють надзвичайно вагомий роль. Сьогодні зростає попит на фахівців, зокрема й на педагогічних працівників, які можуть приймати нестандартні рішення, здатні працювати в умовах, що постійно змінюються, та в інформаційному просторі.

T. Бауліна зазначає, що цифрова риторика як новий етап риторики як науки відкриває нові можливості комунікації; перевагою цифрової риторики стає розширення аудиторії, яка не знає територіальних та часових меж [1, 31]. Беручи до уваги, що сьогодні багато навчальних закладів навчаються у дистанційному чи змішаному форматах, багато конференцій відбувається онлайн, цифрова риторика відкриває нові можливості комунікації.

Таким чином, питання вивчення цифрової риторики залишається відкритим, оскільки сьогодні ця наука є перспективною і актуальною для подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауліна Т. Діджиталізація риторики в XXI ст. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2022. № 2 (53). С. 23–33.
2. Вернидуб Р. Забезпечення якості професійної підготовки майбутнього вчителя: політика селекції. *Міждисциплінарні дослідження складних систем: [збірник наукових праць]*. № 15. С. 5–17, Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. URL: <http://iscs-journal.npu.edu.ua/article/view/180373>.

3. Douglas Eyman. *Digital Rhetoric: Theory, Method, Practice*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2015.
4. M. Kill. Teaching Digital Rhetoric: Wikipedia, Collaboration, and the Politics of Free Knowledge. *Digital Humanities Pedagogy*. Pp. 389–405. 2012. URL: <https://books.openedition.org/obp/1658>.
5. Richard A. Lanham. *The Electronic Word. Democracy, Technology, and the Arts*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1993.
6. Ryabchenko S. Professional teacher's competence in the modern educational environment. *Міждисциплінарні дослідження складних систем: [збірник наукових праць]*. № 17. С. 102–113, Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. URL: <http://iscs-journal.npu.edu.ua/issue/view/13147>.
7. James P. Zappen. Digital Rhetoric: Toward an Integrated Theory. *Technical Communication Quarterly*. № 14(3). Pp. 319–325, 2005. URL: <http://homepages.rpi.edu/~zappenj/Vita/DigitalRhetoric2005.pdf>.

Jan GRZESIAK
(Konin, Polska)

NEUROKOGNITYWISTYKA U PODSTAW JAKOŚCI EDUKACJI W PERSPEKTYWIE PRZEMIAN TRANSFORMACYJNYCH I KONFLIKTÓW

Tradycyjne spojrzenie na pedagogikę odwołuje się do nauk współdziałających z naukami o edukacji, a wśród nich wyróżnia się przede wszystkim psychologia, socjologia, ekonomia, prakseologia. Badania nad skutecznością procesów edukacji prowadzą najczęściej do konkluzji polegających na stawianiu wyzwań i zadań wobec edukacji i nauk o niej.

Systematyczny rozwój nauk społecznych zaobfitował powstawaniem nowych dyscyplin i subdyscyplin naukowych w odniesieniu do rozwoju jednostki przez całe życie. W tym kontekście pomnażane są pojęcia – wśród nich neurodiagnostyka, neurodydaktyka, neuroedukacja, kognitywistyka i wiele innych. W artykule zostanie zwrócona uwaga na następujące elementy: paradygmaty edukacji prawdziwej w obliczu w obliczu współczesnych przemian transformacyjnych; mity – rzeczywistość i anomie wokół jakości edukacji i nauk o niej; zadania i wyzwania przed neurokognitywistyką w edukacji jutra.

«Neuroedukacja prawdziwa» – to młoda dyscyplina, która wciąż rozwija się wciąż rozwija się, w związku z czym zmagają się z tym wszystkim co wywołuje opory jako nowe w starym. Wiele jest kontrowersji i nawet nonsensów w odniesieniu do zakresu edukacji na różnych poziomach i szczeblach procesów kształcenia, wychowania i opieki podmiotów edukacyjnych. W poszukiwaniu racjonalnych i względnie optymalnych rozwiązań w warunkach pokoju i konfliktów, a także działań wojennych niezwykle ważne i coraz większe znaczenie przypisywane jest naukom, a zwłaszcza kognitywistyce i medycynie w obszarze neurologii.

W artykule, oprócz bardziej szczegółowych rozważań teoretycznych, zaprezentowane będą wybrane rozwiązania praktyczne i rekomendacje – jakie zostały zweryfikowane w badaniach własnych autora.

Edukacja neurokognitywistyczna, określana różnymi terminami, jest tą przestrzenią życia dziecka i człowieka dorosłego, która stawia przed sobą badania w celu wyjaśnienia **optymalnych procesów i mechanizmów edukacji będących w synergicznych powiązaniach z funkcjonowaniem mózgu oraz ze zdrowiem** podmiotu edukacji indywidualnie i w zespołach. Jest to bardzo istotne i zarazem nader złożone zagadnienie, o czym mogą świadczyć próby różnej jakości wpływu na kształt edukacji wielu innych dziedzin nauk stosowanych. Z wiadomych przyczyn każdy bada jakoby nie to samo, a więc nie można być obojętnym *co do tego jak nazwać to, co i jak badamy, a następnie jest (lub nie) wdrażane do praktyki edukacyjnej i z jakimi efektami.*

Od roku 2008 stosowane jest określenie «neuroedukacja» jako wyodrębnionej dyscypliny naukowej, lecz nadal występują próby ustalenia jak najbardziej adekwatnej nazwy do istoty teorii powiązanej z empirią. Niektórzy badacze opowiadali się za terminem «educational neuroscience», inni «neuroeducation» a jeszcze inni jako «mind, brain and education – MBE». *Stosowana najczęściej definicja traktuje «neuroedukację» jako «cognitive neuroscience research in the process of the brain that affect learning and education» [8; 14]. W tym kontekście został sformułowany tak a nie inaczej tytuł naszego opracowania. Oczywiście, że termin «neurokognitywistyczne» jest tylko umownie przez nas stosowane, ale przede wszystkim kładzie ono akcent na synergiczność w strukturach edukacji różnych dziedzin nauki, wśród których pierwszoplanowe miejsce zostało przyznane właśnie kognitywistyce (w tym m.in. psychologii rozwojowej) oraz neurologii w sensie subdyscypliny nauk medycznych. Należy zauważyć, że tłumaczenia na różne języki i znaczenie nadawane poszczególnym słowom w różnych kulturach - często na zasadzie mody. Niestety do takich zaliczane jest pojęcie «neurodydaktyka» – które najczęściej jest powielane bez wnikania w istotę edukacji i nauk o niej. W Polsce termin «neurodydaktyka» nie jest adekwatny do całokształtu mechanizmów edukacji pojmowanej znacznie szerzej niż dydaktyka jako teoria kształcenia. Stąd powstają rozbieżności między teorią a praktyką, a rozważania popularyzatorskie czy pseudonaukowe bez konkretnych rozwiązań metodycznych i ich wdrożeń praktycznych są pozorne i nie wystarczają dla radosnej i skutecznej edukacji [6; 8; 17; 18].*

Neurodydaktyka – to dziedzina węższa od neuroedukacji jak sugerują człony «edukacja» i «dydaktyka», zaś neuroedukacja to nie jest to samo co neurodydaktyka i neuroedukacja to nie jest to samo co neurodydaktyka – zatem te określenia nie powinny być używane zamiennie oraz nie można używać tych określeń zamiennie. Edukacja zajmuje się ogółem procesów związanych z wychowaniem, kształceniem i opiekuńczością każdego uczestnika edukacji, natomiast dydaktyka jest subdyscypliną pedagogiki, która zajmuje się procesami nauczania i uczenia się. Metodyka zaś polega na ożywianiu teorii, a tym samym poza konkretnymi materiałami dydaktycznymi wskazuje jak należy organizować czynności uczących się na miarę jego możliwości poznawczych z uwzględnieniem warunków zdrowotnych i społeczno-ekonomicznych).

W kontekście powyższego w dalszej części tego artykułu bardziej szczegółowo rozpatrzmy mechanizmy innowacyjności – jako determinantami postępu oraz poprawy edukacji.

O innowacji i twórczości ukazało się wiele opracowań naukowych, np. seria artykułów i prac zbiorowych [8], jak również w publicystyce popularno-naukowej. Warto jednak powrócić do ich genezy i ograniczoności stwierdzeń syntezyjących, gdyż innowacja jest różnie interpretowana. Według W. Kopalińskiego innowacja, to *wprowadzenie czegoś nowego*; czyli powtórzenie frazy semantycznej (tzn. prawie, to samo *eodem – fac.*) lub *rzecz nowo wprowadzona; nowość; reforma* [12]. Z kolei w słowniku pojęć filozoficznych «innowacja» (łac. *innovatio* – odnawianie) – *proces wprowadzenia nowych technik, metod, środków, zwyczajów, zmiana w sposobie wykonywania czegoś. Innowacja jest skuteczna, jeśli pozwala na zrobienie czegoś, co wcześniej nie mogło być wykonane, a przynajmniej nie mogło być wykonane tak dobrze. Często innowacja przeciwstawiana jest pomysłowi, który znalazł aprobatę i został wykorzystany dla odnowienia jakiegoś sposobu postępowania, działania* [4]. Pojęcie zbliżone do potrzeb dydaktyki, aczkolwiek brakuje w niej m.in. podmiotów jako źródeł innowacyjnych przedsięwzięć oraz celów, edukacyjnych wartości, zasad, efektywności itd. [5]. Przykładem implementacji kategorii innowacyjności do studiów nad edukacją może służyć publikacja Wspólnego Centrum Badawczego (*Joint Research Centre*) Komisji Europejskiej mająca postać ekspertyzy z zakresu prawodawstwa [11]. Kategoria innowacyjności jest w niej ściśle powiązana z kreatywnością: innowacyjne rozwiązania w edukacji mają powodować zmianę paradygmatu umożliwiającą swobodne wykorzystywanie twórczych kompetencji uczniów. Innowacyjność w edukacji zatem to: 1) nauczanie kreatywności oraz i 2) stosowanie nowych metod nauczania. Z analizy realiów edukacyjnych krajów członkowskich UE wynika także, że niezależnie od badanego systemu, szkoły zawsze pozostają środowiskiem niechętnym innowacyjności rozumianej jako «kreatywna dysrupcja». To, co ogranicza szkoły w dostosowaniu się do wymagań «innowacyjności», to katalog negatywny, oparty na braku takich cech jak elastyczność, pozytywne podejście do nowych idei, samodzielność, akceptacja ryzyka, celebrowanie sukcesów, sprzyjanie synergii i wspieranie «zabawy» [11]. Poszukiwanie ze strony Ministerstwa Edukacji dróg zmierzających ku wysokiej jakości systemu oświaty wskazuje m.in. na działania wspierające i uczestnictwo w głównym nurcie polityki dla wypracowania w projektach wartości innowacyjnych testujących produkty finalne [16].

Innowacja (ang. *innovation*) to celowa zmiana wprowadzona lub zaprojektowana przez człowieka, która polega na zastępowaniu dotychczasowych stanów rzeczy innymi (np. obiekty i zjawiska fizyczne, społeczne, informacyjne i poglądy), ocenianymi dodatnio w świetle określonych kryteriów i składającymi się w sumie na postęp, tzn. proces lub jego rezultat [13], wówczas można jej przypisać miano twórczości. Chodzi zatem o otwarcie umysłów na obietnice świata podlegającego nieustannym przemianom – «nieustannej rewolucji», czyli o uwolnienie się od ograniczeń jakie narzuca nauka, która w wersji nauk Zachodnich zapanowała nad naturą, korzystając z rozumu i doświadczenia, interpretując świat coraz bardziej mechanistycznie i materialistycznie. Nawiązując do niniejszej tezy, H. Bergson w książce *Ewolucja twórczości* [3] zauważa, że twórczość w przyrodzie i w człowieku odnalazła sens życia i istotę właśnie w przeżywaniu czasu, a

świadomość odpowiada dokładnie władzy wyboru, jaką istota żyjąca rozporządza. Tym bardziej gdy jest współmierna z obwódką działalności możliwej, otaczającej działalność rzeczywistą, gdyż świadomość jest synonimem wynalazczości i wolności [15].

Idei nauczyciela innowacyjnego i zarazem twórczego, można doszukiwać się na kartach historii wychowania w postaci wielorakich merytorycznych wątków nawiązujących do najszerzej rozumianych zróżnicowanych zjawisk i poglądów pedagogicznych, m.in. w wątkach pedeutologicznych, wartościując je od strony ich udziału w postępie cywilizacyjnym, aby zrozumieć współczesność oraz lepiej i skuteczniej działać pedagogicznie dla terażniejszości [1]. Na gruncie historycznych doświadczeń edukacyjnych wyraźnie dostrzega się prymarne znaczenie wykwalifikowanego, innowacyjnego nauczyciela, który potrafi: 1) organizować proces nauczania i uczenia się – aktywizując uczniów; 2) organizować proces wychowania w życiu szkoły i w środowisku; 3) otoczyć uczniów-wychowanków właściwą opieką w kontekście do zdiagnozowanych ich potrzeb i możliwości; 4) wykorzystać wiedzę o orientacjach życiowych uczniów-wychowanków oraz pomagać im w planowaniu dalszej edukacji i sytuowaniu się na rynku pracy [5].

Jakość innowacji tkwi przede wszystkim w podnoszeniu skuteczności kształcenia między innymi w zakresie pomnażania kompetencji każdego ucznia (studenta). Narzędzia badawcze są integralną częścią metodologii, sytuując się w podporządkowującej relacji w stosunku do problemów i hipotez badawczych, zmiennych i wskaźników badawczych oraz ich kategorii, a przede wszystkim do przyjętych metod i technik badawczych. Dedukcyjno-nomologiczny model badań, który na ogół bywa innowacji opracowany w tradycji racjonalizmu krytycznego [10], uznając kompromis między rewolucyjnymi zmianami T. Kuhna a ewolucjonizmem K. Poppera, w zasadzie koresponduje z dydaktycznymi innowacjami [14]. Dlatego zakłada się, że dydaktyczne innowacje nawiązują do wielorakich i zarazem ustawicznych zmian w szeroko rozumianym procesie dydaktycznym na różnych szczeblach edukacyjnych, tzn. od matczynej szkoły małego dziecka [6; 9] do szkoły wyższej i studiów podyplomowych oraz doktoranckich, obejmujących dydaktyczne: cele, zasady, metody, formy, środki, infrastrukturę edukacyjną, kontrolę i ocenę efektywności kształcenia, ukierunkowaną na przygotowanie dzieci, uczniów, studentów do ustawicznego kształcenia przez całe życie.

Dobór i tworzenie innowacyjnych narzędzi badawczych, które wymagają zarazem dynamicznych zmian w sferze konceptualizacji, wiąże się przede wszystkim z nawiązaniem do: 1) roboczego sformułowania tematu badań; 2) sformułowania bliższych celów podejmowanych badań; 3) krytycznego przeglądu literatury tematu; 4) sformułowania problemów i odpowiadających im hipotez; 4) charakterystyki miejsca i czasu badań oraz cech osób przewidzianych do badań; 5) planowanych sposobów gromadzenia materiałów faktograficznych, tzn. doboru różnych metod i technik badawczych; oraz 6) sposobów przedstawienia uzyskanych w badaniu wyników. Składnikiem koniecznym dla danej metody i techniki naukowej opartej na zastosowanych narzędziach badawczych, korespondujących w zależności od przedmiotu badań, m.in. z analizą dokumentów, obserwacją, diagnozą i ewaluacją, testowaniem i eksperymentem dydaktycznym.

Dlatego ważna jest: 1) sprawdzalność trafności poznawczej hipotezy uznawanej za rdzeń badania naukowego; 2) obiektywność badań nad dydaktyką innowacyjną jako związanych z wartościami opiekuńczo-wychowawczymi; 3) adekwatność polegająca na wolności od wszelkich zniekształceń ideologiczno-światopoglądowych, wynikających, np. z ukrytych założeń oraz błędów proceduralnych w trakcie gromadzenia danych oraz ich interpretacji; 4) wyczerpalność zastosowanych technik i narzędzi badawczych związana z właściwym redukcjonizmem danych, zwracając uwagę na moralno-społeczne i osobowościowe walory zagrożenia związanego m.in. z ochroną danych osobowych respondentów.

Pułapki myślenia o dobrym i złym narzędziu badawczym, ukierunkowanym na dydaktykę innowacyjną, w której zdarzają się sytuacje i przypadki mające swoje źródła w improwizacji, dążeniu do sukcesu, powierzchowności w adaptacji przedmiotowej literatury do warunków społeczno-kulturowych, mentalności nauczycieli, uczniów-studentów. Nierzadko wiąże się to z ubóstwem naukowego języka, gdzie zwłaszcza w dydaktyce przedmiotowej występują metaforyczne nadinterpretacje stwierdzeń z danej dyscypliny naukowej, np. z medycyny na metodykę nauczania, w postaci forsowania ogólnych tez, np. w postaci dydaktyki położniczej.

Błędy w doborze lub konstruowaniu własnych narzędzi badawczych w relacji do danego tematu, problemów i hipotez badawczych oraz założonych zmiennych i wskaźników, jak również przyjętych metod i technik badawczych wynikają z intuicji poznawczej oraz z wartości intelektualnych badacza, który bywa przyzwyczajony do linearnego, zero-jedynkowego sposobu klasyfikowania danych oraz słabo zaawansowanego naukowego sceptycyzmu. Dlatego warto zwrócić uwagę na systemowe błędy poznawcze ze względu na możliwość intuicyjnego łamania reguł racjonalnego wyboru metody-techniki i dostosowania do nich narzędzi badawczych. Dodatkowa trudność w trakcie tworzenia autorskich narzędzi badawczych, ujawnia się wówczas, gdy nawiązuje się do dostępnych wzorców z literatury, m.in. pozyskanych z internetu, co grozi przekraczaniem cienkiej granicy plagiatu, np. w przypadku nieokielzania wzajemnie nakładającej się jaźni doświadczałnej na jaźń pamiętającą, na kanwie podejmowania własnych decyzji badawczych.

Obrona przed pułapkami w myśleniu nad narzędziami badawczymi, koncentrując się na zjawiskach w dydaktyce innowacyjnej, wymaga zastosowania co najmniej dwóch trybów myślenia, np. 1) myślenia szybkiego i automatycznego, bez lub z niewielkim wysiłkiem, co wiąże się z brakiem poczucia świadomej kontroli; 2) myślenia rozważnego wymagającego umysłowego wysiłku, w postaci subiektywnego poczucia skupienia i świadomego działania, nawet skomplikowanego wyliczania. Przyjmując niniejszą procedurę obronną, należy poznać respondentów, skoncentrować uwagę i wysiłek, nastawić się na kontrolę i samokontrolę, uruchomić mechanizm skojarzeniowy, unikać łatwości poznawczej, przestrzegać normy, przewidzieć niespodzianki i przyczyny, uwzględnić różnorodność osądów oraz nie oczekiwać na łatwe pytania adresowane do osób i instytucji edukacyjnych [7; 17].

Heurystyka i błędy poznawcze pełnią niebagatelne znacznie na liście przyczyn i skutków w procedurach adaptacji lub tworzenia autorskich narzędzi badawczych aplikowanych do dydaktyki innowacyjnej, która bywa nieprzewidywalna zwłaszcza w

krótkich ramach czasowych i środowiskowych. Dlatego warto skoncentrować uwagę na: 1) prawo małych liczb; 2) zakotwiczenie i dopasowanie; 3) naukową dostępność umysłową; 4) przedmiotowość i szczeblowość edukacyjną respondentów; 5) znaczenie osoby lub instytucji w opinii respondentów; 6) pierwszeństwo przyczyn przed statystyką; 7) średnią statystyczną, m.in. w relacji do talentu i szczęścia; 8) poskramianie prognoz intuicyjnych. Podobnie rzecz się przedstawia, gdy uwzględni się nadmierną pewność siebie, np. w postaci złudzenia zrozumienia i trafności, relacji między intuicją a wzorami ocen, względnej ufności do intuicji ekspertów, spojrzenia z zewnątrz oraz doszukiwania się wiarygodności w motorze kapitalizmu [10].

Szczególne przypadki jako pułapki myślenia, m.in. w procesie pozyskiwania lub tworzenia narzędzi badawczych dla dydaktyki innowacyjnej, mogą ujawnić się w obszarach kategorii wyborów, np. w postaci: 1) szacowanego błędu użyteczności; 2) względności teorii perspektywy; 3) efektów posiadania; 4) zdarzeń niekorzystnych; 5) wariantów stosunku do ryzyka (szanse, decyzje, zyski, straty); 6) zdarzeń rzadkich (przeszacowanie prawdopodobieństwa, wagi decyzyjne); 7) podejścia do ryzyka; 8) mentalnej punktacji; 9) odwracalnej preferencji; 10) uwzględnienia ram interpretacji w stosunku do rzeczywistości. Nie mniej ważna w aplikacji narzędzi badawczych dla dydaktyki innowacyjnej, zwłaszcza uwzględniając charakter badań ilościowo-jakościowych, jest koncentracja się nad użytecznością odczuwania i odczucia pamięci, relacjami pomiędzy biologią a racjonalnością, m.in. w kategoriach czasoprzestrzeni, opisowością zdarzeń i sytuacji oraz doznawanym dobrostanem w myśleniu nad życiem.

Sygnalne nawiązanie do wielowątkowej problematyki dotyczącej pułapek myślenia w procesie pozyskiwania lub budowania autorskich narzędzi badawczych dla dydaktyki empirycznej jawi się jako przekonanie o tym, że dydaktyka nie tylko jest nauką, ale również sztuką użytkową, gdzie mamy do czynienia z daleko idącą fraktalnością oraz humanistyczno-społecznymi nastawieniami. W dydaktyce innowacyjnej ujawnia się przede wszystkim dynamika zmian systemowych oraz w życiu codziennym, kryjąc w sobie tzw. ukryty program dla nauczyciela i ucznia-studenta, pamiętając także o tym, że człowiek – tak jak przyroda – bywa nieprzewidywalny, żywiołowy, ale także leniwy w wydatkowaniu energii własnej.

BIBLIOGRAFIA

1. Banach, C. (1998), *Edukacja nauczyciela dla zreformowanej szkoły*, «Nowa Szkoła», 1998–1999, nr 6.
2. Bergson, H. (1957), *Ewolucja twórczości*, PWN, Warszawa.
3. Boorstin, D. J. (2002), *Twórcy. Geniusz wyobraźni w dziejach świata*, Książka i Wiedza, Warszawa.
4. Damski, G. (1996), *Innowacja*, [w:] *Słownik pojęć filozoficznych*, red. W. Krajewski, R. Banajski, SCHOLAR, Warszawa.
5. Denek, K. (2012), *Nauczyciel. Między ideałem a codziennością*, WSPiA, Poznań.
6. Grzesiak, J. (2010), *Profesjonalne praktyki – profesjonalni nauczyciele*, Konin.
7. Grzesiak, J. (2014), *Lekcje i diagnostyka psychopedagogiczna w edukacji dziecka*, Konin.
8. Grzesiak, J. (red.) (2007), *Ewaluacja i innowacje w edukacji. Ewaluacja poprawy jakości kształcenia*, Kalisz – Konin.

9. Hohol, M. (2017), *Wyjaśnić umysł. Struktura teorii neurokognitywnych*, Kraków.
  10. Kahneman, D. (2012), *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*. Media Rodzina, Poznań 2012.
  11. Konopczyński, F. (*Komentarz: Edukacja dla innowacyjnej gospodarki: Polska* (16.11.214).
  12. Kopaliński, W. (1967), *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, wyd. 14 rozszerzone, Wiedza Powszechna, Warszawa.
  13. *Słownik pedagogiki pracy*, red. L. Koczeniewska-Zagórska, T. Nowacki, Z. Wiatrowski, PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1986.
  14. Wenta, K. (2016), *Polska pedagogika małego dziecka w defensywie*, Zielona Góra.
  15. Wołoszyn, S. (1964), *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*, PWN, Warszawa.
  16. *Wytyczne w zakresie wdrażania projektów innowacyjnych i projektów współpracy ponadnarodowych w ramach Programu Kapitał Ludzki*, w: Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. oraz Dz.U. z 2009, nr 84, poz. 712 ze zmianami: o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.
  17. Żylińska, M. (2012), *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Gdańsk.
- Netografia:**
18. Neuroedukacja – co to właściwie jest, czyli wszystko co musisz wiedzieć na pierwszy ogień. - Godmother [dostępność 25.IX.2023].

Мар'яна ДЬОРДЯЙ
(Дрогобич Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ ЯВИЩ» ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ГРАМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток сучасної національної школи характеризує посилена увага до мовної освіти учнів, усвідомлення ними необхідності свідомого ставлення до рідної мови, комунікативно-мовленнєвої активності на всіх етапах опанування мови як засобу спілкування, пізнання і впливу, а також до забезпечення високої культури спілкування. Осягнення глибин рідної мови можливе тільки тоді, коли людина усвідомлює її як найдорожчий скарб, у якому втілена національна свідомість, характер, історія.

Державним стандартом Нової української школи виділено 9 освітніх галузей, опанування яких має засвідчити реалізацію провідної мети початкової освіти – «всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості» [2, 1]. Серед них першою й найважливішою виокремлено мовно-літературну освітню галузь, спрямовану на всебічний розвиток учня НУШ і формування в нього однієї із найважливіших компетентностей – комунікативної, адже уміння зв'язно й переконливо висловлювати власні думки потрібне кожній людині, незалежно від її професії.

Володіння словом дає можливість поділитися знаннями, власними думками та враженнями з іншими, обстояти власну позицію, уникнути непорозумінь. Воно – засіб світу пізнання світу, засіб утвердження особистості в суспільстві [3, 339].

В обох Типових навчальних програмах (перша створена під керівництвом О. Савченко [4], друга – Р. Шияна [5]), спрямованих на реалізацію завдань Державного стандарту початкової освіти, серед змістових ліній, які репрезентують мовно-літературну освітню галузь, представлена лінія «Досліджуємо мовні явища». Вона передбачає засвоєння мовно-мовленнєвого матеріалу учнями початкових класів через дослідження лінгвістичних понять і явищ у процесах спостереження, аналізу, порівняння, виділення головного, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення, вираження власних думок, спростування чужих, підбиття підсумків тощо, а відтак – їхній інтелектуально мовно-мовленнєвий поступ: розуміння ролі слів різних частин мови, їхніх значущих частин – префікса, кореня, суфікса, закінчення; правильне і точне вживання в мовленні лексичних одиниць із непохідною й похідною основами тощо [6, 23]), формування мовного чуття й мовленнєвої культури, високу ефективність навчання [7, 132].

Глибоке опанування граматичних понять і явищ можливе лише на основі систематичного повторення й поглиблення теоретичних знань учнів, вироблення в них навичок грамотного письма й ефективного вживання в мовленні тих чи тих граматичних одиниць чи їхніх форм. Це повторення, поглиблення, вживання забезпечують відповідні вправи й завдання до них. Вони спрямовують на розвиток різноманітних видів пам'яті, активізацію діяльності учнів і зумовлюють виконання завдань, що передбачають, з одного боку, формування активних мовленнєвих навичок (репродуктивні вправи), а з другого – організацію спостережень, аналіз, підведення до висновку щодо закономірності (рецептивні вправи). На цій підставі завдання до вправ можна поділити на дві групи:

- 1) мовні, за іншою термінологією, тренувальні, підготовчі, на основі яких опановують власне граматичні категорії, значення та форми;
- 2) мовленнєві, творчі, на основі яких можна сформувати навички вживання відповідних граматичних закономірностей у мовленні.

Мовні вправи лінгводидакти поділяють на три групи: а) аналіз заданого мовного матеріалу (вправи, побудовані на використанні ізольованих слів або словосполучень) – аналітичні; б) конструювання мовного матеріалу за цими параметрами (самостійне придумування) – синтетичні; в) зміна заданого мовного матеріалу (у вправах пропонують змінювати форму головних слів) – аналітико-синтетичні [6, 135]. У цих вправах у центрі уваги перебуває слово як граматична одиниця, але й формувати навички правильного мовлення. Тому перевага має належати вправам із зміною заданого мовного матеріалу та його самостійним конструюванням. Вправи цих двох груп безпосередньо стимулюють практику активного формотворення слів, на відміну від аналізу готового мовного матеріалу, який сам собою ще не забезпечує граматично адекватного їх вживання [6, 134–135]. Належить наголосити й на тому, що найбільш продуктивними є ті вправи, що побудовані на синтаксичних одиницях і текстах, а не на окремих словах.

Мовні вправи сприяють готовності до граматично правильного говоріння й письма, але не формують мовленнєву діяльність, тому необхідне введення таких вправ у практику навчання дітей, щоб, за М. Вашуленком, граматичні вміння змогли перерости у відповідну навичку [1, 171]. Постає потреба в розробленні такої системи вправ, яка б забезпечувала реалізацію завдань змістової лінії «Досліджуємо мовні явища» в повному обсязі. А це означає забезпечення оптимального кількісного співвідношення вправ аналітичного й синтетичного характеру, зокремого включення творчих (мовленнєвих) вправ, підпорядкованих формуванню здібності ефективно послуговуватися мовними знаннями в усіх мовленнєвих ситуаціях.

Отже, система роботи над вивченням граматичного матеріалу має бути цілеспрямованим процесом, який передбачає певну послідовність ознайомлення учнів із смисловим значенням і граматичними ознаками кожної з частини мови, а також формування навичок точного виживання їхніх репрезентантів у мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашуленко М.С. Методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч. метод. посіб. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2019. 192 с.

2. Державний стандарт початкової загальної освіти URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/.pdf>.

3. Круль Л., Недільський С. Особливості організації мовно-літературної освіти молодших школярів в умовах НУШ. *Освітній простір України*. 2019. Т. 17. С. 338–346. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/view/3574/4103>.

4. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. 159 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagaina%20serednya/> програму-1-4-klas/2019/11/3-4-dodatki.pdf.

5. Типова освітня програма початкової освіти. Цикл І (1–2 класи), розроблена під керівництвом Шияна Р.Б. URL: <https://vberz-osvita.gov.ua/news/11-30-00-08-04-2018>.

6. Фігурна Я.В. Формування в молодших школярів навичок використання виразних можливостей іменників і прикметників як засобу реалізації змістової лінії «Досліджуємо мовні явища». URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4026>

7. Шевчук Т., Ткачук О. Реалізація змістової лінії «Досліджуємо мовні явища» у процесі вивчення розділу «Будова слова» в початковій школі. *Acta Paedagogica Volynienses*, (4). С. 131–138. <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.20>.

Ewa ZIMNY
(Oświęcim, Polska)

AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA NAUCZYCIELI PRZEDSZKOLI JAKO PRZEDMIOT BADAŃ PEDEUTOLOGICZNYCH

Problematyka aktywności i rozwoju zawodowego nauczycieli na przestrzeni ostatnich lat nabiera coraz wyższej rangi w obliczu transformacji i konfliktów społecznych i

międzynarodowych. Wyższy stopień awansu zawodowego nauczycieli powinien z założenia owocować wyższymi efektami ich pracy. Badania edukacyjne dowodzą, że nie zawsze nauczyciele łączą wyższy stopień awansu zawodowego nauczycieli z wyższą jakościowo pracą dydaktyczno-wychowawczą. Zmieniający się kształt oświaty, powoduje potrzebę zmiany u nauczycieli kompetencji pedagogicznych oraz synergicznego sporzenia na edukację dzieci i ich nauczycieli.

Reforma systemu edukacji wpłynęła na zmianę sylwetki zawodowej nauczycieli. Wymusiła ona dynamikę w ich pracy nad własnym rozwojem i doskonaleniem, choć wiadomym jest, że każdy z nich powinien rozwijać się ciągle i skutecznie [20, 109]. Modernizacja edukacji nauczycielskiej jest integralną i szczególnie ważną częścią reformy edukacji. Nauczyciele nie tylko uczestniczą w procesie przemian edukacyjnych, ale przede wszystkim są bezpośrednimi realizatorami założeń reformy. To właśnie przed nauczycielami postawiono nowe i trudne zadania, których wykonanie wymaga dużych umiejętności zawodowych, chęci doskonalenia, zaangażowania emocjonalnego, jak i zmian w dotychczasowym sposobie myślenia i działania [5, 109]. Wynikają one z podnoszenia kwalifikacji i przechodzenia przez cztery etapy rozwoju zawodowego takich jak: inicjacji, naśladownictwa, innowacji, mistrzostwa zawodowego [23, 191].

Rozwój nauczycieli zależy od wielu czynników, zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych, ale i czasami zupełnie niezależnych. Rozwój ten można określić jako pozytywne zmiany jakości poziomu edukacyjnych kompetencji nauczycieli oraz ich cech osobowości [8, 77–88] i sylwetki, uwidaczniające się w postaci konkretnych osiągnięć edukacyjnych. Pojęcie «rozwój zawodowy» jest często stosowane zamiennie z pojęciem «kariera zawodowa» (...). Nie są to jednak pojęcia tożsame. Rozwój zawodowy jest oparty na cechach osobowych jednostki, jest więc drogą rozwoju jednostki od etapu przedzawodowego, w którym dominuje wychowanie przez pracę, poprzez etap kształcenia zawodowego, aż do etapu kształcenia ustawicznego. Można więc powiedzieć, że jest to proces dorastania jednostki do zadań zawodowych. Natomiast «kariera zawodowa związana jest z osiąganiem kolejnych pozycji w strukturze zawodowej, w przypadku nauczycieli tzw. szczebli awansu zawodowego. Jest to proces, którego podstawą jest rozwój zawodowy» [24, 400]. Zawód nauczyciela należy do tych profesji, w której nie da się określić finalnej postaci kwalifikacji, a rozwój wpisuje się w zawód i jest jego stałą cech [7, 205].

Przystępując do badań założyliśmy, że rozwój zawodowy nauczycieli przedszkoli pociąga za sobą na zasadzie sprzężenia zwrotnego wyzwalanie aktywności dzieci w kontekście podstawy programowej przy zastosowaniu określonych treści i obudowy metodycznej zajęć. W sposób bezpośredni może przyczyniać się do wzrostu kompetencji dzieci uczęszczających na zajęcia organizowane przez nauczycieli w przedszkolu oraz poza nim. Awans zawodowy daje nam niepowtarzalną możliwość zyskania nowych kwalifikacji zawodowych [21, 125–140], asygnuje ogrom doświadczeń, sprzyja, wzrastaniu poczucia nauczycielskiej wartości – gdyż im więcej przecież wiemy, tym czujemy się pewniej. Umiemy opisywać swoje działania, umiemy dzielić się z innymi wiedzą, co w naszej pracy jest bardzo przydatne. Dzięki awansowi zawodowemu stajemy się kreatorami otaczającej nas rzeczywistości [2, 11]. Awans zawodowy nauczycieli sprzyja budowaniu modelu przedszkola, jako placówki uczącej się [17, 14], ponieważ

przedszkole rozwija się w sytuacji, gdy następuje rozwój organizacyjny, profesjonalny i osobowy nauczycieli. Rozwój indywidualny nauczycieli, zdobywanie kolejnych kwalifikacji, doskonalenie zawodowe, a w związku z tym większa efektywność nauczania stanowią ważny cel awansu zawodowego. Poprzez indywidualny rozwój zmienia się cały system edukacji, potrzeby własne, a także potrzeby szkoły preferujące podnoszenie jakości pracy nauczycieli, które są «premiowane» na ścieżkach ich awansu [17, 14].

Awans – to przeniesienie lub przejście na wyższe stanowisko w hierarchii zawodowej [19, 13] i zależy on od wykształcenia, chęci do pracy, umiejętności zawodowych. Z kolei rozwój – to proces kierunkowych zmian, w toku, którego obiekty danego rodzaju przechodzą od formy lub stanów prostszych, niższych, mniej doskonałych, do form lub stanów bardziej złożonych, wyższych, doskonalszych pod jakimś względem [12, 14, 21]. Tak ujęty rozwój wiąże się z doskonaleniem, z pogłębianiem wiedzy z postępem, co w efekcie powinno przełożyć się na efekty pracy nauczycieli, a w związku z tym na jakość pracy przedszkola, umiejętności i wiedzę dzieci.

Warto przytoczyć w tym miejscu jakie czynniki według nauczycieli przedszkoli wpływają na rozpoczęcie przez nich stażu na kolejne stopnie awansu zawodowego :

Odpowiedź	Liczba czas 2010	F %	Liczba czas 2020	F%
Czynnik finansowy	10	76%	2	15%
Chęć własnego rozwoju	8	61%	1	8%
Chęć podwyższenia kwalifikacji zawodowych	6	46%	2	15%
Prestiż w związku z otrzymaniem kolejnego stopnia awansu	1	8%	1	8%
Inne	nie ubiegałam się	8 %	nie ubiegałam się	69%
Brak odpowiedzi	1	8 %	0	0

Źródło: opracowanie własne

W badaniach naszych zdecydowana większość głosów to «czynnik finansowy» 76% (była to wartość najwyższa w tabeli) i «chęć własnego rozwoju» 61%, natomiast w czasie 2020 widzimy wyraźny spadek, jeśli chodzi o «czynnik finansowy» to 15 %, a «chęć własnego rozwoju tylko» 8%. Najwyższą wartością w tabeli jest odpowiedź «inne». Natomiast odpowiedź «chęć własnego rozwoju» ma wartość najniższą razem z odpowiedzią «prestiz w związku z otrzymaniem kolejnego stopnia awansu» – tylko 8 %. Można wnioskować, iż sytuacja ta spowodowana jest po pierwsze spadkiem w przeciągu lat 2010-2020 prestiżu nauczyciela w związku z wyższym stopniem awansu, po drugie zbyt małą różnicą finansową pomiędzy poszczególnymi stopniami awansu zawodowego.

Powody, dla których nauczyciele nie podejmują stażu na kolejne stopnie awansu przedstawia następująca tabela:

Podawane powody	Liczba Czas 2010	F%	Liczba Czas 2020	F%
choroba	2	15%	2	15%
rodzina	1	8%	1	8%
brak czasu	2	15%	3	23%
choroba ojca	1	8%	0	0
śmierć w rodzinie	1	8%	0	0
wyższy stopień awansu nie wpływa na lepszą pracę	0	0	6	46%

Źródło: opracowanie własne

Dane zawarte w tabeli wskazują, iż choroba, rodzina, brak czasu, choroba ojca, śmierć w rodzinie, a także przekonanie, że wyższy stopień awansu zawodowego nie wpływa na lepszą pracę nauczyciel – to powody, które wpływają na brak decyzji u nauczycieli o podjęciu stażu na wyższy stopień awansu zawodowego. Zarówno w roku 2010 jak i 2020 respondenci najczęściej nie podejmowały awansu ze względu na chorobę po 15% i ze względu na rodzinę po 8%, argumentowały tę decyzję również brakiem czasu rok 2010 15%, rok 2020 – 23%. Największym zaskoczeniem jest wynik w roku 2020, gdzie przy odpowiedzi «wyższy stopień awansu nie wpływa na lepszą pracę», jest aż 46 % ogółu badanych. Może to świadczyć, że nauczyciele uważają, iż pracują tak samo dobrze niezależnie od stopnia awansu zawodowego.

Podejmowane przez nauczycieli zadania wpływają, jak wskazali na wymierne efekty pracy z dziećmi w następujących obszarach (wypowiedzi ułożono w kolejności malejącej):

- 1) integrowanie treści z różnych obszarów programowych,
- 2) wspomaganie rozwoju zainteresowań dzieci,
- 3) rozwijanie wyobraźni,
- 4) wzbogacanie mowy dziecka i zachęcanie do wypowiedzi,
- 5) pokonywanie barier wewnętrznych, wiara we własne siły,
- 6) zachęcanie do działania, uwzględnianie indywidualnych możliwości i zainteresowań,
- 7) wskazywanie mocnych stron dziecka, chwalenie za małe sukcesy.

Efekty pracy nauczyciele zauważają także w zakresie (także kolejność malejąca):

- 1) nawiązywania kontaktów,
- 2) podejmowania działań z własnej inicjatywy,
- 3) podejmowania własnych decyzji,
- 4) potrafią spontanicznie i swobodnie się bawić,
- 5) potrafią wykonywać czynności samoobsługowe,
- 6) wykazują zainteresowania sztuką tj. muzyką, plastyką, literaturą, teatrem.

Drogę zawodową nauczycieli można postrzegać jako proces, który zachodzi zarówno w perspektywie wertykalnej, jak i horyzontalnej. Wymiar horyzontalny wiąże się, pisze [22, 39] z kontekstem edukacyjnym, w jakim działają nauczyciele. Stanowią go przede wszystkim: ogólnoswiatowe trendy edukacyjne, polityka edukacyjna państwa i szkoły, uwarunkowania społeczno – kulturowe, a więc te wszystkie czynniki, które warunkują

działania nauczycieli «tu i teraz». Odmianą perspektywą pracy nauczycieli jest wymiar wertykalny, czyli przeszłe i przyszłe działania oraz doświadczenia edukacyjne. Innymi słowy: dokonane i przewidywane lub postulowane losy nauczycieli.

W dobie przemian systemu oświaty, awansu zawodowego nauczycieli, w dążeniu do ciągłego doskonalenia i kształcenia, nabywania nowych kompetencji i kwalifikacji, ważne jest by nauczyciele w tym procesie, w coraz większym stopniu stawali się współgospodarzem oświaty, mający prawo i możliwości wpływu na nią. Włączony w proces przemian oświatowych, a nieprzekonany o ich celowości, zawsze będzie odnosił się do innowacji ze sceptycyzmem, spowodowanym dużym poczuciem odpowiedzialności za wyniki swojej pracy [11, 143]. Przeprowadzona reforma edukacji założyła zmianę roli i sposobu pracy nauczycieli, którzy powinni posiadać umiejętności tworzenia, innych sposobów nauczania, kreatywności w formowaniu kształtu procesu dydaktyczno-wychowawczego. To na nich spoczywa ciężar realizacji wyzwań edukacyjnych i kształt edukacji [14, 75; 4, 157].

Współczesny rozwój zawodowy nauczycieli polega na równoległej i powiązanej ze sobą ewolucji kompetencji interpersonalnych i realizacyjnych, przebiegającej od wchodzenia w rolę zawodową poprzez pełną adaptację w tej roli, ku fazie twórczego jej przekraczania i zastępowania przepisu roli tożsamością osobową tj. wiedzą o sobie i własnych powinnościach, która daje świadomość siebie jako osoby [3; 6]. Ważne jest zaakcentowanie, że żadna uczelnia kształcąca nauczycieli nie może zakładać przygotowania nauczyciela w pełni wykształconego, i to zarówno odnośnie jego osobowości, jak i zasobu wiedzy kierunkowej i pedagogiczno-psychologicznej [1, 103–129]. Absolwent zaś powinien opuszczać uczelnię z pełną świadomością, że nie opuszcza jej, jako w pełni ukształtowany nauczyciel, ale człowiek, który zawodu będzie się uczył jeszcze długie lata [16, 367]. Świadomi swojej roli zawodowej nauczyciele wykazują zainteresowanie awansem zawodowym w systemie oświatowo-wychowawczym, stąd aktywność zawodowa nauczycieli koncentruje się w dużej mierze na zdolności wywoływania świadomej i twórczej działalności uczniów oraz na odpowiednim kierowaniu tą działalnością w procesie kształcenia i wychowania [3; 10]. Reasumując nasze rozważania, należy podkreślić, że praca każdego nauczyciela nacechowana i uwarunkowana jest różnego rodzaju sprzecznościami obejmującymi wewnętrzne przekonania, a także obowiązującymi przepisami prawnymi dotyczącymi awansu i rozwoju zawodowego oraz pełnionymi funkcjami i edukacyjnymi potrzebami nauczycieli jako uczestników procesów edukacyjnych.

BIBLIOGRAFIA

1. Baracz, A. (2021), *Doskonalenie zawodowe nauczycieli jako odpowiedź na wyzwania współczesnej edukacji. Z doświadczeń Powiatowego Centrum Doskonalenia Zawodowego Nauczycieli w Puławach*, «Kultura – Przemiany – Edukacja», t. IX.
2. Gajkowska, K. (2008), *Awans zawodowy nauczyciela*, Gliwice.
3. Grzesiak, J. (2010), *Podstawy teorii i metodyki kształcenia praktycznego nauczycieli*. Konin.
4. Jedlewska, B. (2000), *Nauczyciel jako animator i menedżer kultury – praca w środowisku szkolnym i pedagogicznym*, [w:] *Współczesność a kształcenie nauczycieli*, red. H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, S. Dylak, Warszawa.

5. Kowaluk, M., Fatyga-Paryż, A. (2007), *Awans zawodowy nauczycieli – wymóg reformy systemu oświaty czy poszerzanie kompetencji*, [w:] *Nauczyciel kompetentny. Teraźniejszość i przyszłość*, red. Bartkowiec, M., Kowaluk, M., Samujło, Lublin.
6. Kwaśnica, R. (1999), *Ku pytaniom o psychopedagogiczne kształcenie nauczycieli*, [w:] *Ku pedagogii pogranicza*, red. Z. Kwieciński, L. Witkowski, Toruń.
7. Kwiatkowska, H. (2008), *Pedeutologia*, Warszawa.
8. Lasota, A., Pisarzowa, E. (2016), *Pożądane cechy osobowości nauczyciela-pedagoga w ujęciu klasycznych i współczesnych koncepcji*, [w:] *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna*, vol. 41 (7).
9. Leżańska, W., Płóciennik, E. (2021), *Pedagogika przedszkolna z metodyką*, Łódź.
10. Łuszczuk, W. (2003), *Potrzeby edukacyjne nauczycieli*, [w:] *Problemy współczesnej pedeutologii*, red. D. Ekiert – Oldroyd, Katowice.
11. Magda – Adamowicz, M. (2013), *Ewolucja ról i zadań nauczycieli*, [w:] *Edukacja jutra. Uwarunkowania współczesnej szkoły*, red. K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Sosnowiec.
12. Maj, A. (2022), *Podmiotowość i autonomia – nauczyciel w polskim systemie edukacji*, *Roczniki Pedagogiczne*, Tom 14 (50).
13. Ober, J. (2022), *Adaptacja innowacji w świetle zachowań organizacyjnych. Wybrane aspekty*, Gliwice.
14. Palka, S. (1999), *Pedagogika w stanie tworzenia*, Kraków.
15. Palka, S. (2018), *Wiązanie podejść metodologicznych w pedagogice teoretyczno – praktycznej*, Kraków.
16. Parzęcki, R. (1998), *Doskonalenie zawodowe w systemie edukacji nauczycielskiej*, [w:] *Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań zmieniającego się świata*, red. A. Siemak-Tylińska, H. Kwiatkowska, S.M. Kwiatkowski, Warszawa.
17. Pomianowska, M. (red.), (2003), *Ekspert komisji kwalifikacyjnej i egzaminacyjnej – poradnik*, CODN, Warszawa.
18. Sikorski, M. (2006), *Rozważania o kwalifikacjach pedagogicznych nauczyciela*, *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*, ROK XLVII NR 2 (165).
19. Szkoda, E. (2002), *Opinie nauczycieli o zmianie ich statusu zawodowego*, *Dyrektor Szkoły* Nr 3.
20. Szluz, B. (2006), *Awans zawodowy nauczyciela jako problem reformy oświatowej*, [w:] *Reforma oświatowa wobec wiedzy pedagogicznej*, red. A. Śniegulska, Rzeszów.
21. Śliwowski, B. (2013), *Nauczyciel jako zawód*, <http://oskko.edu.pl/kongres1/materialy/BSliwowski-Kongres.pdf>, (dostęp: 15.12.2013).
22. Tabor, U. (2008), *Biograficzne uwarunkowania rozwoju nauczyciela. Analiza jakościowa*, Katowice.
23. Więckowski, R. (2001), *Ewolucja systemu doskonalenia nauczycieli w Polsce*, *Życie Szkoły* (3).
24. Wiśniewska, E. (2012), *Rozwój zawodowy nauczycieli wobec współczesnych wyzwań*, [w:] *Edukacja jutra. Wyzwania współczesności i przyszłości*, red. A. Kamińska, W. Łuszczuk, P. Oleśniewicz, Sosnowiec.

ДЕДУКТИВНИЙ – ІНДУКТИВНИЙ І СТРУКТУРНИЙ (ГРАМАТИЧНИЙ) ПІДХОДИ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО

Процес викладання іноземних мов у закладах вищої освіти є актуальною темою наукових розробок [1; 2; 3].

Дедуктивний підхід до навчання спирається на дедукцію – вид умовиводу від загального до часткового. Стосовно до викладання іноземних мов у закладах вищої освіти дедуктивний підхід передбачає пояснення правила і його тренування на практиці, тобто шлях від загального до часткового, від форми до її реалізації. Індуктивний підхід, навпаки, передбачає шлях від часткового до загального, від вживання лексичного або граматичного явища до розуміння його форми.

Тлумачення термінів «індуктивний» і «дедуктивний» у вітчизняній і зарубіжній методиці істотно розрізняється. На думку зарубіжних методистів, дедуктивний підхід лежить в основі граматико-перекладного методу, коли здобувач вищої освіти спочатку вивчає правило, а потім у відповідності з ним виконує вправи. Індуктивний підхід у чистому вигляді повністю виключає використання правил і характерний для оволодіння рідною мовою, коли студент інтуїтивно, неусвідомлено опановує явищем і вживає його в мовленні. Прикладом індуктивного підходу при навчанні іноземним мовам може бути аудіолінгвальний метод, коли здобувачі працюють за зразком, використовують явище в мовленні шляхом імітації, механічного повтору, виконання дій за моделлю, але вербально правило не формують.

У зарубіжній методиці термін «індуктивний підхід» часто використовується як синонім терміну «натуральний підхід» (natural approach), а «дедуктивний» співвідноситься з термінами «формальний, когнітивний» (formal, cognitive-based). При цьому індуктивність трактується як сучасний напрям у процесі викладання у закладах вищої освіти, а дедуктивність – як традиційний.

У вітчизняній методиці не віддається переваги тому чи іншому підходу. Більш того, на думку вітчизняних і ряду зарубіжних методистів, індуктивність і дедуктивність не є підходами до навчання, а позначають можливі шляхи оволодіння мовним матеріалом, в основі яких лежать когнітивні процеси: аналіз становить суть дедукції, а аналогія – індукції [5]. Обидва способи введення матеріалу не виключають роль правил у навчанні, при цьому наголошується, що правила можуть бути представлені в різному вигляді – від словесного формулювання до схем і таблиць узагальнюючого характеру.

Індуктивний підхід до навчання отримав в сучасній зарубіжній методиці широке поширення, що призвело до уточнення і перегляду значення даного терміну деякими методистами і до появи нового терміну *consciousness-raising approach* – «свідомо-орієнтований підхід». Цей підхід лежить в основі навчання з використанням бази даних і комп'ютерів.

Структурний або граматичний підхід до навчання іноземної мови заснований на положеннях структурної лінгвістики і біхевіористського напрямку в психології. Процес

викладання у закладах вищої освіти відповідно з цим підходом передбачає оволодіння цілим рядом граматичних структур-зразків (structures), які розташовуються у певній послідовності залежно від труднощі їх засвоєння. Як приклад можна навести такі структури: They have a car. Could you close the window? Структури вводяться послідовно, і їх кількість покриває весь досліджуваний граматичний матеріал. Тренування структур здійснюється здобувачами під керівництвом науково-педагогічного працівника або індивідуально в мовних вправах на підстановку, імітацію, заповнення пропусків і т. д. [4].

Структурний підхід у вітчизняній методиці спирається на поняття структури, прийняте представниками празької лінгвістичної школи. У зв'язку з цим розуміння процесу навчання, заснованого на структурному підході, у вітчизняній методиці відрізняється від точки зору західних методистів: структуру і варіанти її вживання в мові (її модифікацію) прийнято розглядати у вигляді структурної групи.

Разом з тим прихильники структурного підходу недооцінюють роль комунікації, невірно розуміють автоматизацію мовленнєвих навичок, часто зводять її до заучування моделей-штампів, що недостатньо для вживання структури в мовленні. Навчання відповідно до принципів структурного підходу ускладнює свідомий вибір засобів вираження, не сприяє вільному конструюванню мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калініченко Т.М. До питання про сучасні підходи викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIV: Виміри сталого розвитку в теорії та практиці: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Конін, 21 квітня 2023 р.)*. / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін: Академія прикладних наук у Коніні, 2023. С. 67–69.

2. Калініченко Т.М. Необіхевіористський і когнітивний підходи у закладах вищої освіти при викладанні іноземних мов. *Сучасні філологічні і методичні студії: проблематика і перспективи: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2023 р.)*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2023. С. 111–113.

3. Калініченко Т.М. Підходи до вивчення іноземних мов. *Сучасні філологічні і методичні студії: проблематика і перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 травня 2022 р.)*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2022. С. 52–54.

4. Riazı M., Candlin, C.N. Mixed-methods research in language teaching and learning: Opportunities, issues and challenges. *Language Teaching*. 2014. Vol. 47. P. 135–173.

5. Richards K. Trends in qualitative research in language teaching since 2000. *Language Teaching*. 2009. Vol. 42, № 02. P. 147–180.

Joanna KAMIŃSKA
(Konin, Polska)

POZNAWANIE DZIECKA U PODSTAW WSPOMAGANIA JEGO ROZWOJU

Observacja zachowań dzieci od początku ich życia stanowi podstawowy element wczesnej diagnozy i rozpoczęcia wspomaganie rozwoju. Niezbędne jest poszerzenie

świadomości w tym zakresie u wszystkich uczestników edukacji. Szansą dla małych dzieci przejawiających dysfunkcje rozwojowe jest przebywanie pod opieką wykwalifikowanych osób np. w żłobku, mogą oni dostrzec to czego rodzic nie zauważa. W celu uzupełnienia treści przeprowadzone zostało ankietywanie, którego celem było zbadanie stopnia dostrzegania przez badane podmioty potrzeby obiektywnej i twórczej obserwacji rozwoju każdego dziecka.

Wczesne rozpoznanie mechanizmów w rozwoju dziecka i objęcie go dobrą opieką jest szansą dla niego na zminimalizowanie trudności, a może nawet ich całkowite pokonanie. Aby spopularyzować jej realizację niezbędne jest upowszechnienie potrzeby krytycznej obserwacji rozwoju dziecka u rodziców, lekarzy medycyny, terapeutów, opiekunów w żłobkach, a także u polityków, którzy mają realny wpływ na losy dzieci poprzez akty ustawodawcze. Przy tym wszystkim nie należy zapominać także o dzieciach w tzw. «normie rozwojowej», które również potrzebują wsparcia ze strony otoczenia, aby w dalszym ciągu dobrze się rozwijać.

Coraz powszechniejsze staje się to, że coraz częściej udaje się wskazać istniejący problem już w pierwszych miesiącach życia dziecka. Niestety, w dalszym ciągu można spotkać kilkuletnie niemówiące dzieci, których rodzice jeszcze nie rozpoczęli żadnych poszukiwań pomocy albo dopiero zaczynają rozpoznawać problem. Powodem takiego zachowania rodziców jest brak wystarczającej wiedzy o etapach rozwoju dziecka i/lub tej wiedzy nie mieli także pracownicy placówek, w których dzieci przebywały. W dalszym ciągu niestety zdarza się, że rodzice szukają pomocy dla swoich dzieci, ale odbijają się od poszczególnych instytucji jak od ściany i słyszą stwierdzenia typu: *dziecko ma jeszcze czas, by nabyć umiejętności, których mu brakuje...; dziecku można postawić diagnozę dopiero, gdy skończy 3, 5 czy 6 lat(!)...; proszę wrócić, gdy dziecko zacznie mówić..., to z pewnością «opóźnione rozkwitanie», proszę czekać... itp. [1; 2].*

Czym właściwie jest wczesna interwencja? Wczesna, czyli jak najszybciej, jak tylko zaistnieje podejrzenie niepełnosprawności czy dysfunkcji, od początku [3]. Dotyczy ona dziecka zagrożonego niepełnosprawnością lub niepełnosprawnego oraz jego rodziców. Szczególnie należy zwrócić uwagę na dzieci z tzw. grup ryzyka. W praktyce niestety nie zawsze to słowo jest tak rozumiane. Przede wszystkim należy zauważyć, że są dzieci, co do których nikt nie ma wątpliwości do konieczności jak najszybszej pomocy, np. w przypadku Zespołu Downa, Mózgowego Porażenia Dziecięcego itp. Po diagnozie takich schorzeń rodzice od razu kierowani są do placówek udzielających kompleksowej pomocy tym dzieciom i w takim przypadku rzeczywiście możemy mówić o wczesnej pomocy. Ale równocześnie cały czas istnieje problem zbyt późnego reagowania w przypadku dzieci, których problem nie jest tak oczywisty od dnia narodzin, chociaż od początku wskazują swoim zachowaniem na pewną dysfunkcyjność. Są to np. przypadki zagrożenia autyzmem, niektóre przypadki małego łowia, które bywa niekiedy w ogóle niezauważone oraz dzieci zagrożone dysleksją.

W literaturze przedmiotu można spotkać argumenty mające rzekomo przemawiać przeciw stawianiu wczesnej diagnozy w przypadkach, w których zaburzenia nie są wystarczająco wyraźne. Są nimi następujące stwierdzenia:

- obraz zaburzeń u małego dziecka jest mało specyficzny, kryteria diagnostyczne nieostre;

- istnieje niewiele narzędzi, które umożliwiają precyzyjną diagnozę;
- pochopna diagnoza może spowodować nadanie dziecku etykiety, co będzie miało dla niego nieodwracalne skutki;
- dzięki plastyczności i mechanizmom kompensacyjnym może samoistnie powrócić prawidłowe w dużym stopniu funkcjonowanie.

Termin «wczesna interwencja» w węższym znaczeniu definiowany jest jako zorganizowany system wielospecjalistycznej, realizowanej w zespole opieki nad małymi dziećmi wykazującymi poważne zaburzenia w rozwoju. Celem takiej opieki jest zwiększenie możliwości rozwojowych dziecka, eliminowanie zaburzeń oraz zapobieganie wtórnym następstwom dysfunkcji rozwojowych [5; 7, 17]. Poprzez właśnie takie rozumienie tego terminu dzieci z tzw. grup ryzyka mają ograniczone szanse na odpowiednio wczesne działania zapobiegające powiększaniu się ich deficytów.

Z kolei w raporcie z 2005 r. dotyczącym wczesnej interwencji, opracowanym przez Europejską Agencję Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami, eksperci zawarli propozycję europejskiej definicji wczesnej interwencji, która brzmi następująco:

wczesna interwencja stanowi zbiór świadczeń lub usług oferowanych bardzo małym dzieciom i ich rodzinom, na prośbę tychże, w określonym okresie życia dziecka. Obejmuje ona wszystkie działania podejmowane w odpowiedzi na specjalne potrzeby dziecka, a mające na celu wspomaganie jego rozwoju, zwiększenie kompetencji samej rodziny dziecka oraz wsparcie prawidłowego funkcjonowania społecznego dziecka i jego rodziny. Działania te powinny odbywać się w naturalnym środowisku dziecka, najlepiej na szczeblu lokalnym, w ramach interdyscyplinarnego, zorientowanego na rodzinę programu prowadzonego przez zespół specjalistów [12].

W tym raporcie, sformułowano także postulaty, które należy uwzględnić podczas procesu udzielania wsparcia, wśród których mają miejsce: dostępność usług (różnego rodzaju działań i informacji); bliskość (rodzina powinna otrzymać świadczenia możliwie najbliżej miejsca zamieszkania); dostępność finansowa (świadczenia z zakresu wczesnej interwencji powinny być bezpłatne); praca zorganizowana w zespole specjalistów (powinna być oparta na współpracy z rodziną, praca zespołowa wymaga stabilizacji kadrowej przez dłuższy okres), a także różnorodność świadczeń (powinna nastąpić koordynacja pracy różnych sektorów-oświaty, zdrowia, pomocy społecznej, a także koordynacja świadczeń).

W literaturze wyróżnia się trzy główne obszary efektywnego wsparcia we wczesnej pomocy: zasoby wsparcia (*resource supports*), tj. świadomość rodziców dotycząca wczesnej interwencji, dostęp do niej, różne formy wsparcia (finansowe, odciążenie rodziców); wsparcie społeczne (*social supports*), tj. samopomocowe grupy wsparcia, wsparcie uzyskiwane od rodziny, przyjaciół; wsparcie w zakresie informacji oraz zorganizowanych działań (*information and services*), tj. program działań w domu/w placówce, współpraca z terapeutami, indywidualna terapia [6].

Rodzice dość często późno orientują się w tym, że istnieje jakiś problem rozwojowy u ich dzieci, a wielu z nich nie podejmuje dalszych działań aż do czasu, gdy dziecko zacznie pokazywać już bardzo wyraźnie swoje dysfunkcyjne funkcjonowanie. Tym samym rodzice odbierają szansę dziecku na optymalny rozwój, którego tak naprawdę bardzo pragną. Takie zjawisko można nazwać wychowawczym paradoksem [10]. Aby

interwencja była rzeczywiście adekwatna do potrzeby dziecka, nieodzowne jest podjęcie działań profilaktycznych obejmujących szeroką skalę, głównie w zakresie uświadamiania rodziców na temat prawidłowego rozwoju dzieci od dnia narodzin, a także na temat zagrożeń i najczęściej spotykanych problemów i deficytów. Jedynie poprawna obserwacja i prawidłowa pielęgnacja dziecka przez rodziców może być czynnikiem zapobiegającym przed występowaniem deficytów wtórnych, jak i punktem wyjścia do podjęcia działań w przypadku realnego zagrożenia. Aby reakcja była rzeczywiście odpowiednio wczesna potrzeba ciągłej pracy w uświadamianiu i edukowaniu dwóch grup, które najbardziej oceniają rozwój dziecka, w tym rodziców i lekarzy. Warto też mieć na uwadze, że działanie powinno być podjęte jeszcze przed zakończeniem pełnej diagnozy medycznej. Wspieranie rozwoju nie dotyczy tylko dzieci posiadających określoną diagnozę czy stwierdzenie niepełnosprawności, ale również dzieci zagrożonych niepełnosprawnością.

Powodem, dla którego wczesność działań wspomagających jest niezaprzeczalnie istotna jest fakt, że mózg człowieka jest najbardziej plastyczny w okresie niemowlęstwa i wczesnego dzieciństwa. Dzięki badaniom wiemy także, że najintensywniejszy rozwój mózgu przypada na pierwsze dwa, trzy lata życia [2]. M. Kościelska wyróżnia trzy typy linii życiowych rodziców dzieci z deficytami rozwojowymi [8]. Linia pierwsza związana jest z trudnościami rodziców w zakresie akceptacji niepełnosprawnego dziecka. Rodzice traktują dziecko jak problem, o którym nie chcą rozmawiać. Niechętnie kontaktują się z nauczycielami dziecka, specjalistami z nim pracującymi. W domu kontakty z dzieckiem są ograniczone, przebiegają w niemiłej, pełnej napięć atmosferze. Linia druga polega na normalizacji życia. Życie rodziców opiera się na osiągnięciu kompromisu między potrzebami dziecka i realizacją wcześniejszych planów życiowych rodziny. Trzecia linia charakteryzuje się ogromnym zaangażowaniem rodziców w opiekę i wychowanie dziecka. Najważniejszym ich zadaniem staje się opieka specjalistyczna, terapia i rehabilitacja dziecka. Nie rezygnują z własnego życia, swoich wcześniejszych planów, dokonują jedynie ich przewartościowania. Angażują się w działalność społeczną w ramach stowarzyszeń czy fundacji powstałych dla niesienia pomocy dzieciom i rodzicom.

Wiele obserwacji przeprowadziłam w czasie praktyk pedagogicznych w żłobku wraz z pracującymi tam opiekunkami – wychowawcami. zaobserwowałam, że jeden chłopiec bardzo często podchodził bardzo blisko innych dzieci. W dalszej części artykułu zostaną przedstawione syntetyczne dane empiryczne pozyskane techniką ankietowania, w którym odpowiedzi udzieliły 54 osoby (w tym 47 kobiet). Zdecydowaną większość badanych stanowiła grupa wiekowa w przedziale 18-23 lata. Wśród badanych 17 (31%) osób to rodzice.

Poza najbardziej interesującą mnie kwestią tj. dostrzeganiem potrzeby krytycznej obserwacji rozwoju dziecka od pierwszych chwil życia w ankiecie zadałam następujące pytanie: «Czy spotkałeś/aś się z wyrażeniem *dzieci późno rozkwitające?*». Połowa badanych nie spotkała się z takim określeniem, a 11% z nich udzieliło odpowiedzi «Nie wiem». Natomiast 21 osób (39%) osób spotkało się z takowym określeniem.

Znajomość tego pojęcia z jednej strony może napawać optymizmem, lecz ze względu na brak danych dotyczących okoliczności styczności z takim wyrażeniem należy brać pod uwagę tę negatywną stronę. Osoby badane mogły spotkać się z nim podczas poszukiwań

pomocy dla dziecka ze swojego otoczenia. Jednakże w celu zbadania takiego zagadnienia niezbędne byłyby dalsze badania w tym zakresie.

Na pytanie «W jakim stopniu zgadzasz się ze stwierdzeniem, że jest potrzeba krytycznej obserwacji rozwoju dziecka od pierwszych chwil życia?» większość osób badanych udzieliła odpowiedzi «zgadzam się» lub «raczej się zgadzam» odpowiednio 26 i 18 osób, a 4 osoby udzieliły odpowiedzi «raczej się nie zgadzam». Natomiast 6 osób wybrało opcję «nie mam zdania». Fakt, że 48% ankietowanych uważa, że występuje potrzeba krytycznej obserwacji rozwoju dziecka od pierwszych chwil życia napawa optymizmem, że takie osoby będą odpowiednio uważnie obserwować dzieci ze swojego otoczenia. Ponadto 33% osób uznało, że raczej się zgadzają z tym stwierdzeniem, co daje 81% osób spośród badanych, które w jakimś stopniu przywiązywałyby uwagę do prawidłowego rozwoju u dzieci.

Wśród rodziców 7 (41%) osób zgadza się z tym stwierdzeniem i 7 (41%) raczej się zgadza z występowaniem takiej potrzeby. Natomiast 1 osoba nie ma zdania w tej kwestii, a 2 (12%) rodziców uważa, że raczej nie ma potrzeby krytycznej obserwacji rozwoju dziecka od pierwszych chwil życia.

Reasumując, można stwierdzić, że żadna z osób badanych nie wybrała opcji «nie zgadzam się», zarówno wśród rodziców jak i osób bezdzietnych. Pozwala to mieć nadzieję na to, że nawet te osoby, które uznały, iż raczej się nie zgadzają z istnieniem takiej potrzeby to będą obserwować dzieci w swoim otoczeniu. Wczesne wspomaganie rozwoju to szansa dla dziecka na maksymalne wykorzystanie jego możliwości, a rodzicom daje możliwość na efektywne radzenie sobie z trudnościami związanymi z zagrożonym rozwojem dziecka. Warto wzmacniać świadomość wśród rodziców, że należy obserwować rozwój potomka od pierwszych chwil po narodzinach. Należy również pamiętać, że wspieranie dziecka w rozwoju jest niezbędne, niezależnie od tego czy występują jakieś deficyty czy też ich nie ma.

BIBLIOGRAFIA

1. Cieszyńska, J. (2011), *Wczesna diagnoza i terapia zaburzeń autystycznych. Metoda krakowska*, Wydawnictwo Metody Krakowskiej, Kraków.
2. Cieszyńska, J., Korendo, M. (2007), *Wczesna interwencja terapeutyczna. Stymulacja rozwoju dziecka od noworodka do 6 roku życia*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków.
3. Cytowska, B. (2013), *Idea wczesnej interwencji i wspomagania rozwoju małego dziecka*, [w:] *Wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju małego dziecka*, red. B. Cytowska, B. Winczura, Impuls, Kraków.
4. Greenfield, S. (1998), *Tajemnice mózgu*, Wydawnictwo Diogenes – Świat, Warszawa.
5. Grzesiak, J. (2014), *Lekcje i diagnostyka psychopedagogiczna w edukacji dziecka*, Konin.
6. Guralnick, M. J. (1998), *Effectiveness of early intervention for vulnerable children: A developmental perspective*, «American Journal on Mental Retardation».
7. Kaczmarek, T. (1994), *Wczesna interwencja*, [w:] *Encyklopedia zdrowia dziecka*, red. K. Bożkowska, Wydawnictwo Emu, Warszawa.
8. Kościńska, M. (1995), *Oblicza upośledzenia*, PWN, Warszawa.

9. Sidor-Piekarska, B. (2010), *Wczesna interwencja jako wspomaganie rozwoju dziecka z trudnościami rozwojowymi i udzielanie wsparcia jego rodzicom*, [w:] *Roczniki Pedagogiczne* 2.1 (2010), Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.

10. Zmuda, E. (2016), *Kilka uwag o potrzebie wczesnej diagnozy i stymulacji dziecka w pierwszych latach życia*, [w:] *Wybrane problemy opieki i edukacji dzieci do trzeciego roku życia*, rozdział 5, red. Kopaczyńska Iwona, Olczak Agnieszka, Fundacja Edukacja - Demokracja - Rozwój, Zielona Góra.

Netografia

11. <https://rwi.psoni.org.pl/> (dostęp z dnia 15.04.2023)

12. *Early Childhood Intervention. Analysis of situations in Europe. Summary Raport* 2005. European Agency for Development in Special Needs Education

Вікторія КАРХУТ
(Дрогобич, Україна)

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Навчальна діяльність сучасного молодшого школяра, спрямована на здобуття певних знань і власний розвиток, відбувається в багатомірному соціумі та в умовах Нової української школи. Дослідники пишуть про багатогранність, або мозаїчність, колективу молодших школярів, яка виявляє себе в розбіжності їхніх статусів за національною, релігійною, статевою, соціальною ознаками та в різнотипності їхніх фізіологічних можливостей [3, 57]. Організація якісної освіти передбачає узгодженість дій учасників освітнього процесу та їхні толерантні взаємини у таких системах взаємодії, як «учень-учень», «учитель-учень», «учень-учитель», «учень-батьки», «батьки-учень», «батьки-учитель», «учитель-батьки».

Ця обставина підштовхує педагогів (О. Безкоровайна, М. Євтух, В. Заслуженюк, А. Капська, Л. Коваль, О. Мудрик, О. Орловська, В. Тернопільська та ін.) до пошуку шляхів ефективного розв'язання проблеми виховання толерантності. Невипадково у Доповіді ЮНЕСКО «Освіта для 21 століття» серед основних завдань освіти впродовж життя названо завдання навчитися жити разом, що передбачає розуміння іншого й відчуття взаємозалежності, виконання спільних проєктів і готовність до врегулювання конфліктів в умовах поваги цінностей плюралізму, порозуміння, миру, усвідомлення потреб і поглядів інших людей, знання й поцінування інших культур [1, 53].

Молодший шкільний вік дослідники визнають сенситивним (чутливим) щодо виховання толерантності, адже в дитини закладаються основи світогляду (світосприйняття), самосвідомість і моральні якості; відбувається оволодіння регіональною культурою, формуються настанови і стереотипи поведінки та мислення; змінюється співвідношення нервових процесів збудження й гальмування, що є основою для самоконтролю й свідомої саморегуляції поведінки; проявляється інтерес до ознайомлення з представниками інших культур; закладаються у процесі виконання спільних завдань основи кооперативного спілкування в дитячому колективі.

Поняття «толерантність» формувалося протягом віків і поступово накопичувало різноманітні значення, щоб у всій повноті відповідати вимогам сучасності. Український педагогічний словник визначає його так: «толерантність (від лат. *tolerans* 'терплячий') – «терпимість до чужих думок і вірувань» [2, 332], тобто таке ставлення до інших людей із оточення, під час якого людина визнає, що інші можуть думати чи діяти інакше, ніж вона сама. «Толерантність, – записано у Декларації принципів толерантності, – це те, що уможлиблює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» [4, 12]. Толерантність – це також активна життєва позиція, сформована на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини.

І. Сухопарова, узагальнивши визначення філософії, соціології, психології, педагогіки, так уточнює сутність поняття толерантність: це «інтегративна моральна якість особистості, в основі якої лежить ціннісне ставлення до інших людей, до себе, навколишнього середовища»; вона «виявляється в доброзичливості, чуйності, співчутті, співпереживанні, терпимому ставленні, повазі до інших людей незалежно від їхніх поглядів, звичок, характеру, темпераменту, національної та релігійної належності»; її характеризує прагнення досягти взаємної злагоди [5, 9].

Розрізняють такі функції толерантності: 1) креативну: забезпечує можливість творчого перетворення дійсності; 2) регуляторну: орієнтує на збереження стосунків рівноправності, поваги, свободи; 3) виховну: забезпечує успішну соціалізацію; 4) культурозберігальну: забезпечує збереження й примноження культурного досвіду групи, етносу, суспільства; 5) психологічну: слугує основою для нормалізації психологічної атмосфери в групі, суспільстві; 6) соціально-комунікативну: забезпечує конструктивне спілкування з представниками різних груп; 7) феліцитологічну: сприяє усвідомленню власної індивідуальності, відчуття щастя (задоволення) від спілкування з іншими.

Основним чинником, що впливає на розвиток толерантності молодших школярів, є їхнє включення в середовище школи як особливого соціального простору, для якого характерними є соціальна й культурна структурованість, наявність ключових осіб (педагогів, вихователів), значне зростання інформаційних потоків пізнавального й загальнокультурного характеру. Виховання в молодшого школяра почуття толерантності відбувається за такими напрямками 1) усвідомлення принципів взаємозалежності і взаємодоповнюваності як провідних у людських взаєминах; 2) залучення до культури різноманітних народів світу; 3) виховання поваги до представників різних соціокультурних груп – на рівні сім'ї, класу, школи, середовища спілкування тощо.

Підручники з української мови для початкової школи містять доволі багатий матеріал для формування структурних елементів толерантності в учня початкової школи. Ідеться насамперед про прислів'я і приказки, вміщені на їхніх сторінках. Наприклад, у підручнику «Українська мова. 4 клас» М. Захарійчук дітям запропоновано до виконання на домашнє завдання вправу 164 з завданнями: «Прочитай прислів'я, розкриваючи дужки. Спиши прислів'я, поставивши прикметники в потрібному роді, числі і відмінку».

(Порожній) бочка торохтить, а (повний) мовчить. (Гіркий) правда (солодший), як (солодкий) брехня. (Гострий) словечко коле сердечко. (Добрий) слово багато важить (Нар. тв.).

Можна запропонувати завдання для виконання за бажанням, як-от: «Сформулюйте на основі цих прислів'їв поради для своїх друзів-третьокласників під назвою «Будь відповідальною людиною»».

За опанування мовних явищ на матеріалі художніх творів, молодші школярі, сприймаючи позицію автора, мають змогу зіставити її зі своєю й на цій основі здійснити переоцінку власних цінностей, навчаються співчувати іншим людям, переживати за них і радіти їхнім перемогам і здобуткам. Окрім того, у процесі читання й обговорення творів відповідної тематики вони знайомляться з такими важливими поняттями, як совість, альтруїзм, егоїзм, пізнають їхню сутність, навчаються бути людиною емпатійною, ввічливою, доброзичливою.

Отже, уроки української мови володіють доволі широким набором засобів для реалізації завдань із формування толерантної особистості. Це і об'єкти матеріальної й духовної культури, і спеціально організована педагогом діяльність учнів, і відповідні методи навчання й виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безкоровайна О.В. Виховання толерантності як важливий фактор реалізації особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2007. Вип. 34. С. 53–57.

2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ «Либідь», 1997. 374 с.

3. Горват М.В. Педагогічні умови виховання толерантності в молодших школярів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2014. Випуск 34. С. 57–60.

4. Декларація принципів толерантності: Проголошена та підписана 16 листопада 1995 року. *Віче*. 2002. № 11. С. 12–13.

5. Сухопара І.Г. Формування толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... кандидата пед. наук, спеціальність: 13.00.07. Умань, 2017. 18 с.

Марія КІСІЛЬ, Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА
(Дрогобич, Україна)

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ОСНОВ МОВЛЕННСВОЇ КУЛЬТУРИ

Актуальність дослідження зумовлена, по-перше, очевидним зниженням рівня загальної мовленнєвої культури молодших школярів, для яких характерна тестова і кліпова свідомість [2]; по-друге, завданнями, що наразі постали перед сучасною школою у зв'язку з розвитком Нової української школи (вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди; здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування) [3]; по-третє, назрі-

лою необхідністю формування комунікативної культури школярів на основі навчання їхньої ефективної текстової діяльності [4]; по-четверте, необхідністю формування комунікативної культури школярів на основі навчання їх ефективної текстової діяльності в процесі навчання української мови. Розвиток усного та писемного мовлення учнів завжди розглядався вітчизняною методикою як один із головних напрямів у вивченні рідної мови (М. Вашуленко, О. Варзацька, А. Кانیщенко, С. Дубовик, М. Пентиліук та ін.). Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення рідної мови обумовлений новими досягненнями в галузі мовленнєвої комунікації: вивченням мовленнєвої поведінки, правил мовленнєвого спілкування, комунікативних стратегій (Н. Богданець-Білоסקаленко, Н. Сіранчук, Н. Грона, А. Гамза та ін.); у сфері теорії тексту, дослідженням процесів його породження та розуміння (Л. Мацько, Т. Радзієвська, Ф. Бацевич та ін.).

Орієнтація на виявлення мотивів і мети під час аналізу та створення текстових фрагментів сприяє розвитку комунікативних умінь школярів, полегшує комунікацію, здійснювану за допомогою письмового мовлення, і робить її більш ефективною. Це зумовлено насамперед тим, що мотиви здійснення текстової діяльності лежать у межах комунікативної діяльності.

Ф. Бацевич виокремив уміння, якими повинна оволодіти людина для повноцінного спілкування: повинна, по-перше, уміти швидко та правильно орієнтуватися в умовах спілкування <...>, по-друге, уміти правильно спланувати своє мовлення, правильно обрати зміст акту спілкування <...>, по-третє, знайти адекватні засоби для передавання цього змісту <...>, по-четверте, уміти забезпечити зворотний зв'язок [1, 78–81]. Видатний учений розглядав мовлення як форму організації процесу переходу від задуму до його втілення у значеннях певної мови, а потім до реалізації в зовнішньому мовленні (усному або письмовому).

За словами науковців, основна складність при створенні учнями висловлювання полягає в тому, що ситуація уроку знімає природну комунікативність мовлення. Усвідомлення школярами мовленнєвої ситуації, що має єдиний об'єкт розгляду – текст, інтерпретація змісту якого передбачає висловлення учнем власної точки зору; конкретну мету спілкування, пов'язану з розумінням змісту тексту; адресатів висловлювань, які також зацікавлені в адекватній інтерпретації тексту з метою розуміння, здатне викликати й розвивати у тих, хто вчиться, потребу в комунікації, оскільки забезпечує зв'язок текстових дій із діяльністю спілкування, спрямований на досягнення конкретних навчальних цілей, що породжує зацікавленість кожного комуніканта [5].

Загальний задум висловлювання, що виникає під впливом мотиву, багато в чому спирається на читацький досвід і рефлексивні вміння учнів. Тому важливим є формування аналітичної та продуктивної текстової діяльності як інтелектуальної діяльності учня початкової школи, а це сприяє становленню і розвитку свідомості та емоційної сфери учнів як основи комунікативно-пізнавального процесу. Процеси розвитку мовлення та розвитку інтелектуальної й емоційної сфер дитини органічно пов'язані, тому задум тексту може виникнути та бути реалізований лише за умови певного рівня розвитку дитини, чому сприяє аналітична текстова діяльність як центральний компонент читацької діяльності, формування якої є пріоритетним завданням початкової освіти [2, 238]. Організуючи навчальні діалоги з метою мотивації

школярів до аналітичної текстової діяльності, вчитель може поступово передоручати головні ролі в полілогах самим школярам, які залюбки користуються можливістю проявити ініціативу або підхопити ініціативу однокласників. Учитель пропонував дітям активно діяти, самостійно складати план дій, коригуючи його залежно від типу мовлення створюваних текстів; обирати варіанти участі у спільній аналітичній текстовій діяльності (у групі, у парах, індивідуально; у ролі читача, автора, експерта); брати на себе відповідальність щодо вибору виду роботи й пред'явлення її результатів; здійснювати на всіх етапах самоконтроль і самооцінку.

Окрім навчальних діалогів, пріоритетною метою яких було прийняття мотиву діяльності автора, а також становлення мотиву власного творчого акту, використовувалися діалоги, які реалізовували аксіологічну складову дослідно-експериментальної роботи – формування стійкої навички ставити себе на місце автора тексту та виникнення потреби у власній текстовій діяльності як можливості самовираження, реалізації свого творчого потенціалу.

Високий ступінь ефективності показав такий тип вправ, який ставив учнів у уявну ситуацію – «Лист автору», «Лист герою». Діти ділилися на дві групи: одні читачі, інші – автори. Читачі складали листи авторам, повідомляючи, про що б вони хотіли почитати, яка проблема їх хвилює, пояснювали причини виниклої зацікавленості, уточнювали, що саме вони хотіли б дізнатися з теми, яка їх хвилює.

Згідно з науковими дослідженнями, побудова розгорнутих усних і письмових текстів, висловлювань дисциплінує мислення молодшого школяра, формує навички регуляції думки і розгорнутого її вираження. Але оволодіння цими навичками можливе «клише в тому разі, якщо в дитини формується здатність орієнтуватися на уявного читача, на уявну ситуацію спілкування. Це передбачає одночасне виховання дитини і як письменника, і як читача, здатного зрозуміти авторську точку зору, стати на точку зору іншого, виражену засобами тексту.

Активне розроблення нових підходів до вивчення тексту, посилення уваги до мовленнєвої діяльності, підвищення в умовах сучасного інформаційно-освітнього середовища інтересу до механізмів і способів пізнання, опанування читацького досвіду створюють науково-дидактичну базу для навчання молодших школярів різним видам мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Компаній О. Текстотворення молодших школярів як проблема педагогіки і суміжних галузей наукових знань. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016. Вип. 47. С. 236–240.
3. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Пономарьова К. Сучасний урок української мови: компетентнісно орієнтовані цілі та структура. *Початкова школа*. 2015. №1. С. 21–26.
5. Божко О. Компетентнісний підхід до формування навичок роботи з текстом у школярів на уроках української мови. *Вісник Прикарпатського нац. ун-ту. Серія: Педагогіка*. 2013. Вип. XLVIII. С. 96–101.

ДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ ТЕХНОЛОГІЇ КІПС МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Педагогічні особливості формування культури іншомовного професійного спілкування (надалі — КІПС) майбутніх фахівців пов'язані із організацією процесу засвоєння змісту КІПС з урахуванням реалізації цілей і завдань кредитно-модульної системи навчання. До завдань організації відносимо, насамперед, розробку і впровадження у процес навчання технології формування КІПС.

Проектування технології КІПС здійснюється у відповідності до структури технології.

Технологія формування КІПС майбутніх фахівців – це сукупність компонентів, до яких відносять:

- формулювання загальних та постановку діагностичних цілей;
- визначення змісту компонентів КІПС (лінгвістичної грамотності, соціокультурної, фахової іншомовної, культурно-етичної компетентностей та мотиваційно-ціннісного компоненту);
- компоненти технології формування (цільовий, змістовий, мотиваційно-ціннісний, організаційно-діяльнісний, контрольньо-оцінний, результативний);
- етапи реалізації технології;
- вибір форм організації навчання та методів формування КІПС;
- розробка засобів діагностики сформованості компетентностей.

Розглянемо *мотиваційно-ціннісний компонент* технології, який забезпечує формування позитивних установок, мотивів, інтересів як до майбутньої професійної діяльності, так і до опанування предметними знаннями на іноземній мові. Цей компонент технології формування КІПС забезпечує формування системи інтересів до:

- культури країни (мова якої вивчається), пам'яток архітектури і мистецтва, видатних постатей, звичаїв, традицій;
- спілкування на іноземній мові, виявляючи при цьому орієнтацію у предметно-фаховому професійному полі;
- оволодіння навичками ділового професійного спілкування, етико-нормативного врегулювання партнерських стосунків, проведення презентацій на іноземній мові, в тому числі і самопрезентації;
- засвоєння стратегій професійного іншомовного спілкування;
- особистісного зростання, розкриття інтелектуальних спроможностей (здібностей).

Суть цього компоненту технології формування КІПС полягає у формуванні:

- *мотивів:*
  - пізнавальних, які полягають у виявленні бажання вчитися, пізнавати, виконувати самостійні завдання, приймати участь у колективних (групових) формах роботи;
  - соціальних, які полягають у усвідомленні необхідності ставати фахівцем, конкурентоспроможним на ринку праці; розумінні того, що володіння культурою

професійного іншомовного спілкування відкриває можливості для виходу на європейські ринки праці; у зростанні ролі та значення професії інженера у інформаційному суспільстві; у можливості реалізуватися у професії;

– професійно-значимих, що полягають у розвитку потреб: розширювати свої уявлення про майбутню професійну діяльність у процесі вивчення іноземної мови; поглиблювати знання в професійному іншомовному спілкуванні; засвоювати способи іншомовної комунікативної взаємодії у процесі вирішення змодельованих професійно-орієнтованих ситуацій;

– особистісно-орієнтованих, що полягають у розвитку когнітивних, комунікативних, перцептивних, культурологічних, нормативно-етичних, професійних знань у процесі засвоєння іншомовного професійного спілкування; вони є запорукою подальшої професійної самореалізації.

▪ *ціннісних орієнтацій та установок, які забезпечують:*

– професійний розвиток майбутнього інженера, дозволяючи йому самостійно проектувати перспективну кар'єрну лінію;

– культурологічну складову професійної підготовки із знаннями про етику ділових (партнерських) стосунків та особливості спілкування у іншомовному середовищі та вирішення проблемних ситуацій, використовуючи засоби іншомовної комунікації;

– комунікативну культуру особистості майбутнього інженера, забезпечуючи його знаннями про стратегії партнерської взаємодії та досвід їх використання у ситуаціях, наближених до професійних;

– полікультурну складову виховання майбутнього фахівця інженерної галузі, що забезпечує сприйняття «іншого» і поведінки на засадах толерантності, загальнолюдських норм моралі, діалогу культур, який взаємозбагачує, розширює знання про світ, про себе, своє місце у світі.

Таким чином, показниками *мотиваційно-ціннісного компоненту* технології формування КІПС майбутніх фахівців є усвідомлення потреби у вивченні іноземної мови, поглиблення інтересів до професії у процесі вивчення іноземної мови, усвідомлення потреби у володінні КІПС для успішного працевлаштування, в тому числі за кордоном; наявність пізнавальних та соціально значимих мотивів, установок, ціннісних орієнтацій у оволодінні КІПС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіш Н.В. Педагогічні умови формування культури іншомовного професійного спілкування майбутніх інженерів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2015. 20 с.

*Oksana KRAVETS
(Uzhhorod, Ukraine)*

MOTIVATION TO LEARNING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES BY MEANS OF INTERACTIVE TEACHING TECHNOLOGIES FOR MEDICAL STUDENTS

An integral part of the professional training of a future doctor is the English language for specific purposes, the goal of which is to apply the acquired theoretical knowledge in

practical situations close to real professional life. The source of ensuring positive motivation for students to study English professionally is the formation of personal needs in high-quality professional foreign language training, which encourage them to constantly work on themselves (life-long study), through the use of a person-oriented approach (students in the role of an object cognitive activity) and interactive learning, which «best promotes cooperation, understanding and goodwill, provides opportunities to really implement personal-oriented learning» [3], and expands students' cognitive abilities «in particular, in obtaining, analyzing and applying information from various sources» [3], creates collective and personal situations of success («Your success benefits me, and mine benefits you» [3]).

Interactive learning is «co-learning, mutual learning (collective, group, cooperative learning)», where all participants are «equal, equivalent subjects of learning» [3]. «The teacher acts as an organizer of the interactive learning process, a consultant, a facilitator of the discussion» [3], whose comments are constructive, while students learn to make balanced, «important decisions regarding the learning process, have the opportunity to communicate and develop communication skills» [3], combining various types of activities.

An integral condition for students' interest in educational activities is the stimulation of their cognitive activity, as well as the opportunity to demonstrate mental independence (the ability to learn independently) and initiative during learning. The main means of fostering sustained interest in learning is the use of such tasks, the solution of which requires students to actively search. Educational material and teaching methods should be sufficiently (but not excessively) diverse [3]. O. Pometun distinguishes four groups of interactive technologies:

- interactive technology of cooperative learning (work in pairs, rotating threes, two - four – all together, carousel, work in small groups, aquarium);
- interactive technology of collective and group learning (discussion of the problem in a general circle, microphone, unfinished sentences, brainstorming, problem solving, decision tree);
- technology of situational modeling (simulations or simulation games, simplified court hearing, role-playing games);
- the technology for processing discussion issues (PRESS method, take or change position, continuous scale of opinions, discussion (in the style of a television show, evaluative), debate) [3].

The specified interactive technologies and methods should be used in combination with traditional ones for the organization of classroom, extracurricular and independent work of medical students in practical English language classes for specific purposes.

The modern methodology of teaching English for specific purposes emphasizes the communicative orientation of the classes, which contributes to the practical mastery of the language through situations close to real professional life (it is about training a medical student without coercion due to interest). The teacher should remember that external, even the most favorable, conditions do not directly influence learning motivation, but only through the student's internal attitude towards them. Therefore, it is necessary to provide a system of measures (situations, tasks, exercises aimed at forming the ability to learn in

the broadest sense of the word [2]. The formation of professional foreign language competence is carried out through the selection by the teacher of active lexical (most often used in foreign language professional speech) and grammatical (contributes to free expression in English on any topics from the specialty) minimums, an appropriate system of communicative exercises and person-oriented innovative technologies in an inextricable combination with traditional ones.

Taking into account the above mentioned, we can state that the main conditions for ensuring the formation of positive motivation to study English (professionally) among medical students include: psychological atmosphere in the group; collective, group and individual forms of organization of various activities; a stimulating environment thanks to the active cooperation of the teacher and the student; direct involvement of students in evaluating their own activities and forming adequate self-esteem in them; the novelty of the educational and methodological complex with various tasks for the development of four types of speech activity (reading, writing, listening, speaking); curiosity and unusual form of presentation of the material, emotionality of the teacher's speech; analysis of life situations; skillful combination by the teacher of traditional and interactive technologies and methods of organizing educational activities of medical students; ensuring in the learning process the emergence of positive emotions towards educational activity, its content, forms and methods of implementation. Integrative and instrumental motivation are considered to be effective in the process of learning English (professionally oriented).

The integrative type of motivation is characteristic of individuals who seek to learn a language to improve their educational and cultural level. The instrumental type of motivation is characteristic of individuals who learn a language for pragmatic reasons, for example, for the purpose of career growth [4]. Positive motivation (regardless of the type) to study English (professionally) among medical students contributes to the success and efficiency of their future professional activities.

Therefore, the use of personally-oriented innovative technologies in the training of medical students in an inextricable combination with traditional ones contributes to the development of interest, ensures the formation of positive motivation to learn English for specific purposes and a goal-oriented correction of the professional self-development activities of medical students by the teacher with a real predicted result, creates prerequisites for the development of their communicative competence, taking into account the individual characteristics of each as a subject of knowledge and activity, forming responsibility for solving the tasks set, close to the future practical activity.

REFERENCES

1. Ісаєва О., Шайнер Г. Діалогічна технологія в освіті студентів-медиків. *Молодь і ринок*. 2022. № 2. С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2022_2_7.
2. Манюк Л. Англійська мова для студентів вищих медичних закладів. [Aim statement of the e-course «English for students of higher medical education institutions»]. *Bulletin of Lviv Taras Shevchenko National University*. 2013. Vol. 18 (277). I. Pp. 100–107.
3. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб.; за ред. О.І. Пометун. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
4. Gardner R.C. Correlation, causation, motivation and second language acquisition. *Canadian Psychology*. 2000. Vol. 41. P. 1–24. ISSN 1681-2751.

5. Hutor T.H. Retrospective basis of the formation and development process of the group method of expert evaluation. *Modern Medical Technologies*. 2013. 2. Pp. 37–39.

6. Hutor L., Sodomora, P. Japanese Experience of Communication Training in Ukrainian Higher Medical Education during the COVID-19 Quarantine Period. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*. 2023. No. 35(1). Pp. 149–163. DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/j.2022.35.1.149-163>

Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА, Любов МИКИТЧИН
(Дрогобич, Україна)

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У XXI столітті навряд чи можна заохотити учнів початкових класів звичайними малюнками, переглядом мультфільмів або читанням літератури. Тому сьогодні в освіті все популярніші пристрої з підтримкою віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR). Попри це, у багатьох країнах шлях до нових знань прокладається через книги, олівці та важкі рюкзаки. При цьому не кожна дитина готова впоратися з тим тягарем знань, який на нього покладає типове шкільне навчання. Для вирішення цієї проблеми знайшли рішення, застосовуючи в освітньому процесі технології доповненої та віртуальної реальності. Чим обґрунтовано застосування VR та AR для навчання? Учитель за допомогою технології доповненої реальності зможе організувати вивчення твору, творчості письменника чи певної теми набагато цікавіше, а головне – створити середовище, яке сприймається людиною через органи відчуття. Фактично, VR/AR дозволяють змоделювати комфортні умови для отримання нових знань, а особливо для навчання дітей. За учня ніхто не розмірковує, він сам переосмислює всю інформацію, що сприймається [1].

Під технологіями доповненої реальності розуміють оптимальні маркетингові інструменти, що викликають у людей здивування, запам'ятовування та різні WOW-ефекти. Згадаємо про повний магії світ Гаррі Поттера, в якому шкільні коридори завішані живими та інтерактивними пейзажами та портретами. Все це доцільно створити і для наших учнів [2].

Доповнена реальність надає подібну можливість учням та педагогам, відкриває та дозволяє їм генерувати різноманітні шари цифрової інформації поверх фізичного світу, що переглядаються з використанням Android або IOS пристроїв. Зануритися в доповнену реальність допоможе мобільний телефон, планшет, екран із камерою або окуляри доповненої реальності. Учень дивиться через пристрій, як у вікно. За вікном – дивовижний світ, який вигадують вчителі.

Мова йде насамперед про відображення віртуальних об'єктів на екрані пристроїв комп'ютерів, планшетів, телефонів, екранів; про перегляд віртуальних об'єктів за допомогою спеціальних окулярів та шоломів; про візуалізацію об'єктів у реальності. Основний момент при використанні доповненої реальності – це накладення віртуальних (нереальних) об'єктів на реальність, їхнє комбінування. У цьому суттєва відмінність доповненої реальності від віртуальної. Доповнена реальність дозволяє

доповнити світ віртуальними об'єктами, звуками, образами. Вона може бути інтерактивною, тобто: на віртуальні об'єкти можна впливати (наприклад, доторкнутися на екрані планшета до зображення цуценя та побачити, як він завиває хвостом у відповідь); з ними можна сфотографуватися (наприклад, у цікавій масці); за їх допомогою можна переходити на сайти тощо [3]. Варіантів інтерактивності доповненої реальності безліч.

На перший погляд доповнена реальність здається чимось фантастичним. Найпростіший її варіант – коли у вашому смартфоні при наведенні на картинку або предмет з'являється якесь зображення – особливого подиву, звичайно, не викликає. А ось варіанти, коли на зображення можна впливати і воно певним чином реагує, викликають захоплення новими технологіями. Але це ще не найяскравіший різновид доповненої реальності. Отже, якою ж буває AR (доповнена реальність)?

Як згадувалося, доповнена дійсність — це з'єднання реального світу та деяких нереальних об'єктів. Найпростіший варіант – це зображення, 3D-модель або текст, які з'являються на екрані смартфона при наведенні камери на якусь мітку. Міткою може бути якесь зображення або навіть предмет. Таке використання технології доповненої реальності вельми корисно. З його допомогою можна отримати інформацію про пам'ятки культури, автора твору, ознайомитися з певною інформацією. Можна торкнутися зображення тварини, і вона оживе: заговорить, потанцює, розповість про себе. Така іграшка приводить дітей у захват – це вже підтверджено на практиці, в тому числі і вітчизняними розробниками.

Наступний варіант – це та інформація, яку ми можемо бачити, одягнувши шолом або окуляри доповненої реальності. Така демонстрація виглядає більш захоплююче. Пам'ятаєте ці дивовижні шоломи та окуляри героїв фантастичних фільмів, які дозволяли своїм власникам бачити деякі графіки, розмовляти телефоном, бачити крізь стіни тощо? Це і є наочна демонстрація доповненої реальності, яка в наш час уже вийшла за межі фантастики.

Серед дитячих інтерактивних книг є такі видання, які дозволяють дитині не просто грати, а й розвиватися за допомогою комп'ютерних технологій. Завдяки таким електронним проектам школяр в ігровій формі освоює не тільки абетку, факти та явища навколишнього життя, але й опановує інформаційні навички. Кожна ілюстрація у такій книжці є динамічною, анімованою, вона повністю занурює читача у події, що відбуваються: літають метелики, плывуть хмари або піднімається пара над кашею. Дитина протягом читання, наприклад, казки може не тільки взаємодіяти з персонажами, речами та предметами, але й брати участь в інтерактивній грі, розвиваючи свою увагу. Таким чином, інтерактивна електронна книга – це мультимедійний продукт, що включає текст, ілюстрації, інтерактивні елементи, відео та унікальний саундтрек. Вона може бути у вигляді додатку, а може бути частиною каталогу в додатку [4].

Завдяки таким виданням читання для дітей перестав бути втомливим і пасивним процесом, а дає можливість познайомитися з героями літературних творів у захоплюючій формі. Дитина одночасно отримує нову інформацію і візуально, і за допомогою аудіоматеріалів, в ігровій формі освоює і художні, і навчальні тексти. Принциповою рисою електронної книги є надання дітям можливості вільного вибору (героя,

сюжету, музики та ін.). Це впливає не тільки на розвиток інтересу до читання, а й на формування свідомості дитини загалом. Також слід зазначити, що завдяки інтерактивним книгам формуються риси тієї особистості, яка буде адаптованою до умов інформаційного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк М. Віртуальна та доповнена реальність: як нові технології надихають вчитися. URL: <https://osvitoria.media/opinions/virtualna-ta-dopovnena-realnist-yakoju-mozhe-buty-suchasna-osvita/>
2. Білоусова Л.І. Візуалізація навчального матеріалу з використанням технології скрайбінг у професійній діяльності вчителя. *Фізико-математична освіта: науковий журнал*. 2016. Вип. 1 (7). С. 39–47.
3. Гончарова Н.О. Візуалізація навчальної інформації через використання технології доповненої реальності. *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2019 року / М-во освіти і науки України; М-во культури України; Київ: нац. ун-т культури і мистецтв. Київ: Видавничий центр КНУКіМ, 2019. 234 с.
4. Інтерактивна дитяча книга в Україні становлення та перспективи [Електронний ресурс]. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

Василина КУЦИК
(Дрогобич, Україна)

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В умовах Нової української школи особливої актуальності набуває проблема опанування молодшими школярами української мови як засобу спілкування – такої з форм людської взаємодії, за допомогою якої індивіди духовно впливають один на одного під час передачі культурних надбань і обміну досвідом (О. Даниленко, Я. Радевич-Винницький, Т. Чмут та ін.).

З питаннями формування необхідних для спілкування комунікативних умінь і навичок нерозривно пов'язана проблема комунікативної культури, що є важливим компонентом процесу становлення особистості, бо її несформованість вважають прямим свідченням бездуховності індивіда. Ще мудрий Езоп довів, що наше слово – це і найкраще, і найгірше, що в нас є.

Теоретичний і практичний внесок у розроблення проблем спілкування та його культури внесли відомі наші психологи й педагоги, зокрема Г.С. Костюк і В.О. Сухомлинський. Питання культури спілкування сьогодні досліджують О.Б. Добрович, Я.К. Радевич-Винницький, Т.К. Чмут, Т.О. Чубукова та ін. Праці С.К. Богдан, В.І. Кононенко, О.М. Миронюк, Н.П. Плющ, М.Г. Стельмаховича присвячені питанням мовленнєвого етикету як важливого складника культури спілкування. Особливу зацікавленість виявляють учені до питань культури невербальної комунікації (О.М. Корніяк). Розуміння вагомості комунікативних умінь і навичок засвідчують і підручники з української мови, створені для НУШ. Так, у підручниках М. Заха-

рійчук «Українська мова», зокрема для 4 класу, систематичною є рубрика «Спілкуймося красно», а в підручниках за загальною редакцією академіка М. Вашуленка – «Хвилина спілкування».

Комунікативна культура, або культура спілкування, – це вміння встановлювати зворотний зв'язок, відгукуватися на думки, почуття, турботи й проблеми іншої людини [1, 12]. Вона є категорією вселюдською, бо жодне з суспільств не обходиться без мовленнєвої взаємодії між його членами, а отже, і без правил та норм, які цю взаємодію регламентують. Протягом тисячоліть людство не тільки виробляло численні системи комунікативних кодів, а й певну конвенційність (домовленість) про норми спілкування. Культура спілкування – категорія також етнокультурна, бо кожен народ має свої правила спілкування, детерміновані різними чинниками – рівнем соціально-економічного розвитку суспільства, мораллю, його зовнішньополітичними цілями, звичаями, традиціями, обрядами, культурами. Становлення цих правил, а відтак і норм як регуляторів комунікативної поведінки – справа не одного дня й не одного покоління. Відомий український мовознавець І половини ХХ століття В.Сімович з цього приводу писав: «Товариська мова в кожного народу виробляється поволі, спокроволю. Воно й не дивно. Товариська мова зв'язана з витонченням товариських форм. А тут і там потрібен такт. Треба найти якусь відповідну серединку, щоб часом не перегнути то в грубий бік, то знову не попасти в неприродну тендітність» [3, 283].

Культура спілкування є, поряд з культурою мислення, мовлення та поведінки, складником загальної культури людини. Високу культуру мислення засвідчують такі його характеристики, як самостійність, самокритичність, глибина, гнучкість, оперативність, відкритість; мовлення – його правильність, виразність, ясність, точність, образність, доцільність, стислість, а поведінки – ввічливість, тактовність, коректність, точність, розкутість. Культура спілкування виявляється передусім у повазі до співрозмовника, у намаганні зрозуміти його інтереси, в умінні керувати поведінкою слухачів, гуртувати навколо себе однодумців, в усвідомленні відповідальності за свої мовленнєві вчинки. Усі ці аспекти культури людини взаємопов'язані і передбачають один одного: мовлення людей здійснюється не лише як судження про дійсність, а й як певна комунікативна ситуація: як звернутися до співбесідника, запитати, привітатися, попроситися, подякувати, висловити незгоду, попросити вибачення, виразити здивування; культура мовлення передбачає вироблення етичних та етикетних норм спілкування, а це увага до співрозмовника, повага до думки іншої людини, використання у мовленнєвій повсякденній практиці форм вираження ввічливості.

Культура спілкування – поняття не тільки лінгвістичне, а й психологічне, педагогічне, естетичне та етичне. Дослідники (скажімо, Т. Чмут) переконані, що поведінка людини, зокрема, комунікативна, тільки тоді наповнюється особистісним смислом, коли заснована на моральних мотивах вільного волевиявлення й співвідносна з категорією прекрасного. Вона не допускає ні приниження співрозмовника, ні вульгарних висловлень, ні крику чи погроз.

У меті мовно-літературної освітньої галузі виявляємо спрямованість на «формування комунікативної та інших ключових компетентностей; розвиток здатності спіл-

куватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; розвиток логічного, критичного та образного мислення, мовленнєво-творчих здібностей [4, 6]. На нашу думку, кожна зі змістових ліній цієї галузі володіє можливостями щодо формування комунікативної культури, але слід визнати, що найбільшою мірою – «Взаємодіємо усно».

Найбільш сприятливим моментом для формування вмінь культури спілкування здобувачів початкової освіти є створення на уроках української мови ситуацій спілкування, максимально наближених до щоденних життєвих, уведення ідей у запропоновані умови спілкування, розвиток у них умінь орієнтуватися в ситуації спілкування, ураховуючи місце, час, мету, соціальний стан, статус, кількість співрозмовників, а відповідно до врахованого – вибір формул мовленнєвого етикету [2, 3]. Навчальні ситуації зі спілкування мають відповідати інтересам молодшого школяра. Учителеві потрібно особливо пильно стежити за культурою мовлення учнів, тобто звертати увагу на правильне наголошування слів, уживання їх у потрібній формі, на явища тавтології та багатослів'я з метою уникнення їх, на дотримання правил лексичної сполучуваності слів, на доречність / недоречність стилістично маркованих слів, словосполучень, речень.

Отже, культура і мистецтво спілкування не самоціль, а дорогоцінний здобуток людини, засіб її духовного розвитку й удосконалення. Саме тому необхідно вже у початковій ланці школи навчати правил і норм спілкування в усіх видах мовленнєвої діяльності, а це неможливо здійснити без ретельної підготовки вчителя до уроків української мови з проєкцією на створення ситуацій спілкування та на побудову адекватних висловлень для них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль А.П. Ділове спілкування: Навч. посібник. Київ: Либідь, 1992. 280 с.
2. Подлевська Неля. Формування вмінь культури спілкування у видах мовленнєвої діяльності. *Дивослово*. 2003. № 2. С. 2–5.
3. Сімович В. Наша товариська мова. *Василь Сімович. Праці у двох томах*. Упорядкування і передмова Людмили Ткач. Чернівці: Книги XXI, 2005. Том 1: Мовознавство. С. 283–290.
4. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О.Я. Савченко. 159 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/3-4-dodatki.pdf>.

Віталіна ЛИСИЦЯ, Інна КУЛІШ
(Глухів, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОПП «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА ТА МОВА І ЛІТЕРАТУРА (АНГЛІЙСЬКА)», ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР» ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 012 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

У наш час актуальність знань з іноземної мови (*англійської*) є беззаперечним фактом. Якщо Ви маєте достатній рівень знань Вам віддадуть перевагу при влашту-

ванні на роботу, Ви зможете читати літературу іноземною мовою, подорожувати ітд. Знання іноземної мови є базисною навичкою сучасної людини та фундаментальною вимогою на ринку праці. З цією метою на рівні держави набирає обертів популяризація іноземних мов та програм їх вивчення. Серед проєктів достатньо відомий – проєкт Go Global, який ініційований суспільством та підтриманий Президентом і Урядом України [2].

На рівні МОН України створено Концепцію розвитку англійської в університетах: рівень В1 – обов'язкова умова вступу, В2 – випуску, викладання профільних дисциплін іноземною та «мовні скринінги». Як зазначається на сайті міністерства: «Справа в тому, що всі дослідження демонструють, що економічний розвиток країн дуже залежить від знання громадянами англійської мови. В цьому сучасному глобальному світі, який пов'язується економічними стосунками, науковими стосунками в різних сферах, які говорять між собою англійською мовою в різних країнах. Зростає важливість знання англійської мови всіма фахівцями. І сьогодні, коли ми дивимось на Україну, то з не англомовних країн Європи, яких є 32, ми за рівнем знання англійської мови перебуваємо на 28 місці з 32. І це свідчить про те, що ми дуже втрачаємо свій потенціал через те, що наші фахівці не знають англійської мови» [1].

Саме дошкільний вік є сенситивним для вивчення іноземної мови. Про це зазначається у дослідженнях як вітчизняних так і зарубіжних науковців: П. Бех, Л. Біркун, Н. Гальскова, Н. Клевченко, В. Колечко, О. Коломінова, Н. Колтко, О. Першукова, О. Рейпольська, С. Роман, Т. Шкваріна; Дж. Голдернс, Ф. Гопкінс, Д. Лазер, Е. Джонсон, Н. Доунсон, Д.Стрейндж, К. Хастінгс, Г. Доман та інші. Учені довели доцільність і ефективність дошкільної англомовної освіти дітей та її позитивний вплив на інтелектуальний розвиток особистості в майбутньому.

Можемо висновкувати, що навчання дітей з дошкільного віку саме й допоможе реалізувати завдання на рівні всієї держави: збільшити кількість бажаючих вивчати англійську та кількість громадян, які вільно володіють англійською мовою. Навчання англійської мови дітей дошкільного віку суттєво відрізняється від навчання школярів і дорослих. Про це не можна забувати, а тому потрібно забезпечити підготовку фахівців, які б могли навчати англійської мови дітей в умовах гуртка іноземної мови чи закладу дошкільної освіти.

Саме на це й спрямована освітньо-професійна програма (далі ОПП) Дошкільна освіта та мова і література (англійська), мета якої – підготовка бакалаврів з дошкільної освіти, які зможуть на основі сформованих компетентностей та набутих програмних результатів навчання виконувати професійні функції вихователя, а також організовувати роботу гуртка з вивчення іноземної (англійської) мови. Програма успішно акредитована, відповідно до Протоколу № 9 від 30.05.2023 (перелік акредитованих справ) [4] і здійснює набір здобувачів вищої освіти на базі Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка. Підґрунтям для впровадження освітньої програми став аналіз потреб регіонального ринку праці у фахівця відповідної кваліфікації. Особливість ОПП в інтеграції фахової підготовки в галузі дошкільної освіти з підготовкою до організації гуртка з іноземної мови на основі сучасних досліджень актуальних проблем дошкільної освіти, зокрема формування іншомовної компетентності в дітей дошкільного віку. Програма розширює

можливості працевлаштування випускників, підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці, уможлиблює входження в європейський та світовий освітній простір.

Щодо перспектив її подальшого функціонування, то зазначимо, що не може не тішити той факт, що президентом України 28 червня 2023 року до Верховної Ради був поданий законопроект № 9432, який передбачає, що англійська мова має стати обов'язковою вимогою при зайнятті державних посад. Президент обґрунтовує це тим, що Україна рухається до членства в ЄС, але все ще залишається відокремленою від європейської спільноти мовним бар'єром. У першій статті документу зазначається, що «держава сприяє вивченню англійської мови громадянами України» і передбачається, що в дитячих садочках учні старшого дошкільного віку обов'язково вивчатимуть англійську. Обов'язкове вивчення англійської в закладах дошкільної освіти запрацює з 1 вересня 2026 року. Інші норми запрацюють через два роки з дня набрання чинності законом [3].

Таким чином, у розробників та викладачів, які працюють на даній ОПП є впевненість в тому, що ОПП буде не менш затребуваною та актуальною і в майбутньому. А отже є перспектива її функціонування та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. МОН створило Концепцію розвитку англійської в університетах: рівень В1 – обов'язкова умова вступу, В 2 – випуску, викладання профільних дисциплін іноземною та «мовні скрінінги» URL: <http://surl.li/arvso> (дата звернення: 23.09.2023)
2. Проект Go Global набирає обертів URL: <http://surl.li/srtr> (дата звернення: 23.09.2023)
3. Проект Закону про застосування англійської мови в Україні URL: <http://surl.li/srty> (дата звернення: 23.09.2023)
4. Протоколи засідань URL: <http://surl.li/chkon> (дата звернення: 23.09.2023)

Михайло ЛУКАЦУК
(Чернівці, Україна)

НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЗВО В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У часи пандемії та під час російсько-української війни дистанційне навчання стало основним способом донести знання до українських студентів в українських ЗВО у більшості областей України. Протягом пандемії коронавірусу через локдаун викладачі були змушені шукати шляхів донести об'єм знань дистанційними методами. Потім, з початку війни заради безпеки громадян України, оскільки московська авіація бомбила та нещадно обстрілювали мирні міста і села України ракетами, навчання було переведено також у дистанційний формат. З другого семестру навчання у ЧНУ проводились очно на молодших курсах (обмеженням була кількість місць у бомбосховищах), проте студенти 4 курсу рівня бакалавр та студенти магістри і далі навчалися дистанційно.

З часів коронавірусу з'явилося досить багато статей, присвячених дистанційному навчанню. О. Васюта, зокрема, розглядає різні форми дистанційного навчання, такі як синхронне і асинхронне навчання, змішане навчання, основна увага зосере-

джена на теоретичних основах дистанційного навчання [1]. А. Крижановський, Н. Кириленко, В. Кириленко, та Р. Медведєв відзначають, що впровадження дистанційної освіти в Україні потребує вирішення таких завдань як управлінсько-організаційне забезпечення; матеріально-технічне та фінансове забезпечення; кадрове забезпечення потреб дистанційної освіти; методичне забезпечення з урахуванням специфіки дистанційного навчання [3]. А. Кузьмінський, О. Кучай, О. Біда, А. Чичук, І. Сігетій та Т. Кучай підкреслюють таку рису студентів у самоосвіті як самомотивацію студента щодо власного навчання, а також певний рівень самоорганізації особистості [4].

В. Берн, Д. Кетельхат та К. Монкріф у дослідженні дистанційної освіти наголошують на тому, що у студентів-практикантів відзначалася вища ефективність роботи у дистанційному навчанні після підготовчого курсу до дистанційних занять, кращий клімат у класі та надійне оцінювання роботи учнів [6]. С. Бейдер зазначає, що рівень технічних засобів навчання для навчання англійській мові значно зріс, включаючи електронне навчання [5, 153]. О. Горбатюк та С. Поліщук скаржаться, що у розвідках, присвячених дистанційному навчанню, переваг і недоліків очного та дистанційного навчання під час війни у наукових публікаціях обмаль [2].

Дистанційне навчання в ЧНУ започаткували на платформі Moodle з кінця 2000-х. У подальшому, завдяки стрімкому розвитку комп'ютерних технологій з'явилися інші платформи, які можна було використати у дистанційному навчанні. Під час коронавірусної хвороби та початкового етапу війни нами була використана програма для відео конференцій Zoom, тому що у неї є певні переваги над Google Meet, зокрема, краще передає звук, що важливо для прослуховування аудіо- та відео контенту, є низка інших переваг. Для тестування використовувалася платформа Quizizz, отже навчання було синхронним, на першому етапі, коли ще не було на платформі Zoom Breakout Room, щоб студенти могли займатися груповою роботою, вони користувалися месенджерами, такими як What'sApp чи Viber тощо, проте пізніше це можна було робити в Zoom.

Протягом проведення занять з англійської мови у дистанційній формі навчання ми використовували парну, групову роботу та круглий стіл, коли студенти можуть використати певний час для підготовки обговорення конкретних завдань. Також ми використовували онлайн матеріали, та аудіо матеріали підручників та відеоматеріали (фільми, youtube відео) та різні англомовні сайти для пошуку інформації, потрібних для виконання завдань, намагаючись залучити студентів до активної роботи над словниковим запасом, граматикую, покращити говоріння та читання. Ми вважаємо, що дистанційна освіта може бути корисна і під час очного навчання, і тому слід вивчити та узагальнити досвід для подальшого використання у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васюта О. (2020). Дистанційне навчання у закладах вищої освіти під час пандемії: сучасні виклики та інновації. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка*, Т. 11, Вип. 167. С. 11–16.
2. Горбатюк О., Поліщук С. (2022). Особливості функціонування закладів вищої освіти під час війни: очна та дистанційна форми освіти, їх ключові переваги та недо-

ліки. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Випуск 66. С. 5–13.

3. Крижановський А., Кириленко Н., Кириленко В., Медведєв Р. (2021). Організація дистанційного навчання в педагогічних закладах вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки» Секція XXIV. Педагогіка та освіта*. № 10, 415–421. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.11.2021.081>

4. Кузьмінський, А., Кучай, О., Біда, О., Чичук, А., Сігетій, І. та Кучай, Т. (2021). Дистанційне навчання в підготовці фахівців у закладах вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип. 60. С. 50-57. DOI: 10.31652/2412-1142-2021-60-50-57

5. Bader, S. (2021). The Impact of Instructors' Perceptions of E-Learning on the Quality of Online Teaching: A Case Study of the French Language Instructors at the University of Bahrain During COVID-19 Pandemic. *International Education Studies*. 14(12), 152–162. <https://doi.org/10.5539/ies.v14n12p152>

6. Byrne, V., Ketelhut, D., Moncrieffe, K. (2023). Evaluating Online Teaching Self-Efficacy and Effectiveness in Public PK12 Teachers. *Journal of Online Learning Research*. 9(1), 39–57.

Наталія МЕНДЕРЕЦЬКА

(Кам'янець-Подільський, Україна)

ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА НОВАТОРСЬКІ ІДЕЇ У СИСТЕМІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Розквіт системи образотворчої підготовки передбачає бережне ставлення до художньо-педагогічного традиціоналізму та впровадження новаторських прогресивно-методичних ідей, що виникають на ґрунті чіткого розуміння типології художності і закономірностей її формування в академічному рисунку, живопису і скульптурі через когнітивні процеси естетичного сприйняття, художньо-образного мислення й рефлексії [1, 194].

За твердженням М.О. Пічкура у монографії «Образотворча підготовка студентів мистецьких спеціальностей у закладах вищої освіти»: «Утрата усвідомлення або невимушена відмова від розвитку в студентів здатності до образотворчого мислення і творчості призводить до застою художньої школи, а початок її занепаду зумовлюється наявністю одного з двох однаковою мірою небезпечних, але по суті, протилежних факторів:

1) консервація художньо-педагогічного методу на противагу його гнучкому наслідуванню;

2) відсутність стійкої цілісності художньо-педагогічної методики, що зумовлює децентралізацію системи образотворчої підготовки».

Образотворче мислення – здатність мислити художніми категоріями, відтворювати навколишній світ через особистісне сприйняття та за допомогою засобів художньої виразності образотворчого мистецтва.

Залежно від знань і особливостей розвитку образотворчого мистецтва, видозмінювалися методи навчання, збагачуючись новими способами та прийомами. Проте

кінцевою метою методики викладання образотворчого мистецтва завжди була підготовка творчо активної особи, здатної творити в реальних умовах життя, тобто відповідно до реально існуючої естетичної настанови суспільства. В основі такої підготовки лежить закон єдності навчання та творчості, органічного поєднання навчальних та творчих задач [3, 29].

В образотворчому мистецтві, враховуючи його специфіку, розвиток творчих здібностей можливий лише у процесі художньо-продуктивної діяльності здійснюваної в поетапній послідовності, визначеній як:

- враження від сприйняття натурального матеріалу;
- переробка матеріалів вражень за допомогою мислення і фантазії в художні образи, які виникають відповідно до логіки процесів сприйняття та уявлення;
- безпосереднє зображення, виконане на основі отриманих вражень, знань і характеру психологічної настанови [3, 62].

Рудницька О.П. у навчальному посібнику «Педагогіка: загальна та мистецька» визначає та описує наступні основні педагогічні принципи мистецької освіти:

- 1) принцип довершення навчальної дії виховною у педагогічному впливі;
- 2) принцип урізноманітнення видів і форм діяльності учнів в організації педагогічної взаємодії;
- 3) принцип залежності розвитку особистісних якостей від створених педагогічних ситуацій;
- 4) принцип емоційної насиченості навчально-виховного процесу;
- 5) принцип спонукання до творчого самовираження [2, 81].

Поглиблення занепаду і поява ознак кризи художньої школи, за Миколою Пічкуром, мотивується наявністю наступних ознак:

- а) відсутність педагога-лідера, або його ізоляція у певній системі образотворчої підготовки;
- б) діяльність недостатньо компетентних фахівців, які зводять мистецько-освітній процес до інертної компіляції застарілих художньо-педагогічних методів;
- в) нездатність суб'єктів художньо-педагогічного процесу сприймати, розуміти і оцінювати інновації сучасності та адаптації до них традиційної системи образотворчої підготовки;
- г) деструктивна функціональна зорієнтованість процесу образотворчої підготовки та інших [1, 195].

Питання потребує всебічного вивчення з урахуванням закономірностей підпорядкованості образотворчої підготовки студентів мистецьких спеціальностей у закладах вищої освіти культуротворчим функціям та специфіці обраного фаху, а також актуальним процесам у сфері мистецтва та соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пічкур М.О. Образотворча підготовка студентів мистецьких спеціальностей у закладах вищої освіти: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 270 с.
2. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навч. посіб. К., 2002. 270 с.
3. Туманов І.М. Рисунок, живопис, скульптура: Теоретико-методологічні основи комплексного навчання. Навч. посібник. Львів, Аверс, 2010. 496 с.

ВОЛОДІННЯ ІНШОМОВНОЮ КОМУНІКАТИВНОЮ КОМПЕТЕНЦІЄЮ – НЕОБХІДНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Сьогодні важко когось здивувати твердженням, що знання англійської мови є важливим для професійного зростання фахівця будь-якої сфери людської діяльності. Практично всі освітньо-професійні програми всіх рівнів вищої освіти в Україні, забезпечення яких гарантує вища школа, розвивають іншомовний компонент. Посиленому вивченню іноземних мов, зокрема англійської, активно сприяють і розвиток демократії, громадянського суспільства в синергії з використання сучасних інноваційних технологій.

Це є природною реакцією на глобалізаційні та міграційні процеси, які відбуваються в сучасному світі. Українські вищі навчальні заклади активно інтегруються загальноєвропейський та світовий освітньо-професійний простір. Уже традиційними стали взаємозв'язки фахівців природничих наук, інформаційно-технологічних, проєктних установ у цьому напрямку. Активно останнім часом це роблять і гуманітарні, суспільні науки. Участь учених, викладачів, аспірантів і студентів у грантових та інших програмах вже стала нормою їх позанавчального вишколу, а відтак потребує покращеної комунікації для подальшого обміну досвідом і вдосконалення.

Однією із таких популярних спеціальностей в Україні стало публічне управління та адміністрування. Розвиток цієї сфери є наслідком послідовної євроатлантичної орієнтації України та адаптації до європейського ринку послуг та демократичних стандартів людського розвитку. Такі суспільні сфери, як політика, право, дипломатія, економіка, суспільствознавство, культурологія, регіоналістика та інші вже давно оперують іншомовним комунікуванням. До цих теоретико-наукових та практичних сфер сміливо відноситься тепер і публічне управління та адміністрування. І така ситуація цілком логічно вписується в процес європеїзації системи публічного управління в Україні. Значний поштовх цьому надала й реформа децентралізації, покращення нормативно-правової бази, загалом всі демократичні процеси в державі, а також розвиток вищої школи, освіти і науки. Тим більше, актуальні виклики перед управлінцями-службовцями постануть в умовах повоєнної відбудови України.

Важливо зазначити, що в Україні цим проблемам приділяють особливу увагу в контексті підготовки якісних дипломованих фахівців, які навчаються за освітньо-професійними програмами зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» [1; 3–5; 7–8], а також у змісті перепідготовки професійних управлінських кадрів [2; 6].

Як наслідок, невдовзі в Україні неможливо буде уявити без професійного знання англійської мови дипломованого фахівця – державного, публічного службовця всіх рангів, керівника та управлінця всіх рівнів публічної влади, начальника департаментів і управлінь обласних та районних адміністрацій, голову, керівника й службовця управлінських органів територіальних громад, спеціаліста з публічного управління та

адміністрування в органах місцевого самоврядування, керівника й управлінця політичних партій і громадських об'єднань, науково-дослідного експерта в галузі публічного управління, науковця. Адже для них володіння іншомовною комунікативною компетенцією сприяє професійній діяльності, а саме ефективному публічному управлінню, адміністративному лідерству, фаховому іміджу, державницькому мисленню, професіоналізації керівника і службовця, вмілого управлінця та господарника. Виходячи з цього, формування фахових знань із іншомовної комунікативної компетенції, зокрема англійської, є виробничою необхідністю, а відтак і завданням вищої школи в напрямку підготовки кваліфікованих кадрів.

Звернемо увагу і на той факт, що сучасна спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування» оперує значною базою англійських термінів, які змістовно доповнюють і підсилюють її понятійно-категоріальний апарат. Сьогодні неможливо уявити фахівця в сфері публічного управління, який би не розумів чи не використовував такі терміни, як: публічне управління – «Public Administration», публічний менеджмент – «Public Management», належне врядування – «Good Governance», публічні сервіси – «Public Services», діджиталізація – «Digitalization», бенчмаркінг – «Benchmarking», спічрайтинг – «Speechwriting» та інші. Мова також іде й про інші професійно спрямовані словосполучення – «system of public services providing», «subject of services providing», «legal and regulatory framework», «management service», «administrative service» [6].

Так чи інакше, професійний іншомовний контент у публічному управлінні та адмініструванні сьогодні в Україні активно формується завдяки європеїзації системи публічного управління, процесам інтенсифікації виробництва, тісній взаємодії з партнерами з інших країн, вивченню професійного досвіду, міжкультурній взаємодії. Усе це разом вимагає від висококваліфікованого фахівця у сфері публічного управління та адміністрування тих відповідних знань і умінь, які допомагають більш ефективній та якісній комунікації з партнерами, співробітниками, сприяють можливостям з користю для професійної діяльності, володіти практичним професійним «сленгом» тощо. Відтак, на навчальні заклади, відповідні центри підготовки кваліфікованих кадрів покладається місія якісного професійного вишколу – сучасних фахівців у сфері публічного управління та адміністрування в Україні з умілим володінням іншомовної комунікативної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев С.О. Про державно-управлінську освітню компоненту професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 4. С. 96–112. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1835/1724>
2. Астапова Т.О. Навчання іноземній мові державних службовців і посадових осіб органів місцевого самоврядування: комунікативний аспект. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 1. С. 389–396.
3. Гришкова Р.О. Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей: навч. посіб. Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 220 с.

4. Дробіт І.М. Використання подкастів при викладанні англійської мови за професійним спрямуванням. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2011. Т. 5. С. 89–92.

5. Зірка І.В. Особливості ефективного навчання англійської мови магістрів освітньої галузі «Державне управління». URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Zirka.pdf>

6. Публічне адміністрування. Англо-український словник термінів: навч. посіб. / К.О.Ващенко, Р.Г.Щокін, Є.О.Романенко, Л.М.Акімова [уклад.]. К.: ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», 2020, 232 с.

7. Тарнопольський О.Б., Дегтярьова Ю.В. Автентичність навчальних матеріалів у навчанні англійської мови для професійної комунікації у немовних вишах. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2011. Т. 5. С. 242–245.

8. Шестопалова С. Формування іншомовної комунікативної компетенції у магістрів публічного управління та адміністрування. *Державне управління: науковий вісник*. 2021. Вип. 2 (8). С. 185–205.

Тетяна МІШЕНИНА
(Кривий Ріг, Україна)

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ МАЙБУТНІМИ ФІЛОЛОГАМИ ЛАТИНИ ЯК ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Латинська мова» в сучасній вітчизняній системі освіти має фахово орієнтований характер (О. Абрамова, І. Вакулик, В. Волощук, О. Сафроняк, Є. Світлична). Латина для здобувачів філологічного профілю представлена навчально-методичною літературою, спрямованою на засвоєння вокабуляру, вивчення граматики шляхом спостереження над текстами античної літератури, знання усталених латинських висловів (Д. Бічер, І. Макар, Л. Морошану, Ю. Фокша, В. Чернякова). Виклад латинської мови здобувачам філологічної освіти на основі лінгвокультурологічного підходу апелює до інтертекстуальності латинського контексту; лінгвокультурного аналізу висловів у сучасному українському літературному й публіцистичному дискурсах; спостереження над інскрипцією латини в українському дискурсі.

Вибіркова дисципліна «Латинська мова» у структурно-логічній схемі підготовки фахівців ступеня бакалавра (Українська мова і література. Англійська мова; Українська мова і література, зарубіжна література) пов'язана з навчальними дисциплінами «Вступ до мовознавства», «Сучасна українська літературна мова», «Історична граматика української мови», «Історія української літературної мови», «Етимологія»; спрямована на вивчення майбутніми філологами відповідних теоретичних знань про фонетичні, лексичні (у проєкції до сучасної системи латинсько-грецьких запозичень) особливості; граматичні характеристики латинської мови, що значною мірою розширює уявлення про закономірності розвитку мовної системи.

Змістова стратегія побудована таким способом, щоб гуманітарії здійснювали спостереження над текстами латиномовної української літератури в аспекті барокових традицій мистецтва, а також філософсько-літературного й ораторського дискурсів [4].

Студентам для вивчення пропонувано фрагменти автентичних художніх текстів античної літератури, що сприятиме ознайомленню з системою зображально-виражальних засобів (*тропи* (метафора, синекдоха, метонімія, персоніфікація, алегорія); *мовні фігури* (асиндетон, полісиндетон, еліпсис, вигук, риторичне питання, повторення, оксиморон, антитеза, градація, період), які розглядають у сучасній теорії літератури; простежити еволюцію у використанні художніх образів у світовому і вітчизняному мистецтвах.

Курс також передбачає роботу зі словниковим матеріалом, оскільки йдеться про фахову підготовку філологів, які здатні послуговуватися латинською мовою як джерелом сучасної інтернаціональної термінології, з одного боку, сприятиме виробленню термінологічної компетентності, – з іншого [1].

З позиції лінгвокультурологічного підходу здійснюється аналіз усталених античних висловів; народних назв у зіставленні з латинськими (фітоніми, орнітоніми, зооніми, астроніми, антропоніми); спостереження над символами античної літератури, екстрапольовані в українську, що дозволяє розкрити й усвідомити значення латини в культурному розвої (на зразках античного й українського письменства – латиномовна літературна творчість Феофана Прокоповича, Григорія Сковороди.

Наводимо зразки вправ, розроблених на основі лінгвокультурологічного підходу:

Вправа 1. Читання. Прочитайте лексеми на позначення назв місяців і днів тижня. Подайте їхні україномовні відповідники. Зробіть висновки щодо етимології цих назв у латинській, романських та українській мовах. Зіставте пантеон слов'янських та античних богів із позиції лінгвокультурних зіставлень. *Ianuarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Iunius, Quintilis (Iulius), Sextilis (Augustus), September, October, November, December. Dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Veneris, dies Saturni, dies Solis.*

Вправа 2. Подайте до іншомовних мовознавчих термінів короткий коментар щодо сутності позначуваного явища, наведіть приклади його реалізації в мовній системі. *Аглютинація (agglutinatio – склеювання), акомодация (accomodatio – пристосування), артикуляція (articulatio – розчленовую); денотат (denotatum – те, що позначає); деривація (derivatio – відведення, утворення); конотація (connotation – маю додаткове значення); лабіалізація (labialis – губний), редукція (reductio – зменшення).*

Вправа 3. Утворити терміни з радикаїдами, пояснити значення (10 прикладів). *Aer-, bio-, geo-, hydro-, termo-*.

Вправа 4. Утворити терміни з афіксоїдами і префіксоїдами. Наприклад: *кардіо-графія / стенокардія. Андро- / -андрія; біо- / -біоз; кардіо- / -кардія; морфо- / -морф, морфізм; фоно- / -фон.*

Вправа 5. Доберіть власні назви латинського походження. Зробіть висновок про особливості утворення власних назв у Давньому Римі. Порівняйте римську і слов'янську традиції називання людини. Наведіть приклади власних назв грецького походження. Схарактеризуйте сучасний український ономастикон. *Напр.: Альберт, Альбіна, Валентин, Віталій, Валерій, Костянтин, Венедикт, Віктор, Вікторія, Глорія, Інокентій, Касьян (Касіан), Клим (Климент), Корнелій (Корній), Лаврентій (Лавр, Лаврін), Лук'ян (Лука), Максим, Максиміліян // Броніслав, Любомир, Остро-*

мир, Пересвіт, Святогор, Святополк, Рогволод, Радимир, Милослав, Добромир, Милорад, Горислав, Мстислав, Ярослав, Ярополк.

Вправа 6. Подайте етимологічний коментар антропонімів. Розгорніть ланцюжок перетворень канонізованого власного імені. Напр.: Ягор («Собор»); Єлька («Собор»); Сава («Земля»); Павлуша («Тореодори з Васюківки»); Тоня («Тронка»); Гриць («Маруся Чурай»); Ярема («Гайдамаки»); Мелашка («Кайдашева сім'я»); Докійка («Тіні забутих предків»); Левко («Три зозулі з поклоном»); Гафійка («Щедрий вечір»). Доберіть теоретичний матеріал стосовно фонетичної та морфологічної адаптації в українській мові греко-латинських антропонімів; подайте етимологічний коментар.

Вправа 7. Укладіть авторський словник зоонімів / орнітонімів / фітонімів. Здійсніть лінгвокультурні зіставлення міжнародної, літературної й народної назв. Підготуйте довідку про лексикографічне оброблення спеціальних термінів. Визначте розряди прикметників у народних назвах. Напр.: *Adonis vernalis* / *Горицвіт весняний* / *Заячий мак, польовий кріп, жовтоцвіт весняний*.

Вправа 8. Схарактеризуйте символи у творчості Григорія Сковороди. Подайте лінгвокультурні зіставлення з античними символами. Схарактеризуйте тропи й мовні фігури поезії філософа.

Вправа 9. Простежте інскрипцію латини в сучасному українському медіадискурсі на прикладі прецедентних висловів латиною: *Ars longa, vita brevis, Aut Ceasar, aut nihil, Dulce et decorum est pro patria mori, Dum spiro, spero, Habent sua fata libelli, Inter arma tacent musae*.

Лінгвокультурологічний підхід у вивченні латини як вибіркової дисципліни сприяє не лише виробленню відповідних компетентностей філологів, але також сприяє розумінню інскрипції латини на рівні культурних надбань і подальших розвоїв, лексикографічного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакулик І.І. Давньогрецька та латинська мови як джерело сучасної наукової термінології: монографія. Вид. 2-е, доповн. Київ: НУБіП України, 2014. 296 с.
2. Загнітко А.П., Богданова І.В. Лінгвокультурологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
3. Колоїз Ж.В., Мішеніна Т.М. Латинська мова: навч. посіб. 3-е вид., доповн. Кривий Ріг: ФОП Маринченко С.В., 2020. 122 с.
4. Шевченко-Савчинська Л. Латиномовна українська література. Загальний огляд. Київ: Медієвіст, 2013. 218 с.

Руслан НОВГОРОДСЬКИЙ, Дар'я ТКАЧЕНКО
(Ніжин, Україна)

НАПРЯМИ ТА ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ

На сьогодні проблема соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю є об'єктом уваги українських дослідників О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської, Л. Нікітіної та ін. Проте проблема використання освітніх віртуальних спільнот викла-

дачами і педагогами з метою обміну досвідом досліджували І. Іванюк, С. Литвинова, І. Малицька, Т. Басюк, Р. Голощук, Д. Губанова, Р. Гуревича та ін.

Психолого-педагогічні аспекти досліджуваної проблеми, зокрема особливості соціальних мереж, їх освітній потенціал, шляхи застосування в навчальному процесі висвітлено в роботах Л. Архіпової (2015), О. Лобовікової (2011), А. Мельникова (2011), Н. Осипової (2015) та інші. За статистичними даними (2018), соціальні мережі охоплюють більшу частину учнівської молоді, яка віддає щоденно досить багато часу перебуванню в таких мережах, і це є основним аргументом на користь того, щоб простір діяльності соціального педагога був поширений на соціальні мережі, бо там знаходиться його цільова аудиторія.

Використання соціальних мереж соціальними педагогами є перспективним для досягнення більшої ефективності в певних аспектах їхньої діяльності, завдяки специфічним особливостям цих мереж.

Пропонуємо розглянути деяких з таких напрямів соціально-педагогічної роботи [1, 179–184]:

- особистий контакт між учнем і соціальним педагогом (батьками і соціальним педагогом) з використанням соціальних мереж (Viber – групи, Telegram – групи, Signal групи та інші месенджери). Це дає можливість встановлювати емоційний контакт з школярами та їх батьками; надавати індивідуальну підтримку, консультацій та порад, спрямованих на вирішення складних життєвих обставин. Спілкування соціального педагога і групи проблемних школярів (академічна неуспішність, пропуск школи, девіантна поведінка тощо);

- просвіта (можливість створення власного навчального матеріалу для учнів та вчителів (групи порад та рекомендацій). Це значно розширює власні можливості соціального педагога, дає йому доступ до актуальної інформації, організувати онлайн курси чи навчання, ділитися власним досвідом не тільки в межах міста, району чи регіону, але на всеукраїнському та міжнародному рівні;

- медіація (зручне використання аудіо і відеозаписів при розв'язанні конфліктних ситуацій). Значно полегшує та спростовує роботу в службах порозуміння в закладах освіти [Запобігання та протидія проявам насильства];

- самоосвіта соціального педагога (можливість отримання інформаційних даних у формі інтерактивних матеріалів за допомогою соціальних мереж, сайтів, додатків (наприклад, додатки «Канва», «BabyBus», он-лайн платформи «На урок», «Всеосвіта», Скринька психологічних порад та ігорек та ін). Соціальні мережі виступають потужним інструментом для побудови професійної кар'єри для соціального педагога. Він може висвітлювати свої досягнення та успіхи, заходи, віднайти поради та рекомендації. З інформації, яку людина може розмістити в соціальних мережах можна дізнатися і про освіту, і про кваліфікацію, оцінити професійну майстерність та придатність, інтереси, приховані захоплення та схильності. Соціальний педагог повинен створювати позитивний імідж в соціальних мережах, оскільки це допомагає набувати досвіду та переваг, а з іншого – соціальні мережі можуть зруйнувати кар'єру соціального педагога;

- профорієнтаційна робота з підлітками (Proforientator.info, AIC). Соціальні мережі дають можливість розмістити необхідну рекламну інформацію про різні навча-

льні заклади, різні професії, здійснити діагностування професійної приналежності підлітка. Організувати необхідні он-лайн зустрічі з відповідними фахівцями, провести он-лайн екскурсії, проведення он-лайн курсів;

- профілактична робота (можливість он-лайн консультацій, порад та рекомендацій для батьків та вчителів);

- формування здорового способу життя (можливість он-лайн зустрічей, он-лайн екскурсій, 3-D екскурсій, відео записів, поширення корисної інформації про здоровий спосіб життя, створення груп соціально-психологічного благополуччя, програми он-лайн тренування);

- діагностування (можливість проведення опитувань, дискусій, фокус-груп). Створені спеціалізовані сайти та он-лайн ресурси для діагностування індивідуальних особливостей дітей та підлітків;

- можливість постійного зв'язку, оскільки учень може звернутися до соціального педагога в будь-який час [2, 88–102].

Слід наголосити також, що соціальні мережі можна використовувати як під час групових зустрічей так і під час індивідуальних занять зі школярами, під час безпосередньої роботи з батьками і найближчим оточенням школярів.

Окремим напрямом може виступати організація соціально-виховної роботи з використанням соціальних мереж, яка охоплює різні форми у роботі з підлітками, такі як створення спільнот, проведення онлайн-тренінгів та вебінарів, використання месенджерів та інше. Соціальні мережі можуть бути корисним інструментом для соціально-виховної роботи з підлітками, оскільки вони дозволяють ефективно комунікувати з молоддю та надавати їм доступ до різноманітних матеріалів та ресурсів. Проаналізуємо кілька різних форм використання соціальних мереж у соціально-виховній роботі з підлітками:

1. **Створення спільнот:** соціальні мережі можуть бути використані для створення спільнот, які об'єднують підлітків за спільними інтересами. Наприклад, в Instagram можна створити спільноту фотографів або спортсменів, де підлітки можуть обмінюватися своїми роботами та досвідом, он-лайн тренуваннями, успіхами та досягненнями. Це може сприяти формуванню позитивних стосунків між учасниками спільноти та розвитку їхніх навичок комунікації [3, 152–156].

2. **Проведення онлайн-тренінгів та вебінарів:** соціальні мережі можуть бути використані для проведення онлайн-тренінгів та вебінарів з підлітками. Наприклад, в Facebook можна створити закриту групу, де будуть проводитися тренінги з розвитку міжособистісних навичок або з питань здорового способу життя, формування навичок безпечної поведінки в Інтернет просторі, булінг тощо. Це може сприяти формуванню у підлітків позитивної самооцінки [4].

3. **Використання месенджерів:** соціальні мережі можуть бути використані для комунікації з підлітками через месенджери. Наприклад, в Viber? Telegram, WhatsApp можна створити групу для обговорення актуальних питань, що стосуються підлітків, таких як стосунки з ровесниками, вплив соціальних мереж на психофізичний розвиток підлітків тощо. Це може сприяти формуванню здорових стосунків між підлітками, а також допомогти їм зрозуміти, як впливають соціальні мережі на їхнє життя [4].

4. Рекламування соціальних заходів: соціальні мережі можуть бути використані для рекламування соціальних заходів, таких як фестивалі, конференції, курси, флешмоби, волонтерські заходи тощо. Наприклад, в Instagram Facebook можна створити акаунт заходу та розмістити інформацію про нього та його програму. Це може допомогти привернути увагу підлітків до заходу та залучити їх до участі у ньому.

5. Створення контенту: соціальні мережі можуть бути використані для створення різноманітного контенту, що сприяє соціально-виховній роботі з підлітками. Наприклад, в TikTok можна створити канал з корисними порадами та вправами для розвитку міжособистісних навичок або з питань здорового способу життя, розв'язання конфліктів тощо. Це може стати цікавим та зрозумілим способом для підлітків отримувати корисну інформацію та розвиватися. Кампанії та акції. Соціальні мережі можуть бути платформою для організації різних кампаній та акцій з соціально-педагогічною спрямованістю. Соціальні педагоги можуть запускати тематичні хештеги, поширювати інформацію про важливі питання через пости, відеоролики або інші формати, а також мобілізувати підлітків до участі у благодійних акціях, добровільних заходах або громадських ініціативах [6, 327–331].

6. Медіа-проекти та творчість. Соціальні мережі надають можливість підліткам висловлювати свої думки, ідеї та почуття через медіа-проекти. Соціальні педагоги можуть організовувати конкурси, проекти або завдання, що спонукають підлітків до творчості, наприклад, створення відео, блогів, подкастів, фотоальбомів тощо. Такі проекти сприяють самовираженню, розвитку творчих навичок та стимулюють позитивне використання соціальних мереж.

7. Створення платформи для обміну досвідом. Соціальні мережі можуть бути простором для співпраці та обміну досвідом між соціальними педагогами, які працюють з підлітками. Вони можуть створювати спільні групи, ділитися корисними матеріалами, обговорювати методики роботи, задавати запитання та надавати підтримку один одному. Така спільнота соціальних педагогів у соціальних мережах сприяє професійному зростанню та обміну кращими практиками.

Таким чином, соціальні мережі можуть бути корисним інструментом у соціально-виховній роботі з підлітками, оскільки вони дозволяють ефективно комунікувати з молоддю та надавати їм доступ до корисної інформації та ресурсів. Однак, важливо забезпечувати безпеку підлітків під час їхнього використання соціальних мереж та відповідально ставитись до їхнього використання у соціально-виховній роботі.

Звичайно, що розглянуте питання не вичерпує всіх його аспектів і подальшого розгляду потребує проблема Інтернет залежності, зокрема залежності від соціальних мереж серед підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данько Ю.А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2012. С. 179–184.
2. Олексюк Н.В., Лебеденко Л.В. Використання електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі зі школярами. Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. Том 48. № 4. С. 88–102.

3. Палій С.В. Соціальні мережі як засіб комунікації електронного навчання. *Управління розвитком складних систем* (13). С. 152–156.
4. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства: [монографія] / [О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. К., 2014. 260 с.
5. Соціальні мережі: кіберзалежність чи комунікація майбутнього? (дата звернення 15.05.2023 р.). URL <https://sites.google.com/site/socialnimeregi/pozitivnij-ta-negativnij-vpliv-socialnih-merez>
6. Столбов Д. Особливості Інтернет-діяльності сучасного підлітка. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2014. № 1 (12). С. 327–331.
7. Якименко Ю. Соціальні мережі та соціальні рухи. Наукові праці національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 2012. Вип. 33. (дата звернення 15.05.2023 р.). URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/npnbuimviv_2012_33_48.pdf.

Анна ОГАР, Ганна ЦИМБІР
(Дрогобич, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ КОМІКСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Сучасна система освіти має на меті сформувати в учнів компетентності, необхідні для успішної самореалізації в суспільстві. Це викристалізує необхідність пошуку ефективних технологій, методів та прийомів для становлення в учнів ключових умінь і навичок. На такому тлі особливої вагомості набуває візуалізація навчального матеріалу, що інтенсифікує освітній процес, стимулює розвиток мислення, уяви, творчих здібностей та підвищує інтересу до навчання. Одним із варіантів візуалізації навчального матеріалу є комікси. Використання коміксів сприяє розвитку читацької компетентності. О. Вашуленко так визначає читацьку компетентність учня: сукупність освітніх елементів, яка виявляється у володінні системою літературних знань, умінь і навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості та здатності їх використовувати з метою пізнання довкілля, задоволення власних потреб (пізнавальних, естетичних, самоосвітніх тощо). Читацька компетентність інтегрує в собі такі компоненти: когнітивний (знання); комунікативний (слухання, читання, говоріння); ціннісний (розуміння соціальних, морально-етичних цінностей, оцінні судження і ставлення учня до прочитаного); діяльнісний (уміння, навички, способи діяльності); особистісно-творчий (розвиток літературно-творчих здібностей, естетичної чутливості, творчої уяви; здатність до творчої діяльності; рівень читацької культури [1]. Розвитку всіх цих складників читацької компетентності сприяє робота з коміксами.

Комікси поєднують вербальний і візуальний матеріал, що є перевагою жанру. Комікси можна ефективно використовувати як дидактичний матеріал. Унаочнення необхідне, адже сьогодні багато учнів з образним мисленням, а комікс – це знерухомлені кадри. Серед переваг коміксів і те, що діти, які розуміють їхній смисл, праг-

нуть осягнути матеріал, а не лише запам'ятати, вчаться осмислювати інформацію та самостійно здобувати знання. А ще комікси емоційно марковані, тому такий матеріал краще запам'ятовується, поліпшує мотивацію та бажання отримувати знання. На цьому наголошує О. Ісаєва, яка в сучасних умовах (відсутній інтерес в учнів до читання, школярі здебільшого візуали за типом сприйняття інформації) використання креолізованих текстів називає одним із засобів активізації читацької діяльності сучасних учнів [2].

Переваги коміксів відзначає й Т. Чикалова, яка зазначає, що сторінка коміксу складається з п'яти-шести кадрів, тому школярі можуть контролювати процес надходження інформації, що сприяє економії психічних зусиль дитини щодо її сприйняття. Водночас покадрове оформлення інформації сприяє розумінню причинно-наслідкових зв'язків [7].

В останні роки з'явилося багато коміксів. У 2013 році вийшла «Мальована історія незалежності України». Брати Капранови створили цікавих героїв задля привернення уваги якомога більшої аудиторії. Комікси «Кіборги. Штурм» і «Кіборги. Незламні. Місія: ДАП» (2017 рік) розповідають про оборону донецького аеропорту українськими військовими, яких за незламність та стійкість назвали кіборгами. У 2017 році також з'явився комікс «Воля», серед героїв якого – видатні українські постаті – Павло Скоропадський, Володимир Вернадський, Михайло Грушевський, Ігор Сікорський [3]. У 2022 році вийшла праця Мацуда Дзюко «Привид Києва». Автора надихнув героїзм українських пілотів 40-ї бригади тактичної авіації, які боронили небо над Києвом в лютому 2022 року. Подвиг українських асів породив легенду про Привид Києва, який за перші 30 годин вторгнення здобув шість перемог. Привид Києва – це український Супермен.

Упровадження коміксів в освітній процес вимагає критеріїв їх відбору, зокрема врахування виховних можливостей вербальних і зображувальних одиниць тексту, інформативності, актуальності, адаптованості, доступності, наповненості дидактично значущими мовними одиницями, врахування психологічних особливостей реципієнтів, стилістичної й жанрової довершеності, пошукового та дослідницького потенціалу, спроможність тексту спонукати реципієнтів до словесної творчості [6].

Лінгводидакти рекомендують використовувати комікси для перевірки рівня знань змісту прочитаного твору. Це дозволить уникнути простого переказу або бесіди. Також комікси варто застосовувати і в процесі характеристики образів-персонажів (порівняти опис зовнішності героя в тексті художнього твору й образ, створений ілюстратором коміксів. Учням можна запропонувати створити комікс-біографію героя. Це завдання передбачає ґрунтовне опрацювання тексту художнього твору з метою активізації інформації про персонажа, його взаємини з іншими героями, його життєву позицію. Школярі можуть створювати комікси як індивідуально, так і колективно. У груповій роботі вони можуть розподіляти обов'язки з виконання коміксу «за здібностями» кожного учасника групи, допомогти один одному. Малювання коміксів дасть можливість розвивати художньо-творчі та аналітичні здібності дитини, уміння бачити ціле раніше частин, сутність явища чи предмета, відточує техніку роботи з різними матеріалами, зображувальні навички тощо [7].

С. Ушневич обґрунтовує необхідність вивчення коміксів у межах уроків позакласного читання, оскільки такі уроки позначені широким спектром дії на формування інформаційної культури школярів. Тож комікси про події новітньої історії України, на думку дослідниці, сприятимуть виробленню адекватного ставлення до нашого сьогодення [6].

Як підсумок скажемо, що комікси збагачують словниковий запас учнів і вчать їх застосовувати пунктуацію при прямій мові; сприяють розвитку зв'язного мовлення учнів; допомагають розпізнавати нелінійні сюжети; стимулюють розвиток уяви; сприяють творчому розвитку; захочують учнів до ознайомлення з різними мистецькими жанрами та формами, стимулюють інтерес до літератури загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашуленко О. Зміст і структура читацької компетентності молодшого школяра. *Компетентнісні засади змісту освіти в 11-річній школі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 28-29 березня 2013 року. С. 202–206.
2. Ісаєва О. Креолізований текст на уроках світової літератури як фактор активізації читацької діяльності. URL: media.ippo.kubg.edu.ua/wp.../isaeva_kreolizovanyj_tekst.doc. (дата звернення: 02.10.2023).
3. Історія українських коміксів. URL: <https://uncomics.com/ukranian-comics>. (дата звернення: 10 жовтня 2023 року).
4. Колесник О. С. Поетика графічного роману: синтез мистецтв та транспозиції. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. пр.* 2013. Вип. XXXI. С. 301–307.
5. Лілік О. Особливості використання коміксів на уроках української літератури. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*. 2021. С. 185–197.
6. Ушневич С. Використання медіатехнологій у підвищенні літературної освіти молодших школярів. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/8586-Текст%20роботи-16148-1-10-20210210.pdf> (дата звернення: 13 жовтня 2023 року).
7. Чикалова Т. Г. Дидактичні можливості використання коміксів на уроках у початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 20. Т. 3. С. 52–55.

Марія ПАСТЕРНАК
(Дрогобич, Україна)

ПРЕДМЕТИ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ДЖЕРЕЛО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Багатство духовної культури людини завжди визначається тими цінностями, які вона засвоює й осмислює. Одним із найважливіших складників цієї культури є вміння бачити в собі та в довкіллі прекрасне, класифікувати й аналізувати естетичні явища дійсності, відділяти їх від потворних, насолоджуватися спогляданням творів мистецтва та читанням художніх текстів, творити за законами краси – могутнього джерела «моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості» [4, 369]. Ці вміння – результат естетичного виховання – складової частини виховного процесу, без якої немає цілісної особистості.

Проблеми, пов'язані з естетичним вихованням, широко репрезентовані у спадщині видатних педагогів та діячів освіти – Г. Ващенко, Е. Водовозової, І. Зязюна, П. Каптерева, С. Лисенкової, С. Русової, Е. Михеевої, К. Ушинського, які довели його значущість в опануванні досягнень людської культури [2]. Вони не перестають хвилювати й багатьох сучасних дослідників, зокрема учених-лінгводидактів – це засвідчують праці М. Грибан, Л. Коваль, О. Кучерук, В. Мельничайка, М. Пентиліук, В. Передерій, М. Стельмаховича, Г. Шевченко та інших. Вони у своїх твердженнях, спостереженнях, практичних рекомендаціях виходять із настанови, що «уроки рідної мови є органічною складовою частиною виховного процесу» загалом, розвитку естетичних смаків і творчої активності зокрема [1, 362].

Успішність естетичного розвитку особистості молодшого школяра забезпечує одна з найважливіших педагогічних умов – систематичність. Тож дуже важливо від перших днів навчання в школі розкривати перед дітьми красу мовленого слова, бо, як писав В. Сухомлинський, «чуйність до краси слова – це величезна сила, що облагороджує духовний світ дитини. У цій чуйності – одне з джерел людської культури» [3, 45]. Він був переконаний, що без поетичного, емоційно-естетичного струменя неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини.

Першим кроком у роботі над будь-яким твором мистецтва є його сприйняття. Це безпосереднє емоційне переживання, під час якого активізуються психологічні процеси особистості. Поглиблення естетичного сприйняття мистецтва слова відбувається за створення певних «емоційних умов», до яких відносимо: емоційно-образну розповідь вчителя; звернення до емоційної пам'яті учня; роботу з художньо-образними засобами тексту; використання «суміжних мистецтв».

Серед засобів тексту, які здатні потужно впливати на емоційну сферу його реципієнта і слугувати основою для розвитку естетичних почуттів, смаків, ідеалів, урешті-решт естетичної свідомості належать насамперед тропи та стилістичні фігури. Тропи – це узагальнена, родова назва виразів, ужитих в переносному значенні. У кожному конкретному випадкові маємо справу з одним із різновидів тропів – порівнянням, епітетом, метафорою, метонімією, іронією тощо. Вони виконують зображувально-виражально-оцінну функцію, допомагаючи створити пейзажні чи портретні замальовки, передати характери персонажів, зобразити їхні психічні стани – див., для прикладу, текст із підручника М. Вашуленка та С. Дубовик «Українська мова» для 2 класу (К., 2019), в якому різні тропи (метафори, епітети, порівняння) разом із пестливими словами допомагають авторові передати грибне розмаїття лісу:

Різнокольорові сирійжки – білі ніжки – розбіглися по лісу, мовби граються в піжмурки. Лисички усміхаються їм жовтуватими личками. Нерозлучні опеньки вихваляються своєю великою родиною. Гордовито поглядають на своїх друзів боровики.

Ознайомлення учнів із мистецтвом слова, первинне пізнання його закономірностей відбувається на уроках із предметів мовно-літературної освітньої галузі, насамперед на уроках української мови та читання – чи то як окремих предметів, чи інтегрованих курсів. Адже згідно з задекларованою НУШ свободою педагогічної творчості маємо 2 варіанти Типових освітніх програм – Типової освітньої програми, створеної під керівництвом О. Савченко [5] й Типової освітньої програми, створеної під керівництвом Р. Шияна [6]. Спільним для всіх підручників є те, що, по-перше, вони скла-

даються з 2 частин, по-друге, – укладені за сезонно-тематичним принципом; по-третє, містять QR-коди для електронних додатків, по-четверте, спрямовані на розв’язання мети й завдань мовно-літературної освітньої галузі, серед яких – формування морально-етичних і естетичних якостей, виховання любові до України, до мови, до природи, інтересу до історії й культури свого народу та народів світу. Різняться ж ці підручники обраним варіантом інтеграції: автори, що орієнтувалися на Типову програму О. Савченко, обрали варіант побудови нового предмета з автономних блоків, а ті, що уклали підручники за програмою Р. Шияна, – практично повне злиття навчального матеріалу інтегрованих предметів в одному курсі.

Методичні прийоми, якими можна скористатися в процесі реалізації завдань естетичного виховання молодших школярів на уроках української мови та читання, – це виразне й емоційне читання художнього тексту чи первинне сприйняття його у художньому виконанні; опрацювання мовно-естетичних понять; робота з картинами та ілюстраціями, їх опис; розповідь за ілюстрацією чи картиною; стилістичний експеримент для вмотивування вибору автором тих чи тих засобів або мовленнєвих ситуацій; використання інших видів мистецтв у згоді з тематичним спрямуванням художнього тексту. Провідною метою при читанні художнього тексту має стати забезпечення його розуміння. Нерозуміння того, про що йдеться в тексті, знижує інтерес до його змісту, викликає негативні емоції. За таких обставин зайве стверджувати, що такий твір матиме якусь естетичну цінність для читача й для формування в нього тих чи тих якостей.

Отже, в умовах особистісно-орієнтованого навчання потрібна така система роботи з предметів мовно-літературної освітньої галузі, яка забезпечить загальний та естетичний розвиток молодшого школяра, збагатить його емоційно-художній досвід, інформаційно-естетичну базу як основу розбудови його духовного світу, пізнання ним глибин прекрасного і його творчої активності, спрямованої на утвердження цього прекрасного в природі, мистецтві, житті та в суспільних взаєминах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грибан Г.В. Формування естетичної культури учнів засобами мови. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник наукових праць* / за ред. О.А.Дубасенюк, Н.Г. Сидорчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 362–368.
2. Зязюн І.А. Естетичні регулятиви педагогічної майстерності. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник наукових праць* / за ред. О.А.Дубасенюк, Н.Г. Сидорчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14–23
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. К.: Рад. школа. Т. 2. 1976. 658 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. К.: Рад. школа. Т. 3. 1977. 672 с.
5. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 159 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/3-4-dodatki.pdf>.
6. Типова освітня програма початкової освіти. Цикл І (1 – 2 класи), розроблена під керівництвом Шияна Р.Б. URL: <https://vberz-osvita.gov.ua/news/11-30-00-08-04-2018>.

STEM-ОСВІТА УЧНІВ У СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

Стратегія STEM-освіти учнів розглядається нами у контексті соціально-трудового розвитку особистості і потребує формування здатності до продуктивної взаємодії та гармонізації психологічної сфери. Для формування багатогранного психологічного досвіду та розвитку свідомості маємо розробити алгоритм який розвиває здатність до продуктивної діяльності на основі інтересів можливостей і схильностей особистості учня.

Метою дослідження є розроблення: теоретико-методичних засад STEM-освіти учнів у контексті соціально-трудового розвитку; умов гармонізації психологічної сфери; формування здатності до продуктивної взаємодії.

STEM-освіта включає в себе як міжпредметний зміст, так і освітні підходи та ціннісні орієнтації. У ній переважає інтегрований і міждисциплінарний підхід до навчання, який спрямований на розвиток навичок і компетентностей у галузях науки, технології, інженерії та математики. Її реалізація дозволяє розвинути критичне мислення, сформувати практичні вміння та компетентності, творчість і готовність до міжособистісної продуктивної взаємодії [2, 88–92].

Виявлено, що основними аспектами STEM-освіти є: 1) інтегрований підхід; 2) міждисциплінарність; 3) практичний підхід; 4) розвиток навичок [1, 68–69]; 5) еволюційність та революційність сучасного світу; 6) рівний доступ незалежно від їхньої гендерної чи соціальної приналежності.

З'ясовано, що STEM-освіта має чисельні тенденції і правила [3, 175–187], оскільки динамічно розвивається і адаптується до сучасних вимог та швидкозмінних технологій: визнання важливості для розвитку суспільств та економік вдосконалення STEM-програм; інтеграція технологій штучного інтелекту, віртуальної реальності, та інтернет-ресурсу в інтерактивні навчальні середовища; збільшення STEM-професій; підвищення інтересу дівчат у STEM-галузях; зростання уваги та рівного доступу до STEM-освіти у різних соціальних, етнічних і економічних груп; спрямування на розв'язання глобальних проблем [6, 315–319]; неперервне навчання; зростання співпраці між освітніми установами та науковими організаціями; необхідність розвитку аналітичних і дослідницьких навичок [4, 77–79; 5, 141–142].

STEM-освіта базуються на теоретико-методичних засадах (основні принципи та підходи до її освоєння): інтердисциплінарність; проблемне навчання; проектне навчання; активне навчання; колаборація; застосовність; інноваційність; автентичність; системне вдосконалення; забезпечення підготовки та підтримки вчителів.

Розроблення навчально-методичного забезпечення для STEM-освіти вимагає співпраці фахівців галузей науки, технології, інженерії, математики у зазначеному алгоритмі дій:

1. Аналіз потреб освітньої системи у навчально-методичному та техніко-технологічному плані для продуктивної взаємодії з цільовою аудиторією;

2. Визначення цільової аудиторії за віковими ознаками та рівнем розвитку;
3. Формулювання основних цілей і завдань для досягнення успіху засобом застосування навчальних матеріалів та наявних ресурсів;
4. Вибір необхідних освітніх підходів та методів, які забезпечать продуктивну взаємодію;
5. Розробка систематизованого та послідовного змісту, який включає в себе теоретичні знання та практичні завдання;
6. Розроблення різноманітних та доступних навчальних матеріалів (підручники, робочі зошити, презентації, відеоуроки, інтерактивні завдання тощо);
7. Розроблення та добір методів оцінювання (самостійна робота (тести та контрольні роботи), портфоліо, дослідження та проекти виконання завдань та лабораторних робіт, письмові реферати, спостереження різнорівневе оцінювання);
8. Апробування навчальних матеріалів з метою тестування та збору відгуків із подальшим удосконаленням на основі отриманої інформації;
9. Забезпечення підготовки вчителів для роботи з новими навчальними матеріалами, включаючи навчання методикам викладання;
10. Забезпечення механізмів підтримки вчителів із використання STEM-матеріалів та планування їх регулярного оновлення відповідно до галузевих і технологічних змін.

Зроблено висновок, що:

1. розроблення і реалізація STEM-освіти базуються на теоретико-методичних засадах, які визначають основні принципи та підходи до її освоєння;
2. означені теоретико-методичні засади допомагають створити базу для продуктивної реалізації STEM-освіти, сприяючи розвитку рівнів компетентностей учнів та підготовці їх до продуктивної взаємодії [7, 69–70];
3. розроблення навчально-методичного забезпечення для STEM-освіти здійснюється поетапно фахівцями галузей науки, технології, інженерії та математики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Міжвікові перетворення і ціннісні градації особистості, що зростає. *Методист*. 2020. № 11/12. С. 64–77.
2. Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України: монографія. Київ: Компрінт, 2019. 214 с.
3. Гончаренко С.У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські береги, 2012. 192 с.
4. Піддячий В.М. Методика саморозвитку англomовної компетентності майбутнього педагога в контексті європейських орієнтирів. *Молодь і ринок*. 2016. 10 (141). С. 65–69. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706073/>
5. Піддячий М.І. Навчально-виховний комплект старшокласників: соціально-професійна орієнтація. *Проблеми сучасного підручника*. 2015. № 15. С. 141–149. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=PZvfSOAAAAJ&citation_for_view=PZvfSOAAAAJ:Zph67rFs4hoC
6. Піддячий М.І. Ключові компетентності старшокласників: організація здорового способу життя. *Науковий часопис Національного педагогічного університету*

імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2020. № 3 (123). С. 315–319. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719944/>

7. Піддячий М.І. Сутність формування компетентностей старшокласників. *Пед. думка*. 2019. С. 69–72. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718737/>

Марія ПОЧИНКОВА
(Полтава, Україна)

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ГРОМАДЯН¹

Сьогодні війна в Україні відбувається не тільки за її території, а й за демократію та розуми наших громадян. Противник воює не лише на теренах нашої держави, але додає значних зусиль для ведення інформаційної війни. Отже, перед українським суспільством постає дві надскладних проблеми: утримати й повернути втрачені території та залишитись на шляху демократії з адекватним розумінням того, що відбувається.

Вирішення цих завдань можливо лише за умов сформованості критичного мислення в громадян нашої держави, адже саме воно є одним з найкращих способів формування громадянської позиції й боротьби з інформаційною агресією.

Дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі теорії критичного мислення (В. Кремень, О. Поментун, С. Терно, О. Тягло, J.A. Braus, A. Crawford, J. Dewey, P.A. Facione, D. F. Halpern, W. Hultt, D. Kanheman, M. Lipman, J. Makinster, S. Mathews, R. Paul, E.W. Saul, W. G. Sumner, N. Taleb, A. Tversky, D. Wood та ін.) доводять, що його формування – це тривалий процес, який має бути спеціально організованим, цілеспрямованим і систематичним.

Найбільш ефективним він стає за умов упровадження спеціальної технології формування критичного мислення саме в освітній процес. Законом України «Про освіту» визначено її мету, що полягає у «всебічному розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1].

Зараз Україна, як ніколи, потребує свідомих, активних громадян, які вміють і хочуть розбудовувати демократичну державу, впевнено крокувати до вступу в Євро-

---

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/002.

пейський союз. Найбільшу відповідальність щодо формування громадянської компетентності наших співвітчизників покладається саме на заклади освіти всіх рівнів.

Перші кроки з реалізації цього завдання вже зроблені. Нашу увагу привертає платформа Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», де розміщено «Тулбок для вчителів» [2], що представляє собою біля тисячі вправ для вчителів-предметників, які «допомагають поєднати громадянську компетентність із предметними знаннями». З одного боку, вправи ґрунтуються на технології розвитку критичного мислення, вони покликані: «ефективно структурувати й аналізувати вивчене», «висловлювати власну точку зору», «сприяти об'єктивному аналізу та прийняттю кращих рішень», «уміння співпрацювати» та ін. З іншого – формують активну громадянську позицію в демократичній державі: «визнання цінності демократії», «цінувати важливість недискримінаційної мови», «усвідомлення, що кожна людина має право на гідне життя», «права людини завжди слід захищати й поважати» тощо.

Як бачимо з цього прикладу, формування критичного мислення й громадянської компетентності в Новій українській школі йдуть поруч у тісній взаємодії: за допомогою технології розвитку критичного мислення формується громадянська позиція й, власне, критичне мислення.

Така робота не закінчується навчанням у школі, вона має логічно продовжуватися в закладах передвищої й вищої освіти, а також у системі післядипломної освіти, з акцентом на специфіку професійної діяльності. Відзначимо, що вища школа також активно впроваджує курси критичного мислення в освітні програми підготовки майбутніх фахівців, використовує технологію розвитку критичного мислення в освітньому процесі, створенні навчально-методичного забезпечення тощо.

Певні прогалини спостерігаємо в процесі формування критичного мислення громадян, які вже здобули освіту, оскільки ця категорія є найбільш вразливою з позиції критичності мислення: потерпає від інформації агресії, давно завершили навчання, ще до активного впровадження технології розвитку критичного мислення в освітній процес тощо. Ця проблема частково вирішується доволі якісним контентом, представленим у неформальній освіті (онлайн-платформи EdEra, Prometheus, ВУМ online та ін.), що спрямований переважно на педагогів та бібліотекарів. Однак, вважаємо, що короткострокові курси не дозволяють сформуванню критичного мислення на достатньому рівні, тому необхідною є розробка вільних спецкурсів для широкого кола громадян.

Отже, провідна роль у формуванні критичного мислення громадян нашої держави лежить саме на закладах освіти всіх рівнів, що зумовлено метою освіти, визначеною в Законі України «Про освіту», нагальною потребою у формуванні такого мислення у різних вікових категорій з урахуванням освіти й життєвого досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Тулбок для вчителів. Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа». URL: <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/toolbox/nadykhaisia-i-tvory>.

ФОРМУВАННЯ ПРОГНОСТИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ТЕКСТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виокремлення тексту як об'єкта не тільки філологічного, а й методичного дослідження зумовлено особливостями сучасної парадигми лінгвістичного знання. Її називають комунікативною, антропоцентричною, текстоорієнтованою і пропонують зробити її ключовим поняттям «мовна особистість» і «текст» (Ф. Бацевич). Дослідження науковців-методистів демонструють різноманіття аспектів осмислення проблеми навчання текстової діяльності в освітньому просторі не тільки початкової школи (О. Божко, Н. Будна, Н. Васильківська та ін.).

З точки зору нового підходу до тексту, що ґрунтується на досягненнях комунікативної стилістики, текстова діяльність розглядається комплексно: у єдності характерних для неї лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників; у жанрово-стилістичному, функціонально-прагматичному, психолого-педагогічному, методичному аспектах. Для формування текстологічних і текстотворчих умінь учнів початкових класів особливе значення має теорія текстових асоціацій – один із напрямів комунікативної стилістики, що формується на стику психолінгвістики, прагматики і герменевтики.

Результати дослідження дають підстави вважати, що труднощі, які виникають у учнів початкової школи у процесі аналізу художнього тексту і створення власного тексту, пов'язані з недостатньою результативністю дидактичного процесу в початковій школі. Насамперед слід відзначити неготовність багатьох учителів організувати цілеспрямовану систематичну роботу з формування текстової діяльності молодших школярів, використовувати доцільні методи та форми навчання. Така ситуація диктує необхідність формування в учнів початкових класів прогностичних умінь, що дасть змогу, по-перше, успішно формувати продуктивну діяльність молодших школярів, а по-друге, компенсувати труднощі, що виникають у процесі текстотворення. Зазначимо, що, створюючи свій текст, автор повинен враховувати позицію читача, володіти здатністю стати на його точку зору: зрозуміти, як створений текст буде сприйнято й оцінено читачем, чи дадуть змогу зміст, обрані композиційні та мовленеві засоби зрозуміти задум, і відчувати описане, розказане, обмірковане ним.

Дамо характеристику принципів, які варто використовувати вчителіві.

1. *Принцип врахування вимог до комунікативного розвитку учнів.* Це насамперед вимоги Державного стандарту початкової освіти та типових освітніх програмах. Як одне з основних завдань реалізації змісту мовно-літературної освітньої галузі на початковому етапі навчання визначено «розвиток діалогічного і монологічного усного та писемного мовлення, формування комунікативних умінь, моральних та естетичних почуттів, здібностей до творчої діяльності» [1; 3]. Однією із вимог є сформованість позитивного ставлення до правильного усного та писемного мовлення, що є показником культури та громадянської позиції людини; уміння обирати відповідні мовні засоби для успішного розв'язання комунікативних завдань [2].

2. *Принцип урахування мотиваційного, аксіологічного, змістовного, технологічного, емоційного та рефлексивного компонентів дидактичної системи.* Їхня взаємодія в процесі навчання стала провідною концептуальною ідеєю побудови моделі текстової діяльності та була перевірена під час формувального експерименту.

3. *Принцип інтеграції* визначає регуляцію зв'язки між формуванням аналітичної текстової діяльності учнів та процесу створення власних текстів. Реалізація цього принципу дає змогу на основі аналізу авторського художнього тексту формувати в учня прогностичні уміння, що визначить становлення учня як автора власного тексту. Цей усвідомлений акт відбувається на основі порівняння та оцінки творчого алгоритму створення текстів різного типу різними авторами.

4. *Принцип педагогічної підтримки* виступає умовою забезпечення успішності формування знань, прогностичних умінь, навчальних текстових дій, продуктивного досвіду кожного учня. Цей принцип відомий у дидактиці, водночас, з огляду на наявність у молодших школярів різних рівнів сформованості текстової діяльності та труднощі, що виникають у процесі як аналітичної, так і продуктивно-творчої діяльності. Педагогічна підтримка включала як безпосередню (або опосередковану) участь педагога в аналітичній та/або творчій текстовій діяльності, так і діяльності, так і цілеспрямоване емоційно-мотиваційне підкріплення діяльності, яка здійснюється молодшими школярами [2].

5. *Принцип пріоритету окремих компонентів текстової діяльності* на різних етапах навчання. Так, на першому етапі становлення текстової діяльності мотиваційний та аксіологічний компоненти розглядалися як пріоритетні. Це було пов'язано з концептуальним баченням мотивації та прийняття мети навчальної праці як дидактичних явищ, які виступали передумовою успішної реалізації всіх інших компонентів текстової діяльності. Усвідомлення мотиву визначало прийняття етапної мети діяльності, народження в учня її особистісного сенсу, становлення таких якостей суб'єкта навчання, як зацікавленість, активність, самостійність, ініціативність.

У процесі формування прогностичних навичок у молодших школярів цілеспрямовано вироблялася навичка під час аналізу тексту ставити себе не лише на позицію персонажа, а й на позицію автора, результатом чого стає:

- а) вироблення умінь виявляти авторський задум;
- б) усталене уявлення про осмисленість та цінність письменницької праці, про цінність діяльності, результатом якої є реалізація творчого задуму у формі тексту;
- в) уявлення про можливість використати досвід автора тексту у власній текстотворчій діяльності, в тому числі в процесі аналізу тексту.

Інтеграція аналітичної та творчої діяльності учня забезпечувала розвиток і вдосконалення цих видів діяльності в їхньому взаємозв'язку та взаємозалежності: по-перше, формування аналітичної діяльності в процесі роботи з авторськими текстами; по-друге, оволодіння моделюванням власних текстів з опорою на результати аналітичної діяльності. Власна творча робота учнів розглядалася як кінцева мета текстової діяльності молодшого школяра. Розгляд пропонованого для аналізу тексту, осмислення його змістовних, композиційних і мовленнєвих характеристик здійснювалися крізь призму перспективної самостійної продуктивної текстової діяльності: осягнення задуму автора і способів його реалізації було передумовою конструювання образу

власного тексту, формування свого задуму і його втілення, при цьому навички продуктивної текстової діяльності сприяли глибшому аналізу готових текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Компаній О.В. Ефективні принципи текстотворення молодших школярів на уроках української мови. Збірник наукових праць. *Педагогічні науки. Херсон. 2016. Вип. LXVII. С. 85–91.*

2. Луцан Н. Лінгводидактичні засади розвитку вмінь будувати висловлювання у молодшому шкільному віці. *Науковий Вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2017. № 4 (59). С. 300–304.*

3. Пархоменко М.С. Методика роботи над словом, текстом на уроках читання. *Початкова школа. 2017. № 7. С. 44–48.*

4. Хорошковська О. Текст як основа розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності на уроках української мови. *Початкова школа. 2010. № 12. С. 11–14.*

Олеся СТОЙКА
(Ужгород, Україна)

ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПІДВИЩЕННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ

В Україні існує кілька організаційних форм підвищення цифрової компетентності вчителів. Серед інституційних форм можна виділити курси, тренінги, семінари, майстер-класи та інші заходи закладів вищої освіти, центрів післядипломної освіти і підвищення кваліфікацій та спеціальних центрів, що створені для надання вчителям технічної та методичної допомоги в роботі з цифровими технологіями.

Однією з поширених форм підвищення цифрової компетентності викладачів є тренінги. Вони можуть проводитися як різними суб'єктами підвищення кваліфікації (заклад освіти (його структурний підрозділ), наукова установа, інша юридична чи фізична особа).

Нині актуальною є така форма підвищення цифрової компетентності вчителів в Україні як дистанційна, яка в умовах коронавірусної пандемії та війни дозволила здійснювати таку підготовку на високому рівні. Крім того, що така форма навчання пропонується різноманітними педагогічними закладами вищої освіти (післядипломна освіта) та регіональними закладами післядипломної педагогічної освіти, широко її застосовують інші провайдери освіти дорослих.[4]

Дистанційні курси для вчителів пропонуються на українських Інтернет-платформах для навчання, де учителі можуть підвищити свою цифрову компетентність. Наприклад, на такій платформі як Prometheus у розділі «Для освітян» є курс «Шкільне життя онлайн» із циклу курсів «30 кроків до нової української школи: навчасмо громадянина», завдання якого полягають у тому, щоб: сформувати розуміння поняття «цифрового громадянства» в контексті шкільного освітнього середовища; продемонструвати взаємозв'язок цифрової й громадянської компетентності та цифрового громадянства; мотивувати вчителів та шкільні адміністрації створювати й

підтримувати безпечно цифрове середовище закладу освіти; сприяти розвитку соціальних та громадянських компетентностей учнів у цифрову добу [3].

Національна онлайн-платформа для розвитку цифрової грамотності «Дія. Цифрова Освіта» пропонує такі форми підвищення цифрової компетентності як освітні серіали, подкасти, гайди, довідник. Освітні серіали діляться за темами, призначенням, жанрами, мовою та кількістю балів ЄКТС для того, щоб користувачу було зручно орієнтуватися серед усього різноманіття матеріалів. Зокрема, серед серіалів є такі, що можна застосовувати для цифрової компетентності учителів, а саме: «Програмування», «Технології», «Діджитал», «Кібербезпека», «Криптовалюта», «Інформаційна грамотність», «Онлайн-сервіси», «Інструменти Google» [2].

Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям нині реалізується не лише дистанційне підвищення цифрової компетентності учителів. Широко розповсюдженими є такі форми навчання як вебінари, участь вчителів у яких дозволяє їм отримувати нові знання та практичні навички онлайн. Багато організацій чи компаній, що працюють в галузі освіти, організують безкоштовні вебінари для вчителів. Зокрема, компанія EdPro – найбільший в Україні виробник інтерактивних панелей – проводить вебінари для вчителів з використання програмного засобу mozaBook, роботи з електронними підручниками та посібниками на порталі mozaWeb тощо. Послуга підвищення кваліфікації вчителям надається за індивідуально-дистанційною та груповою очно-дистанційною формами навчання за напрямом «ІКТ в освітній діяльності» з видачею сертифіката [1].

Отже, за дистанційною формою навчання в Україні є багато пропозицій різних закладів, організацій та компаній для підвищення цифрової компетентності учителів.

Як зазначалося вище, новою формою організації підвищення кваліфікації нині є мережева форма. Прикладами реалізації такої форми є мережі міжнародних проєктів. Наприклад, проєкт «Європейська шкільна мережа» (European Schoolnet), «Європейська мережа освіти та навчання» (European Network for Education and Training) або «Відкрита освіта Європи» (Open Education Europa) [5].

Отже, підсумовуючи зазначимо, що організаційні форми підвищення цифрової компетентності вчителя в Україні є різноманітними. Основні з них зазначені у Постанові Кабінету міністрів України «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», а саме: інституційна форма підвищення кваліфікації (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), дуальна, на робочому місці, на виробництві. Не зважаючи на урізноманітнення форм підвищення кваліфікації учителів, основними залишаються очна (денна, вечірня) та заочна інституційні форми. Така інституційна форма як дистанційна, у зв'язку із епідемією коронавірусу та військовими діями на території України, набуває поширення і підтримується багатьма організаціями та компаніями в Україні шляхом впровадження освітніх інтернет-платформ. Мережева інституційна форма підвищення кваліфікації, дуальна та на робочому місці нині лише починають розвиватися і набувати чітких форм. Організаційні форми підвищення цифрової компетентності вчителя в Україні реалізуються закладами неперервної освіти, вищої освіти, післядипломної освіти, державними установами у формі освітніх програм підвищення кваліфікації, курсів підвищення кваліфікації, тренінгів, майстер-класів, а також компаніями, громадськими організа-

ціями, підприємцями тощо у формі дистанційних курсів та вебінарів. Важливо зазначити, що підвищення цифрової компетентності вчителів є актуальним завданням для всіх країн, зокрема й України. Це дозволяє забезпечити вчителям необхідні знання та навички для ефективного використання цифрових технологій в освітньому процесі, а також підвищити якість освіти в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. EdPro. URL: <https://edpro.ua> (дата звернення: 14.05.2023).
2. Дія. Цифрова Освіта. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/catalog/topic/education> (дата звернення: 19.05.2023).
3. Освітня програма підвищення кваліфікації «Освіта вчителя та ІТ-знання». URL: <https://drive.google.com/file/d/1PIDcEduG82rXoHbAZYhXbCnDnyvMLUvw/view> (дата звернення: 27.04.2023).
4. Освітня програма підвищення кваліфікації «Теорія і практика STEM-освіти в Україні». URL: <https://drive.google.com/file/d/1-OUJ08AKffUKTgU8IZ0X6ZW9Bsa8oRKg/view> (дата звернення: 27.04.2023).
5. Професійна діяльність учителя в умовах цифрового освітнього середовища. Національна платформа можливостей професійного розвитку педагогічних працівників «EdWay». URL: <https://edway.in.ua/uk/mpk/450/detail> (дата звернення: 14.03.2023).

Valeriia TUPCHENKO
(Kharkiv, Ukraine)

VIDEO MATERIAL AS A FORM OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Modern reality of the educational process implies the use of information and communication technologies in foreign language teaching which in turn changes approaches to the development of teaching materials. Among different forms of ICT video material should be highlighted.

Interactive learning on the basis of computer-based training programmes allows to more fully implement a whole set of methodological, didactic, pedagogical and psychological principles, makes the learning process more interesting and creative, allows to take into account the individual pace of work of each student.

Practical use of ICT implies a new type of cognitive activity of the learner, which results in the discovery of new knowledge, the development of students' cognitive independence, the formation of skills to independently replenish knowledge, search for and orientate in the flow of information.

The use of video material places great demands on organisation of the learning process, which should be distinguished by clarity, thoughtfulness, expediency. The teacher who uses video materials should be able to introduce students to the circle of problems under study, directing their activity, making generalising conclusions, providing individual assistance in the process of independent work. The teacher should carefully prepare for the lesson with the use of video materials. Thus, demonstration of a video film

should not be a mere entertainment, but should be a part of a purposeful educational process that meets all the requirements of foreign language teaching methodology.

There is a large number of methodologies for using video materials in the process of teaching speech communication. The most widespread methodology, approved by many methodologists, is summarised as follows:

1) teaching students to perceive the information they see in an organised and conscious way;

2) developing students' ability to observe, categorise, select, and hypothesise on the offered materials;

3) teaching students to analyse and summarise the information received;

4) perceiving and expressing in an authentic way oral statements;

5) correct presentation in the learnt language of the idea contained in the shown material, taking into account those socio-cultural norms which exist in foreign language communication, the ability to analyse critically the video materials seen.

This method of using video material is based on three stages of work:

a) pre-viewing;

b) viewing;

c) post-viewing, which are supported by special tasks that require students to concentrate their attention.

Practice shows that the use of video materials gives an opportunity not only to create communicative situations, but also contributes to the unobtrusive learning of professional educational material. In practical work two types of video materials are usually used: videos and feature films. Videos are an indispensable element in the holistic study of professional topics. As a rule, they are used to develop monologic speech skills.

The relevance to the topic under study and its informative and cognitive value allow a feature film to act as a fascinating form of presenting educational material. The logic of work on the film should be carefully thought out and an algorithm of educational actions should be developed. Then the abilities and skills acquired by students are better consolidated from topic to topic. In general, the stages of work with a feature film include: 1. Preparation for viewing. 2. Viewing. 3. Performing control tasks. 4. Creative work on the film.

Analysing the experience of using authentic video materials in foreign language classes, it can be concluded that their use in the classroom improves the quality of learning, serves not only as a source of knowledge acquisition, but also as a means of its control, consolidation, repetition, generalisation, therefore, it fulfils all didactic functions. Accordingly, the use of video materials at practical classes awakens cognitive interest in students.

REFERENCES

1. Crystal Bock Thiessen. Infographics for Language Teaching and Learning. 2018. URL: <http://newsmanager.commpartners.com/tesolc/issues/2018-10-01/2.html>.

2. Healey D. Gamification for teachers. Game mechanics. 2017. URL: <https://sites.google.com/site/gamificationforelteachers/game-mechanics>.

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Питання освіти дорослої аудиторії все більше привертають увагу фахівців різних галузей наук. Мінливість світу, стрімке старіння інформації, сучасні виклики, пов'язані з пандемією, військовими конфліктами та міграціями населення, зумовлюють необхідність постійного оновлення знань та навичок, швидкого опанування нових професій та видів діяльності. Фактично, йдеться про необхідність навчання протягом всього життя. Актуальність, потрібність та ефективність такого підходу «навчання протягом життя» закріплена і в положеннях Меморандуму безперервної освіти Європейської Комісії та низці національних законодавчих актів.

Для українців в умовах повномасштабного російського вторгнення проблема неперервної освіти чи освіти протягом всього життя набула нової актуальності. Зміни, які відбулися в усіх сферах суспільного життя, робота в умовах стресу та військових загроз, міграції в інші країни та регіони, брак кадрів на місцях вимагають високого рівня професіоналізму та компетентності, оновлення власних знань, перманентного опанування нових навичок чи видів професійної діяльності, суміщення ряду професій та посад.

До цього додається об'єктивна потреба постійного засвоєння нових інформаційних технологій, що нав'язуються науково-технічним прогресом, ускладненням соціального середовища, значною роллю Інтернет-комунікацій в професійній діяльності та їх стрімким розвитком, ключовою роллю онлайн-формату організації професійного простору (який стимулювали роки пандемії коронавірусу та військові загрози), новими морально-етичними вимогами, що висуваються сучасним суспільством.

Дехто ще до цього часу недооцінює роль постійного професійного розвитку для дорослої людини, однак ті, кому довелося повною мірою зіткнутися з новими труднощами та загрозами, вимушено змінити роботу внаслідок вищезазначених викликів або ж і за власною ініціативою вплинути на кар'єрне зростання, підтверджують необхідність постійного процесу навчання та самовдосконалення.

Особливістю навчання дорослих є те, що практичні цілі та мотиви навчання у кожної дорослої людини індивідуальні. Тому дорослі індивідуально оцінюють придатність пропонованих знань, і якщо виникають труднощі з їх практичним застосуванням, вважають набуті знання непрактичними та непотрібними. Одні в освіті шукають шлях до реалізації власної мети, дотримання принципів партнерства та незалежності, інші, навпаки, очікують настанов, розпоряджень, вказівок та рецептів.

Зокрема, в зрілому дорослому віці змінюються деякі біологічні функції людини. Наприклад, збільшується час реакції, можуть погіршуватися моторні навички. З віком людині стає дещо складніше оволодіти новими вміннями та навичками [1].

При цьому доросла людина має свої уявлення, стереотипи та є менш відкритою до новаторства, більш схильна дотримуватись традиційних культурних цінностей. Тобто, відмінність між навчанням дорослих та молоді полягає в різному минулому досвіді (у дорослих він значно більший) і різному темпі протікання психічних реакцій (дорослі

гірше запам'ятовують новий матеріал, нижча розумова реакція, наявність ситуативного мислення за аналогією, усталені стереотипи та установки мислення і поведінки).

Доросла аудиторія – тобто люди середнього віку (від 35 років і старше), які мають фінансову незалежність і особисту свободу, а також відповідають за наслідки прийнятих (і не прийнятих) рішень. На відміну від молоді люди середнього віку у своїй більшості дещо пізніше підключилися до віртуального простору. Також ознайомлення дорослих з сучасними технічними засобами часом носить більш стриманий та насторожений характер.

Відтак, незважаючи на перераховані вище виклики, в суспільстві відчувається досить значна потреба освіти дорослої аудиторії. Та й загалом, незважаючи на військовий стан та повномасштабне вторгнення країни-агресора проблематика не втрачає своєї актуальності. Більше того, саме у 2023 році в Україні в першому читанні було прийнято проєкт Закону України «Про освіту дорослих» (реєстраційний № 7039), розроблений робочою групою при Міністерстві освіти і науки України [2].

Прогнозовано, попит у сфері освіти дорослих і далі зростатиме. Відтак, дослідження в цьому напрямі виглядають доволі перспективними. Як і перспективне формування якомога ширшого кола пропозицій у сфері навчання, підвищення кваліфікації тощо. Важливо при цьому враховувати як потреби так і особливості дорослої аудиторії, про які йшлося вище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павелків Р.В. Вікова психологія. 2011. URL: http://pidruchniki.ws/1800010237124/psihologiya/rozvitok_kognitivnoi_sferi_zrilomu_doroslomu_vitsi
2. Проєкт Закону України «Про освіту дорослих». 2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1216182>

Оксана ЧОРНОУС
(Київ, Україна)

СВІТОГЛЯДНІ РЕАЛІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – РЕЗУЛЬТАТ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Серед основних викликів, які поставила війна, і які потрібно подолати, слід зазначити: подолання підвищеної тривожності учасників освітнього процесу; коригування емоційного і психологічного стану учасників освітнього процесу; відсутність технічних можливостей; від'їзд частини учнів і викладачів за межі країни або регіону; відсутність мотивації і самодисципліни; підтримання ефективності навчального процесу. Розглянемо особливості організації дистанційного навчання. Для забезпечення та реалізації якісного освітнього процесу в кризовій ситуації, а саме дистанційного навчання в сучасних умовах воєнного стану, потрібно керуватися основними принципами організації такого формату навчання. Основними принципами системи дистанційної освіти, що базується здебільшого на самостійному здобутті потрібного обсягу та якості знань і передбачає поєднання широкого спектру традиційних і новітніх інформаційних технологій, є гуманістичність, пріоритетність, відповідність технологіям навчання, гнучкість, модульність, неперервність, відкритість [1; 2]. Одразу слід наголосити, що не

можна постійно працювати і вчитися дистанційно. Є певні питання, пов'язані з соціалізацією та взаємодією між учнями і викладачами, учнями з учнями, викладачів між собою, і цього не можна ігнорувати. На щастя, в умовно спокійних регіонах можна використовувати лише елементи дистанційного навчання, а саме навчання проводити як очні консультації із мінімальною кількістю учасників. Це, по-перше, запобігає великому скупченню учнів, а по-друге, – дає змогу учасникам освітнього процесу обирати кращий варіант залежно від виду заняття. Там, де можна опрацювати теорію самостійно, доцільно залишитися вдома і виконувати завдання самостійно. Якщо це практичні заняття або курсове проєктування – більш ефективно працювати поряд із викладачем. Ефективним виявилось використання варіантів роботи в асинхронному, синхронному та очному режимі, зокрема: робота через Google Classroom. Переваги: для викладача можливість викладати завдання різного формату: лекції, відеозаняття, посилання тощо; проводити відеоконференції; більшість викладачів уже напрацювала і структурувала певний матеріал за період карантину і має сформовані класи; учні здебільшого вміють працювати на цьому ресурсі; можливість працювати в зручний час. Недоліки: відсутність повноцінного спілкування через різні технічні можливості; додаткове навантаження на викладачів для перевірки виконаних завдань, що впливає з технічних можливостей роботи учнів. Спілкування просто у месенджерах або через електронну пошту. Переваг немає, крім нівелювання технічних можливостей. Але потрібно зазначити, що такий варіант можливий для психологічного розвантаження і зовсім не працює у вивченні фахових дисциплін. Робота за розкладом у конференціях і чатах Zoom або Google Meet. Переваги: ефективність спілкування, наближена до очного навчання за умови технічних можливостей усіх учасників; можливість використання різних форм – дошка, презентації, відео, опитування. Недоліки: відсутність технічних умов; непередбачені перерви на час тривоги. Очні консультації. Переваги: зрозумілий учасникам освітнього процесу формат; можливість реального спілкування; можливість одразу скорегувати помилки; можливість оцінити психологічний стан учня і надати допомогу або скористатися допомогою психолога. Недоліки: іноді відсутня можливість відвідати консультацію через нестабільну роботу транспорту; непередбачувані перерви під час тривоги. Отже, основним викликом, що поставила війна, є підвищена тривожність і її можна подолати лише через спілкування вічі у вічі, тобто на очних консультаціях або відеоконференціях, що цілком можливо робити, бо світоглядні реалії дистанційного навчання – результат розвитку інформаційної технології. Скоригувати емоційний і психологічний стан можна лише активними діями, а отже, навчальний процес не повинен перериватися на довгий час. Рекомендовано працювати за розкладом, тоді в учасників освітнього процесу не переривається зв'язок один з одним і відпрацьовується самодисципліна. У деяких випадках можливо вчасно запросити психолога, якщо коригування неможливе через просте спілкування. Брак технічних можливостей можна надолужити різноманітністю форм і режимів: синхронним, асинхронним, очним[3; 4]. Але слід зазначити, що форми і методи дистанційного навчання не повинні бути новими, учасники освітнього процесу вже повинні володіти навичками користування застосунками і ресурсами, інакше ефективності навчання очікувати не можна. За від'їзду учнів і викладачів до безпечних регіонів застосовується дистанційне навчання, але відеозв'язок украй потрібний для ефе-

ктивного навчання і роботи. Найважче під час організації навчання в умовах воєнного часу – відсутність мотивації і самодисципліни учнівства. Усе залежить від досвіду, авторитету і методів роботи конкретного викладача, але основне – структурування роботи, контроль і оцінювання, постійний зв'язок із учнями, контакт із батьками, терпіння і наполегливість. Якщо ми максимально збережемо якість і ефективність навчання, то підготуємо фахівців, які гарно працюватимуть і відновлять Україну, а освітня галузь здобуде особливий досвід роботи у воєнних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власенко І.Г. Впровадження дистанційного навчання – вимога сучасності. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія: матеріали міжвузівського вебінару*. 2017. С. 12–14. URL: <https://bit.ly/3zJXWTG>.
2. Міністерство освіти і науки України (2020). Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. URL: <https://bit.ly/3AdMD7U>.
3. Цицюра К.В. Змішане навчання: основні інгредієнти компетентнісного підходу для ефективної освіти нового покоління. URL: <https://bit.ly/3BVVEDO>.

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ПРОЗІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

У різноманітному і строкатому літературному світі Григорія Сковороди окремішні щабель відведено жіночим образам, завдяки яким глибше розкривається авторський задум, підкреслюються певні думки, ідеї, робляться незвичні висновки.

Дослідженням образів жінок у творчості нашого любомудра займалися Н. Левченко, В. Чернишов, Т. Шевчук та ін.

На сторінках творів Григорія Сковороди можна зустріти образи як представниць із біблійної літератури (Фамар, жінка Лотова, Анна, Есфір, Рахіль, Ревекка, Руф, Сара, Фамар, Юдіф), так і представниць «стихийно-потворної демонології» (Фурія, Єхидна, сирени тощо) [4, 147], а також представниць греко-римської міфології (Мінерва, Астрая та ін.).

Образ жінки із біблійного світу – Фамар – у трактаті «Убуждшеса видѣша славу его» наглядно ілюструє невміння проникати у внутрішній світ людини та судити за вчинками, а не за зовнішністю й порожніми промовами: «Фамар, невѣстка Іуды, сына Іяковля, показалаь ему блудницею. Не познал ея затѣм, что закрыла лице свое. Но по справкы узнал и сказал: «Оправдася, Фамар, паче мене!» [Цит. за: 2, 307].

У трактаті «Жена Лотова» алегорично витлумачено біблійну легенду про дружину Лотову, яка порушила заборону під час утечі з Содому й оглянулася назад. За це Бог перетворив її на соляний стовп [1, 131]. У даному творі Григорій Сковорода протиставляє дріб'язковій та марновірній головній героїні, «образ якої символізує кару за непослух, застерігає сучасників письменника від моральних вад, нерозуміння Господнього Слова, жінок, котрі своєю праведністю досягли ласки в очах Божих: Анну, Есфір, Рахіль, Ревекку, Руф, Сару, Фамар, Юдіф» [1, 134]. На думку В. Чернишова, це озирання назад можна вважати показовим, тому мислитель закликає пам'ятати про жінку Лотову [3, 52].

Окремо варто вести мову про низку образів жінок, пов'язаних із демонологією або античною міфологією (Астрая, Ата, Єхидна, Мінерва, Фурія та ін.), які неодноразово зустрічаються в діалогах українського мислителя. Дані образи сприяють розкриттю глибинної, потаємної сутності людської природи [4, 147].

Так, звернення до образів Фурії (богині помсти та каяття, яка слідувала за розподілом горя та щастя на землі), Ати (богині хибності й затьмарення розуму, що виступала уособленням пагубності та пасток на життєвому шляху) дозволяло письменнику виокремити образ Богородиці, наділити його особливою красою, щедрістю на допомогу, чудеса, покровительство [4, 147].

Образ Єхидни найчастіше Григорій Сковорода використовує, порівнюючи огидні людські пристрасті: «Скука у древних христіанських писателєй названа бѣсом унынія. Чего сія ожившая іскра не дѣлает? Все в треск и мятеж обращает, вводит в душу

всё нечистых духов ехиднино порождение. Гризущая мысль не червь ли неусыпающей и не ехидна ли есть?» [Цит. за: 4, 147].

Зустрічаються у мислителя послання і на сирен, і на богиню Ананке. Т.Шевчук стверджує, що «образ Ананке сприймається ним як метафорична дефініція гармонії світоустрою в значенні «жизни», «вечно текущего источника», тотожного римському образу Флори, і вживається в аспекті невід'ємного співзвуччя красивого й корисного у всесвіті. Сирени ж, навпаки, виступають уособленням руйнівної сили, що підкорює волю людини, збиваючи з праведного життєвого шляху» [4, 148].

Натомість зовсім інше смислове навантаження відведено богині Мудрості, яку письменник називає або на римський манер – Мінервою, або намагається прив'язати її до абстрактного поняття давньогрецької філософії – Софії. Головна ідея цього образу полягає «у справжньому християнському наповненні ідеї мудрості слідування своїй природі» [4, 150]. В одній площині з Мінервою знаходиться і образ Астраї як уособлення справедливості.

Отже, звернення до образів жінок із біблійної літератури, античних богинь, представниць демонологічного світу дозволяє Григорію Сковороді глибше розкрити людські вади (дріб'язковість, заздрість, марновірство, нищість та ін.), протиставляючи їм найкращі риси персонажів творів (такі, як духовність, мудрість, мужність, саможертвність, справедливість тощо). А вдале поєднання репрезентанток різних світів у межах одного літературного твору не тільки не суперечить авторському задуму, а навпаки, підкреслює майстерність, неповторність, високий рівень володіння художнім словом письменником для досягнення поставленої мети, для різнобічного розкриття дійових осіб, для відчуття певної доби, історичного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрович Т., Корпанюк М. Поетика прози Григорія Сковороди: монографія. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В.М., 2011. 280 с.
2. Левченко Н.М. Біблійна герменевтика в давній українській літературі: монографія. Харків: Майдан, 2018. 392 с.
3. Чернишов В. Григорій Сковорода як читач «De consolatione philosophiae» Северина Боеція. *Філософська думка: Український науково-теоретичний часопис*. 2014. №5. С. 42–61.
4. Шевчук Т. Парадигма міфоепічних образів у художньому дискурсі Григорія Сковороди. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія «Філологічні науки». 2019. Вип. 41. С. 145–154.

Олександра ГАЗУДА
(Ужгород, Україна)

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ПРОЯВУ ОНІРИЧНИХ ВІЗІЙ У ТВОРІ НІЛА ҐЕЙМАНА «КНИГА КЛАДОВИЩА»

Пізнання власного «Я» у фентезійному творі Ніла Ґеймана «Книга кладовища» розкривається у процесі становлення особистості головного героя Ніка, виступаючи

вищою формою відображення об'єктивної реальності, здатністю свідомості індивідууму пізнавати довкілля в його багатовимірності.

Вагомість окреслення особистісного підходу у творі Н. Геймана «Книга кладовища» відзначив Тревор Карлсон (Trevor Carlson). При цьому увагу акцентовано на певних настановах головному персонажу, зокрема: «Go out into the world. Create your own life. Be the hero of your story. Make mistakes and get back up. Those who raised you have already lived their lives. Now...it is your turn. Good luck» [1] / «Виходь у світ. Твори своє власне життя. Будь героєм своєї історії. Роби помилки та повертайся. Ті, хто виростив тебе, вже прожили своє життя. Тепер... твоя черга. Успіхів» [переклад – О. Г.].

Основний персонаж твору Нік проходить всі етапи становлення власної індивідуальності під впливом зовнішнього середовища і непередбачуваних життєвих ситуацій. Це те бачення взаємопов'язаних і багато в чому взаємодоповнюючих подій і явищ – як реальних, так і вигаданих, що проявляються у смутку, радості, або ж навіть страшних і моторошних життєвих подіях. Елементи становлення особистісного підходу виокремила Голлі Блек, співавторка книги «Хроніки Спайдервіка» («The Spiderwick Chronicles»): «The Graveyard Book is endlessly inventive, masterfully told and, like Bod himself, too clever to fit into only one place. This is a book for everyone. You will love it to death» [2]. «Книга кладовища» нескінченно винахідлива, майстерно розказана і, як і сам Бод, надто розумна, щоб її можна було вмістити лише в одному місці. Це – книга для кожного. Ви будете любити це до смерті» [переклад – О. Г.].

Н. Гейман наділяє головного героя чуттєво-емоційними характеристиками, які – тією чи іншою мірою – впливають на процес становлення особистості Ніка. Безперервність зазначеного процесу і вміння пристосуватися до будь-яких життєвих обставин допомагає маленькому хлопчику вижити в складних умовах реального і потойбічного життя, набути вміння приймати самостійно рішення, бути відповідальним. Таким чином, автор фентезійного твору формує для головного персонажа неочікувані ситуації, піддаючи його різним випробуванням. Н. Гейман ніби навчає маленького Ніка всім перлам життєвої мудрості. Так, життєвий досвід Сайласа, вчителя Ніка, стосується багатьох постулатів; зокрема, він підкреслює важливість особистісного аспекту, оскільки, незважаючи на те, що люди інколи думають, що в іншому місці вони будуть більш щасливіші, але куди б людина не подалася від себе все одно не втечеш «...the people who believe they'll be happy if they go and live somewhere else, but who learn it doesn't work that way. Wherever you go, you take yourself with you» [3, 104] / «...люди, які вірять, що будуть щасливі, якщо підуть жити в інше місце, але хто пройшов через це, знають, що це не так. Куди б ви не пішли, ви всюди берете себе з собою» [переклад – О. Г.].

Крізь оніричні візії Н. Гейман описує відчуття персонажів «Книги кладовища». Важливою для Ніка стала безкорислива дружба зі Скарлет, побудована на довірливих взаємовідносинах двох добрих друзів. Справжній друг, який не є тінню, як на перший погляд, уві сні здалося Скарлет: «At first I thought you were a shadow or something. But you look like you did in my dream. You sort of came into focus» [3, 225] / «Спочатку я подумала, що ти якась тінь. Але ти виглядав справжнім у моєму сні. Ти ніби попав у фокус» [переклад – О. Г.]. Її пам'ять надовго зберегла хороші й яскраві спомини про дружбу з Ніком, відтворюючи мимоволі солодкі події її життя, коли

Скарлет відвідувала кладовище: «*Scarlett was thinking about the afternoon's events as she lay in bed that night .... She had been there, in that graveyard, when she was little. That was why everything had seemed so familiar*» [6, 218] / «Того вечора Скарлет думала про вечірні події, лежачи у ліжку .... Вона була на кладовищі малою. Ось чому все здавалося таким знайомим» [переклад – О. Г.].

Оніричні візії проявилися в ностальгічних навіюваннях, переплітаючись водночас з уявними фантазіями й приємними думками, які огортали Скарлет, відтворюючись у її сновидіннях: «*In her mind she imagined and she remembered, and somewhere in there she fell asleep, but in sleep she still walked the paths of the graveyard*» [3, 218] / «Деся поміж думок, уявляючи і згадуючи, вона заснула, і уві сні й досі гуляла доріжками кладовища» [переклад – О. Г.]. Навіть уві сні відчувалося, що спогади були надзвичайно світлі й безмежно позитивні, ніби все було білим днем, а не у нічний час: «*It was night, but she could see everything as clearly as if it were day*» [3, 218] / «Була ніч, але вона бачила все так, нібито був день» [переклад – О. Г.]. Так, кризь сновидінневі почуття Н. Гейман змальовує першу зустріч Ніка зі Скарлет, коли він не відразу збагнув, хто це, і він подумки себе запитав: чи Скарлет сноходить? І справді, вона, вагаючись, підтвердила: «*Are you Dreamwalking? I think I'm dreaming, she agreed*» [3, 218] / «Ти ходиш уві сні? – Думаю, що так, сноходжу, погодилася вона [переклад – О. Г.]. Таким чином, сновидіння переплітаються з оніричною реальністю, і складно зрозуміти чи це сон, чи справжня реальність.

Чуттєво-емоційні переживання маленького хлопчика Ніка проявляються у сновидінневих візіях під впливом Сноходіння: «*He was exhilarated and exhausted: he had felt barely in control of the Dreamwalk, had been all too aware that there was nothing else in the dream but Nick*» [3, 189] / «Він був одночасно щасливий і виснажений. І ледь-ледь відчував контроль над Сноходінням, і розуміючи, що уві сні не було нікого, крім нього і Ніка» [переклад – О. Г.]. У контексті зазначеного читач розуміє, що уві сні часто вирішуються різні проблемні життєві ситуації. Зважаючи на це, Нік відчуває певне полегшення й задоволення собою – йому вдалося уві сні вирішити проблемне питання, на яке складно було знайти відповідь.

Таким чином, у фентезійному романі «Книга кладовища» Н. Гейман розкриває поетапний особистісний процес становлення й розвитку маленького хлопчика, який пізнає світ кризь чуттєво-емоційні барви у його багатогранності, непередбачуваності й неочікуваності явищ і процесів, позитивних і негативних впливів на формування особистості людини на шляху до омріяної мети. При цьому Нік набуває досвіду, вмінь і знань, що й допомогло йому подолати нелегкі випробування долі, сформуватися як особистість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Trevor Carlson about The Graveyard Book, in his audio book The Formula Podcast with Trevor Carlson. <https://podcasts.apple.com/us/podcast/the-formula-podcast-with-trevor-carlson/id1267588749>
2. Holly Black the author of The Spiderwick Chronicles» Murray, Rebecca (October 29, 2008). «[Interview with Holly Black and Tony DiTerlizzi on The Spiderwick Chronicles](#)». About.com. Archived from [the original](#) on October 29, 2008.
3. The graveyard book. Text Copyright, 2008 by Neil Gaiman. Illustrations Copyright by Dave McKean. 2008. 306 p.

LINGUISTIC FEATURES OF POLITICAL SPEECHES (BASED ON JOE BIDEN'S AND BORIS JOHNSON'S SPEECHES)

The linguistic features of public speeches play a significant role in shaping the public image of a political leader, as well as his influence on public opinion. However, the study and analysis of this topic are not widespread among scholars. For the most part, prosodic or stylistic features of fiction and journalistic texts are analyzed more specifically. Therefore, the analysis of linguistic features of political speeches requires more attention from linguists. Such linguistic analysis can be performed and described on the example of speeches by Joe Biden and Boris Johnson, which represent different political and cultural contexts.

The main purpose of the study is to analyze the linguistic features, such as metaphors, quotations, prepositions, prosodic features, and exhortative sentences in Joe Biden's and Boris Johnson's public speeches, which serve as a powerful tool for forming and strengthening the political reputation of leaders and influencing public opinion. The material for consideration was collected using the method of continuous sampling from scripts of political speeches, as well as audio and video materials of politicians' speeches.

The communicative effectiveness of a speech is determined by the complex use of both verbal and non-verbal means of communication, including intonation and kinesthetics (gestures and body movements), as well as facial expressions. There are various linguistic aspects of a politician's speech that contribute to the achievement of their goals. The stylistic, lexical, grammatical, and phonetic characteristics of language, individually or in combination, have a strong influence potential and can define and emphasize particular meanings in speech [5, 43]. The overall goal of political speeches is to attract attention, interest, and support. A prerequisite for such an impact on the addressee is the specificity, imagery, and euphemism of key messages [6, 160–166]. Joe Biden and Boris Johnson, both prominent figures in politics, are contemporaries sharing a common generational background. Being native speakers of the English language, their communication styles and public speaking techniques exhibit notable distinctions, inviting a nuanced analysis of their respective linguistic practices.

Joe Biden, the current 46th President of the United States, is known for his unique speaking style and the way he expresses his thoughts and political ideas. He usually speaks calmly and evenly, using tone to emphasize important points and pauses to give listeners time to think and absorb important information [1, 4–41]. In contrast, Boris Johnson often speaks quite quickly and sometimes shortens sentences. Boris Johnson's energetic pace adds dynamics to his speeches. His voice can change intonation to create humorous or dramatic effects, which increases the attention span of his speeches. He is known for his unexpected pauses and stops in his speech, which can add quirkiness to his speeches and mark his style. The politician is known for his comedic style and is famous for his rhetoric and humorous moments in speeches, which often become the subject of discussion and laughter in the public [1, 4–41].

Joe Biden often uses quotes in his speeches, integrates personal aspects of his life, and quotes members of his own family. This style of speech reflects not only his approach to communication but also his desire to emphasize the important role of family values in his life and political activities. The use of quotes from his parents' words can determine the structure and semantic focus of his speeches, as well as create a connection with the audience on an emotional level, giving his speech a personal character and depth.

Politicians address the nation, not a specific person. They seek to show that they belong to this nation by generalizing the addresser and the addressee [2, 14–17]. Therefore, politicians often do not distinguish themselves from others and use the pronoun «we» [7, 43]. This technique is used by both Joe Biden and Boris Johnson. This stylistic technique indicates a desire to create a commonality and mutual understanding between the speaker and his audience. It also inspires confidence in people and makes them feel that they are important and valuable to society [2, 14–17].

Analyzing Joe Biden's and Boris Johnson's political speeches, it should be noted that both of them often use both direct and rhetorical questions in their public speeches. This speech strategy is used to capture the audience's attention, stimulate the listeners' thoughts, and activate the perception of the idea they are promoting. This strategic speech tactic promotes audience interaction and can be used to grab attention, stimulate discussion, or provoke reflection.

It is also worth noting that Joe Biden's speeches regularly contain comic elements and jokes. These humorous inclusions serve not only as a means of joking and entertaining the audience but also as a significant means of communication that can create an atmosphere of trust and commonality between him and the public. In addition, comic elements can be used to reinforce key messages and highlight important aspects of his political agency. Joe Biden often refers to the audience as «folks», while Boris Johnson has a habit of addressing his audience as «friends». The use of these addresses is aimed at lowering the barriers between the leader and the public, making his speech more accessible and attractive to the audience.

Given the fact that the main communicative goal of a political speech is to achieve a specific emotional state and convince the audience, it becomes clear that this process will be impossible without metaphor [4, 58]. In Boris Johnson's speeches, similes and metaphors are used very often. His art of speech helps to strengthen the emotional connection with the public and emphasizes the importance of effective communication in politics. In addition, the politician often uses persuasive sentences. This strengthens the emotional connection between the politician and the audience, makes them more attentive to his words, and creates the impression of the speaker's closeness to the audience [3, 99].

The general conclusion is that Joe Biden's and Boris Johnson's political speeches may differ in structure, language style, topics, and emotional tone depending on their role and specific context. Analyzing these speeches can help better understand the strategies and communication approaches of politicians.

REFERENCES

1. Alexiyevets, O. Prosody of the viewpoint in political discourse. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and*

Methodius in Trnava. Warsaw: De Gruyter Open, 2017. Vol. II(1). June 2017. P. 4–41. DOI: 10.1515/lart-2017-0001

2. Håkansson J. The use of personal pronouns in political speeches: A comparative study of the pronominal choices of two American presidents (Lecture notes). Linnaeus University, School of Language and Literature, Småland, Sweden, 2012.

3. Charteris-Black J. *Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor* 2nd Edition. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2014. 274 p. ISBN 978-0-23-027439-6

4. Васильєва А. А. Метафора у сфері сучасної англійської політичної комунікації: перекладацький аспект (на матеріалі передвиборчих промов політиків США). Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». 2020. С. 58.

5. Дольник І. М. Фонетичні аспекти мовленнєвого впливу в сучасному американському політичному дискурсі. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. 2019. № 11. С. 42–45.

6. Каліщук Д. М. Лінгвістичні особливості семантично дифузних одиниць у політичному дискурсі. *Філологічні студії: наук. часоп.* / Волин. Академ. Дім, ВДУ ім. Лесі Українки; [голов. ред. В. С. Зубович]. Луцьк, 2005. № 3/4 (31-32). С. 160–166.

7. Хацер Г. О, Жаворонкова В. В. Особливості англійських політичних промов та їх перекладу українською мовою. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 2 Ч. 1. С. 204.

Antonina DEVITSKA, Anastasiya KOZYK
(Uzhhorod, Ukraine)

DISCURSIVE TRAITS OF BORIS JOHNSON'S PERSONALITY THROUGH THE PRISM OF CULTURAL LINGUISTICS

The area of linguistic and cultural studies began to develop in the middle of the 20th century and has since undergone notable changes and expansions. It is the study of the cultural influence on political discourse that has been conducted in recent decades and continues to be studied in the modern world. Linguo-culturology is a discipline that studies the manifestation, reflection and recording of culture in language and discourse [2, 17]. Linguo-culturology proves with its scientific achievements that the national identity and colorfulness of a people are embedded in the style of speech and manner of communication.

The paper reveals the essence of the formation of the linguistic personality of the former Prime Minister of Great Britain Boris Johnson under the influence of British culture, substantiates the meaning of the terms «linguistic culture», «discourse», «political discourse», highlights their main functions. Considerable attention is paid to the description of the political manner of discourse, the style of British humor, the value of the historical past and cultural associations.

Discourse is a system of coherent linguistic utterances that are structured around a particular topic and used to discuss a particular issue or create a specific meaning [4,

218]. Discourse can be studied as a tool for analyzing cultures, politics, social structures and ideologies. Political discourse refers to a specific type of communication activity that reflects political reality, shaping and influencing public opinion and forming political beliefs and attitudes [4, 166]. Political speech can be expressed in a large number of different texts and communication forms, including public speeches, articles, social media conversations, debates, legislative acts and other types of communication. The linguistic features include a richness of neologisms, clichéd phrases, metaphors and individualized phrases of the speaker and realities.

In the modern political sphere, one of the most popular speeches belongs to the British politician and former British Prime Minister Boris Johnson. Based on the analysis of Boris Johnson's personality and behavior, it becomes obvious that the politician's speech is influenced by most of the linguistic and cultural factors, namely: the British political culture, the British humorous tradition, the habit of arguing one's opinion by referring to facts and using cultural analogies or associations [1, 7].

Boris Johnson's speech reflects the specifics of British political culture, including parliamentary traditions, the use of phrases and rhetoric typical of British political leaders. Quite often, his speeches feature the use of rhetorical questions, sophisticated formal expressions, and appeals to people for action: *«I'm delighted to offer my congratulations on the 31st anniversary of Ukraine's declaration of independence»* (Boris Johnson: Congratulations on the Independence Day of Ukraine. 2022) [6]. *«Let's bring our country together»* (Boris Johnson: Conference speech. 2019) [5]. *«How many new nuclear power stations have we built in the 27 years since? How many have been connected to the grid?... How many families have been helped with extra nuclear energy? The answer is, none, zero, zilch»* (Boris Johnson: Sizewell. 2022) [7].

The next linguistic and cultural feature of Boris Johnson's speeches is, of course, the presence of a sense of humour, which he so successfully manipulates during his speeches. Despite Boris Johnson's constant exposure to the political environment and the strong influence of the culture of politics, he did not become such a strict, reserved and very categorical figure. Boris Johnson is second to none of the famous politicians in his ability to publicly self-ironize. For example, in 2003, when he was a member of parliament, he answered a question from his colleagues about whether he could see himself as prime minister: *«I have as much chance of becoming Prime Minister as of being decapitated by a frisbee or of finding Elvis»* (Boris Johnson: The Telegraph. 2019) [8].

And another, perhaps the most important, cultural feature that is reflected in his speech traits is love and respect for his country, its past, its outstanding people and heritage. In almost every speech, Boris Johnson mentions the national flag of the United Kingdom to emphasize unity and patriotism; the Second World War and the sacrifices made by the British people during the war as a symbol of resilience and unity in the face of adversity; and English literature, in particular the works of Shakespeare, which are Britain's cultural treasure [3, 30]. Boris Johnson repeatedly mentions in his speeches a well-known political figure whom he considers his idol Winston Churchill, for example: *«Like Churchill, you've understood that you yourself are not the lion. The Ukrainian people are the lion. You have been called upon to give the roar. The roar of freedom against tyranny, of good against evil,*

of light against darkness, and you have delivered that roar magnificently» (Boris Johnson: PM presents Churchill award to Zelensky. 2022) [9].

In general, the culture and colorfulness of the UK has strongly influenced Boris Johnson's style of speech, making it distinct and recognizable in the political environment. In fact, it is not so much his emotional speeches that make him unique as his actions and attitude to his work.

In conclusion, political discourse is an integral part of social relations, as it is shaped by them and at the same time forms them, being a complex unity of linguistic form. Thus, not only linguistic means are involved in the realization of political discourse, but also extralinguistic factors that determine communication, as well as linguistic and cultural factors that shape the speaker's cultural identity.

REFERENCES

1. Абрамичева О.М. Johnsonism as a linguistic phenomenon: professional discursive personality of Boris Johnson. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. Київ, 2022. № 53. Том 1. С. 5–8.

2. Бондаренко А.І. Основні принципи сучасних досліджень із лінгвокультурології та міжкультурної комунікації. *International scientific and practical conference «Problems and prospects of development of modern philological science in Ukraine and European countries»*. July, 17–18 с., 2020. Nort university centre of Baia Mare Faculty of philology. Baia Mare, Romania 2020.

3. Демиденко О.П. Лінгвокультурні типажі британців та українців у лінгвосоціотичному аспекті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2016. Вип. 60. С. 28–32.

4. Павлуцька В.О. Політичний дискурс: особливості та функції. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2008. Вип. 39. С. 160–218.

ILLUSTRATIVE SOURCES

5. Boris Johnson: Conference speech. URL: <https://conservativehome.com/2019/10/02/boris-johnson-lets-get-brex-it-done-lets-bring-our-country-together-full-text-of-his-conference-speech/>.

6. Boris Johnson: Congratulations on the Independence Day of Ukraine. URL: <https://good-time-invest.com/blog/congratulations-on-the-independence-day-of-ukraine-from-boris-johnson-and-downing-street/>.

7. Boris Johnson: Sizewell. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-speech-at-sizewell-1-september-2022>.

8. Boris Johnson: The Telegraph. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BOSzBBL7ah8>.

9. Boris Johnson: PM presents Churchill award to Zelensky. URL: <https://news.sky.com/story/ukraine-war-johnson-says-churchills-spirit-walking-with-zelensky-as-pm-presents-him-with-leadership-award-12659629>.

**MIDDLE ENGLISH NAMES OF SEWERS AND TAILORS:
FUNCTIONAL AND ETYMOLOGICAL ASPECTS**

The role of Middle English occupational terms as proper names is in the focus of article. Distribution of the occupational terms as to the kinds of nominative function they perform within either the group of terms with both kinds of nominative function (common nouns and proper names), or the group with the only function of identification (proper names), or the group of terms with the only function of classification (common nouns), as well as assortment of the occupational terms as to their origin, are particular tasks set forth in the investigation.

We have come to the following conclusions: English native vocabulary coincided with borrowed vocabulary in ratio 1:1; the origin of word-stems of the loan-blends is Romance (Central French or Norman); lexical borrowings are exclusively of Romance origin (Central French or Norman); the predominance of the words with the function of identification over those with the only function of classification is in ratio 93:7(%), which obviously proves the fact of extreme popularity of the names of sewers and tailors as the means of individualization and official identification in the Middle English period.

As a result of our calculations, it was found out that etymological distribution of Middle English names of sewers and tailors is as follows:

- 1) 31 words (51%) are of native origin;
- 2) 23 words (38%) are loan-blends;
- 3) 7 words (11%) are lexical borrowings.

Functional differentiation of 61 Middle English names of sewers and tailors is the following:

- 1) 21 words (34%) fulfil two kinds of nominative function (classification and identification) as common nouns and proper names;
- 2) 36 words (59%) fulfil the only function of identification as proper names;
- 3) 4 words (7%) fulfil only the function of classification as common nouns.

General conclusions can be drawn from these calculations:

1) semantic subgroup of the names of sewers and tailors is rather numerous in the Middle English period – 61 words, constituting 2.5% of the total number of Middle English occupational and 6% of Middle English names of craftsmen;

2) English native vocabulary coincided with borrowed vocabulary (i.e. loan-blends and lexical borrowings taken together) in ratio 1:1;

3) the origin of word-stems of the loan-blends is Romance (Central French or Norman);

4) lexical borrowings are exclusively of Romance origin (Central French or Norman);

5) the predominance of the words with the function of identification over those with the only function of classification is in ratio 93%:7%, which obviously proves the fact of extreme popularity of the names of sewers and tailors as the means of individualization and official identification in the Middle English period.

Prospective studies of the evolution of Middle English semantic system, in particular multi-aspect analyses of structural and functional properties of lexical units in different periods of their development, can be based on the results of our investigation as a part of integrative description of the impact of extraneous factors upon the functioning of the vocabulary viewed in the diachronic aspect.

Mykola ZYMOMRYA
(Drohobycz, Ukraina)
Magdalena PLUSKOTA
(Częstochowa, Polska)
Ivan ZYMOMRYA
(Użhorod, Ukraina)

KONCEPT PAMIĘCI: ZNAKI CZASU PRZEZ PRYZMAT WSPÓŁCZESNEJ RECEPCJI

Wydanie książki dr. Ryszarda Stefaniaka pt. «Cmentarz Obrońców Lwowa. Powstanie – Zniszczenie – Odbudowa» (Częstochowa, 2023) [2] jest zasadne przede wszystkim ze względu na aktualizację i utwalenie kulturowej pamięci oraz zachowanie jej międzynarodowego znaczenia w kontekście ukraińsko-polskiej pogranicza. Pod tym względem godna uwagi jest także jego inna praca, wydana w języku ukraińskim i polskim, bezpośrednio związana z Ukrainą: «Wybitni Ukraińcy» (Częstochowa, 2023) [3].

W dziele «Pamięć i tożsamość» Jan Paweł II zawarł słowa, wskazujące, iż «ludzkość jest powołana do wychodzenia poza granicę śmierci i poza granicę przemijających wieków». Słowa te uczą, że «całym sobą płaci się za wolność» i zaświadcza, że «wolność jest droższa niż życie!».

Prawda ta zdaje się wpisywać w niepodległościowe dążenia Rzeczypospolitej i wybrzmiewać jak narodowy testament dla wszystkich pokoleń, odwiecznie brzmiący: «Z nadzieją czy przeciw nadziei, ale z prawdą i z Bogiem! W tym nasza moc ... !» (Eliza Orzeszkowa). Jest w formie «Cmentarza Obrońców Lwowa – Ołtarza Ojczyzny» – świadectwo dopełnionej przysięgi wojskowej, znak wierności Rzeczypospolitej, a jednocześnie symboliczna tożsamość z każdą żołnierską mogiłą i wojennymi nekropoliami z tylu bitew w naszych tysiącletnich dziejach.

Wzniesiony dla apoteozy Ofiary i Bohaterstwa wyrasta z czynów znanych lub bezimiennych. Cmentarz Obrońców Lwowa to świadectwo moralnych praw narodu do bicia wolnym, do życia w państwie suwerennym.

Publikacja autorstwa dra Ryszarda Stefaniaka, zatytułowana «Cmentarz Obrońców Lwowa. Powstanie – Zniszczenie – Odbudowa» stanowi istotne wydarzenie historyczno-naukowe.

Limitowana seria wydawnicza służy nieśmiertelnieniu pamięci «niestrudzonych bojowników polskiej sprawy, gorliwych w służbie Ojczyzny», «przedstawicieli generacji, która stała na straży polskiej tożsamości narodowej».

Dzieło uwydatnia ważny wymiar formacyjnego oddziaływania, umożliwia odniesienie tak do przestrzeni historycznej, jak i współczesnej. Zarówno w dawnych, jak i odkrywanych na nowo faktach, sylwetkach, naukowych refleksjach dostrzega się ważny aspekt polskiej

historii – to koncepcja patriotyzmu wyrastająca z idei lwowskich Orłąt, wymowy Grobu Nieznanego Żołnierza, z autorytetów Generałów Drugiej Rzeczypospolitej.

Dnia 2 listopada 1925 pod kolumnadą Pałacu Saskiego w Warszawie odsłonięto Grób Nieznanego Żołnierza. Dwa lata wcześniej na polecenie prezydenta Stanisława Wojciechowskiego powołano Tymczasowy Komitet Organizacyjny Budowy Pomnika. W symbolicznym grobie pochowano nieznanego czterastoletniego obrońcę Lwowa. Trumnę z ciałem, które miało spocząć pod arkadą, wskazała Jadwiga Zarugiewiczowa, matka Konstantego Zarugiewicza, walczącego w oddziałach orłąt lwowskich, poległego w bitwie pod Zadwórzem, gdzie trzysta polskich żołnierzy broniło Lwowa przed bolszewicką Armią Konną Budionnego. W krwawej walce prawie wszyscy zginęli, ale Lwów ocalał. Bitwa ta w latach międzywojennych zyskała miano polskich Termopil.

Przy pomniku nazwanym «kamiennym wspomnieniem» – «grobem – olbrzymem wielkiej, tysiącnej gromady» – cały czas płonie wieczny ogień oraz trzymana jest warta honorowa.

Nie sposób nie przywołać w tym miejscu słów gen. Romana Abrahama – bohatera wojny polsko-bolszewickiej pod Zadwórzem, wygłoszonych w dniu 2 listopada 1975 r. w kościele OO Paulinów w Warszawie, podczas odsłonięcia i poświęcenia tablicy Pamięci Narodowej ku czci Nieznanego Żołnierza – Lwowskiego Orłęcia, w 50. rocznicę złożenia Jego zwłok w warszawskim Panteonie Chwały Narodu Polskiego. Mówił On o tych, co z dumą za Ojczyznę giną, o polskim żołnierzu, co padł w obronie Lwowa, skrwawioną czaszką uderzając o bruk zawsze wiernego miasta, o Tym, który «wsiał w ziemię razem z imieniem, leżąc w chwale najwyższej bez imienia i chwały».

Podczas jubileuszowych obchodów 90. Rocznicy Grobu Nieznanego Żołnierza: «grobu – symbolu najwyższej miary», powstałego «na wieczną chwałę Imienia Polskiego, w hołdzie dla Bohaterstwa, które nie potrzebuje nazwiska, aby być najwyższej czci godnym», «grobu – pomnika anonimowego poświęcenia życia za ojczyznę» przypomniany został pamiętny dzień 2 czerwca 1979 r., kiedy to papież – Polak przykleknął wraz z Prymasem Polski, kard. Stefanem Wyszyńskim przy Grobie Nieznanego Żołnierza «by oddać cześć każdemu ziarnu, które padając w ziemię i obumierając w niej – przynosi owoc».

Wówczas także padły pamiętne papieskie słowa wyrażające prawdę, że «dzieje Ojczyzny pisane są przez Grób Nieznanego Żołnierza»: «W dziejach Polski dawnych i współczesnych – Grób Nieznanego Żołnierza znajduje szczególne pokrycie. Szczególne uzasadnienie. Na ilu to miejscach ziemi ojczystej – mówił wówczas papież – padal ten żołnierz. Na ilu miejscach Europy i świata przemawiał swoją śmiercią, że nie może być Europy sprawiedliwej bez Polski niepodległej na jej mapie? Na ilu polach walk świadczył o prawach człowieka wpisanych głęboko w nienaruszalne prawa narodu ginąc «za wolność naszą i waszą». «Gdzie są ich groby, Polsko? – pytał świadomy wagi tego problemu i odpowiadał słowami młodopolskiego poety Artura Oppmana: «Gdzie ich nie ma ... Ty wiesz najlepiej [Polsko] i Bóg wie na niebie».

Wszechobecna w naukowo-historycznym przekazie dra Ryszarda Stefaniaka idea ducha polskości, intensyfikuje się w częściach poświęconych budowie Cmentarza Orłąt oraz losom owej nekropolii w czasie sowiecko-niemieckiej okupacji. Kolejne rozdziały książki stają się zapisem życia Ojczyźnie poświęconego. W przestrzeni autorskiego

działa stajemy pośród Tych, którzy spoczęli w katakumbach, pochowanych na Cmentarzu Obrońców Lwowa.

Dzieło nie stanowi jedynie syntezy, opartej na dokumentach odnoszących się do spisów pochowanych na Cmentarzu Obrońców Lwowa, czy opracowaniach analitycznych, poświęconych chociażby budowaniu ukraińskiej tożsamości wokół obrony Lwowa w 1918 roku. Szczególnym walorem dzieła jest prezentacja tekstów źródłowych – dokumentów, zdjęć, wykazów.

Publikacja spleta z wiodącym nurtem tematycznym dziejowe losy generałów II Rzeczypospolitej, zakorzenione w lwowskiej tradycji narodu – Mieczysława Boruty-Spiechowicza i Romana Abrahama, «którzy na Jasnej Górze organizowali spektakularne w okresie Polski Ludowej, manifestacje polskości w obronie żołnierskiego honoru i tradycji oręża polskiego».

Koncepcja dzieła zakłada wyeksponowanie zaangażowanych w służbę na rzecz utrwalania pamięci narodu, «świadków i kustoszy» chwały Rzeczypospolitej, odzwierciedlonej w życiu i dziele Postaci, osławionych wymiarem najpełniejszego patriotyzmu. Wyraźnym zamierzeniem autorskim stało się uwydatnienie źródeł – szeroko rozumianych tekstów źródłowych, pozostawionych bez ocen i subiektywnych komentarzy. Przyjęty układ pracy uwydatnia logikę prezentacji poszczególnych partii tematycznych. Cennym uzupełnieniem przekazu słownego stają się ilustracje o charakterze archiwalnym.

Nie sposób nie dostrzec wagi biograficznych odnośników, utrwalonych w przypisach, odnoszących się do sylwetek generałów: M. Boruty-Spiechowicza, R. Abrahama. Autor świadomie udziela głosu świadkom i uczestnikom lub nawet więcej – staje się ich głosem.

Spoiwem, łączącym walory publikacji, warunkujące jej prestiż oraz wysoki merytoryczny i edytorski poziom jest autentyczna miłość polskich dziejów i przywiązanie do wartości narodowych. Spoiwem, ze szczególną wrażliwością przez Autora eksponowanym w powyższej publikacji, jest uniwersalizm i ponadczasowość problemów, ujętych z precyzją i szczególną empatią historyka – miłośnika Kresów Wschodnich: «Dwa narody, polski i ukraiński, przez tyle wieków w najbliższym sąsiedztwie i w stosunkach najbliższych ze sobą żyjące mogły i muszą prędzej czy później dojść do wzajemnego porozumienia».

Dzięki swej niezwyklej pracy i poświęceniu, Pan dr Ryszard Stefaniak wpisał się na trwałe w historię polsko-ukraińskich stosunków, pozostawiając niezatarte ślady i wniesienie istotnego wkładu w zrozumienie oraz dialog między naszymi narodami [1].

LITERATURA

1. Ryszard Stefaniak – Doctor Honoris Causa Instytutu Gospodarki Regionalnej i Ekonomii w Kirowohradzie / Pod red.: prof. M. Zymomrya, prof. I. Dobrianskyj. Kropywnycki-Drohobycz-Użhorod 2023.

2. Stefaniak R. Cmentarz Obrońców Lwowa. Powstanie – Zniszczenie – Odbudowa. Częstochowa, 2023.

3. Wybitni Ukraińcy. Międzynarodowy Konkurs Historyczno-Literacki / Red.: R. Stefaniak, M. Tarchanyn. Częstochowa, 2023.

Olena ZYOMRYA
(Uzhhorod, Ukraine)
Myroslava ZYOMRYA
(Drohobych, Ukraine)

MULTIFACETED POWER OF DMITRY PAVLYCHKO'S POETIC WORLD

On January 29, 2023, Dmytro Pavlychko passed away. The great Poet was born on September 28, 1929. A native of the small village of Stopchativ in Prykarpattia, he became significant not only for a particular era. The unique world of Hutsulshchyna is a multifaceted concept in the work of the author of 'Two Colors'. His prophetic Word sounds particularly powerful now, in an era of unprecedented trials for the Ukrainian people caused by Russia since 2014. Indeed, Ukraine needs His artistic patrons – the fiery poetry of Dmytro Pavlychko. The prophetic word belongs to the giant of the Ukrainian national revival of the 20th century.

Dmytro Pavlychko always skillfully demonstrated through his work an experience projected onto universal values. His finest poetic creations speak of him as a bearer of national and social aspirations, and consequently, as a thoughtful individual whose earthly existence is linked to the spiritual, transcendent being. Of course, the essence of a true poet lies in the combination of diverse, often contradictory philosophical principles and ideas that are not limited by the prism of national or social conflicts. His first book, «Love and Hate», was published in 1953. From 1963, the writer lived in Kyiv. His collection «Truth Calls» (1958) was banned, and its entire print run was destroyed. Pavlychko's poetic talent received wide recognition from the broadest readership, thanks to his song «Two Colors», for which the prominent composer Oleksandr Bilash (1931–2003) provided the music.

Among the most important books by Dmytro Pavlychko are: «Truth Calls» (1958), «Granary of Words» («Hranoslov», 1968), «Sonnets» (1978), «The Secret of Your Face» (1978), «Penitential Psalms» (1994), «Nostalgia» (1998), «The Golden Apple» (1998), «Thimble» (2000), «I Attest to Life» (2000), «Kyiv in May» (2001), «Juniper» (2004), «Memory» (2004), «Sonnets» (2004), «Three Stanzas» (2007), «Autodafe» (2008). Dmytro Pavlychko's contributions as a translator are particularly significant. He translated numerous literary works into Ukrainian from various languages. Some of the notable publications include: «Bloody Sonnets» by Slovak poet Pavol Országh Hviezdoslav (1986), «World Sonnet» (Anthology, 1983), «Sonnets» by William Shakespeare (1998), «Anthology of 20th Century Slovak Poetry» (1997), «50 Polish Poets» (2001), «Ode to Freedom. A Small Anthology of Russian Poetry» (2004), «Anthology of Bulgarian Poetry» (2006), «Idea of the World. A Small Anthology of Croatian Poetry» (2008), «Princess of Europe» (2010), and others.

Dmytro Pavlychko's artistic images impress with their dynamism, new associations, and masterfully combined colors. They astonish with their concentration at the level of sensibilities, both of individuals and the community. Rich in content, his poetry becomes a vivid reflection of the spiritual aspirations of the Ukrainian people, connecting the 20th century with the modern era. It creates a unique composition in which the intertwining of

human destinies is revealed. In contemporary circumstances, this architecture becomes even more significant, as we are talking about an era of challenges and unprecedented trials – the present state of independent Ukraine as a sovereign entity.

In Dmytro Pavlychko's poems, there are not isolated artistic confrontations, as they are imbued with a powerful intellectual mass, full of energy and diversity. However, the journalistic-expressive pathos of his poetic art is visibly subordinated to conscious moderation. In the words of Ivan Franko, «law prevails over temperament» and «aesthetics over personal gain». Evidence of this can be found in the works included in the collection «Fürstin Europas» (Dresden, 2010, 282 pages). The German translations are the work of Jona Gruber, Iryna Katschaniuk-Spiech, Ivan Zymomrya, as well as Mykola Zymomrya, who organized the book and wrote the afterword. Up until now, there were only sporadic attempts, especially in the 60s and 70s, to bring Pavlychko's work closer to the consciousness of the German reader, including translations by Andreas Reimann. During this period, translations of his poems by Jona Gruber (1908–1980) also appeared, which were first published in the book «Fürstin Europas».

Regarding the German-language reception of Pavlychko's work, the notable contribution of Iryna Katschaniuk-Spiech, a distinguished master of artistic translation, is particularly significant. Together with her son Osyp, she published the book «Drei Strophen» (Munich, 2018, 288 pages) with a thorough preface by Leonid Rudnytsky. The value of this edition is hard to overestimate. Without a doubt, Iryna Katschaniuk-Spiech is an unparalleled interpreter of Ukrainian text into German, especially in terms of accurately conveying encoded meanings and their metaphors. By the way, Mykola Zymomrya received two notable dedicatory inscriptions in the mentioned publication: «*To the esteemed Professor Mykola Zymomrya, with the best wishes for successful work in affirming Ukrainian literature among the nations of the world. The translators Iryna Katschaniuk-Spiech, Osyp Spiech present to dear Odarka and Mykola. Munich, September 6, 2018*». In turn, the autograph in the book «Dmytro Pavlychko. Memoirs. Volume 4» (Kyiv: Yaroslaviv Val, 2018, 560 pages) contains a task-wish: «*To the dear Mykola Zymomrya – hold on, write about 'Drei Strophen' – Yours, Dm. Pavlychko. February 7, 2019, Kyiv*». Understandably, these wishes are presented here only in terms of understanding the values of interliterary interaction, both from the perspective of the original creator and his recipients.

The analysis of the bilingual collections «Fürstin Europas / Princess of Europe» and «Drei Strophen / Three Stanzas» leads to an unequivocal conclusion: Iryna Katschaniuk-Spiech's translations could be considered the most significant catalyst for the reception of Pavlychko's creative banquet in recent decades. Some of them reached the German reader in the late 90s, and some became known through songs, such as the repeatedly mentioned «Dva Kolyory / Two Colors». The appearance of the poetic collection «Kyiv in May» (2001) in the arrangement of Mykola Zymomrya in three languages – Ukrainian, Polish, and German – was highly praised by critics both in Ukraine and beyond its borders. Constantly in search of new poetic forms and genre innovations, Dmytro Pavlychko drew from the sources of his own creative experience and the treasury of traditions of Ukrainian classical literature; at the same time, the benevolent influence of Taras Shevchenko, Ivan Franko, and Lesya Ukrainka cannot be ignored. However, it should be noted: Dmytro Pavlychko's voice always had its own sound, and it is genuinely distinctive,

direct, and natural. Free verse, mastered to perfection by the poet, is equivalent to the virtuoso polished classical stanza. Thus, without a doubt, Pavlychko's poetry is «anthropocentric», as rightly noted by the Polish critic Janusz Drzewucki. When reading his poems, «on one hand, the depth of thought and its richly aphoristic character is evident; on the other hand, it is a simple and crystal clear language of communication». The most important thing to emphasize is the depth of ideas and their problematic nature. They serve as a source for delineating the phenomenon of his creative banquet and his dedicated activity, which falls on the second half of the 20th century, a time of highs and upheavals in the history of Ukraine. Everywhere and always, the pure pain of the poet pours into the paradigm of his inner world; it is the existence of a person literally tied to a specific time and who, through his actions, creates moral and enduring societal values.

The poet urges in his finest stanzas to consider human life from the perspective of history. Understanding the truth, according to him, means being a free individual with an awareness of their calling. Therefore, for example, Pavlychko's German-language collection «Fürstin Europas» evokes, in the context of the war initiated by Russia against sovereign Ukraine, a sense of awakening in the German reader, dictating a feeling of fruitful solidarity with the Ukrainian people. Hence, the pattern of Ukrainian flags that now flutter in the windows of many citizens of Germany...

The work of Dmytro Pavlychko is an undisputed milestone in the chronicle of Ukrainian literature. This is evidenced by his interview from May 15, 2000, to February 17, 2001. It was published in the pages of the «Kurier Kryvbasu» magazine (2001, No. 138, pp. 3–9). At that time, Dmytro Pavlychko was the Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of Ukraine to the Republic of Poland. Of course, there was a desire to temper the immediate sense of the specific questions that were raised at the time. Because, first and foremost, what mattered was the structure of Dmytro Pavlychko's thoughts as an outstanding poet and statesman.

Many of his works in various genres highlight, one might say, his counterpoint in relation to motifs, ideas, artistic-temporal contrasts, implicitly undisguised juxtapositions, direct appeals to contemporary images in the sense of the so-called «Law of Eternity» and its derivative «Law of Threads»... The poet's thoughts are prophetic because they are the result of his logic «text within the text». This is especially noticeable in Pavlychko's spontaneous gift inscriptions addressed to various individuals. It would not be an exaggeration to say that Dmytro Pavlychko is a unique master of autographs as an intricately crafted genre. He awakens the recipient with artistic words and, given the concentration of time, builds a desire – prompting expression. Here is an example of «text on the level of subtext», projected by the poet onto the «I-person». Indeed, this seems to be the quintessence of Dmytro Pavlychko's confession: *«It's hard for me to talk about myself... I can only note that my book 'The Truth Calls' (1958) was probably the first swallow of the sixties' poetry. I remember my first meetings with I. Drach and M. Vingranovsky, like meetings with the extraordinary joy of my life, their creativity differed from mine with greater metaphoricalness, youthful energy, a challenge to the worn-out and primitive poetry of Soviet happiness chanters. Code? National pain – from Shevchenko, universal thinking – from Franko, refined language, emotion – from Tychyna and Rylsky. ...But in that genetic code, it was all there, and besides, there was also Europeanism, detachment*

from daily declarativeness, a tendency towards questions: what is the world and why does a person live».

Dmytro Pavlychko, through his actions and creativity, proved: he lived with Ukraine and always believed in its brighter future. And in his artistically perfected words, the voice of the much-suffered Ukrainian Fate is faithfully reflected. It is sung by the poet, especially in the heartfelt songs about Freedom, for which, notably, since February 24, 2022, daughters and sons of Shevchenko's Homeland have been giving their lives on the battlefield.

Тетяна ЛЯХ
(Ужгород, Україна)

САМОТНІСТЬ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ МОДУС В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІСТИЦІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Екзистенційна криза людини кінця ХХ – початку ХХІ століть, зумовлена соціокультурними, політичними, економічними трансформаціями, що відбувалися в Україні, часто призводить до стану ізоляції, ментальної і просторової. Ці чинники спонукають по-новому осмислити феномен самотності. Філософи ХХ століття (С. К'єркегор, А. Камю, Ж.-П. Сартр, Е. Фромм, М. Гайдеггер, К. Ясперс та ін.) надають самотності онтологічного статусу, розглядають її як суть ества людини та буття у світі. Представники екзистенціалізму вважають, що самотність належить до «граничних ситуацій», які є митями глибоких потрясінь (страх, страждання, смерть), саме тоді людина пізнає сенс свого буття і себе саму.

Духовний світ людини, її внутрішні емоції, несвідомі стани чи не найкраще серед прозових форм передає жанр новели. Тому українські новелісти у кінці ХХ – на початку ХХІ століть студіюють ключові екзистенційні модуси (страждання, страх, любов, самотність), намагаються переосмислити сенс буття людини у контексті сучасного суспільного і національного життя. Художнє відображення українськими авторами феномену самотності в новелі кінця ХХ – початку ХХІ століть ще не було окремим предметом уваги науковців, тому є актуальним і становить мету пропонованого дослідження.

Самотність стає ключовим модусом світовідчування людини кінця ХХ століття, в новелах цей модус часто співвідноситься як із зовнішніми, так і внутрішніми онтологічними чинниками. Так, В. Габор у своїх творах відображає самотню людину через ізоляцію в певному просторі («Полювання у втраченому просторі», «Самотні жінки», «Сходи вгору і вниз»), або ж навпаки: персонаж відчуває внутрішню самотність, попри те, що знаходиться серед людей, як це спостерігаємо в новелі «Вакуум». У цьому творі письменник розгортає цілу концепцію людської самотності крізь призму сприйняття одного з персонажів – Рудого Лева. Зауважмо, що в цьому персонажеві, з його дивацтвом, відчитується натяк на образ юродивого, отже, його судження претендують на істинність. Рудому Леву відкрилася одна із таїн людського буття – «філософія вакууму», тобто, філософія самотності людини, що артикулюється у нескінченних тирадах персонажа, мовлення котрого автор моделює відповідно до постмодерністського світовідчування, у якому сплітаються абсурдність людського

існування з іронічним до неї ставленням. Так, кумедні історії дивакуватого Лева, у яких він пародіює своїх сусідів, викликають сміх, проте вони передають онтологічний сенс самотності, його та інших містян. Рудий Лев, мов актор на сцені, розкажує і показує цілий калейдоскоп людських облич, які потерпають від вакууму. Це й пані Кравчукова, котра прагне слави відомої письменниці, але насправді пише «через вакуум», «це для неї маленька ілюзійна фортеця, де знаходить тепло» [1, 70–71], і Геньо, котрий втікає на природу «через те, що його мучить вакуум міста», або ж пані Фіфа, що постійно заповнює свій вакуум новими шатами, чи пан Лесь, котрий «проганяє вакуум роботою, а пані Лесева – турботами про чоловіка» [1, 73].

Дивакуватість і комічність Лева, його постійне говоріння є своєрідним опором самотності, а також намаганням віднайти спосіб виходу із власного вакууму. Таку відчуженість персонажа посилює міський пейзаж, який автор малює крізь призму настрою персонажа: «Вулиці стискали у тісні лещата глухі, німі, чорні, сірі, жовті, бурі стіни кам'яниць, і Рудий Лев бився між ними, шукаючи виходу на простір. Та навкруги були тільки стіни: високі, грізні, холодні, байдужі» [1, 74]. Місто в новелі також сприймається як вакуум, який огортає людей, що в ньому проживають, а також відображає внутрішній стан Рудого Лева. Адже вакуум у сприйнятті персонажа виражено через локальні форми (місто з його кам'яницями стискає) та екзистенційно-емоційні (відчуття самотності і жалю). У новелі образ міста з його кам'яницями і вулицями відображає онтологічну візію безконечних страждань людини: «А ось і вершина гори, на яку вивела вулиця. Рудий Лев спинився, і лице його скривилося від болю. Між стінами будинків вулиця стрімко бігла вниз, але їй не було видно ні кінця, ні краю, а сонце стояло уже високо в небі» [1, 75]. Таке світовідчуття персонажа В. Габора суголосне екзистенційному філософуванню ХХ століття з його усвідомленням трагізму існування, приреченості людини на самотність (наприклад, метафоричний образ Сізіфа у філософуванні А. Камю).

Внутрішню, психологічну ізоляцію індивіда, яку зумовила, зокрема, дегуманізація суспільства як ознака постколоніальної культури, у новелах кінця ХХ – початку ХХІ століть автори артикулюють через герметичний простір. Адже, сам феномен герметизму в літературознавстві виник як «літературна самозамкнута течія модернізму межі ХІХ – ХХ ст., що характеризується інтровертивною спрямованістю творчих пошуків» [3, 221]. За спостереженням В. Даниленка, герметизм найбільш яскраво виявився у творчості авторів-вісімдесятиників (О. Лишега, В. Назаренко, Г. Пагутяк, К. Москалець та ін.) у значенні ізоляції митця від дійсності, незахищеності людини, трагізму світовідчуження: «Сформувавшись у період задущливої політичної реакції, герметики не торкалися соціальних проблем. <...> У «дітей квітів» не було ні минулого, ні майбутнього, вони становили субстанцію рефлексуючої природи, заслуханої в шум космічних стихій, задивленої в тіні й напівтіні, що просочуються з мороку людського єства» [2, 7].

Герметичний простір у поетиці української новели кінця ХХ – початку ХХІ століть можна також вважати метафорою людської самотності та намаганням виходу із стану ізоляції, ментальної і просторової. Так, В. Назаренко у ліричній новелі «Втеча» розгортає семантику замкненого простору в образі яйця, яке постає в'язницею, з якої «щоднини здійснюєш втечу» [4, 75]: «Іззовні вся ця в'язниця виглядає ніби куря-

че яйце, взяте зусібч у суцільну шкаралупу – такий собі білковий панцерник без жодного натяку на існування будь-де виходу. Входу ж узагалі нема в цій конструкції. Він лишився в початковому задумі як щось ірреальне, дозародкове, безслідне. Є лише вихід зсередини» [4, 76].

Отже, у новелах кінця ХХ – початку ХХІ століть самотність визначає буття людини. Автори осмислюють самотність у контексті сучасного суспільного і національного життя, зокрема в постколоніальному просторі, в якому людина або розчиняється, втрачаючи свою свободу чи ідентичність, або ж залишається самотньою. У новелістиці окресленого періоду модус самотності часто співвідноситься як із зовнішніми, так і внутрішніми онтологічними чинниками. Крім цього, внутрішню, психологічну ізоляцію індивіда, яку зумовила, зокрема, дегуманізація суспільства як ознака постколоніальної культури, новелісти артикулюють через герметичний простір.

Дослідження доповнює відомості про українську новелістику кінця ХХ – початку ХХІ століть, філософське бачення українськими письменниками людини у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габор В. Книга екзотичних снів та реальних подій: новели. 3-тє вид. Львів: ЛА «Піраміда», 2009. 160 с.
2. Даниленко В. Історія одного ісходу. *Квіти в темній кімнаті: Сучасна українська новела: Найяскравіші зразки української новелістики за останні п'ятнадцять років / упорядкув., передм., літ. ред. В. Даниленка*. К.: Генеза, 1997. С. 5–15.
3. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-укладач Ю.І. Ковалів. Т. 1. Київ, 2007. 608 с.
4. Назаренко В. Механічне яйце: новели. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 180 с.

Svitlana MAKUKHINA
(Kherson, Ukraina)

CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING

Content and Language Integrated Learning (CLIL) is a teaching method in which some subjects are taught in foreign languages. Introduction of a Content and Language integrated approach to teaching, certainly has important educational potential, consisting in its cognitive and linguistic benefits. The use of this approach requires thorough, labor-intensive preparation from the teacher. It is worth noting that at the initial stage the use of the Content and Language integrated approach, built on the full immersion in a foreign language is quite difficult to implement. That's why you can start by introducing CLIL elements into the lesson. There may be the following types of activities and exercises: search for analogues of Ukrainian-language terms in the proposed text; highlighting keywords; drawing up a mind-map; writing questions; creative tasks.

Thus, teaching a lesson using CLIL at the initial stage, the material is carefully selected and analyzed for further practical application. In such lessons, the lexical approach is more important than the grammatical approach. Students learn the language naturally, through conversation, observation and socializing, where

learning grammar is not the primary goal. Working with text, it is important to have illustrations to visualize what has been read; texts can be presented schematically, which helps students determine the idea of the text and the information presented in it. After reading, it is desirable that students be able to convey the idea of the text in their own words, at the same time, the teacher needs to draw the students' attention to certain lexical phrases that are appropriate to the topic and subject. When writing assignments, students' levels of preparation and learning objectives should be taken into account. The texts must be on the subject; it occurs the development of subject and language competence in this case. It should be noted that *technologies of Content and Language integrated learning contribute to the activation of the process of mastering foreign language competencies based on the active integration of foreign language with the process of teaching professionally significant disciplines.* Since students have an idea of the basic concepts of the subject, they perceive it more easily in a foreign language. This reduces uncertainty in use foreign language means for transmission content and professional opinion. In addition, students' attention is diverted from problems associated with the fear of making language errors, since they efforts are aimed at the substantive content of the discipline. To form a communicative competence of students of non-linguistic specialties, it is important to provide them with the opportunity to think in a foreign language and solve any problems that give rise to thought in a foreign language. Thus, Content and Language integrated learning helps to increase motivation as the main mechanism for activating the process teaching foreign languages to students' non-linguistic specialties of universities, because their attention is involuntary stays focused on interesting, new and meaningful language material. Professionally oriented topics classes meet the cognitive needs of students and lead to active mastering new knowledge. At the same time, the level of students' training in foreign language in non-linguistic faculties, which, in turn, increases competitiveness of a future specialist in today's tough conditions competition in the labor market.

REFERENCES

1. Marsh D. Language Awareness and CLIL. *J. Cenoz; N.H. Hornberger (Eds.), Encyclopedia of Language and Education. Knowledge about Language.* Volume 6. New York: Springer Science and Business Media LLC, 2007. P. 233–246.
2. Coyle D., Hood P., Marsh D. Content and language integrated learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 182 p.
3. Pavón V. Ellison Maria. Examining Teacher Roles and Competences in Content and Language Integrated Learning (CLIL). *LINGVARV MARENA.* 2013. Vol. 4. P. 65–78.

Мар'яна МАРКОВА
(Дрогобич, Україна)

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ПОЕЗІЇ ДЖОНА ДОННА «SONNET. THE TOKEN»

Вірш англійського пізньоренесансного митця Дж. Донна «Sonnet. The Token» («Сонет. Сувенір») входить до ліричної збірки «Пісні і сонети», створеної автором в

останнє десятиліття XVI – перше десятиліття XVII ст. Відомо, що ця книга була укладена не самим письменником, а його видавцями. У першому посмертному виданні творів Дж. Донна, здійсненому 1633 р., вірші, які зараз традиційно входять до неї, ще були надруковані впереміж з іншими поетичними текстами, але вже два роки потому їх було зібрано у єдиний цикл із п'ятдесяти п'яти поезій і опубліковано під назвою «Songs and Sonets». Слово «сонет» при цьому вживалося у тогочасному його розумінні – в англійській літературі XVI ст. паралельно з його класичним потрактуванням як жанрової форми воно мало ще й інше значення – невеликого за обсягом вірша любовного змісту та нерегламентованої форми. Оскільки чіткої формальної структури такі твори не мали, на їх жанрову приналежність вказувала саме специфіка тематики. Крім того, існувала відмінність на рівні правопису: сонет як синонім любовної поезії з довільною кількістю рядків писався з однією буквою «n» («sonet») – саме таке написання маємо й у назві збірки Дж. Донна.

Власне кажучи, якщо за визначальну ознаку канонічного сонета («sonnet») вважати чотирнадцятирядкову побудову, то жодна поезія Доннової збірки любовної лірики сонетом не є. Однак автор подає саме таке визначення у заголовку одного зі своїх текстів – вірші «Sonnet. The Token». Тож чи має він будь-який стосунок до сонетного жанру?

Поезія нараховує вісімнадцять рядків. Останні два рядки відділені графічно¹:

*Send me some token, that my hope may live,
Or that my easelesse thoughts may sleep and rest;
Send me some honey to make sweet my hive,
That in my passion I may hope the best.
I beg noe ribbond wrought with thine owne hands,
To knit our loves in the fantastick straine
Of new-toucht youth; nor Ring to shew the stands
Of our affection, that as that's round and plaine,
So should our loves meet in simplicity.
No, nor the Coralls which thy wrist infold,
Lac'd up together in congruity,
To shew our thoughts should rest in the same hold;
No, nor thy picture, though most gracious,
And most desir'd, because best like the best;
Nor witty Lines, which are most copious,
Within the Writings which thou hast adress.*

*Send me nor this, nor that, t'increase my store,
But swear thou thinkst I love thee, and no more [1, 128].*

До моменту, коли Дж. Донн створював цей текст, сонетний жанр в Англії уже практично завершив свою еволюцію. Будучи запозиченим з італійської літератури

---

¹ На жаль, аналізований вірш не перекладений українською мовою, тому подаємо його лише в оригіналі.

Т. Ваєттом та трансформованим на англійському національному ґрунті його колегами за поетичним пером Г. Говардом, графом Саррі, Ф. Сідні, Е. Спенсером та іншими, на межі XVI–XVII ст. англійський сонет здебільшого створювався за т. зв. «шекспірівським взірцем», що передбачав схему римування *abab cdcd efef gg*. Така формальна побудова тексту безпосередньо впливала і на його зміст – у шекспірівському сонеті третій катрен переважно був кульмінацією, а кінцевий дистих – афористично, дотепно, іноді й парадоксально сформульованою розв'язкою. Традиційним розміром англійського сонета був, як відомо, п'ятистопний ямб.

Дж. Донн у перших трьох катренах своєї поезії точно повторює шекспірівську версифікаційну модель, проте перед фінальним двовіршем вводить додаткові чотири рядки – ще один, зайвий катрен. Відтак – схема римування поезії «Sonnet. The Token» виглядає таким чином: *abab cdcd efef ghgh ii*. При цьому зберігається традиційне місце т. зв. сонетної «вольти» (змістового чи / та емоційного перелому) в англійському варіанті цього жанру – перед сонетним ключем, після останнього катрена. Четвертий катрен створений за взірцем трьох перших, він неначе продовжує перелік, започаткований попередніми чотирирядковими строфами, додає до ланцюжка однотипних художніх образів (подарунків, які ліричний герой випрошує у героїні на згадку: стрічка, каблучка, коралове намисто) іще два такі самі образи (портрет, вірш).

Розмір поезії визначити складно, позаяк автор використовує переважно односкладові слова, а тому практично всі склади у рядку виявляються наголошеними. До слова, це характерна манера Дж. Донна – саме так написані його «Священні сонети» – тексти, що формально, безперечно, є традиційними ренесансними сонетами, хоча змістовно і зміщують акценти з любовної площини у релігійну та звернені не до жінки, а до Господа.

Отож, вірш Дж. Донна «Sonnet. The Token», не будучи чотирнадцятирядковою поезією, все ж має багато спільного із сонетним жанром. Рух його ліричного сюжету цілком повторює модель сюжетної побудови шекспірівського сонетного варіанта, а схема римування, хоча й порушує усталений канон, проте ці порушення повторюють принцип перехресного римування, характерний для шекспірівських сонетних катренів. Одначе, зважаючи на те, що сонет все ж таки є т. зв. «твердою» строфічною формою, назвати аналізовану поезію сонетом не можна, хоча вона, безумовно, й тягнє до цього ліричного жанру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Donne J. The Complete Poetry and Selected Prose. New York: The Modern Library. 991 p.

Галина МАТУСЯК
(Кропивницький, Україна)

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МАНДРІВ У РОМАНІ ОЛЬГИ ТОКАРЧУК «БІГУНИ»

У своєму чималому літературному доробку лауреатка Нобелівської премії з літератури 2018 року, польська письменниця О. Токарчук самобутньо інтерпретує

сучасність, віртуозно використовуючи для цього оптику світової міфології. Вона традиційно вдається до застосування інтертекстуальних і інтермедіальних стратегій, щоби конструювати власні художні світи за базовими принципами міфомислення, що дає підстави асоціювати її творчість із неоміфологічною течією в літературі. Одним із найбільш часто оприявнюваних міфологічних мотивів у творах О. Токарчук є мотив мандрів. Найрепрезентативнішим у цьому аспекті є її роман «Бігуни», назва якого експлікує тематику твору. Характерними особливостями поетики творів польської письменниці є філософічність і психологізм, тож метою дослідження є виявити філософсько-психологічні аспекти мотиву мандрів у її книзі «Бігуни».

Мотив мандрів оприсутнюється вже на початку твору: героїня-оповідачка рефлектує над своєю першою подорожжю крізь поля, здійсненою в дитинстві. Вона розмірковує над осіло-номадичним способом життя своїх батьків, які вирушали в подорож під час відпусток, докладно описуючи ритуали підготовки до поїздки і самі виправи, артикулюючи в такий спосіб міфологічний мотив вічного повернення. Героїня-оповідачка є справжньою номадою, бо, на відміну від батьків, не пускає коріння в певному місці. Вона подає детальну портретну характеристику сучасного «вічного мандрівника», позбавленого важких валіз і зайвих багажів, готового міняти професії, не мати стабільності, а також окреслює збірний образ номад, серед яких емігранти, втікачі, бурлаки, волоцюги.

Для героїні-оповідачки «Бігунів» подорож – спосіб зникнути з просторів досяжності і стати на якийсь час невидимою. Кожна її мандрівка – тригер філософських міркувань і запитань, на які вона прагне віднайти відповіді. Її вабить мобільність, плинність та ілюзорність як характеристики цивілізованості. Разом із випадковою подорожньою вони обговорюють проблеми кільцевого (міфологічного) і лінійного (історичного) часу, пов'язуючи його з осілими народами й кочівниками.

Героїня-оповідачка в романі О. Токарчук фіксує свою увагу на топісі летовища як унікального місця, яке може бути не лише відправним пунктом подорожі або місцем пересадки на наступний літак. Вона описує величезні аеропорти, які є радше еквівалентами міст із розвинутою інфраструктурою.

О. Токарчук зачіпає у своєму романі і призначення подорожі. Для одних персонажів твору метою мандрів є бажання побачити якомога більше різних країн і отримати яскраві враження, тоді як для інших – це пошук власного коріння або ж мрія подивитися на витвір мистецтва. Героїня-оповідачка намагається заглибитися в причини того, що змушує людей обирати той чи інший транспорт. Її цікавить інтерес подорожніх до нічних потягів, які долають відстані набагато довше, ніж літаки, й обходяться значно дорожче.

Героїня-оповідачка вважає, що описи місць руйнують їх і знесилюють, зокрема, це стосується путівників. У контексті роздумів вона згадує так-званий паризький синдром, ознаками якого є шок і різні вегетативні зміни. Причиною таких психосоматичних розладів є зражені сподівання. Героїня-оповідачка наводить приклад китайця, який усе життя мріяв побачити дерево бодгі, під яким на Будду зійшло просвітлення, а потім, здійснивши мрію за допомогою щедрого друга, пережив глибоке розчарування побаченням.

Героїня-оповідачка наводить приклад лекції, прослуханої на одному з летовищ, про психологію подорожі, яка вивчає людину-мандрівника, людину, що перебуває в русі, і таким чином є в опозиції до традиційної психології, яка завжди розглядала людську істоту в незмінному контексті, у стабільності й нерухомості [1]. Ця ж лекція зачіпає питання мотивації людини до подорожі. Оповідь героїні-оповідачки є калейдоскопом докладних і фрагментарних вражень, отриманих під час подорожей: іноді – це короткі історії незнайомих подорожніх, часом – досвід когось із друзів, пов'язаний із мандрями. Це можуть бути рефлексії розмови з випадковими людьми або просто уривки з підслуханих бесід. Скажімо, героїня-оповідачка описує метод проведення екскурсій приятелькою, яка змішувала правдиві факти з літературними фантазіями письменників, коли оповідала туристам про певні місця. Часом її нарація дуже докладна, іноді – досить пунктирна. Героїня-оповідачка то вдається до розлогих коментарів почутого чи побаченого, то лише побіжно фіксує те, свідком чого вона стала. Зокрема, без пояснень залишається суголосний її думкам коментар про те, що здебільшого тримається осторонь своїх земляків, яких зустрічає у подорожах.

Нарація героїні-оповідачки людиноцентрична: вона більше уваги у своїх спостереженнях приділяє мандрівникам, які трапляються на її шляху, ніж місцям, які відвідує. Для неї готелі набувають статусу мікрокосму зі своїми повторюваними ритуалами, центром якого є обертові двері.

Таким чином, роман О. Токарчук «Бігуни» пропонує самобутню філософсько-психологічну візію мандрів, подану через химерне сплетіння спостережень і вражень героїні-оповідачки. Фрагментарність нарації й калейдоскопічне розмаїття епізодів та персонажів надають роману поліфонії й багатомірності. У фокусі уваги оповідачки – подорожні місця (готелі, летовища, потяги тощо), призначення мандрів і різниця між очікуваннями та реальністю, категорії часу і простору, осіле і номадичне життя, типажі туристів, мотивація до руху, образ сучасного мандрівника. Багато художніх ідей О. Токарчук перегукуються з рефлексіями А. де Боттона, викладеними у книзі «Мистецтво подорожі», в чому вбачаємо типологічну спорідненість у філософській картині світу обох авторів і розглядаємо як перспективу майбутніх досліджень в обраному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Токарчук О. Бігуни. Київ: Темпора, 2020. 392 с.

Bohdan NOSA
(Uzhhorod, Ukraine)

REIMAGINING AMERICAN LITERARY TRADITIONS: PHILIPP MEYER'S INNOVATIVE APPROACH

American literature has a rich and diverse history, spanning different periods, genres, and literary movements. It reflects the multifaceted nature of American society, its values, ideals, challenges, and achievements. The influence of American literature on world culture cannot be overstated, as it not only expands horizons of knowledge but also prompts deep reflections on the world, human destiny, and the essence of civil society.

Contemporary American literature continues to be dynamic and diverse. Renowned modern authors like Toni Morrison, Jonathan Franzen, Jennifer Egan, and younger generations of writers continue to produce works that impress with their originality and relevance. A special place in the modern literary process of the United States is occupied by the creativity of the eminent prose writer Philipp Meyer, a finalist for the Pulitzer Prize in 2014. This position was solidified for the writer due to the expansion of formal characteristics of the novel genre through the application of experimental artistic solutions.

Ph. Meyer gained worldwide acclaim through his expansive prose works «American Rust» (2009) and «The Son» (2013). Thanks to the artist's skill, the novel «American Rust» with its intricate intrigues and criminal mysteries became one of the key works of American literature, shedding light on the issues of generational conflict and the disillusionment of the American dream. The author delicately reproduces the psychology of the characters, their moral dilemmas, allowing us to understand the essence of profound changes occurring in society. The novel «The Son» also found a place in the hearts of readers and received wide critical acclaim. This epic saga tells the story of the McCullough family, whose path intertwines with the history of Texas. The work explores the concepts of fate, national identity, and values, while also reflecting significant historical events and conflicts that influenced the development of the American West. The success of these works was further bolstered by prosperous adaptations: the western series «The Son» (2017–2019; two seasons) starring Pierce Brosnan in the lead role, and the crime series «American Rust» (2021), in which the protagonist was portrayed by Jeff Daniels.

Ph. Meyer's artistic strategy is based on both a postmodern approach to organizing writing (irony and parody, collage, intertextuality, allusiveness) and an original reproduction of the traditions of American literature laid down, in particular, by W. Faulkner, E. Hemingway, J.D. Salinger, J. Steinbeck, and C. McCarthy. Ph. Meyer skillfully combines contemporary style with classical literary techniques, creating insightful portraits of contemporary American society. Elements of irony and parody add depth and complexity to his works, helping to critically assess and reveal the conflicting aspects of modern life. Additionally, the writer adeptly transforms classical themes and motifs of American literature in a new context, allowing recipients to enrich their understanding of U.S. history and culture. In this regard, it is worth emphasizing that conceptual methods for considering the models of artistic thinking in the novels «American Rust» and «The Son» with a projection on the study of the distinctive interpretation of memory discourse in his prose are still absent. Therefore, this field of research remains open for further studies aimed at analyzing the impact of Ph. Meyer's creativity on contemporary American literature and culture as a whole. The original combination of postmodern techniques and classical literary methods by Ph. Meyer has led to the emergence of artistic works that remain relevant and significant for modern American culture.

Ph. Meyer gained fame after the publishing house «Random House» acquired the rights to publish the work «American Rust» in 2008. Already in 2010, Ph. Meyer was included in the list of 20 promising writers under the age of 40, a list published every decade by the authoritative American magazine «The New Yorker» [1]. This attested to the recognition from critics. However, true success and confirmation of his reputation came in 2013 with the release of the epic novel «The Son». Critics highly praised this

work, seeing in Ph. Meyer a continuation of the great tradition of American literature [2]. Through his realistic portrayals and attention to detail, the author affirmed his reputation as a talented writer capable of creating profound and multifaceted works.

Over time, there are grounds to assert that this prose canvas, which the author worked on from 2008 to 2013, emerges as a panoramic embodiment of the process of self-assertion of Americans. To reproduce the socio-cultural realities of Texas and the American West in general, the writer focused on the detailed depiction of the life vicissitudes of the McCullough family across several temporal levels. The time span covered a century and a half, within which the fates of the main characters unfold – Eli McCullough (the progenitor of the clan), Peter McCullough (Eli's son), and Jeanne McCullough (Eli's great-granddaughter). The deliberate portrayal of the changes in eras that occur before the reader's eyes allows us to see the lives of different generations of people and their perspectives on the same events and phenomena. All protagonists are multifaceted personalities, characterized by ambiguous actions. This contributes to an objective depiction of the evolution of American society and its emergence as a nation. Ph. Meyer intricately unfolds the history and characters of the heroes to bring the recipient closer to the realities of those times and demonstrate what influenced the formation of the country.

Generational conflict is depicted through the clash of two strong personalities with different values and approaches to life. This dynamic shows how integration into another culture can lead to complex interpersonal relationships and a disconnect from one's own roots. Ph. Meyer convincingly explores a theme that helps the recipient understand the complexity of human identity and the interaction of different cultures in the modern world. In this context, it is worth emphasizing that the issue of assimilation in its various manifestations is widely represented in American literature. This includes works such as «The Last of the Mohicans» (1826) by James Fenimore Cooper (1789–1851), «My Ántonia» (1918) by Willa Cather (1873–1947), «Hunger for Memory» (1982) by Richard Rodriguez (1944), «The House on Mango Street» (1984) by Sandra Cisneros (1954), «The Joy Luck Club» (1989) by Amy Tan (1952), and «The House of the Spirits» (1993) by Isabel Allende (1942). These works contemplate the complex experience of assimilation in different ways, showing how the process of adapting to another culture can be both a reward and an existential challenge. One of the key features of this theme is the complexity of the assimilation process, which involves a change in language, habits, religion, and traditions. As a result, characters often lose their original identity. Importantly, the theme of assimilation becomes a crucial tool for studying and addressing questions of identity, self-awareness, and the preservation of cultural heritage in contemporary examples of American literature. It provides an opportunity to deepen understanding of how people adapt to new conditions, influencing their personality and their relationship to their roots.

Ph. Meyer's innovation lies in his attention to internal conflict and the psychological burden of adapting to a new culture. The writer not only portrays the external challenges of adaptation but also reproduces the complex psychological and emotional issues of his characters in their search for their own identity. This sophisticated depiction of assimilation as a personal and psychological journey departs from traditional narratives that often focus only on external obstacles and cultural conflicts.

REFERENCES

1. Flood A. New Yorker unveils '20 under 40' young writers list. the Guardian. 4 June 2010. URL: <https://www.theguardian.com/books/2010/jun/04/new-yorker-young-writers-list>
2. Winchester E. Philipp Meyer's Savage West. Interview. May 28, 2013. URL: <https://www.interviewmagazine.com/culture/philipp-meyer-the-son>

Oksana SHOYAK
(Uzhhorod, Ukraine)

FEATURES OF NLP APPLICATION IN THE COMMUNICATION PROCESS

Neuro-linguistic programming (further – NLP) is a branch of practical psychology and a method of personal growth that can help you achieve unprecedented success in your career and personal life. There exists an opinion that it is just the hypnosis, zombification and the method of extracting money from gullible people. While others consider it a set of psychological techniques that allow you to influence people's thoughts and behaviour. In other words, it is about programming a person with the help of language and non-verbal signals: gestures, facial expressions, and voice tones. NLP is based on the idea of a connection between neurophysiology, language and human actions. These three components are reflected in the name of the technique.

Neuro-linguistic programming originated in the late 1960s at the University of Santa Cruz in California, USA, by Richard Bandler, a programmer and psychology student, and John Grinder, a linguist and psychology professor, who became interested in why some people can be successful in certain fields and activities while others cannot [1].

Bandler and Grinder argue that human success depends on how people think, perceive and interact with others. The basic ideas of NLP are that speech and nonverbal cues have a profound effect on human behaviour and beliefs, and that these behaviours and beliefs can be changed by changing the way we speak and use nonverbal cues.

It was stressed that NLP is a set of techniques and tools designed to improve communication and personal development. Here are some NLP techniques that can be useful in communication.

1. *Calibration*: it is the process of observing and analysing another person's verbal and non-verbal communication in order to connect with and understand their state, mood, thoughts and feelings: e.g. breathing. Breathing patterns can tell you a lot about a person. A change in breathing usually indicates a change in internal state. When you start to observe breathing patterns, pay attention to which part of the body shows the most noticeable breathing movements, i.e. whether the person is breathing through the chest or the abdomen. You can also note changes in breathing rate, depth, and evenness. If the person's breathing changes during the conversation, try to identify what thoughts/feelings are changing with it. You may find that changes in breathing patterns are almost always signals of a change in internal state. When you learn how to calibrate these changes, you will have answers to your questions before the other person even responds verbally. State calibration means that you can recognise certain states of a person by their non-verbal cues.

2. *Modelling*: this is a technique of studying and imitating successful patterns of behaviour and language of other people. Using this technique can help you improve your communication and achieve success in various areas of life. We can safely say that modelling is the foundation of NLP. The NLP methodology began with the modelling of the behaviour of prominent psychotherapists. Later, modelling became an effective mechanism that allows you to identify, copy and describe the secrets of success. The model works when it can be used to teach another person and get results comparable to the original. NLP language models allow you to use words and phrases that help build trust, ensure effective influence, and help avoid conflicts.

3. *Representational systems*: this is a technique for determining how a person perceives the world. We rely on our senses to obtain information about the outside world. There are numerous sensory receptors in the human body. Apart from these nervous mechanisms, we have no other way of receiving information about the world around us. In fact, all of our experience is formed on the basis of visual, auditory, gustatory, tactile and olfactory sensations (these five sensory modalities are the most important, although there are others besides them). In NLP, we call these modalities representational systems. When analysing individual skills, we find that their functioning is related to the development and programming of basic representational systems. All our experience is formed on the basis of visual, auditory, gustatory, tactile and olfactory sensations.

4. *The Anchor Technique*: we all remember Pavlov's experiment with his dog from a school biology textbook. Its meaning is that if you turn on the light at each feeding, then after a while the animal's saliva will be released to the light (signal) even in the absence of food. This is how a conditioned reflex is developed – the body's response to a repeated action. In NLP, a conditioned reflex is called an anchor. To use it in a manipulation technique, the desired conditioned reflex is formed artificially. You can anchor yourself or another person. The anchor can be either positive or negative. Signals are divided into sound, visual, kinesthetic, etc. For example, you want to be associated with a supportive person. Ask them about a sad episode in their life and casually put your hand on their shoulder. This will be a kinesthetic anchor. Usually, the anchoring process needs to be repeated several times. In other words, you need to create a group of anchors. As a result, you will be associated with support and compassion in the person's subconscious. You can also set an anchor for yourself. For example, on the feeling of joy. Wait for the moment when your emotions are at their peak and smell a perfume or listen to a good song. Repeat this several times. As a result, it will be enough to turn on the chosen song to feel a surge of joy.

5. *Setting up a rapport*: techniques for joining and mirroring

How do you establish rapport? How does a person communicate on an unconscious level? Surprisingly enough, establishing rapport on an unconscious level is simple: you become like the other person. When people look, talk and move in the same way, they tend to like each other. If you hang identical pendulums attached to an elastic wire on the wall, they gradually synchronise their oscillations. Apparently, nature loves it when the physical world comes into a state of harmony. We can also establish rapport with people if we act like them and use a process called joining or mirroring. Mirroring is the ability to

reproduce another person's language and nonverbal cues to build a trusting and effective connection.

Thus, the usage of NLP techniques can help people improve communication, become more effective at work, achieve personal development and increase self-esteem.

REFERENCES

1. Dilts R., Grinder J., Bandler R., Delozie J. Neuro-linguistic programming, volume 1: the Study of the Structure of Subjective Experience: Meta Publications, 1980. 314 p.

**Олександр ГЕРАСИМЕНКО, Наталія ЗАКАЛЯК,
Василь ЛУЧКОВСЬКИЙ**
(Дрогобич, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З М'ЯЗОВИМИ ДИСТРОФІЯМИ

Постановка проблеми: Майбутнє нації визначається насамперед здоров'ям дитячого населення [1]. В останнє десятиліття, незважаючи на комплексні заходи, що проводяться, відзначається його погіршення. Це пов'язано з великим розумовим та фізичним навантаженням, зі зменшенням престижу здорової поведінки дитини у підлітковому віці [2]. Зростання частки тяжких хронічних хвороб, у тому числі спадкових і вроджених, у структурі захворюваності дітей сприяє збільшенню частоти таких несприятливих наслідків, як обмеження життєдіяльності та соціальна недостатність [1, 2]. Це виявляється у соматичній ослабленості, наявності органічної патології, появи тенденції до збільшення поширеності відхилень у розвитку дітей, що свідчить про актуальність проблеми вдосконалення медичної, соціально-психологічної та педагогічної допомоги дітям, які відчувають проблеми у розвитку з раннього дитинства.

Аналіз публікацій. Прогресуючі м'язові дистрофії (ПМД) – група спадкових захворювань, з дебютом у більшості випадків у дитинстві, що характеризується м'язовою слабкістю, атрофіями м'язів та прогресуючим перебігом внаслідок прогресуючої дегенерації м'язових волокон [4].

Залежно від типу успадкування ПМД діляться на клінічні форми [4]:

- Х-зчеплений тип успадкування: м'язова дистрофія Дюшенна (МДД)/ Беккера; м'язова дистрофія Емері-Дрейфуса;
- аутосомно-домінантний тип успадкування: плече-лопатково-лицьова м'язова дистрофія Ландузі-Дежеріна; Окулофарингеальна м'язова дистрофія; Міотонічна дистрофія Куршмана-Штейнерта-Баттена;
- аутосомно-рецесивний тип успадкування: поясно-кінцева м'язова дистрофія Ерба-Рота; вроджена м'язова дистрофія.

Деякі особливості етіології, патогенезу та клінічної картини різних форм ПМД можуть впливати на підходи до реабілітації дітей із ПМД.

М'язова дистрофія Беккера успадковується за рецесивним, зчепленим з Х-хромосомою типом. Ген, що викликає м'язову дистрофію Беккера, є алейним по відношенню до МДД. Клінічні прояви м'язової дистрофії Беккера схожі з прогресуючою МДД, однак у дітей з дистрофією Беккера більшою мірою уражаються серцеві м'язи, її початок пізніше (в віці 15-30 років), перебіг доброякісний, з тривалою компенсацією рухових функцій, рідкісною поразкою гладкої мускулатури та відсутністю у дітей затримки розумового розвитку[3].

М'язова дистрофія Емері-Дрейфуса (Emery-Dreifuss muscular dystrophy) успадковується частіше за рецесивним, зчепленим з Х-хромосомою типом. Початок

захворювання відзначається у дошкільному віці. Звертають увагу на атрофію м'язів лопатково-плече-перонеальної групи [3]. Діти з цією формою ПМД відзначають раніше формування контрактур ліктьових та гомілковостопних суглобів. Характерні тяжка ураження скелетних, гладких м'язів та серцевих м'язів, що часто призводить до розвитку серцевої та/або дихальної недостатності [4]. Для цих дітей нехарактерні гіпертрофія м'язів, гіпомімія, міотонія, зниження інтелекту, що відрізняє м'язову дистрофію Емері-Дрейфус за клінічною картиною від інших типів ПМД. З урахуванням особливостей перебігу цієї форми, у реабілітації дітей особливе значення надається ортопедичної корекції.

Плече-лопатково-лицьова м'язова дистрофія Ландузі-Держина (Landouzy-Dejerine Facioscapulohumeral muscular dystrophy) успадковується частіше за аутосомно-домінантним типом, прогресує повільно і перебігає відносно доброякісно. Починається захворювання частіше з 10-20 років, при цьому у дівчаток клінічні прояви виявляють раніше, ніж в хлопчиків [1, 4]. Характерні слабкість м'язів обличчя та плечового пояса (утруднення підйому рук над головою), гіпомімія, слабка виразність носогубних складок, неможливість щільного закривання очей, «крилоподібні» лопатки, рідше – ураження м'язів нижніх кінцівок.

Міотонічна дистрофія Куршмана-Штейнерта-Баттена (Myotonic muscular dystrophy) успадковується за аутосомно-домінантним типом і має несприятливий прогноз. Починається захворювання з 5-35 років [2, 3]. Першими симптомами є атрофія і слабкість лицьових м'язів (гіпомімія), надалі приєднуються атрофія м'язів тулуба та кінцівок, зниження зору та формування катаракти. Уражається ендокринна система, що приводить надалі до грубих порушень – ранньої менопаузи, статевого інфантилізму [5]. Ці особливості вказують на необхідність раннього спостереження дітей у офтальмолога та ендокринолога.

Пояснокінцева м'язова дистрофія Ерба-Рота (Limb-Girdle muscular dystrophy) – група генетично гетерогенних захворювань, відрізняються за поширеністю та тяжкістю захворювання, але мають загальну клінічну картину: прогресуючу проксимальну м'язову слабкість, гіпотрофію, симптоми «крилоподібних лопаток», «качину ходу», поперековий гіперлордоз [2]. У дітей найчастіше зустрічається ювенільна форма захворювання.

Вроджена м'язова дистрофія (Congenital muscular dystrophy) – група м'язових дистрофій у дітей, для яких характерними є дифузна гіпотонія, атрофія м'язів тулуба та кінцівок, помірна гіпомімія, дисфагія, утруднене утримування голови, гіпо-/арефлексія, сформовані контрактири; часто розвивається кардіоміопатія, серцева недостатність, мікроцефалія, розумова та фізична відсталість [4, 5]. Діти потребують комплексної реабілітації, особливо у руховій та неврологічній сферах.

Окулофарингеальна м'язова дистрофія (Oculopharyngeal muscular dystrophy) успадковується за аутосомно-домінантним типом і відрізняється від інших форм тим, що зазвичай проявляється у середньому віці людей (п'ятдесятиліття): звертають увагу на прогресування птозу та слабкість м'язів очного яблука; а в пізні терміни – на дисфагію та проксимальну слабкість кінцівок [5].

Реабілітаційні методи лікування, включають вправи з рухами всього тіла і при цьому спрямовані на розвиток дрібної моторики, важливі для профілактики усклад-

нень та покращення якості та тривалості життя у пацієнтів з ПМД [1]. Цим вимогам відповідає ігрова система віртуальної реальності (ВР), що поєднує елементи ерго-терапії та соціальної психології. Технологія ВР надає можливість індивідуалізувати реабілітаційні втручання.

Удосконалення етапної системи реабілітації дітей з ПМД, починаючи з періоду першого року життя, коли на основі комп'ютерної версії опитувальника KID можна виявити маркери ПМД та розпочати ранню реабілітацію, з продовженням у дошкільному та шкільному віці із застосуванням нових реабілітаційних технологій у вигляді ігрової системи ВР, є актуальною проблемою.

ЛІТЕРАТУРА

1. American Academy of Pediatrics Section on Cardiology and Cardiac Surgery. Cardiovascular health supervision for individuals affected by Duchenne or Becker muscular dystrophy. *Pediatrics*. 2005. Vol. 116. P. 1569–1573.
2. Марчук М. Світові тенденції терапії м'язової дистрофії Дюшена. *Укр. Мед. Ча-сопис*. 2019. 27 лютого [Електронна публікація].
3. Foreman N., Krichevets A., et al. Improving spatial functioning in children with cerebral palsy using computerized and traditional game tasks. *Disabil Rehabil*. 2003. Vol. 25(24). P. 1361–1374.
4. Gaiad T.P., Araujo K.P.C., Serrão J.C. et al. Motor physical therapy affects muscle collagen type I and decreases gait speed in dystrophin-deficient dogs. *PLoS ONE*. 2014. Vol. 9(4). DOI: 10.1371/journal.pone.0093500.
5. Lemmers R.J., Miller D.G., van der Maarel S.M. Facioscapulohumeral Muscular Dystrophy. *GeneReviews*. 2014. [URL:http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK1443/](http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK1443/).

Соломія ГНОТ
(Львів, Україна)

ЕДВАРД ЖАРСЬКИЙ ПРО СПОРТИВНЕ ТРЕНУВАННЯ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Серед малодосліджених постатей провідних діячів спортивного руху Західної України першої половини ХХ ст. варто виокремити Едварда Жарського (1906–2003) [1, 150]. Уродженець мальовничого галицького м. Жовкви в молоді роки був активним у громадському житті Львова. Займався освітньою, науковою діяльністю, організував спортивний гурток «Сагайдачний», брав участь у легкоатлетичних і футбольних змаганнях, був членом Управи спортивного товариства «Україна», очолював Студентський Спортивний Клуб. Е. Жарського справедливо називають корифеєм спортивної преси Галичини та української спортивної періодики часу еміграції. В 1944 р. під тиском політичних обставин залишив Україну та переїхав у Німеччину. Проте і за межами батьківщини спортивний дух і наснага не полишали Е. Жарського. В перший еміграційний період (1944–1950 рр., Німеччина) свого життя активно долучився до спільноти переміщених осіб, став членом Ради Фізичної Культури, очолював таборний спортивний клуб. В другий еміграційний період (1950–2003 рр., США) активно популяризував український спорт шляхом видавничої діяль-

ності науково-методичної літератури за океаном. Згодом став співзасновником «Української Спортової Централі Америки і Канади», очолював Українську Спортивну Раду.

У 1930-х роках ХХ ст., перебуваючи на батьківщині, Е. Жарський поклав початок ґрунтовному осмисленню та обґрунтуванню явища і поняття фізичної культури, спортивного тренування [1, 150]. Нашу увагу привернула його праця «Основи спортивного тренінгу», яка побачила світ 1931 р. у Львові [2].

Проводячи паралелі з античним періодом, автор констатував, що розвиток фізичного виховання і спорту, сучасний його добі, є лише продовженням тієї справи, яку започаткували стародавні греки. Відомо, що світоглядні засади тогочасного суспільства базувалися на принципі змагальності (агоністики) у всіх сферах життя.

Е. Жарський наголошував на тому, що спортсмен є уособленням здоров'я, краси і сили. В ньому гармонійно поєднується тіло і душа. Душевна краса знаходить відблеск в красі тіла, сила волі – в силі м'язів [2, 5].

Праця цікава тим, що вперше в галицькій спортивній літературі звернено увагу на методіку управління вільним часом спортсменів. Оскільки тренувальна та змагальна діяльність вимагають великих затрат сил, гігієна тіла і цілого життя мусять бути організованими на найвищому рівні [2, 6]. Певної науковості даній праці надає спроба висвітлити вплив правильної організації часу, раціонального харчування та спортивного масажу на організм людини.

Методичні вказівки стосуються усього комплексу заходів підготовки спортсмена до виконання високих професійних досягнень, а також рекреації. Так, для відновлення і відпочинку тіла автор рекомендує здоровий сон, тривалістю не менше 8-9 годин. Не менш важливу роль відіграє раціональне харчування, що включає в себе споживання великої кількості овочів, фруктів, молока та молочних продуктів. Для втамування спраги рекомендовано ополіскувати водою уста та обмежити пиття після їжі. З раціону спортсменів необхідно виключити алкоголь та паління, які негативно впливають на нервову систему, діяльність серця та м'язів. При цьому не слід нехтувати гігієною ротової порожнини і регулярно відвідувати дантиста [2, 7-8].

У праці детально висвітлено роль масажу для спортсменів. Автор розрізняє три види масажу: перед змаганнями, після змагань, у вільний від змагань період. Звернено увагу на такий вид діяльності як самомасаж усіх частин тіла. Книга містить велику кількість рисунків, які, за задумом Е. Жарського, наочно демонструють методику його проведення.

Важливою умовою успішного тренінгу є вік людини. Не слід проводити надмірні тренування до 18–19 років, оскільки людське тіло в цей період ще розвивається. Досить шкідливим з цієї точки зору є біг на 200 і 400 м. У віці 16-19 років складаються сприятливі умови, за якими можна визначити яким видом спорту в подальшому займатиметься людина. Тоді і варто доводити своє тіло до гармонійного розвитку [2, 17–18].

Засобом, що зміцнює та удосконалює тіло є руханка. Загальні та спеціальні вправи покращують м'язову діяльність, сприяють зростанню їх швидкості, сили та витривалості. А це, у свою чергу, відбивається на виробленні постави, роботі серця та легенів, гнучкості та еластичності суглобів, а також до механічного виконання вправ. У щоденному житті не варто нехтувати ранковими вправами. Руханка підтри-

мує спортсмена у здоровій та, до певної міри, спортивній формі і готує його до змагальної діяльності під час сезону [2, 19–23].

Тренінг це – підготовка тіла до змагань, сукупність усіх вправ, що переслідують одну мету – розвиток м'язів, покращення роботи легеневої та серцевої системи. Це також відповідний спосіб життя, який прямує до збільшення червоних тілець крові, до приросту м'язів, активізації роботи шкіри та досягнення «доброї форми», без шкідливих звичок. Е. Жарський розрізняє три ступені цієї форми: здорову, змагальну, рекордну. При активних заняттях не варто забувати, що людське тіло не машина і не автомат, хто про це забуває, застерігає автор, може втратити найцінніший дар – здоров'я. Головною засадою тренінгу не має бути досягнення рекордних результатів. Вони прийдуть у життя спортсмена не відразу, а після тривалих років напруженої, поміркованої та мудрої праці [2, 25–30].

Характерною ознакою методичних настанов цього часу є використання галицьких спортивних термінів: змагун, руханка, спортсовець, руханкова заправка, дужання (партерова акробатика), скакуни, метуни, змагова форма.

Поряд з тим, наведено список опрацьованої автором літератури, що складається в основному з німецькомовних авторів та «Підручника шведської руханки» Петра Франка.

Своїм змістом праця Є. Жарського, видана у 1931 р., не втратила своєї актуальності, потребує глибокого вивчення і впровадження у сучасну практичну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вацеба О.М. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 232 с.
2. Жарський Е. Основи спортивного тренінгу. Львів. Накладом Кооп. «Вогні». 1931. 36 с.

Іван ГОДЯ, Роман КОРСАК, Ерік БІРМАН
(Ужгород, Україна)

РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ

На сучасному етапі рекламної діяльності готельного господарства стикається з низкою проблем. Відсутність чіткого розуміння специфіки реклами готельних послуг веде до неможливості коректного застосування на практиці даного методу конкурентної боротьби, а також до недооцінки можливостей реклами. Найчастіше відсутній комплексний підхід до маркетингу готельного підприємства, а економія коштів на маркетингові дослідження є причиною того, що інтереси і бажання цільової аудиторії не враховуються. Також, зважаючи на масштабність, різноманітність і географічну розрізненість ринку споживачів готельних послуг постає проблема адресності реклами. У маркетингу використовуються однотипні, уніфіковані підходи до різних споживчих сегментів, що стає причиною зниження його ефективності.

Рекламно-інформаційна діяльність є складовою частиною економічного життя готельного підприємства і відіграє істотну роль у його стабільності, стійкості та ефе-

ктивності на ринку гостинності в умовах конкуренції. Необхідною умовою існування готельного закладу є наступні чинники:

- проведення широких маркетингових досліджень;
- вдосконалення матеріальної складової сервісу;
- робота із створення іміджу підприємства та якісної реклами і т.д.

Актуальність досліджуваної проблематики полягає у тому, що сьогодні готельні підприємства не можуть повноцінно функціонувати без рекламно-інформаційної діяльності, а також без розробки комплексу реклами підприємства. Чим краще організована і розпланована рекламно-інформаційна діяльність, тим ефективніше буде діяльність підприємства готельного бізнесу.

За допомогою рекламно-інформаційної діяльності ведеться постійний пошук нових ринків, споживачів, нових видів продукції і послуг, що сприяють забезпеченню підприємства найбільшого рівня прибутку, інформованості та впізнаваності. У даний час, в умовах розвитку вітчизняної ринкової економіки, стає все більш необхідним вивчення рекламно-інформаційної діяльності на підприємствах готельного бізнесу. Термін «рекламно-інформаційна діяльність» – латинського походження (від лат. «Reclamar»), що спочатку означало «кричати, вигукувати».

Рекламно-інформаційна діяльність – представляє собою цілеспрямований інформаційний вплив неособистого характеру на споживача для просування товарів на ринку збуту. Основна мета реклами у готельному бізнесі полягає у наступному:

- створенні інформованості;
- наданні інформації;
- переконанні та нагадуванні;
- схиляння до рішення про покупці.

Рекламно-інформаційна діяльність у готельних закладах постає як цілеспрямований розповсюджувач даних про послуги, і здійснюється для інформаційного впливу на споживача з метою просування, реалізації готельних послуг, який сприяє появі у клієнта бажання у споживанні послуги.

У свою чергу, рекламно-інформаційна служба комунікації – це процес передачі повідомлення від відправника до одержувача (споживача готельних послуг) за певним каналом.

Рекламно-інформаційна діяльність є найбільш дорогим елементом комплексу маркетингових комунікацій. Тому, планування рекламно-інформаційної діяльності повинно будуватися на довгострокових цілях готельного підприємства і одночасно вирішувати поставлені на поточний момент тактичні задачі.

Мета реклами повинна бути виражена кількісно, так, щоб ступінь її досягнення піддавався точному виміру та оцінці. Рекламні цілі готельного підприємства необхідно сформулювати наступним чином:

- створити імідж нового продукту, послуги чи торгової марки;
- поліпшити імідж послуги чи торгової марки;
- підвищити популярність марки готельного підприємства в аудиторії ділових людей (наприклад, з 25 до 50%);
- розташувати або змусити користуватися готельними послугами у неактивний сезон;

– зацікавити споживачів, що належать до нового сегменту ринку.

Як туристична галузь, рекламно-інформаційна діяльність готельних послуг має яскраво виражений сезонний характер. Зрозуміло, дане твердження слід відносити, у першу чергу, до курортних готелів, розрахованих на масовий попит, тоді як ділові та транзитні готельні комплекси у найменшій мірі схильні до фактору сезонності. Сезонність реклами проявляється у циклічно-хвильовому характері підйомів і спадів рекламної активності.

Рекламно-інформаційна діяльність ресторанних послуг, на відміну від реклами споживчих товарів є вузькоспеціалізованою як за своїм характером, так і за вибором каналів поширення. Рекламно-інформаційна служба товарів масового попиту використовує кілька каналів одночасно, наприклад, задіяні канали на телебаченні і радіо, кілька друкованих видань, зовнішня рекламно-інформаційна діяльність і засоби Інтернет. Специфіка ринку товару масового споживання піднімає питання про необхідність охоплення всієї цільової аудиторії і, отже, змушує рекламодавця робити великий вибір рекламних засобів.

Рекламно-інформаційна діяльність готельних послуг виходить на цільовий ринок через вузькоспеціалізовану пресу і програми на радіо та телебаченні, які присвячені туризму і подорожам. У результаті рекламно-інформаційна діяльність готельних послуг не настільки агресивна, як рекламно-інформаційна діяльність товарів повсякденного користування. Як правило, рекламно-інформаційна діяльність у готельному бізнесі виходить на потенційного споживача, який відвідує Інтернет-мережі, або дивиться програми, присвячені туризму.

Отже, щоб правильно виконувати свою роль, рекламно-інформаційна діяльність у готельному бізнесі повинна виконувати наступні функції в інтересах покупців, а саме:

- надавати дані щодо набору готельних послуг;
- повідомляти про нові готельні продукти;
- впливати на інтереси клієнта та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова Л.О. Оцінка маркетингових можливостей підприємств готельного господарства в окремих регіонах України. *Соціально-економічні дослідження у перехідний період. Щорічник наукових праць, випуск XIV*. Львів: НАН України ІРД, 2003. С. 230–242.
2. Кирилюк І.М. Маркетинг у сфері готельно-ресторанного бізнесу. *Сучасні проблеми та перспективи економічної динаміки: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Умань, 30 листопада – 1 грудня 2017 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. С. 341–343.
3. Мацеха Д.С., Бурій С.А. Маркетинг у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 5. Т. 2. С. 43–47.
4. Моїсеєва Н.К. Брендинг під управлінням маркетингової активністю. К: Омега-Л, 2003. 336 с.
5. Печериця О.В. Особливості реклами у готельному бізнесі. *Підприємництво*. 2012. № 12 (210). С. 118–123.

6. Прохоренко К.М. PR-технології у готельно-ресторанному бізнесі: Навчальний посібник. Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2011. 239 с.

7. Романенко О.О. Особливості використання комплексу маркетингу та його концепцій на підприємствах готельного господарства. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 1. С. 490–494.

8. Rahman M. Market-oriented analysis of development of hotel industry as component of tourism in Ukraine. *Biznesin-form*. 2015. 11. P. 205–212.

**Іван ГОДЯ,
Роман КОРСАК,
Ніколета ЗУБАК**
(Ужгород, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ КОМПЛЕКСІВ

Менеджери закладів готельно-ресторанного бізнесу турбуються про рекламу в інтернеті. Систематично здійснюється пошук нових місць для реклами – це туристичні сайти, пошукова система «Google» та різні соціальні мережі.

Сьогодні, активно використовують такі способи просування інформації про послуги готельно-ресторанного комплексу:

1. Оновлюються спеціальні пропозиції на сайті «Booking», додаючи туди святкові пакети. Це досить хороший спосіб розповісти про особливі пропозиції, так як гості часто звертають на них увагу;

2. Діляться святковими спеціальними пропозиціями на сторінках в популярних соціальних мережах – «Facebook», «Instagram». У такий спосіб за діяльністю готелю можуть стежити потенційні гості, поширювати інформацію про пропозиції серед своїх друзів і знайомих;

3. Публікують пости в «Google+», присвячені пропозиціям. Не дивлячись на низьку популярність мережі «Google+» в нашій країні, її основна перевага полягає в підвищенні значущості готельного сайту для пошукової системи «Google» і вплив на відображення інформації на сторінці результатів пошуку. Все, що публікується на сторінці «Google+» вважається посиланням на оригінальний пост.

Також, використовується «Email-маркетинг» для поширення інформації про пропозиції готельно-ресторанного комплексу, додаючи в розсилку промо-коди і ваучери на додаткові послуги.

Таким чином, сучасний готельно-ресторанний комплекс, приймаючи рішення про просування своїх послуг в інтернеті, організовує свою діяльність за допомогою різних цифрових ресурсів. Наприклад, використовуються наступні методи інтернет-маркетингу:

1. Створення святкового контенту і пропозицій на веб-сайті готелю, який включає: інформацію про святкові заходи, фестивалі і популярні анімаційні розваги;

2. Реалізація «off-page»-стратегії (поза сайтом). Акції та пропозиції готелю присутні у всіх інформаційних каналах, які використовуються для просування закладу (соціальні мережі, геолокаційні сервіси, e-mail та ін.).

3. Проводиться визначення найбільш ефективних каналів для пошуку і залучення цільової аудиторії готельно-ресторанного комплексу.

4. Просування святкових пропозицій готелю за допомогою контекстної реклами і ремаркетингу.

5. Аналіз і коригування святкових пропозицій і методів просування.

Для розширення конкурентних позицій закладу гостинності можна з успіхом додати на веб-сайт готелю «календар подій» або спеціальні розділи «Куди піти», «Чим зайнятися» з інформацією про цікаві святкові заходи та сезонні фестивалі.

Сучасна, цільова аудиторія споживачів послуг готельно-ресторанного бізнесу досить обширна і включає:

- групи туристів та екскурсантів;
- бізнесменів, які роблять короткострокові ділові поїздки;
- організовані колективи – спортивні команди, театральні трупи, учасники форумів і фестивалів;
- тематичний контингент відпочиваючих тощо.

Враховуючи цільові категорії, потенційних гостей готельного закладу може цікавити не просто проживання, а культурна програма і позитивні емоції. Об'єднавши святкові пропозиції готелю з популярним місцевими подіями на одній веб-сторінці, готельно-ресторанний комплекс збільшує шанси на отримання бронювання.

Сучасний сайт готельно-ресторанного комплексу має бути наступним:

- відповідати специфіці бізнесу гостинності;
- бути логічно структурованим, зрозумілим для відвідувачів і добре опрацьованим;
- увагу необхідно приділити навігації сайту, щоб все було простим і максимально зручним;
- у дизайні сайту необхідно використати лаконічну палітру і помірний креатив, який не буде дратувати відвідувачів;
- необхідно адаптувати сайт під різні мобільні пристрої, оскільки це значно розширить коло потенційних клієнтів.

Сучасна орієнтація готельно-ресторанного комплексу має бути спрямована на просування в соцмережах, оскільки їх актуальність для готельно-ресторанного бізнесу є більш ніж виправдано. Таким чином, можна збільшити впізнаваність закладу гостинності, активно комунікувати з клієнтами, та дізнатися їх відгуки.

Також, для реклами закладу необхідно використовувати контент різних форматів, серед яких:

- тематичні статті;
- фото, відео, сторіз;
- опитування та голосування;
- пости з геолокацією.

Отже, для забезпечення ефективної діяльності готельно-ресторанного закладу вважаємо, що важливим є всебічне застосування інтернет-ресурсів. Використання інформаційних технологій у готельно-ресторанних закладах дозволить:

- забезпечити просування продукції і послуг;
- знайти потенційних клієнтів, партнерів та інвесторів;
- підвищити електронні рейтинги готельно-ресторанного комплексу на ринку гостинності.

Роль інтернету в розвитку готельно-ресторанної індустрії настільки висока, що сучасні підприємці все частіше звертають увагу на розвиток і підтримку готельно-ресторанного бізнесу в Інтернеті і соціальних мережах. Більшість підприємців, які не використовують інтернет у веденні свого готельно-ресторанного бізнесу, просто не розуміють ефективність його використання. Інформаційні технології у сфері гостинності дозволяють:

- економити час та сили персоналу;
- уникати ризиків, випадкових помилок та прорахунків;
- брати на себе важливу функцію в налагодженні високоякісного готельного сервісу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завгородня О.Є. Додаткові послуги та інновації в соціокультурному просторі ресторанного бізнесу. *Культура України*. 2016. Випуск 52. С.129–139.
2. Кобченко А.А. Інформаційні технології в туризмі як елемент економічної безпеки держави. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 19. С. 79–82.
3. Кожухівська Р.Б. Вплив факторів на розвиток ринку Інтернет- комунікацій в Україні. Вісник Міжнародного слов'янського університету. 2009. № 2. С. 55–59.
4. Корсак Р., Кашка М. Проблеми покращення стратегічної діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 2. С. 167–171.
5. Левицька І.В. Revenue management в готельному бізнесі. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. Т. 1. № 6. С. 84–90.
6. Литвиненко Т.Є. Новітні технології обслуговування у сфері ресторанного бізнесу // Ресторанне господарство і туристична індустрія у ринкових умовах. К., 2018. С. 123–127.
7. Ольшевська Д.О. Ковтуненко Ю.В., Алексєєнко А.А., Савков Є.О. Особливості використання інноваційних технологій за сучасних умов у готельному та ресторанному бізнесі. *Бізнес Інформ*. 2020. № 12. С. 195–201.
8. Подольна В.В. Особливості просування закладу у сфері ресторанного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2017. №3. С. 87–93.

**Іван ГОДЯ,
Роман КОРСАК,
Дмитро ШУБЕР**
(Ужгород, Україна)

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

Вплив інформаційних технологій в індустрії ресторанного бізнесу посилюється з кожним роком. Найважливіший елемент, на який впливають інформаційні технології – це комунікації між співробітниками ресторану і його гостями. Більшість туристів та клієнтів з легкістю працюють з численними Інтернет-сервісами, сайтами та соціальними мережами. Для багатьох цифрові сервіси давно стали основним інструментом комунікації та ефективним засобом маркетингу і менеджменту у ресторанному бізнесі. Всім підприємствам ресторанної індустрії від невеликих ресторанів до великих мережових ресторанів доводиться відповідати новим тенденціям сучасності.

Створення та функціонування цифрових систем у галузі ресторанного бізнесу тісно пов'язані з розвитком інформаційних технологій, що являє собою головну складову частину автоматизованих інформаційних систем.

Інформаційні системи за своїм складом нагадують підприємства з переробки даних та виробництва вихідної інформації. Як і в будь-якому процесі, в інформаційних системах спостерігається технологія перетворення даних у форму результативної інформації.

Впровадження інформаційних технологій в усі сфери діяльності людини це процес інформатизації суспільства. Під час цього процесу відбувається навчання фахівців різних сфер використання всіх інформаційних інструментів для досягнення певних цілей. Володіння інформацією, можливість її переробки та обміну, допомагає значно скоротити фінансові витрати, витрати часу і сил на виконання певних операцій.

Інформаційні технології у ресторанному бізнесі повністю змінили процес залучення гостей і спілкування з ними. Головними ініціаторами цього процесу вже виступають не лише ресторани заклади, а й самі споживачі. Серед інструментів, які ресторани використовують в своїй роботі, необхідно виділити SMS-повідомлення в програмі лояльності. У ресторанній індустрії такі програми дуже популярні:

- гості можуть стати учасниками «елітних» ресторанных клубів;
- накопичити бали;
- отримати знижки і подарунки.

Так, учасники програм лояльності приносять закладам на 12-18% більше доходу, в порівнянні з гостями, які не беруть участі в таких програмах. Дуже важливо, щоб пропозиції постійно оновлювалися і актуалізувалися, а SMS-повідомлення є відмінним інструментом для інформування клієнтів про такі зміни.

Сучасні ресторани фокусуються на персональних комунікаціях. Завдяки інформації, накопиченій про звички та вподобання гостей, які регулярно відвідують ресторан, можна зробити дійсно цікаву і актуальну пропозицію. Наприклад, конкретний клієнт часто відвідує ресторан, тому йому посилають повідомлення про знижку,

безкоштовну страву або напої. Відповідно клієнт буде приємно здивований та залишить приємні спогади про сервіс в ресторані.

У сучасному світі не можна уявити діяльність в сфері ресторанного бізнесу без використання різних інформаційних технологій. До інформаційних технологій ресторану можна віднести:

- доступ до Інтернету (включаючи Wi-Fi);
- облікові програми: системи управління рестораном;
- калькуляційні системи;
- бухгалтерські та фінансові системи;
- сайт ресторанного закладу;
- системи он-лайн бронювань;
- обчислювальні засоби: сервери, комп'ютери, ресторанны термінали;
- відео спостереження у ресторанному закладі;
- системи контролю та обліку.

Велика увага в розвитку інформаційних технологій у ресторанній справі приділяється он-лайн системі. Завдяки Інтернет-сайтам ресторанів клієнт, може знайти собі потрібний ресторан за індивідуальними параметрами:

- розташуванню ресторану;
- меню та його вартості;
- наявності додаткових розважальних послуг у ресторані.

Розрахований на задоволення запитів клієнтів, ринок ресторанних послуг, бореться за створення комфортних умов харчування клієнтів, їх безпеки, надаючи ще й повний набір сучасних інформаційних послуг.

Від рівня сервісу і якості послуг, що надаються залежить статус закладу харчування. Цей фактор формує конкурентні переваги і визначає його популярність, а значить, затребуваність ресторанного об'єкту серед клієнтської аудиторії на ринку ресторанного бізнесу.

Дозволяючи економити час, сили людини і уникати ризиків випадкових помилок і прорахунків, системи автоматизації, зокрема системи управління, беруть на себе важливу функцію в налагодженні висококласного сервісу, що дозволяє контролювати всі етапи комунікації з клієнтами, починаючи від процесу замовлення страв і закінчуючи фіксацією даних про переваги гостей у спеціальних базах.

Цифрові системи управління виконують наступні функції:

- переводять більшість рутинних операцій в автоматичний режим;
- контролюють робочі процеси;
- обробляють документи;
- допомагають планувати завантаження ресторану.

Завдяки зазначеному, робота ресторану відповідає прийнятим світовим стандартам і стає більш ефективною.

Таким чином, сучасні цифрові технології, сприяють збільшенню кількості, як потенційних, так і фактичних гостей в ресторані. Простота і інтуїтивна доступність в користуванні сучасними системами, роблять їх затребуваними та популярними серед користувачів-клієнтів ресторанного бізнесу.

Резюмуючи важливість цифрових технологій в ресторанному бізнесі, варто відзначити, що грамотне використання інформаційних систем дозволяє багатьом ресторанам збільшити прибутковість вже на перших етапах їх використання.

Отже, цифрові технології у ресторанному бізнесі – це сукупність методів, процесів та інформаційно-технічних засобів, які об'єднуються в технологічний ланцюжок, що забезпечує виконання інформаційних процесів з метою підвищення надійності та оперативності, зниження трудомісткості під час використання інформаційного ресурсу у ресторанному господарстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова В.А. Конкуренція і управління конкурентоспроможністю підприємств ресторанного господарства в умовах становлення ринку. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. 2007. № 1 (21). С. 54–57.
2. Архіпов В.В., Русавська В.А. Організація обслуговування в закладах ресторанного господарств. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Центр учбової літератури, 2009. 342 с.
3. Завгородня О.Є. Додаткові послуги та інновації в соціокультурному просторі ресторанного бізнесу. *Культура України*. 2016. Випуск 52. С. 129–139.
4. Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку ресторанного бізнесу в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 45. Том 1. С. 25–30.
5. Литвиненко Т.Є. Новітні технології обслуговування у сфері ресторанного бізнесу // Ресторанне господарство і туристична індустрія у ринкових умовах. К., 2018. С. 123–127.
6. Подольна В.В. Особливості просування закладу у сфері ресторанного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2017. №3. С. 87–93.

Марина ДЕМИДЕНКО
(Київ, Україна)

ВПЛИВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ З РОЗЛАДОМ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Пропонуємо розглянути категорію дітей, які викликають інтерес у фахівців з багатьох областей, у тому числі фахівців з фізичного виховання – це діти з розладом аутистичного спектру (далі діти з РАС).

Накопичені знання з цієї проблематики в медицині, психології та педагогіці дозволили виявляти набагато більше дітей із РАС, ніж раніше. Проте, досі не існує вичерпної класифікації порушень аутистичного спектру а ні з медицині, а ні з педагогіці, а ні з психології. Порушення носять комплексний характер і зачіпають як сферу психічного, так і сферу фізичного розвитку, тому обмежуватися тільки психолого-педагогічною роботою з такими дітьми недостатньо. Необхідно активізувати всі психофізичні ресурси дитини. Такі порушення торкаються всіх сторони життя дитини.

ни, Особливо страждає адаптація до соціального середовища, у якому дитина занурена від народження [4].

Сучасні дослідження впливу фізичного виховання на розвиток дітей з РАС мають різні аспекти вивчення та доводять різні позитивні ефекти у їх розвитку. Насамперед, результати досліджень вказують на позитивний вплив фізичного виховання на розвиток рухових навичок та моторних навичок [1; 4], крім цього заняття сприяють покращенню зорово-моторного контролю дітей, розвитку в них сили, навичок рівноваги та спритності [2; 3; 5].

Регулярні заняття з фізичного розвитку для дітей з розладом аутистичного спектру сприяють стимуляції всіх органів та основних функціональних систем організму дитини, у тому числі й головного мозку, що надає сприятливий вплив на функціональну адаптацію дітей до наростаючих фізичних і психічних навантажень [1, 167].

Між скелетною мускулатурою та всіма внутрішніми органами існує зв'язок, що здійснюється через центральну нервову систему. Імпульси від нервових закінчень, які закладені в м'язах, зв'язках та сухожилля надходять у мозок, а звідти, у внутрішні органи. Якщо м'язова система розвинена добре, тонус м'язів знаходиться на відповідному рівні. Якщо ж м'язи слабо розвинені та рівень рухової активності низький, то передаються імпульси нижчої частоти, що призводить до погіршення діяльності мозку та внутрішніх органів. Тому сьогодні немає більш ефективного засобу покращення роботи організму, ніж фізичні заняття [3, 275].

На корекційно-розвивальних заняттях акцент у роботі з дітьми з розладом аутистичного спектру робиться на формування функціональної готовності до корекційно-педагогічних та корекційно-психологічних впливів. Участь дітей з аутизмом у групових заняттях з фізичного розвитку є важливою складовою навчання, виховання та розвитку соціальних навичок дитини.

Деякі дослідження показують, що включення дітей з аутизмом до групових занять з однолітками допомагає ефективно розширити соціальні взаємодії та зменшити нетипові прояви поведінки. Існують переконливі докази, на основі численних досліджень, що навчання та виховання дітей з аутизмом разом з однолітками є ефективним засобом у підвищенні рівня соціальної взаємодії [5, 497].

Підвищуючи витривалість, координованість, емоційну врівноваженість ми досягаємо позитивного реагування на освітнє середовище та підвищення мотивації до соціальних контактів. Для успішного освоєння додаткових освітніх програм спортивно-оздоровчої спрямованості розвиваємо уявлення про схему власного тіла, підвищуємо усвідомленість внутрішніх та зовнішніх відчуттів, виробляємо навички орієнтування у просторі, почуття ритму. Всі ці навички є основою для розвитку універсальних навчальних дій.

Одним з важливих аспектів соціалізації дітей з РАС є нормалізація фізичного та психічного стану, тому таким дітям підтримки психофізичного стану та зняття емоційної напруги необхідні постійні заняття з фізичного виховання та розвитку.

Таким чином, фізичні вправи сприяють розширенню можливостей для соціалізації дітей із розладом аутистичного спектру, особливо у спільній діяльності з однолітками [4; 6]. Діяльність педагога фізичного виховання є невід'ємною частиною корекційного процесу. Саме на заняттях з фізичного виховання діти отримують можли-

вість овоїти навички психоемоційного розвантаження у соціально-прийнятних формах, формується функціональна готовність до навчання та взаємодії з оточуючими, збільшується час стійкої працездатності дитини, що позитивно позначається на процесі навчання та виховання. Сформовані на заняттях з фізичної культури психологічна основа дозволяє педагогам, що розвивають вищі психічні функції, домогтися стійких результатів.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що роль фізичного виховання дітей із аутизмом надзвичайно значуща. Дослідження вказують на широкий спектр впливу занять фізичного виховання на розвиток дітей з аутизмом, від моторних функцій до академічної успішності та успішної соціалізації дітей.

Дослідники наголошують на необхідності включення дітей з РАС у оздоровчі форми занять з фізичного виховання якомога раніше і віддавати перевагу плаванню та бігу, в силу того, що саме ці види занять виявляються більш ефективними, для зниження стереотипізації рухів у дітей із РАС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Темерівська Т.Г., Ворнічеса Т.В. Особливості фізичної реабілітації дітей з розладами аутистичного спектру. *Молодий вчений*. 2018. 3.3. С. 167–170.
2. Шаповалова І., Псарьова А. Вплив засобів фізичної реабілітації на дітей з раннім дитячим аутизмом та з розладами спектру аутизму. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць*. 2022. 4 (23). С. 288–292.
3. Fabri M., Awad Elzouki S.Y., & Moore D. Emotionally expressive avatars for chatting, learning and therapeutic intervention. *HumanComputer Interaction*. 2023. Part III. Vol. 4552. P. 275–285.
4. Pan C.Y. The efficacy of an aquatic pro-program on physical fitness and aquatic skills in children with and without autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2021. Vol. 5. Iss. 1. P. 657–665.
5. Segal D.L.S. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IVTR). DOI: 10.1002/9780470479216.corpsy0271. *Corsini Encyclopedia of Psychology*. N.Y.: John Wiley & Sons, 2020. P. 495–497. URL: <https://www.researchgate.net/publication/230002115>

Maryna DEMYDENKO, Olena PIDVALNA, Tetiana OBEZIUK
(Kyiv, Ukraine)

THE IMPACT OF SWIMMING ON MOTOR COORDINATION IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Today, it is well-known that autism is a consequence of a disruption in the development of the morphofunctional structure of the brain, characterized by deficits in social interaction, communication, restricted interests, and repetitive behaviors. Current educational practices are actively integrating children with disabilities into mainstream environments, ensuring their rights and fostering social involvement. Inclusive education recognizes the needs, conditions, and support necessary for both students and teachers to achieve success, including participation in physical activities such as swimming.

Swimming, as a rehabilitation tool, has a significant positive impact on the physical and mental health of children [2, 3].

Children with autism spectrum disorders (ASD) often have higher susceptibility to various medical conditions, more frequently experiencing allergies, gastrointestinal problems, and sleep disturbances than their typically developing peers. Increased care from adults, minimized external environment interactions (such as outdoor activities, physical activity, etc.), contributes to physical inactivity, leading to muscle mass discrepancies compared to their age norms. Physical growth challenges are often associated with spatial orientation difficulties and the complexity of synchronized movements (e.g., with hands and legs). Proprioceptive sensory system abnormalities are frequently observed, which provides the brain with information about body movement and position. It has been noted that the more anomalies in the cerebellum's operation, the more pronounced the symptoms of autism [1].

Therefore, it can be assumed that incorporating swimming into the development of children with ASD can enhance their physical and mental well-being, especially concerning coordination problems. Coordination abilities allow for organizing various forms of physical activity and adjusting movement coordination to the demands of changing conditions [4].

For children with disabilities, physical education is not only about health improvement and physical readiness but also a leading factor in the correction and compensation of impaired functions [4]. Developed coordination skills are considered a necessary condition for preparing children for life, work, socialization, and are essential for effectively performing everyday activities, enabling them to react optimally to unexpected complex and sometimes dangerous situations [5].

Coordination abilities enable efficient energy expenditure, as precise dosed muscle efforts and optimal relaxation lead to rational energy consumption. A variety of exercises for developing coordination skills help avoid monotony in classes, ensuring a positive emotional mood. High-level coordination skills are the foundation for success in various areas of human motor activity (sports, work, professional, etc.).

Despite numerous rehabilitation techniques and sets of therapeutic physical exercises for correcting behavior and physical development in children with ASD, swimming remains one of the most effective therapeutic means that does not require medication. Swimming lessons primarily affect a child's physical development, which directly impacts the cognitive and psychological development of children with ASD. Children with swimming skills adapt better to modern societal demands and also act as a preventive measure to reduce the risk of injury and accidents in aquatic environments [2].

In organizing activities for children with ASD, it is essential to rely on the method of fragmented exercise. This allows enhancing the positive results in learning. The fragmented exercise method involves dividing each stage of swimming into separate parts. Each part should be mastered by the child and automated independently or, if necessary, with minimal cues.

Swimming satisfies the natural need for movement, contributing to physical development and hardening, resulting in the overall improvement of children's health. Experts have found that the acquisition of swimming skills has a positive impact on the

nervous system, emotional stability, sleep, and appetite. During swimming classes, children with ASD demonstrate reduced irritability and negative behavior that is often observed in non-aquatic environments. Swimming lessons enhance cognitive performance and psychological well-being, acting as a preventive measure for depressive states.

Based on theoretical and practical principles of physical education and considering its various functions such as curative, recreational, educational, and sports, and analyzing the experience of conducting swimming lessons for children with disabilities, it was found that in this case, swimming meets all the requirements of health improvement for children with ASD. It can be assumed that swimming can influence psychomotor characteristics, personality development, work capacity, and inclusion in full social life. Therefore, the issue of physical health and psychomotor correction for children with ASD is currently relevant, and the development and implementation of a comprehensive methodology for initial swimming education aimed at improving coordination abilities in these children is one of the most important tasks of today.

REFERENCES

1. Мусієнко О.В. Досвід застосування біомеханічних принципів керування рухами у адаптивному фізичному вихованні дітей з розладами спектру аутизму. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб.* 2019. Вип. 13. С. 175–188.
2. Хамаде А, Боднар І. Фізична підготовленість школярів із розладами аутичного спектру. В: Приступа Є, редактор. *Молода спортивна наука України.* Зб. тез. доп. Львів, 2020. Вип. 3. С. 81–82.
3. Bassette L. The Use of a Multicomponent Behavioral Intervention to Promote *Physical Activity in Adolescents with Autism Spectrum Disorders across Inclusive Community Settings.* *Behav. Anal. Pract.* 2018. V. 11. №4. P. 358–369. DOI: 10.1007/s40617-018-00285-7.
4. Bricout V.A. Reduced Cardiorespiratory Capacity in Children with Autism Spectrum Disorders / Bricout V.A., Pace M., Dumortier L., Baillieux F., Favre-Juvin A., Guinot M. *J. Clin. Med.* 2022. V. 7. № 10. P. 259–283. doi: 10.3390/jcm7100361
5. Prevalence and Characteristics of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years – Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2018. URL: <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/70/ss/ss7011a1.htm>
6. Schmitz O.S. The Effects of Exercise Dose on Stereotypical Behavior in Children with Autism / Schmitz O.S., McFadden B.A., Golem D.L., Pellegrino J.K., Walker A.J., Sanders D.J., Arent S.M. *Med. Sci. Sports Exerc.* 2021. V. 49, N 5. P. 983–990. DOI: 10.1249/MSS.0000000000001197.

ВИДОВИЙ СКЛАД І РІВЕНЬ ШКОДОЧИННОСТІ ІНВАЗІЙНИХ ВИДІВ ЧЛЕНИСТОНОГИХ – ФІЛОФАГІВ *BUXUS SEMPERVIRENS* L. В УРБОЦЕНОЗАХ м. ДНІПРО

Самшит вічнозелений (*Buxus sempervirens* L.) широко використовують в озелененні населених міст завдяки високим декоративним якостям і стійкості до багатьох екологічних чинників [2]. Останнім часом на самшиті виявлено низку адвентивних філофагів, які або суттєво знижують декоративно-естетичну привабливість рослин [7, 12], або, завдаючи руйнівних пошкоджень листю, призводять до їхньої загибелі [3, 4, 10].

Мета роботи – оцінка рівня і характеру ушкодження листя самшиту вічнозеленого в зелених насадженнях м. Дніпро інвазійними членистоногими і визначення їх видового складу.

Дослідження проводили в травні – вересні 2023 р. Було обрано шість дослідних ділянок (ДД), на яких у різних екологічних умовах зростає *Buxus sempervirens* L. (Монастирський острів, сквер ім. І. Старова, парки Новокодацький і Пам'яті і Примирення, вулиці Набережна Перемоги і Космічна). При зборі матеріалу застосовувався комплекс методів еколого-фауністичних досліджень членистоногих філофагів [1].

За визначений період із рослин *B. sempervirens* з усіх ДД рандомізовано було відібрано 25922 листка. З них пошкодженими філофагами виявилось 5697 листків. Загальний рівень ушкодження склав 22,0 %. Найбільш ушкодженими виявились рослини, що зростають у парках в промисловому районі міста (парки Пам'яті і Примирення, Новокодацький) і на вулиці з інтенсивним рухом автомобільного транспорту (вул. Набережна Перемоги) – рівень пошкодження від 30,6 до 41,9 %. На всіх інших ділянках листовий апарат самшиту був уражений від 8,1 до 24,8 %.

Серед типів пошкоджень домінувало об'їдання і скелетування листків гусеницями вогнівки самшитової (в середньому 74,1 %); на деяких ділянках (о. Монастирський, вул. Набережна Перемоги) цей показник сягав 100,0 %.

На другому місці за частотою трапляння – галоутворення і деформація листків інвазійними видами самшитових листоблішок (в середньому 26,8 %). Гали, що були утворені кліщами, зустрічалися в 0,9 % випадків.

За визначений період дослідження був встановлений комплекс інвазійних видів комах і кліщів – шкідників листя *B. sempervirens* (табл. 1).

**Видовий склад інвазійних членистоногих – філофагів *B. sempervirens*,
виявлених у зелених насадженнях м. Дніпро**

№ з/п	Вид філофага	Характерне пошкодження*	Частота трапляння**
Клас Павукоподібні (Arachnida) Ряд Тромбідіформні кліщі (Trombidiformes)			
<i>Родина</i> Кліщі галові чотириногі (<i>Eriophyidae</i> Nalepa, 1898)			
1	Кліщ галовий самшитовий квітковий (<i>Eriophyes canestrinii</i> Nalepa, 1891)	Гал	+
<i>Родина</i> Кліщі павутинні (<i>Tetranychidae</i> Donnadieu, 1875)			
2	Кліщ павутинний самшитовий (<i>Eurytetranychus buxi</i> Garman, 1935)	Зз	+
Клас Комахи (Insecta)			
Ряд Напівжорстокрилі (Hemiptera)			
<i>Родина</i> Флатіди (<i>Flatidae</i> Spinola, 1839)			
3	Цикадка меткальфа (біла, цитрусова) (<i>Metcalfa pruinosa</i> Say, 1830)	Зз	++
<i>Родина</i> Листоблішки справжні, або Трав'яні блохи (<i>Psyllidae</i> Latreille, 1807)			
4	Листоблішка самшитова (<i>Psylla buxi</i> Linnaeus, 1758)	Гал+Деф	+++
5	Листоблішка самшитова (<i>Spanioneura fonscolombii</i> Foerster, 1848)	Гал+Деф	+++
Ряд Лускокрилі (Lepidoptera)			
<i>Родина</i> Вогнівки-трав'янки (<i>Crambidae</i> Latreille, 1810)			
6	Вогнівка самшитова (<i>Cydalima perspectalis</i> Walker, 1859)	О+Скел	+++

Позначення: * – Розподіл пошкоджень за типами: О – грубе об'їдання (> 40 % площі листка), крайове обгризання і дірчасте виїдання тканини листка; Скел – скелетування листка; Гал – галоутворення; Зз – зміна забарвлення листка внаслідок живлення сисних комах; Деф – деформація листка; ** – «+++» – висока чисельність; «++» – середня чисельність; «+» – поодинокі випадки.

Згідно з отриманими даними (табл. 1), до складу комплексу інвазійних членистоногих – філофагів *B. sempervirens*, виявлених у зелених насадженнях м. Дніпро, входить 6 видів із 5 родин 3 рядів. Таксономічна структура приведена відповідно до електронного каталогу «Fauna Europaea» [6], також використовувалась Національна мережа інформації з біорізноманіття [13].

Нами вперше для регіону був зареєстрований новий вид листоблішки самшитової – *Spanioneura fonscolombii* Foerster, 1848. За даними загальноєвропейських довідників видів, цей вид досі не був зареєстрований в Україні [6, 11]. Вид знайдений у Бельгії, Англії, Франції, Італії, Люксембурзі, Іспанії, Швейцарії, Словенії, США, Швеції, Румунії [5, 9]. Ми виявляли самців і самок (рис. 1) на всіх ДД. На території

парку Новокодацький цей вид значно домінував над більш поширеним – *Psylla buxi* Linnaeus, 1758.

А

Б

Рисунок 1. Самець (А) і самка (Б) *S. fonscolombii* (фото І. Зайцевої)

За даними деяких авторів [8] особини листоблішки *S. fonscolombii* не викликають утворення характерних галів, а вільно живуть на листках *B. sempervirens*, вважаємо, що це питання потребує подальшого детального вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайцева І.А. Дендробіонтні філофаги *Tilia* L. у насадженнях м. Дніпро: весняна фенологічна група. *Питання біоіндикації та екології*. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. Вип. 23, № 1. С. 146–167.
2. Колб В.А. Біологічні особливості самшиту вічнозеленого (*Buxus sempervirens* L.) в умовах Лівобережного лісостепу України. *Бюлетень Нікітського ботанічного саду*. 2012. Вип. 104. С. 64–67.
3. Ужєвська С.Ф. Інвазивні види комах на Одещині. *Вісті Музейного Фонду ім. А.А. Браунера*. 2017. Том XIV. № 3–4. С. 57–64.
4. Aksu Y., Göktürk Ç.B., Aksu G. *Buxus sempervirens* Ormanlarında Zarar Yapan *Cydalima perspectalis* Walker, 1859 (Lepidoptera: Crambidae) in Zararı, Biyolojisi ve Yapılan Mücadele Çalışmaları. *Orman ve Av Dergisi*. 2021. Sayı: 3. Cilt: 99. Sayfa: 29–36 (in Turkish).
5. Cosmin M. *Spanioneura fonscolombii* (Hemiptera: Psylloidea) a new jumping plant-lice for Romania fauna. XXVIII-lea Simpozion Național de Entomologie al Societății Lepidopterologice. Române. 21 aprilie 2018, Cluj-Napoca. URL: https://www.researchgate.net/publication/324680842_Spanioneura_fonscolombii_Hemiptera_Psylloidea_a_new_jumping_plant-lice_for_Romania_fauna
6. de Jong Y. (2016–2023). Fauna Europaea. Fauna Europaea Consortium. Checklist dataset. URL: <https://doi.org/10.15468/ymk1bx>
7. d'Eustachio G., Raupp M. Resistance of boxwood varieties to the boxwood leafminer, *Monarthropalpus flavus* (Schrank). *Journal of environmental horticulture*. 2001. Vol. 19, № 3. P. 153–157.

8. Ellis W.N. ed. (2001–2023). Leafminers and plant galls of Europe. Amsterdam. URL: <http://www.bladmineerders.nl>.
9. Gertsson C.-A. Bladlöpnan *Spanioneura fonscolombii* Foerster (Hemiptera: Psylloidea) ny för Sverige. *Entomologisk Tidskrift*. 2015. 136 (4): 162–164 (in Swedish).
10. Kenis M., Nacambo S., Leuthardt F., Domenic F., Haye T. The box tree moth, *Cydalima perspectalis*, in Europe: horticultural pest or environmental disaster? *Aliens: The Invasive Species Bulletin*. 2013. Vol. 33. P. 38–41.
11. PESI. Pan-European Species directories Infrastructure. 2023. URL: <http://www.eu-nomen.eu/portal/taxon.php?GUID=urn:lsid:faunaeur.org:taxname:87835>
12. Petrov D. L. The teratofarming phytophagous arthropods damaging ornamental woody plants, expanded on the territory of Belarus in the current century. *J. Belarus. State Univ. Ecol*. 2019. No. 1. P. 24–31 (in Russ.).
13. UkrBIN: Ukrainian Biodiversity Information Network. Національна мережа інформації з біорізноманіття. 2007–2023. URL: <http://www.ukrbin.com>

Наталія ЗАКАЛЯК, Олег МАСНИЙ, Роман КОВАЛЬСЬКИЙ
(Дрогобич, Україна)

ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЇ ПЛЕЧОВОГО СУГЛОБУ У ПАЦІЄНТІВ З ПОСТІНСУЛЬНИМ ГЕМПАРЕЗОМ

Постановка проблеми. Реабілітація порушених рухових функцій, які розвиваються в результаті розладів мозкового кровообігу, є одним із актуальних завдань сучасної медицини. Вибір індивідуальних методів реабілітації у гострий період церебрального інсульту відіграє важливу роль з прогностичного боку, у зв'язку з тим, що початкова слабкість у руці зберігається у 55%-75% пацієнтів навіть після реабілітаційних заходів, що проводяться протягом трьох-шість місяців [1]. Оцінка ефективності фізичної реабілітації ґрунтується на оцінці рухових та функціональних можливостей пацієнта за допомогою клінічних шкал. Процес оцінки з використанням клінічних шкал часто суб'єктивний і не дає розгорнутої відповіді на питання, за рахунок яких ресурсів і як виконується рух, які його функціональні властивості. Оцінка рухової патології фізичним дослідженням за допомогою тільки органів чуття лікаря є недостатньою для точної діагностики та визначення динаміки, особливо за короткий проміжок часу [4; 5]. Це диктує необхідність проведення методів більш детальної та об'єктивної діагностики рухової функції і є одним із актуальних напрямів наукових досліджень у галузі нейрореабілітації на сучасному етапі [3; 5].

Аналіз публікацій. Клінічна картина порушення мозкового кровообігу різноманітна і залежить від локалізації та обсягу вогнища ураження, і складається із загально-мозкової та осередкової неврологічної симптоматики. Найчастішим фактором, що призводить до обмеження функціонування внаслідок інсульту, є руховий дефіцит [1; 3]. Рухові порушення розвиваються у 70-85% пацієнтів у гострому періоді та проявляються монопарезом або геміпарезом кінцівок. Крім зниження сили м'язів, відбувається порушення довільної діяльності внаслідок пошкодження складних рухових програм, які забезпечують довільну моторику. Відбувається розлад координації:

м'язи не узгоджуються між собою належним чином у тимчасовому та силовому відношенні. Збій регуляції рухів проявляється у невідповідності між моторною командою м'язам та рухом, який вийшов у результаті даної команди. Через 6 місяців після порушення мозкового кровообігу приблизно у 2/3 хворих зберігаються залишкові явища перенесеного інсульту різного ступеня вираженості, що характеризують основні показники активності у повсякденному житті [2].

Втрата або часткова втрата функції верхньої кінцівки є одним із найважчих наслідків інсульту [3]. Ці порушення ускладнюють процес самообслуговування, призводять до стійкої втрати працездатності, змінюють якість життя хворого, а також впливають на психологічний та емоційний стан. Інсульт покладає важкі соціально – економічні зобов'язання на членів сім'ї хворого. Відновлення втрачених функцій відбувається спонтанно у 10% пацієнтів, що вижили, 10% не відновлюються взагалі через тяжкість виниклих порушення. Часткове відновлення верхньої кінцівки у пацієнтів з вираженим та грубим ступенем парезу досягається лише у 40 % пацієнтів за перші 6 місяців, а з помірним та легким ступенем – у 71 % пацієнтів [2].

Мета дослідження: розробити методіку фізичної реабілітації пацієнтів з геміпарезом у гострому періоді півкульного інсульту на підставі аналізу біомеханічних особливостей рухів тулуба та плечових суглобів у осіб без ортопедичної та неврологічної патології, а також динаміки цих показників у процесі реабілітації, що включає цілеспрямоване тренування з біологічним зворотним зв'язком (БЗЗ).

Методика дослідження. У дослідження були включено 50 пацієнтів із геміпарезом у гострий період півкульного інсульту, які були поділені на 2 групи по 25 людина: групу пацієнтів, які отримували індивідуальні заняття з фізичної терапії (група ФТ), та групу, які отримували індивідуальні заняття з фізичної терапії спільно з тренуванням з БЗЗ (група ФТ і БЗЗ). До групи ФТ увійшли пацієнти віком від 45 до 75 років (середній вік $62,8 \pm 9,6$ років, всі правші) з церебральним ішемічним інсультом у басейні правої або лівої середньої мозкової артерії, що виник вперше. До групи ФТ і БЗЗ увійшли пацієнти віком від 45 до 75 років (середній вік $63,6 \pm 8,9$ років, всі правші) з церебральним ішемічним інсультом у басейні правої чи лівої середньої мозкової артерії, що вперше виник.

Пацієнтам обох груп проводилися індивідуально підібрані реабілітаційні заходи. Заняття з фізичної терапії проводилися під постійним контролем за реакцією серцево-судинної системи на фізичне навантаження. За ознакою активності використовувалися пасивні, активно-пасивні, активні вправи, а також вправи на розслаблення. За анатомічною ознакою вплив був спрямований на середні та великі м'язові групи у вигляді динамічних та статичних вправ. Вправи проводилися в положеннях «лежачи на спині», «лежачи на паретичному та контралатеральному боках», «лежачи на животі», «стоячи в колінно-ліктьовому упорі», з упором на лікті, кисті, сидячи на табуреті, стоячи. У комплексах спеціальних фізичних вправ були використані фізичні вправи по системам: онтогенетично обумовлена кінезотерапія «Баланс» (відтворювалася послідовна, етапна модель застосування вертикального положення); проприоцептивної нейром'язової фасцилітації PNF (використовувалися діагоналі плеча та таза, довгі діагоналі верхніх та нижніх кінцівок з паретичної та контралатеральної

сторін, робота з тулубом лежачи, сидячи); Бобат-терапії (переміщення, повороти, активність у межах ліжка, робота з тулубом та кінцівками).

В обох групах проводилися заняття з фізичної терапії з другого-третього дня з моменту інсульту до 21 дня. Усього проводилося 15 занять. Друга група пацієнтів, крім цього, отримувала ще й тренування з біологічно зворотнім зв'язком (БЗЗ) рухів у плечовому суглобі на стороні парезу. В середньому, пацієнти другої групи отримували 10 занять БЗЗ.

БЗЗ тренування проводилося на стільці перед екраном комп'ютера. Управління об'єктом (катером) проводилося за допомогою сенсора, закріпленого в районі верхньої третини паретичного плеча у місці найбільшого наближення плечової кістки до шкіри. Сенсор пов'язаний із спеціальним програмним пакетом, що включає ігрове середовище та інструменти налаштування. В результаті пацієнт керував віртуальним об'єктом рухами плеча у двох площинах: рух згинання – розгинання у плечовому суглобі – рух катера вперед – назад; рух відведення – приведення у плечовому суглобі – рух катера праворуч – ліворуч. Початкові положення та масштаб налаштувалися індивідуально. Перед початком занять пацієнту давалися інструкції з керування катером. У ході тренування необхідно було переміщатися до пронумерованих буйків, опливати каміння та пропливати на час від старту до фінішу. Тренування тривало протягом 20-30 хвилин, або до втоми пацієнта.

Результати досліджень засвідчили, що тренування з біологічним зворотним зв'язком дозволяє статистично достовірно покращити рухово-координаторну функції плечового суглобу у всіх площинах в пацієнтів з постінсультним геміпарезом, навіть у короткі часові проміжки тренувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білянський О.Ю. Методика фізичної реабілітації осіб другого зрілого віку після мозкового ішемічного інсульту: метод. посіб. Дрогобич: Відродження, 2007. 137 с.
2. Луц В.В. Інсульт та біль у плечі. *Міжнародний Неврологічний Журнал*. 2014. № 6. С. 47–51.
3. Рокошевська В.В. Фізична реабілітація хворих після перенесеного мозкового геморагічного інсульту в умовах стаціонару: методичний посібник. Л.: ПП. Сорока Т. Б., 2010. 96 с.
4. Alexander G.E., De Long M.R. Central mechanisms of initiation and control of movements *Diseases of Nervous System. Clinical of Neurobiology* / eds.: A. Asbury, G.M. Mc Khann, W.I. McDonald; 2-nd ed. New York: W.B. Saunders, 1992. Pp. 285–308.
5. Executive Summary: Heart Disease and Stroke Statistics-2013 Update A Report From the American Heart Association. Alan S Go et al. *Circulation*. 2013. Vol. 127. 1. Pp. 143–152.

ЗВ'ЯЗОК ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ІНСТИТУТІВ ПУБЛІЧНОГО СЕКТОРУ

Метою цієї роботи є дослідження динамічного зв'язку між організаційною культурою та результативністю. Організаційна культура є ключовим питанням для багатьох фірм і вчених [1; 2; 5; 7]. Таким чином, мета дослідження полягала в тому, щоб уможливити точне визначення та характеристику організаційної культури в організаціях державного сектору в Іракському Курдистані. Щоб відповісти на запитання дослідження, було проведено описове перехресне опитування, що охопило кілька організацій державного сектору в Іракському Курдистані, шляхом поєднання напівструктурованих інтерв'ю та анкетування. Було прийнято Інструмент оцінки організаційної культури (OCAI), загальний, але перевірений інструмент дослідження для оцінки організаційної культури, розроблений Кемероном і Куїном (1999) [2]. Інструмент базується на моделі конкуруючих цінностей Квінна та Кемерона, яка складається з чотирьох параметрів: внутрішній фокус та інтеграція проти зовнішнього фокусу та диференціації, а також стабільність і контроль проти гнучкості та розсудливості. На основі цих параметрів структура розбиває організаційну культуру на чотири чіткі квадранти або культурні типи: культуру клану, культуру адхократії, культуру ринку та культуру ієрархії. Вибірка, використана в цьому дослідженні, складалася з п'яти організацій державного сектору. Потім зібрані дані аналізуються та графічно подаються шляхом об'єднання загальних змінних у описові категорії. Результати відображають сприйняття поточного та того, що респонденти вважають переважним станом з точки зору організаційної культури.

В Іракському Курдистані, де проводиться це дослідження, більшість державного сектору та державних установ стикаються з проблемами ефективності (Salam, 2020) [1]. Припускається, що це можна віднести до організаційних культурних елементів. Ці організаційні культурні елементи походять від політичної гегемонії, яка пронизує управління установами державного сектора в регіоні. Відомий факт, що працевлаштування в цих установах часто базується на політичному патронаті. Тоді це безумовно підтверджує культуру, яку демонструють організації.

З моменту заснування КРГ у 1992 році в урядових установах домінували дві домінуючі політичні партії – Демократична партія Курдистану (ДПК) і Патріотичний союз Курдистану (ПУК), які продовжували підтримувати сильну владу над цими установами. Урядові пости були розподілені за лініями патронажу, що робить чиновників і процеси управління залежними від двох сторін. Пости високого рівня майже виключно зарезервовані для членів сімей певних відомих сімей та їхніх прихильників (Salam, 2020) [1].

Курдистанський регіон Іраку (КРІ) є конституційно визнаним напіваавтономним регіоном на півночі Іраку. Його уряд, Регіональний уряд Курдистану (КРГ), що базується в Ербілі, має право, згідно з Конституцією Іраку 2005 року, здійснювати законодавчу, виконавчу та судову владу відповідно до конституції, за винятком того, що

зазначено в ній як виключні повноваження федеральних органів влади. Конституція Іраку визначає Курдистан як федеративне утворення Іраку. КРГ має парламентську демократію з регіональною асамблеєю, яка складається з 111 місць. КРГ в значній мірі був несприйнятливий до небезпеки та конфлікту, який спостерігався в інших місцях Іраку, особливо після війни в Іраку 2003 року. РПК стикається з широким спектром негайних, середньо- та довгострокових викликів, які нерозривно пов'язані із загальною макроекономічною ситуацією в Іраку, а також із регіональним і глобальним середовищем.

Безпосереднє завдання полягає в тому, щоб впоратися з (а) глибокою фіскальною кризою та (б) безпекою та соціальними проблемами, спричиненими конфліктом з угрупованням «Ісламська держава в Іраку та Сирії» (ІДІЛ), і викликаним ним потоком сирійських біженців та іракців (внутрішньо переміщені особи (ВПО)). Очевидно, що ці виклики є безпосередніми пріоритетами для КРГ і матимуть значні наслідки на національному та міжнародному рівнях, якщо їх не вирішити належним чином [3; 5].

Дослідження проблем організаційної культури в публічному секторі безпосередньо пов'язане з науковою проблемою необхідності підвищення ефективності державного управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alom M.M. Public Sector Organizational Culture: Experience from Frontline Bureaucracies. In *Organizational Culture*. IntechOpen. 2020.
2. Cameron K.S., Quinn, R.E. Diagnosing and Changing Organizational Culture. Reading, MA: Addison-Wesley. 1999.
3. Joseph J., Sümer F. Public Sector Reforms in the Kurdistan Region of Iraq: Tackling the Socially Constructed Barriers to Change. In: Anaid A., Tugdar E. (eds) *Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations. Middle East Today*. Palgrave Macmillan, Cham. 2019.
4. Schraeder M., Tears R.S., Jordan M.H. Organizational culture in public sector organizations. *Leadership & Organization Development Journal*. 2005. Pp. 492–502.
5. Wang X., Dass M., Arnett D.B., Yu X. Understanding firms' relative strategic emphases: An entrepreneurial orientation explanation. *Industrial Marketing Management*, 2020. 84. Pp. 151–164.
6. Yosinta O. Organizational Culture and Good Governance in the Public Sector: The Case of Provincial Administration in Thailand. *Thai Journal of Public Administration*, 2018. 16(2). Pp.1–1.

Віктор КІШ, Ніка ЙОВБАК
(Ужгород, Україна)

ПАРАДИГМИ, МОВИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПРОГРАМУВАННЯ

Парадигми програмування

Парадигми програмування – це фундаментальні концепції і підходи, що визначають спосіб створення програмного коду. Розглянемо кожну парадигму більш детально:

- *Імперативне програмування*

Імперативне програмування — це парадигма, в якій програма складається з послідовних інструкцій, які визначають, як система повинна досягти певного стану чи результату. Основними концепціями є змінні (variables), цикли (loops) та умовні оператори (conditional statements), які контролюють потік виконання програми.

Приклад імперативного коду на мові Python, що обчислює суму перших десяти натуральних чисел:

```
total = 0
for i in range(1, 11):
    total += i
print(total)
```

- *Декларативне програмування*

Декларативне програмування — це парадигма, в якій програма виражає бажаний результат без конкретних інструкцій щодо того, як цей результат досягти. Програміст описує «що» повинно бути зроблено, а не «як» це робити. Основна ідея полягає у визначенні потрібного стану або умови, і система самостійно розраховує, як досягти цього стану.

Приклад декларативного підходу — SQL-запит, що вибирає всіх користувачів з бази даних:

```
sql
```

```
Copy code
```

```
SELECT * FROM users;
```

- *Функціональне програмування*

Функціональне програмування — це парадигма, в якій програмний код розглядається як послідовність функцій, які обробляють дані і повертають результати. Функції в цій парадигмі є першокласними об'єктами, тобто їх можна передавати як аргументи і повертати як значення інших функцій.

Приклад функціонального коду на мові JavaScript, що обчислює квадрати чисел у списку:

```
const numbers = [1, 2, 3, 4, 5];
const squares = numbers.map(x => x * x);
console.log(squares);
```

Функціональне програмування сприяє створенню чистого, безпечного і легко тестованого коду, а також сприяє паралельному обчисленню.

Мови програмування

- *Python*

Python — це високорівнева мова програмування, відома своєю простотою та легкістю вчителю, що робить її ідеальним вибором для початківців. Вона підтримує багато парадигм програмування, включаючи імперативну, об'єктно-орієнтовану і функціональну, і зазвичай використовується в веб-розробці, обробці даних, наукових дослідженнях та штучному інтелекті.

- *5 Java*

Java є об'єктно-орієнтованою мовою програмування, яка використовується для розробки великих і складних систем. Вона відома своєю переносимістю, тобто програми, написані на Java, можуть запускатися на будь-якій платформі, що підтримує віртуальну машину Java (JVM).

- *JavaScript*

JavaScript — це мова програмування для розробки веб-додатків, що виконуються в браузері. Вона дозволяє створювати динамічні інтерактивні веб-сайти і взаємодіяти

ти з користувачем. JavaScript також може використовуватися на серверній стороні за допомогою платформи Node.js.

Технології програмування

- *Інтегровані середовища розробки (IDE)*

Інтегровані середовища розробки – це програмні засоби, які надають програмістам зручний інтерфейс для написання, відлагодження і тестування коду. Вони підтримують автодоповнення, інструменти для аналізу коду і візуальні редактори, що значно полегшує процес розробки.

- *Системи контролю версій*

Системи контролю версій дозволяють відстежувати зміни в коді, спільно працювати над проектом і відновлювати попередні версії програми. Найпопулярнішою системою контролю версій є Git, яка дозволяє розробникам ефективно співпрацювати над проектами.

- *Бібліотеки та фреймворки*

Бібліотеки та фреймворки – це набори готового коду, які допомагають розробникам швидко створювати програми і вирішувати типові завдання. Наприклад, для розробки веб-додатків використовують фреймворки, такі як React, Angular і Vue.js, які надають готові інструменти для створення інтерактивних інтерфейсів.

Ці парадигми, мови програмування та технології є ключовими в розробці програмного забезпечення. Розуміння їх дозволяє програмістам вибирати найкращий підхід та інструменти для кожного конкретного завдання і сприяє створенню більш якісного і ефективного коду.

Отже, парадигми програмування, мови програмування та технології - ключові компоненти в сфері розробки програмного забезпечення. Розуміння їх допомагає програмістам створювати ефективні програми для різних завдань. Парадигми надають підходи до структурування коду, мови – інструменти для написання програм, а технології спрощують розробку і відлагодження. Разом ці компоненти формують сучасну індустрію програмування і допомагають досягати інноваційних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сайт про програмування. Що таке Git? URL: <https://qagroup.com.ua/publications/shcho-take-git/>
2. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/1113034.1113040>
3. <https://web.archive.org/web/20050910025440/http://www.md.chalmers.se/~rjmh/Papers/whyfp.html>
4. Сайт про програмування. Що таке середовище розробки? <https://blogchain.com.ua/shcho-take-seredovyshe-rozrobky-i-navishcho-vono-potribne/amp/>
5. <https://web.archive.org/web/20050910025440/http://www.md.chalmers.se/~rjmh/Papers/whyfp.html>
6. <https://dou.ua/lenta/articles/language-rating-2023/>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ США ТА УКРАЇНИ

Порівняльний аналіз інституціональної спроможності держави України з США має значення в цьому контексті з кількох таких причин, як досвід державного будівництва США, розвиток країни, спільні та відмінні з Україною характеристики суспільства, можливості для удосконалення системи публічного управління в Україні.

Досвід державного будівництва: США має багатий досвід у формуванні та реалізації політики в різних сферах, включаючи публічне управління та адміністрування [4–8]. Цей досвід може бути корисним для України.

Розвинена країна: США є однією з найбільш розвинених країн світу з сильною економікою, стабільною політичною системою та ефективними інституціями. Порівняння з такою країною може допомогти Україні визначити свої сильні та слабкі сторони.

Розбіжності та спільні риси: Хоча США та Україна мають багато розбіжностей, вони також мають деякі спільні риси, такі як багатопартійна система, федералізм (для США) та децентралізація (для України) [1–3; 4–8]. Порівняльний аналіз може допомогти виявити, як ці риси впливають на інституціональну спроможність України та внести зміни в системи України.

Можливості для навчання: Порівняльний аналіз може виявити успішні стратегії, політики та практики, які було впроваджено в США, та що може бути адаптовано для умов України.

США має стабільну політичну систему з сильними демократичними інститутами, тоді як Україна продовжує проходити через політичні реформи. США є однією з найбільш розвинених економік світу, тоді як економіка України продовжує розвиватися [8]. США має високий рівень боротьби з корупцією, тоді як корупція продовжує бути викликом для України. США має добре розвинуту правову систему, тоді як правова система України потребує подальших реформ. В обох країнах існує активне громадське суспільство, але рівень громадської участі та впливу на політику може варіюватися. США має складну систему регулювання, що охоплює різні сектори економіки, тоді як Україна продовжує працювати над покращенням своєї регуляторної політики. Обидві країни мають певний рівень децентралізації, але структура та ефективність місцевого самоврядування можуть відрізнятися.

Цей аналіз може слугувати основою для розробки ефективних стратегій та політик для покращення інституціональної спроможності України. Розробка стратегій реформ потребує такого визначення, яке враховує сучасні виклики та базується на порівняльному аналізі найкращих практик публічного управління в США та Україні.

Залучення громадськості. Забезпечення активного залучення громадськості до процесу реформ через консультації, обговорення та участь у прийнятті рішень, використовуючи сучасні інструменти комунікації та зворотного зв'язку суттєво підвищить рівень ефективності системи публічного управління в Україні та зміцнить інституціональну спроможність держави.

Посилення інституційної незалежності [4–8]. Забезпечення незалежності ключових інститутів влади від політичного впливу та корупції, створюючи ефективні механізми контролю та регулювання – це одне з ключових завдань реформи системи публічного управління та адміністрування в Україні.

Прозорість та облік. Упровадження прозорого механізму звітності для моніторингу та оцінки ефективності реформ, використовуючи сучасні технології збору та аналізу даних. Україна має такі можливості, що засвідчено реформами впровадження цифровізації в системі публічного управління.

Посилення правової системи. Посилення роботи щодо покращення законодавства та його дотриманням для захисту прав громадян та боротьби з корупцією, враховуючи міжнародні стандарти та рекомендації. Дотримання цих рекомендацій неодмінно посилить інституціональну спроможність держави та підвищить довіру до інститутів держави з боку українського суспільства та міжнародних партнерів.

Розвиток людського капіталу [3]. Інвестування в освіту та професійний розвиток, щоб покращити навички та знання, необхідні для ефективного публічного управління, використовуючи сучасні методи навчання та оцінки. Це ключовий чинник підвищення ефективності системи публічного управління та інституціональної спроможності держави.

Ефективне використання ресурсів. Оптимізація використання державних ресурсів, зосереджуючись на пріоритетних секторах та ефективності витрат, використовуючи сучасні методи планування та бюджетування.

Сприяння інноваціям. Стимулювання інновацій та технологічний розвиток для покращення продуктивності та конкурентоспроможності, створюючи сприятливе середовище для наукових досліджень та креативних ініціатив. Що підвищить вміст наукоємної продукції в ВВП країни.

Міжнародне співробітництво. Іntenсифікація роботи з міжнародними партнерами для обміну досвідом, отримання фінансової підтримки та покращення міжнародного іміджу, використовуючи сучасні механізми інтеграції та кооперації.

Поступове, послідовне впровадження реформ [1–3]. Реалізація реформ поетапно, починаючи з найбільш критичних секторів, щоб забезпечити їх успішне впровадження, використовуючи сучасні методи моніторингу та оцінки.

Системні наукові дослідження інституціональної спроможності держави в Україні є важливим завданням науки публічного управління щодо удосконалення системи публічного управління та підвищення інституціональної спроможності держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабакова О., Бабаков В., Литвиненко І. Публічне адміністрування в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. 81. С. 5–11.
2. Григор'єва Т., Колесникова Ю., Марченко О. Напрями реформування системи публічного управління в Україні. *Ефективність державного управління*. 2028. 1(54). С. 7–14.
3. Зубчик О.А. Формування конкурентоспроможності держави в перспективі політичного часу (державно-управлінські аспекти): монографія. К: «Поліграф Плюс», 2019. 408 с.

4. Hood C. A public management for all seasons? *Public Administration*, 1991. 69(1). Pp. 3–19.
5. Osborne S.P. (Ed.). *The new public governance? Emerging perspectives on the theory and practice of public governance*. Routledge. 2010.
6. Pollitt C., Bouckaert G. *Public management reform: a comparative analysis-into the age of austerity*. Oxford University Press. 2017.
7. Domorenok E., Graziano P., Polverari L. Introduction: policy integration and institutional capacity: theoretical, conceptual and empirical challenges, *Policy and Society*, 2021. 40:1. Pp. 1–18, DOI: 10.1080/14494035.2021.1902058
8. Fukuyama F. What is governance? *Governance*. 2013. 26(3). Pp. 347–368.

Роман КОРСАК, Олександр КОВАЛЬ, Діана МОНДИЧ
(Ужгород, Україна)

СУЧАСНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Ринок ресторанного бізнесу належать до базової туристичної інфраструктури. Навантаження на ресторани заклади обумовлена кількістю туристами, що країну. Перспективний розвиток ресторанів, сприяє появі сучасних рестораних господарств призначених як для мешканців, так і для гостей. У контексті зазначеного відмітимо, що сьогодні, вітчизняний ринок ресторанного бізнесу – це галузь гостинності, яка включає надання послуг із забезпечення фізіологічних потреб споживача у харчуванні [2, 18–20].

Господарська діяльність рестораних підприємств України орієнтована на отримання прибутку для умови функціонування як самостійного підприємства, так і організаційних підрозділів інших об'єктів: готелів, торгових центрів, транспортних засобів тощо.

Ми виділяємо наступні чинники, що впливають на успішність розвитку ресторанного бізнесу в Україні:

1. Перший та найбільш очевидний фактор, що визначає реальну вартість та прибутковість будь-якого ресторанного закладу – місцезнаходження. Нижні поверхи житлових будинків, площі великих торгових або розважальних центрів з гарною прохідністю приваблюють набагато більше відвідувачів. Ситуація у ресторанному бізнесі схожа на ситуацію на вторинному ринку житла. Оренда або купівля закладу, розташованого в центрі міста, буде значно вищою навіть, якщо якість кухні та обслуговування виявиться гіршою, ніж у закладі, розташованому у віддаленому чи спальному районі. Ресторан, який знаходиться в місці з низькою прохідністю, потребує додаткових вкладень у маркетинг. У разі покупки такого ресторану необхідно забезпечити широку рекламу, створювати та регулярно наповнювати інформаційний простір навколо закладу [1, 54–57].

2. Іншим фактором, що впливає на ціноутворення у сфері купівлі-продажу ресторанного бізнесу, є праволодіння площею, на якій знаходиться заклад. Ціна ресторану буде істотно вищою, якщо він розташований у приміщенні, що є власніс-

тю продавця. Орендовані площі навіть за умови довгострокової оренди знижують підсумкову вартість закладу.

3. Технічний та косметичний стан будівлі (приміщення) безпосередньо впливає на прибутковість та вартість ресторанного бізнесу. Його вартість різко знижується, якщо необхідно:

- проводити капітальний чи косметичний ремонт;
- проводити перепланування;
- усувати технічні, комунікаційні проблеми.

Офіційні папери, дозволи, договори, укладання різних інстанцій та інші документи, що регламентують роботу ресторану, є важливою складовою у вирішенні цінового питання. Вся офіційна документація має відповідати вимогам, щоб ресторан мав повне юридичне право здійснювати свою діяльність. До зниження ціни ресторанного бізнесу може призвести термін документів, що швидко закінчується, помилки в них або відсутність будь-яких паперів [3, 25–30].

4. Коли продається діючий ресторанний бізнес, то працівники ресторану також можуть вплинути на його вартість. Якщо за час роботи персонал закладу заслужив недобру славу, це виявиться негативним фактором, що знижує реальну ціну. З іншого боку, якщо у ресторані працює злагоджена команда, здатна залучати клієнтів, такий ресторан можна високо оцінити.

5. Популярність ресторану також надає хорошу послугу для формування ціни продажу. Але варто пам'ятати, що ресторани-бренди продаються дуже рідко. А якщо ці продажі і здійснюються, то найчастіше як доступ до відомого імені для інших компаній, що не спеціалізуються на ресторанному бізнесі [3, 25–30].

Ресторан це не тільки гарна кухня та обслуговування, це – атмосферне місце, куди люди люблять повертатися за задоволенням. Заклад, який повною мірою догоджає своїм гостям, високо цінуватимуть його сьогоднішні відвідувачі та майбутні покупці.

Як зазначалося нами вище, щоб ресторанний заклад мав попит, він повинен відповідати низці вимог за своїм місцезнаходженням. На успішність ресторанного бізнесу впливають наступні чинники місцезнаходження:

- бути у центрі міста (туристичної дестинації), у легкій доступності;
- розташовуватися на перших поверхах, якщо заклад знаходиться у житловому будинку;
- мати окремий вхід та по можливості – паркову;
- мати хороші комунікаційні умови, що дозволяють відвідувачам комфортно почуватися у будь-яку пору року;
- середня площа приміщення має бути не менше 100 кв.

Якщо у ресторатора достатньо досвіду та знань у своїй справі, то вигідно буде купувати заклади – ресторани-банкрути та низько прибуткові кафе. Маючи хороші навички з управління підприємством харчування, професіонал може придбати збитковий заклад за низьку ціну і перетворити його на прибутковий бізнес. Головне – правильно оцінити поточні та майбутні витрати. Окрім оплати ціни покупки, можливо, доведеться [5, 87–93]:

- вкласти кошти у ремонт;

- здійснити набір нового персоналу;
- внести зміни до кухні, меню та інтер'єру;
- додати розважальну програму;
- провести маркетингові заходи тощо.

Якщо всі ці витрати за розрахунками майбутнього прибутку окупаються, такі інвестиції будуть актуальними і поворотними. Якщо ж окупність вкладень виявиться недостатньою або термін її буде надто довгим, можливо, варто пошукати інший варіант.

Для об'єктивної оцінки факторів та фінансових перспектив ресторанного бізнесу краще довіритися думці спеціаліста. Грамотний оцінювач допоможе ухвалити правильне рішення щодо розвитку ресторанного закладу.

Звичайно, не всі ті, хто зайнятий у ресторанному бізнесі, є досвідченими та умілими рестораторами. Адже у містах, маса незрозумілих незатишних їдалень та барів, послуги яких, проте, теж мають попит. Але можна присвятити себе сфері громадського харчування, не перетворюючись на дрібний алкогольний заклад. Тому вважаємо, що гарним виходом – є покупка франшизи. Які переваги отримує ресторатор, набуваючи прав на провадження діяльності у сфері харчування під маркою відомого бренду [3, 25–30]:

- мінімізація ризиків;
- технологічні та методичні розробки щодо ведення ресторанного бізнесу;
- відпрацьований механізм роботи;
- можливість швидкої окупності;
- постійну підтримку головного офісу та регіональних представництв;
- свідомо хорошу репутацію, якщо марка вже відома у країні.

Зокрема, в Україні на франшизі активно працюють ресторани мережі «Burger King» та ресторани «McDonald's».

Також, для сегмента високої цінової категорії доцільно використання інноваційних технологій приготування продукції на основі «молекулярної кухні». Сутність даних технологій полягає в застосуванні проривних наукових досягнень для створення нових органолептичних поєднань в традиційних стравах [4, 123–127].

Як підсумок вважаємо, що провідними тенденціями розвитку ресторанного сегмента системи громадського харчування в Україні є наступні чинники:

- висока динаміка числа закладів, особливо середньої цінової категорії;
- поглиблення спеціалізації;

Невирішеними проблемами залишаються:

- сезонність роботи багатьох ресторанних підприємств;
- тінізація ресторанного бізнесу;
- проблема підготовки кадрів і підвищення якості ресторанного обслуговування;
- відсутність розвинутої системи гастрономічного туризму.

Рішення щодо пріоритетного завдання оптимізації функціонування вітчизняного ресторанного господарства, як чинника розвитку і диверсифікації ресторанного бізнесу в Україні, потребує державної підтримки малого та середнього підприємства, у тому числі з використанням системи грантів і інструментів мікрокредитування інвестиційних та інноваційних проектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова В.А. Конкуренція і управління конкурентоспроможністю підприємств ресторанного господарства в умовах становлення ринку. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. 2007. № 1 (21). С. 54–57.
2. Архіпов В.В., Русавська В.А. Організація обслуговування в закладах ресторанного господарства. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Центр учбової літератури, 2009. 342 с.
3. Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку ресторанного бізнесу в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 45. Том 1. С. 25–30.
4. Литвиненко Т.Є. Новітні технології обслуговування у сфері ресторанного бізнесу. *Ресторанне господарство і туристична індустрія у ринкових умовах*. К., 2018. С. 123–127.
5. Подольна В.В. Особливості просування закладу у сфері ресторанного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2017. №3. С. 87–93.

**Роман КОРСАК,
Михайло КОМАР**
(Ужгород, Україна)

СУТНІСТЬ І СПЕЦИФІКА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ ПОСЛУГ

Готельно-ресторанне підприємство має відповідально ставитися до питань якісного обслуговування своїх гостей, оскільки ринок готельно-ресторанного бізнесу складається з клієнтів, які відрізняються один від одного своєю мотивацією купувати готельні послуги.

Готельно-ресторанне господарство вважається важливою складовою сфери послуг, яка є сукупністю видів діяльності, націлених на обслуговування населення. Особливістю цих видів діяльності вважається те, що запропонований споживачам продукт подається як послуги. Послуги – види діяльності, у процесі заповнення яких змінюється якість вже наявного, створеного продукту.

Тракування поняття «послуга» не однозначне. У літературі зустрічається багато дефініцій, що тією чи іншою мірою відбивають специфічні риси, типові для готельно-ресторанних послуг. Найбільшу популярність у готельно-ресторанному менеджменті здобули характеристики, запропоновані американськими дослідниками, зокрема:

- невід'ємність;
- нероздільність виробництва та споживання;
- гетерогенність;
- неможливість збереження.

Невідчутність вважається характеристикою, що докорінно відрізняє готельно-ресторанні послуги від продуктів промислового виробництва:

- послуги неможливо оцінити візуально;

- відчути їх аромат та доторкнутися;
- спробувати на смак.

Через війну яка зараз триває в Україні, думка про послуги гостинності складається виходячи з набутого досвіду і виявляється дуже суб'єктивною. Ступінь відчутності послуг виступає як критерій, виходячи з якого ряд дослідників пропонують виділяти наступні типи ринкової готельної пропозиції:

- «чиста» готельна продукція;
- готельна продукція із супутньою послугою гостинності;
- послуги ресторану, що однаково поєднують відчутні та невліпові елементи;
- послуги, надання яких потребує низки відчутних елементів.

Одночасність виробництва та споживання готельно-ресторанних послуг означає, що у продукті сервісної діяльності присутній внесок і виробника, і споживача, що може призводити до появи деяких управлінських проблем, зокрема, під час планування тривалості обслуговування гостей – визначенні потреби у персоналі та обладнанні, формуванні системи контролю якості обслуговування.

Гетерогенність послуг полягає в ексклюзивності кожної послуги внаслідок відмінностей у поведінці, настрої, сприйнятті, у тому числі фізичній формі певних споживачів та виробників. Одна і та ж послуга, таким чином, може надаватися по-різному і змінюватись від одного гостя до іншого, від однієї організації до іншої, від одного контактного співробітника до іншого, що також викликає труднощі у розробці стандартів її надання та оцінки фактичного надання.

Готельно-ресторанна послуга має певні характеристики, які відрізняють її від будь-якого товару. Вони наступні:

1. Обмежена ємність сховища означає, що готельний комплекс у цілому не може бути збережений для перепродажу, тобто якщо номер у готелі не продається, тому що він заброньований на конкретний день, його не можна продати саме у зазначений день.

2. Зазначені особливості стосуються не тільки послуг розміщення, але й послуг харчування.

3. Відсутність можливостей нагромадження послуг змушує готельні підприємства продовжувати діяльність, оскільки результати від такої діяльності безпосередньо залежать від поточного попиту на ті чи інші послуги.

4. Висока варіабельність якості обслуговування характеризуються високим ступенем автоматизації виробничого процесу. Зазначене призвело до необхідності введення стандарту готельно-ресторанного сервісу – набору обов'язкових правил обслуговування для забезпечення встановленого рівня якості всіх операцій, що здійснюються у готельному бізнесі.

5. Спектр готельних послуг, що надаються споживачам, створює необхідні передумови для ефективного функціонування ринку готельних послуг.

Є наступні види класифікації готельних послуг:

1) За змістом:

- основні послуги;
- додаткові послуги.

Основні послуга – це набір послуг, який входить у вартість номера готельного закладу та надається замовнику відповідно до договору. Вони зазвичай включають:

а) послуги з розміщення, включаючи бронювання та інші види бронювання, підготовка та підтримання номерів у належному стані, прийом та розміщення клієнтів (реєстрація, облік, оплата), збереження майна клієнта, візід;

б) послуги громадського харчування;

в) домашні послуги [38, 58-59].

Додаткові послуги – обсяги послуг, які не входять до основних послуг готелю, замовляються та оплачуються споживачем, якщо інше не погоджено окремо. Зазвичай вони включають: культурні, спортивні послуги; комунікаційні та інформаційні послуги; бізнес-конференції, терапія, розважальні послуги; медичні, посередницькі, комунальні послуги.

2) За характером надання поділяються на наступні:

– платні послуги;

– безкоштовні послуги.

Безкоштовні послуги включають: виклик швидкої допомоги чи лікаря; функція своєчасного пробудження гостя; доставка у готельний номер; надання посуду; надання паркувальних місць; виклик таксі; обслуговування банкоматів тощо.

Платні послуги включають: транспортні послуги; послуги перукарні; послуги пральні; послуги хімчистки; користування факсами, фотокопіями, комп'ютерами; відвідування сауни та заняття в спортзалі; екскурсійні послуги;

бронювання квитків тощо [46, 109-110].

На кількість, якість та різноманітність послуг, які надає готельно-ресторанна індустрія, в основному впливають наступні чинники:

– матеріально-технічна база готельного комплексу;

– високоякісний персонал, який може повністю задовольнити вимоги клієнта щодо обслуговування.

Попит на готельно-ресторанні послуги нерівномірний і сезонний. Індустрія гостинності завжди готова прийняти та обслужити клієнтів, вимагаючи, щоб адміністратори, реєстратори, портье, швейцари, покоївки тощо були присутні одночасно протягом дня. Це значно знижує ефективність використання трудових і фінансових ресурсів.

Також, готельні послуги сильно залежать від цілей клієнта. Рішення клієнта відвідати певний район залежить не від наявності конкретного готелю в цьому районі, а в основному від мети його подорожі (наприклад, розваги, оздоровлення, ділові подорожі тощо), що створює обмежену потребу в індивідуальне обслуговування.

Отже, виходячи із наведених визначень, можна чітко визначити основні види діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Також, можна стверджувати, що сучасний готельний комплекс займає важливе місце у соціальній сфері країни та сприяє задоволенню першочергових потреб подорожуючих у проживанні та харчуванні. Без готелів неможливе створення сучасної індустрії туризму та гостинності. У свою чергу, ринок готельно-ресторанних послуг представляє собою специфічні економічні відносини, які виникають під час виробництва та реалізації їх споживання. Виходячи із зазначеного, можна стверджувати, що готельно-ресторанні послуги характеризують діяльність підприємств з розміщення споживачів шляхом надання

номерів (місць) для тимчасового проживання у готелях та інших видів діяльності, пов'язаних із цим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газуда М.В., Ерфан В.Й., Газуда С.М. Особливості надання послуг у туристичній сфері регіону. Науковий вісник Ужгородського Ужгородського університету. Серія Економіка. 2014. Вип.1(42). С. 261–265.
2. Завгородня О.Є. Додаткові послуги та інновації в соціокультурному просторі ресторанного бізнесу. *Культура України*. 2016. Випуск 52. С. 129–139.
3. Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку ресторанного бізнесу в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 45. Том 1. С. 25–30.
4. Корсак Р., Кашка М. Проблеми покращення стратегічної діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 2. С. 167-171.
5. Косій Т. М. Сучасний стан розвитку готельного господарства України. Індустрія гостинності в країнах Європи: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (4-6 грудня 2018 р.). Сімферополь: ВіТроПринт, 2018. С. 152–154.
6. Маслиган О.О., Тихомірова І.С. Готельно-ресторанне обслуговування туристичного Закарпаття. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції» (м. Черкаси, 16-17 квітня 2020 р.). Черкаси: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2020. С. 514–517.

Роман КОРСАК, Євген МАЗЮКЕВИЧ
(Ужгород, Україна)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБСЛУГОВУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ

На сьогоднішній день, в умовах війни та інтеграції України у європейську спільноту, перед вітчизняним готельним бізнесом з'явилося нове завдання – завоювання стійкого положення на міжнародному ринку. Вирішення цієї задачі полягає у забезпеченні готельних послуг високої якості, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності закладів гостинності та застосування міжнародних стандартів і правил [3, 167–171].

Багато фахівців в області готельного бізнесу прийшли до висновку, що специфіка комплексу гостинності полягає у швидкому і нагальному вирішенні проблем, що стосуються обслуговування. Саме цей фактор є одним з найбільш вагомих при виборі гостем готельного закладу. Наприклад, час надання ряду готельних послуг, таких як бронювання і заселення, вимірюється навіть секундами. Для комплексу

послуг діє таке загальне правило, як одночасність, нерозривність у процесах виробництва і споживання. Окремі готельні послуги не вимагають присутності гостя. Подібне розділення процесів для готельного комплексу є необхідністю [1, 261–265].

Перед персоналом готельно-ресторанного бізнесу ставляться завдання, серед яких головним є залучення якомога більшої кількості постійних клієнтів і отримання прибутку від даних послуг. Досягти таких поставлених перед собою завдань без впровадження нових інновацій сервісу практично неможливо, тому впровадження і використання нових технологій обслуговування у діяльності вітчизняних готельних закладів є досить актуальною проблемою, так як сприяє підвищенню якості обслуговування клієнтів і ефективності діяльності підприємства гостинності у цілому [2, 129–139].

На сьогоднішній день інноваційна діяльність яка б могла бути рекомендована готельним закладам в Україні ґрунтується на діяльності у двох сферах [7, 252–270]:

1. Сфера забезпечення матеріально-технічних умов надання послуг споживачам.
2. Сфера збільшення асортименту наданих клієнтам послуг.

Для того, щоб підвищити привабливість готельних послуг і створити додаткову вигоду, необхідно постійно впроваджувати додаткові готельні послуги, які здатні привабити клієнтів. Серед них [2, 129–139]:

- послуги бізнес-центру та конференц-залів, обладнаних новітніми комунікаційними та інформаційними ресурсами;
- послуги банкетних залів;
- послуги лікувально-оздоровчих приміщень;
- продаж авіаквитків, квитків у кінотеатри, театр;
- проведення екскурсій в околицях готельно-ресторанного комплексу.

Наприклад, у готелях відомих західних мереж в останні роки впроваджено і успішно застосовується так зване «інклюзивне обслуговування кожного гостя», яке передбачає, що у номерах встановлюються певні системи запам'ятовування переваг клієнта [7, 252–270]:

- музику, яку він слухав;
- комфортний мікроклімат і яскравість освітлення;
- температуру води у ванній кімнаті і повітря у номері.

Як показує практика, зазначені нововведення дозволяють підвищувати лояльність клієнтів і їх задоволеність обслуговуванням.

Також, на впровадження і використання додаткових послуг у вітчизняних готельно-ресторанних закладах впливають три основних фактори [4, 152–154]:

1. Ставлення до певної категорії – визначає формування матеріально-технічного оснащення і сукупності додаткових послуг, які надає готель.
2. Здійснення діяльності готелю на певному сегменті ринку – визначає напрямок інноваційного розвитку з приводу детального обліку попиту на послуги постійних клієнтів готелю.
3. Готельна спеціалізація – спрямована на розробку і впровадження таких нових технологій, які сприяють конкурентоспроможності служби готелю, що визначає його спеціалізацію.

На сьогоднішній день одним з основних нововведень у готельно-ресторанному бізнесі є застосування інтернет-технологій, які дозволяють потенційному клієнтові

або персоналу готелю зайти у мережу і знайти всю актуальну інформацію про неї. Зазначені технології добре реалізують систему доступу і є можливість розширювати необхідний набір електронних інструментів для управління за допомогою сторонніх продуктів під кожен конкретний випадок.

Висока конкуренція серед вітчизняних готельєрів спонукає їх шукати все більш інноваційні та продумані технології, які змогли б підвищити привабливість свого готелю і якість послуг, що надаються. Тому, зараз інноваційні технології досягли високого рівня, який пояснюється тим, що електронна дистрибуція спільно з системами бронювання, організована в єдиний керуючий комплекс, дозволяє в онлайн-режимі керувати бронюванням відразу по декількох каналах продажів [6, 514–517].

На наш погляд, у впровадженні та застосуванні нових технологій обслуговування у готельно-ресторанному закладі важливу роль відіграє кадровий, фінансовий та інформаційно-технічний потенціал. Так, з позиції кадрового потенціалу впровадження нових технологій обслуговування у готельно-ресторанному комплексі можуть сприяти [5, 42–46]:

- практико-орієнтовній освіті і ототожненню теоретичних наукових знань у практичну форму використання їх у підприємстві;
- нові методи навчання працівників готелю та їх швидка інтеграція у колектив, яка дозволяє підвищити продуктивність праці.

З позиції фінансового потенціалу необхідно застосувати такі технології [3, 167–171]:

- виявлення нових стратегічних ресурсів і нових методів управління людськими ресурсами, яке включає у себе розуміння управлінцями шляхів розвитку капіталу, умов оплати і зниження втрат через помилки працівників готелю;

- продумана тарифна політика і використання системи преміювання працівників для їх стимулювання на продаж нових і дорогих послуг готелю;

- високоефективне управління ліквідністю, активами готелю і їх витратами.

З позиції інформаційно-технічного потенціалу новими інноваціями з обслуговування у готельному комплексі можуть виступати наступні [2, 129–139]:

- розробка нових операційних програм у готельному бізнесі;

- використання глобальних і альтернативних систем бронювання номерів у готелі;

- використання системи онлайн-відеоспостереження;

- використання системи магнітних замків.

Таким чином, у сучасну епоху науково-технічного прогресу, щоб вітчизняним готельним закладам залишатися конкурентоспроможними, менеджерам та готельєрам необхідно розробляти і впроваджувати нові технології з обслуговування своїх клієнтів, з огляду на кадровий, фінансовий та інформаційно-технічний потенціал. Адже саме інновації можуть сприяти не тільки високій продуктивності праці, а й високому рівню прибутку закладів гостинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газуда М.В., Ерфан В.Й., Газуда С.М. Особливості надання послуг у туристичній сфері регіону. *Науковий вісник Ужгородського Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2014. Вип.1(42). С. 261–265.

2. Завгородня О.Є. Додаткові послуги та інновації в соціокультурному просторі ресторанного бізнесу. *Культура України*. 2016. Випуск 52. С. 129–139.

3. Корсак Р., Кашка М. Проблеми покращення стратегічної діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 2. С. 167–171.

4. Косій Т. М. Сучасний стан розвитку готельного господарства України. *Індустрія гостинності в країнах Європи: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції* (4-6 грудня 2018 р.). Сімферополь: ВіТроПринт, 2018. С. 152–154.

5. Марченко О. Інтеграція регіонального туристичного продукту в національний загальноукраїнський туристичний продукт та європейську туристичну індустрію. *Закарпаття: науково-популярне видання про історію, сучасність, перспективи краю*. Зима 2010-2011. № 3. С. 42–46.

6. Маслиган О.О., Тіхомірова І.С. Готельно-ресторанне обслуговування туристичного Закарпаття. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції»* (м. Черкаси, 16-17 квітня 2020 р.). Черкаси: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2020. С. 514–517.

7. Grynko T.V. Organizational culture and image as a factor in the competitiveness of tourism and hotel enterprises. *National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine: Collective monograph*. Poland: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2016. Vol. 3. P. 252–270.

**Роман КОРСАК,
Антоніна РУДНЄВА**
(Ужгород, Україна)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДОДАТКОВИХ ПОСЛУГ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО КОМПЛЕКСУ

Для покращення організації надання додаткових послуг у вітчизняних готельно-ресторанних закладах вважаємо за необхідне залучати додаткові ресурси. Зазначене надасть змогу:

- розширити перелік нових видів і форм додаткових послуг;
- підвищити якість послуг, які тісно пов'язані з технологічними засобами.

Проблемними аспектами у роботі більшості вітчизняних готельно-ресторанних комплексів – є відсутність кондиціонера та безперебійного підключення до мережі Інтернету. Надання таких послуг сьогодні високо цінується більшістю гостей. Також, вважаємо за необхідне розширити спектр додаткових бізнес-послуг для ділових гостей.

Покращення готельного сервісу має головне значення для задоволення попиту і збільшення кількості гостей вітчизняних готельних закладів. Так, для підвищення рентабельності готельно-ресторанного комплексу пропонуємо розроблення «концепції якості обслуговування», яка передбачає наступне:

1. Оцінка корисних властивостей і характерних особливостей процесу надання послуг, які викликають задоволення попиту споживачів.

2. Відсутність недоліків у процесі обслуговування, що визначає ступінь задоволення попиту споживачів.

На наш погляд, додаткові готельні послуги доцільно організовувати не за принципом попиту, а за принципом пропозиції. Розмаїття та пропозиція додаткових послуг готельного-ресторанного закладу має постійно розширюватися.

Менеджеру готельного комплексу необхідно розробити концепцію додаткових послуг за наступними критеріями:

- матеріальна та технічна якість (зовнішнє та внутрішнє обладнання будівлі, що включає у себе безпеку, якісні меблі, аксесуари, гігієнічні засоби, тепло, енергію, водопостачання, інформаційні технології тощо);

- функціональна якість (ефективність бронювання основних та додаткових послуг, процес реєстрації та проводу гостя тощо) ;

- іміджева якість (визначається конкретними показниками, анкетах гостей та незалежних готельєрів-експертів, соціологічних дослідженнях, громадській думці тощо).

Завдяки прийнятим внутрішнім стандартам, якість послуг у готельно-ресторанному комплексі буде високою, а ціни та тарифи послуг – прийнятними для відвідувачів та гостей.

Водночас відмітимо що розвиток вітчизняного готельно-ресторанного комплексу гальмується через наступні чинники:

- недосконалість системи оцінки та контролю якості послуг;

- відсутність ефективного механізму регулювання цін на готельно-ресторанні послуги (взаємозв'язок і взаємозалежність якості послуг і рівня цін регулюються через систему стандартизації та сертифікації послуг). З огляду на зазначене відмітимо, що одним із основних методів контролю якості готельних послуг у вітчизняних закладах – є їх стандартизація та сертифікація.

Недоліком ефективної концепції рентабельності вітчизняних готельно-ресторанних комплексів – є відсутність креативності у наданні основних та додаткових послуг. Зокрема, пропонується стандартний набір послуг, який включає: харчування у ресторані, екскурсії, пральню та хімчистку, спорт і тренажерний зал, конференц-зал з усім обладнанням, організація банкетів тощо.

Для формування нового пакета додаткових послуг готельно-ресторанний заклад повинен:

- всебічно вивчити потреби своїх реальних і потенційних гостей та відвідувачів;

- знайти можливості для задоволення потреб споживачів краще, ніж конкуренти.

У контексті останнього пункту керівництво готельно-ресторанного закладу повинно забезпечити розроблення конкурентоспроможних пропозицій для кожного сектора відвідувачів підприємств готельно-ресторанного бізнесу.

Вважаємо, що основна проблема сегментації гостей полягає у тому, що існує відносно велика кількість способів виділення такої сегментації. Тому, менеджеру готельного закладу необхідно знати особливості індивідуального попиту різних сегментів ринку готельного бізнесу.

Отже, весь спектр послуг вітчизняного готельно-ресторанного комплексу має бути орієнтований на додаткові послуги та їх відповідність міжнародним і національним стандартам, з огляду на зростання частки послуг іноземним та вітчизняним громадянам. Що стосується покращення ретабельності вітчизняних готельно-ресторанних підприємств, ми рекомендуємо наступні заходи:

- застосування стандартів обслуговування клієнтів у навчальній практиці персоналу;
- навчання співробітників технічним знанням про продукт і додаткові послуги, що надаються;
- запуск програми моніторингу за виконанням кадрових нормативів після навчання;
- тестування системи мотивації та програми мотивації;
- проведення PR-заходів та заходів щодо створення сервісно-орієнтованого середовища;
- впровадження стандартів якості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова В. А. Конкуренція і управління конкурентоспроможністю підприємств ресторанного господарства в умовах становлення ринку. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. 2007. № 1 (21). С. 54–57.
2. Газуда М.В., Ерфан В.Й., Газуда С.М. Особливості надання послуг у туристичній сфері регіону. Науковий вісник Ужгородського Ужгородського університету. Серія Економіка. 2014. Вип.1(42). С. 261–265.
3. Завгородня О.Є. Додаткові послуги та інновації в соціокультурному просторі ресторанного бізнесу. *Культура України*. 2016. Випуск 52. С. 129–139.
4. Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку ресторанного бізнесу в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 45. Том 1. С. 25–30.
5. Корсак Р., Кашка М. Проблеми покращення стратегічної діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 2. С. 167–171.
6. Косій Т. М. Сучасний стан розвитку готельного господарства України. Індустрія гостинності в країнах Європи: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (4-6 грудня 2018 р.). Сімферополь: ВіТроПринт, 2018. С. 152–154.
7. Маслиган О.О., Тіхомірова І.С. Готельно-ресторанне обслуговування туристичного Закарпаття. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції» (м. Черкаси, 16-17 квітня 2020 р.). Черкаси: Східно-європейський університет економіки і менеджменту, 2020. С. 514–517.

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Політична соціалізація і молодь нерозривно пов'язані між собою, адже перша є процесом, що забезпечує збереження суспільства та його політичної системи, а остання – силою, яка впливає на прогресію суспільного розвитку.

Детальному науковому дослідженню було піддано процес політичної соціалізації на Заході в психологічному, політичному і соціологічному аспектах, що включає в себе становлення особистості громадянина (Дж. Мід, Д. Істон, А. Брушлинський), політичної орієнтації особи (С. Максименко, Б. Скіннер), отримання особою базових політичних цінностей (Р. Уолтерс, І. Жадан, А. Бандура) тощо. Однак дослідження, присвячені комплексному дослідженню особливостей та перспектив у сфері політичної соціалізації української молоді, відсутні.

Актуальність такого дослідження очевидна з огляду на потребу створення ефективної державної молодіжної політики з метою встановлення інтеракції української молоді як динамічної спільноти із суспільством. Метою нашої статті є визначення особливостей та перспектив політичної соціалізації вітчизняної молоді.

Для здійснення нашого дослідження передусім необхідно визначити зміст поняття політичної соціалізації. Визначення наукового поняття політичної соціалізації розглядається в багатьох працях, політична соціалізація – це 1) процес залучення особи до участі у виробленні політики [3, 44]; 2) процес засвоєння індивідом протягом його життя певної системи політичних знань, соціальних норм, політичних цінностей того суспільства, до якого він належить [3, 52]; 3) процес засвоєння індивідом політичних знань, норм і цінностей політичної культури, що сприяють формуванню у нього необхідних якостей для адаптації до даної політичної системи і виконання в ній певних функцій і ролей [2, 247]. Тобто, політична соціалізація є досить складним процесом взаємодії індивіда й політичної системи.

Відповідно до Всеукраїнського опитування «Молодь України 2017», що було здійснене Центром «Нова Європа» та Фондом ім. Фрідріха Еберта спільно з соціологічною компанією GfK Ukraine, українська молодь здебільшого не цікавиться політикою. Зокрема, 65% молодих людей не цікавляться взагалі або скоріше не цікавляться політикою. Вітчизняна молодь також не створює електоральну масу, що доводить соціальне опитування від Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту (IRI): менше третини молоді точно збиралось голосувати на президентських виборах 2019 року та лише 20% вірить у світле майбутнє в Україні [1].

Проаналізувавши джерельну базу нашого дослідження, можемо виокремити такі особливості політичної соціалізації української молоді:

1. молодь важко орієнтується в політичних подіях та їх оцінці;
2. молоді властивий прояв нетерпимості й екстремізму щодо політичної сфери суспільного життя;
3. політика для молоді асоціюється з корупцією й скандалами;

Можемо зробити висновок, що за зазначених вище умов політична соціалізація молодого покоління в Україні є ускладненою.

Необхідна якісна робота з молоддю для підвищення рівня їх громадської відповідальності. Осередками просвітницької роботи з молоддю мають бути молодіжні центри, клуби, гуртки, платформи для розвитку, які не тільки сприятимуть залученню молоді до суспільно-політичних процесів, а й допомагатимуть самореалізації представників молодого покоління. Хоча в Україні існують такі організації, зокрема: «Вища Політична Школа», Українська Академія Лідерства, Національна молодіжна рада України, молодіжні ради при міському голові, Українська школа політичних студій тощо, вони є недостатньо популярними серед молоді.

Систематичному і глибокому засвоєнню політичних знань слугує діяльність спеціальних освітніх установ (громадських організацій, аналітичних центрів, фондів, груп активістів), викладання соціально-гуманітарних дисциплін у школах і університетах. Сучасні ЗМІ у світі виступають важливим чинником у процесі політичної соціалізації молоді та її електоральної поведінки. Українській ж молоді бракує медійної грамотності, інформація для них іноді виступає просто «зброєю». Недостатньо сформованими, але перспективними у сфері політичної соціалізації української молоді, можна назвати державні програми підтримки молоді.

Отже, процес політичної соціалізації української молоді є ускладненим, але далекосяжним. Перспективи подальшого дослідження вбачаються у вивченні явищ державної політики у роботі з молоддю з метою політичної соціалізації українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будник О. Исключенное большинство или слишком молоды для политики. «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2021/01/26/7281147/> (дата звернення: 24.10.2021).
2. Громов І.А., Мацкевич І.А., Семенов В.А. Західна соціологія: навч. посіб. СПб.: ТОВ «Видавництво ДНК», 2003. 536 с.
3. Руженцева В. І. Політико-ідеологічні ідентифікації українського студентства: фактори впливу. *Український соціум*. 2005. № 1 (6). С. 44–53.

Алі МАГЕРРАМОВ
(Київ, Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗМІНИ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Конкурентоспроможність держави є одним з ключових чинників її успішності в умовах глобалізації світової економіки та політичної інтеграції. Конкурентоспроможність держави визначає здатність держави пропонувати своїм громадянам та іншим суб'єктам міжнародних відносин високу якість життя, соціально-економічний розвиток, стабільність та безпеку, а також займати лідерські позиції в світовому співтоваристві [1].

Конкурентоспроможність держави залежить від багатьох чинників, серед яких особливе місце належить публічному управлінню, яке формує стратегічну візію, цілі та напрями державної політики, забезпечує ефективне та прозоре використання

ресурсів, регулює взаємодію між державою, суспільством та бізнесом, а також враховує інтереси та потреби різних груп населення. Однак, сучасний світ переживає значні зміни, пов'язані з розвитком нових технологій, інформатизацією, демократизацією, екологізацією, культурною розмаїтістю, тощо. Це вимагає вдосконалення публічного управління, адаптації його до нових умов та викликів, перегляду його цінностей, принципів та інструментарію [2; 3; 5].

Таким чином, спостерігається зміна парадигми публічного управління, яка передбачає перехід від традиційного бюрократичного публічного управління до нового публічного управління, яке орієнтоване на результати, залучення громадян, партнерство, інновації та відповідальність. Нова парадигма публічного управління базується на концепті «Good Governance», який має такі принципи, як демократичність, правова держава, прозорість, відкритість, підзвітність, ефективність, реагування на потреби та участь суспільства [3; 4].

Концептуальні основи – це теоретичні та методологічні принципи, які лежать в основі певної галузі, дисципліни або проекту. Вони служать для визначення та обґрунтування цілей, змісту, структури та підходу. Концептуальні основи важливі для створення спільного розуміння, уможливлення критичного осмислення та забезпечення систематичного впровадження стратегії та політики держави для підвищення конкурентоспроможності.

Таким чином, актуальним є дослідження концептуальних засад конкурентоспроможності держави в умовах зміни парадигми публічного управління, аналіз впливу нових тенденцій та викликів на формування та реалізацію державної політики, оцінка стану та перспектив розвитку публічного управління в Україні з точки зору його відповідності сучасним стандартам «Good Governance» та забезпечення конкурентоспроможності держави.

Концептуальні основи конкурентоспроможності держави – це сукупність теоретичних положень, які визначають сутність, критерії, чинники та механізми забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки та спроможності держави в умовах глобалізації та інноваційного розвитку. Конкурентоспроможність держави відображає її здатність успішно конкурувати на світових економічних та політичних ринках, забезпечувати високу якість життя населення, ефективно використовувати свої ресурси та потенціали, а також адаптуватися до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі [5; 6].

Глибока розробка концептуальних засад конкурентоспроможності держави в умовах зміни парадигми публічного управління на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження стану та перспектив публічного управління в Україні є важливим науковим завданням теорії науки в галузі публічного управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубчик О.А. Формування конкурентоспроможності держави в перспективі політичного часу (державно-управлінські аспекти): монографія. К: «Поліграф Плюс», 2019. 408 с.
2. Тихончук Л.Х. Трансформація функцій державного управління в сфері регулювання міжнародної економічної діяльності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 6.

3. Richenhagen G., Dick M. Public Management im Wandel: Auf dem Weg zur Agilität in der öffentlichen Verwaltung. *Public Management im Wandel*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-36663-6>.

4. Wietheger I. Der moderne Staat: Impulse für das Gelingen der Transformation. Transformation der öffentlichen Verwaltung. *Roland Berger Gruppe («Roland Berger»)*. 2022. URL: <https://www.rolandberger.com/de/Insights/Publications/Der-moderne-Staat.html>

5. Durman M., Bashtannyk A., Kornienko V., Omarov A., Levchenko S. The Paradigm of Public Administration and its Development in Conditions of State Formation and Changes. *International Journal of Economics and Business Administration*, 2020. Volume VIII, Special Issue 1, 178-189, DOI: 10.35808/ijeba/535

6. Ruban Y., Komakha L., Zubchuk O., Tkachenko I., Gura V. Hybrid Politics and Administration as a Consequence of Inconsistency of Ukrainian Social Order: the Explanation Potential of Max Weber's Theory. *Viešoji politika ir administravimas*, 2022. 21(2). Pp. 166–175.

Світлана РЕПЕТІЙ, Наталія МИКОЛЕНКО
(Київ, Україна)

ФЕНОМЕН ДУХОВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного сьогодення людство переживає надзвичайно нелегкий внутрішній стан. Війна, що відбувається на теренах нашої країни завдала великого горя людям. Загибель, втрата рідних, близьких, скалічені долі, зруйновані, знищенні міста та селища надовго залишаться в пам'яті нинішнього покоління.

Історія людської цивілізації свідчить, що подібні ситуації мали місце в її розвитку. Так, Н. Хамітов зазначає, що наше сьогодення схоже на час періоду еллінізму. Вивчення особливостей даної епохи свідчить, що у період війни, соціальної катастрофи людство шукало спасіння, заспокоєння, душевну рівновагу, духовні ціннісні орієнтації у своїх внутрішніх структурах шляхом відсторонення від зовнішнього світу і зануренням у себе.

І. Бех зазначає: «Значна частина людей живе, не замислюючись над своїм духовним призначенням. Так виникає оманлива задоволеність життям. Людина у щоденному бутті може не усвідомлювати цього неприродного для неї стану, однак у кризові періоди іноді настає момент істини» [1, 15]. Саме в такі періоди більшість людей починає шукати відповідь на одвічне питання: у чому полягає сенс буття.

Усе частіше приходить розуміння того, що кожна людина відповідальна за те, що відбувається в суспільстві, оскільки вона є центр соціуму.

І. Бех вважає, що почуття відповідальності виступає, з одного боку, дієвим підґрунтям формування і розвитку свободи волі, як духовного стрижня людини, а з іншого – заслоном для перетворення її в свавілля. Вчений взагалі розглядає життя людини як відповідально-діяльнісне ставлення особистості до буття як живого та неживого світу. Автор зазначає: «Відповідально-діяльнісне ставлення як сутнісна основа життя особистості реалізується за допомогою механізму емоційного переживання. Переживання є невід'ємним атрибутом відображення людиною світу. Все

пізнане нею емоційно маркується, тобто оцінюється. Ця емоційна дія за певних умов стає внутрішнім підґрунтям для ціннісного ставлення (бажаності чи небажаності предмета чи явища)» [1, 126].

Отже емоційне сприйняття, переживання дійсності впливає не тільки на духовний розвиток особистості, але і на оточуючих людей: «Лише переживання єднає особистість і навколишнє соціальне й природне довкілля як реальне буття, перетворює його на життєву соціокультурну ситуацію, у якій відбувається її розвиток» [1, 127]. Деякі люди губляться, інших переслідує почуття страху, агресії, хтось шукає винних. Реакція на життєві ситуації, що відбуваються, залежить від рівня розвитку духовності людини. Особистість, яка живе усвідомлено, має досвід з духовного зростання, шукає причинно-наслідкові зв'язки ситуацій, що трапляються в її житті у духовних планах і трансформує їх.

Почуттю відповідальності, як показнику рівня розвиненості духовності приділяють увагу у своїх працях багато вчених. Так, Н. Хамітов, С. Крилова розглядають відповідальність як категорію, що характеризує виконання особистістю свого морального і правового обов'язку, здатність визнавати авторство своїх учинків і прийняти їх наслідки [3].

Людство в процесі розвитку цивілізації набуло достатній досвід у збереженні внутрішнього спокою, психічного здоров'я, щоб гідно вийти із загрозливої ситуації, гармонізувати власне життя і довкілля. Одним із них є сприйняття мистецтва, яке відображує дійсність у художніх образах, розширює, поглиблює духовний досвід людини, сприяє її вдосконаленню.

Мистецтво реалізується у різних видах: музиці, літературі, живописі, театрі, кіно, архітектурі, різних стилях та напрямленнях.

Музичне мистецтво – це особлива форма відтворення життя в усій його цілісності, в якій важливу роль відіграють почуттєва та емоційна сфери і в цьому його перевага перед іншими видами мистецтва. Відомо, що на розвиток пізнавальних процесів вагомий вплив має почуттєва та емоційна сфери. Музика торкається інтелектуальних та емоційних аспектів мисленнєвої діяльності, які живлять дух людський [2].

Не можна не погодитись з індійським філософом початку ХХ століття Хазрат Иннайят Ханом, який стверджував, що музика торкається нашого найглибшого, внутрішнього буття, і таким чином продукує нове життя, – життя, яке надає захоплення всій сутності, підносячи його до тієї досконалості, у якій лежить запровадження і реалізація людського життя.

Сьогодні у психології широко використовуються арт-терапевтичні методи з метою позитивного впливу на внутрішній стан людини. Заняття образотворчим мистецтвом сприяють самопізнанню, самоусвідомленню, самовираженню. У процесі творчої діяльності розвиваються нові навички, уміння, розкриваються можливості встановлення взаємовідносин, відчуття себе неповторною індивідуальністю, яка може брати участь у розвитку суспільства.

Таким чином розвивається духовний потенціал, задатки якого, як зазначав Г. Сковорода, кожна людина має від народження.

Отже, духовний розвиток сприяє самотворенню людини, вдосконаленню суспільства і зв'язку з Абсолютом. Усвідомивши взаємозв'язок власного буття із

природою, соціумом, Суццим, людина з відповідальністю ставиться до власних думок, почуттів, особистого і суспільного життя, що сприяє укріпленню її духовного стрижня. Така людина достойно переживає будь-які негаразди, трагедії у житті і надасть допомогу та підтримку іншим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. К.: Академвидав, 2012. 256 с.
2. Релеті С.Т. Розвиток духовності особистості майбутнього фахівця: навчально-методичний посібник. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 170 с.
3. Хамітов Н.В., Крилова С.А. Людина і культура: словник. К.: КНТ, 2023. 295 с.

Ірина РОМАНЕНКО
(Київ, Україна)

ОБҐРУНТУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ВЛАДИ ТА ЛІДЕРСТВА В НОВОМУ ПУБЛІЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Новий публічний менеджмент, як нова концепція управління публічним сектором, яка з'явилася у 1980-х роках у відповідь на необхідність підвищення ефективності та економічності державного управління [1], спрямований на застосування методів та практик приватного сектору в державному управлінні, наголошуючи на ефективності, відповідальності, конкурентоспроможності та орієнтації на клієнта.

Реформування публічного управління в Україні стикається з низкою викликів та проблем. Серед них такі, як нестабільна політична ситуація, високий рівень корупції, недостатня політична воля та консенсус щодо необхідності реформ, низька довіра громадян до органів влади, обмеження фінансових, матеріальних та технологічних ресурсів для здійснення публічного управління, нестача кваліфікованих кадрів для роботи в органах влади, низький рівень професіоналізму та компетентності державних службовців та інші [2].

Успіх нового публічного менеджменту базується на тій ролі влади та лідерства, яку вони відіграють з точки зору цієї парадигми публічного управління: бути лідером, координатором та партнером у взаємодії з громадськістю та іншими секторами, забезпечувати стратегічне планування, контроль та оцінку результатів діяльності публічного сектору, децентралізувати владу та надавати більше автономії та відповідальності менеджерам публічного сектору, використовувати ринкові механізми та принципи для покращення ефективності та якості послуг публічного сектору.

Отже, роль лідера та лідерства – бути стабілізуючим чинником, який інтегрує інтереси різних груп населення та впливає на прийняття групових рішень, забезпечувати ефективність управлінських дій, які впливають на функціонування різних соціальних структур і суспільства, управляти організаційною культурою, яка сприяє змінам, інноваціям та адаптації до нових умов [3–4].

Зокрема, одним з прикладів детального дослідження ролі влади та лідерства є концепція Дж. Френча та Б. Рейвена про джерела влади і лідерства в новому публічному менеджменті, яка відображає різні джерела впливу та авторитету, які можуть

виникати в організаціях і впливати на їхню роботу [5]. Автори виокремили такі основні джерела влади та лідерства в цій концепції: 1) влада на основі позиції (легальна влада). Ця форма влади виникає в результаті призначення особи на важливу позицію в організації. Особа має владу і авторитет через свою посаду, і це джерело влади діє на основі ієрархічної структури організації. 2) влада на основі експертизи (експертна влада). Ця форма влади виникає, коли особа володіє спеціалізованими знаннями або навичками, які є важливими для організації. Інші члени організації довіряють цій особі через її професійну компетентність. 3) влада на основі спільної ідентичності (референтна влада). Ця форма влади ґрунтується на особистісних якостях лідера, які викликають повагу і довіру інших членів організації. Цей тип влади часто виникає завдяки харизмі лідера і його здатності об'єднувати людей навколо спільних цілей і цінностей. 4) влада на основі контролю ресурсів (ресурсна влада). Ця форма влади виникає, коли особа контролює важливі ресурси або матеріальні активи в організації. Керівництво має можливість впливати на рішення і дії через контроль над ресурсами. 5) влада на основі владного зловживання (корупція). Ця форма влади виникає, коли особи використовують свою позицію в організації для особистого збагачення або інших незаконних цілей. Це може підірвати довіру до лідерів і владних структур.

Отже, ця концепція [5] дозволяє аналізувати, як різні джерела влади можуть впливати на ефективність управління в публічному секторі. Це означає, що важливо забезпечити баланс різних джерел влади і забезпечити відкритість і прозорість у прийнятті рішень, щоб забезпечити успішне функціонування публічного менеджменту і довіру до організаційних лідерів, зміцнюючи інституційну спроможність держави. Концепція Дж. Френча та Б. Рейвена [5] про джерела влади і лідерства надає нам інструменти для аналізу організаційних динамік і ефективного управління в різних сферах діяльності, включаючи публічний менеджмент та сферу національної безпеки.

Обґрунтування джерел влади та лідерства в новому публічному менеджменті є важливою науковою проблемою в галузі публічного управління, яка безпосередньо пов'язана з необхідністю удосконалення системи публічного управління в Україні. Її дослідження дозволяє поглибити знання на відповіді на низку завдань щодо необхідності трансформації ролі влади та лідерства, яку вони відіграють у взаємодії з громадськістю та іншими секторами, забезпечувати стратегічне планування, контроль та оцінку результатів діяльності публічного сектору, децентралізувати владу та надавати більше автономії та відповідальності менеджерам публічного сектору, використовувати ринкові механізми та принципи для покращення ефективності та якості послуг публічного сектору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григор'єва Т., Колесникова Ю., Марченко О. Напрями реформування системи публічного управління в Україні. *Ефективність державного управління*, 2018. 1(54). С. 7–14.
2. Зубчик О.А. Формування конкурентоспроможності держави в перспективі політичного часу (державно-управлінські аспекти): монографія. К: «Поліграф Плюс», 2019. 408 с.

3. Рубан Ю. Влада і авторитет: зміни в публічному управлінні та адмініструванні з погляду політичної філософії Ханни Арендт. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*, 2019. 12(2). С. 39–49.

4. Nelipa D., F. Tsvykh V., Zubchuk O., Sytnyk G., Hrebonozhko Y. The New Public Management paradigm as a further interaction of the public and private sectors. *Revista San Gregorio*. 2020. Volume 1. Number 42.

5. French J.R.P., Raven B. The bases of social power. In D. Cartwright (Ed.), *Studies in social power* 1959. Pp. 150–167.

6. Osborne S.P. (Ed.). *The new public governance? Emerging perspectives on the theory and practice of public governance*. 2010. Routledge.

Денис РУДЕНКО
(Київ, Україна)

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В ПЕРІОДИ ЕПІДЕМІЙ ТА ПАНДЕМІЙ В УКРАЇНІ

Державне регулювання економічних процесів, у тому числі й інвестиційної діяльності підприємств та фінансових інституцій, а також сфери залучення вітчизняних та іноземних інвестицій є важливим аспектом у розвитку країни. Інвестиційна діяльність регулюється державними та недержавними інституціями, які спираються у своїй діяльності на законодавчі акти, укази, постанови, положення та інструкції [6]. Пандемія Covid-19 поставила перед суб'єктами господарювання нові ризики і проблеми, які вимагають пошуку ефективних управлінських рішень та використання нових і дієвих шляхів ведення бізнесу [1; 2; 4; 5; 7].

Для покращення економічного росту України в кризовий період, вирішальними мають стати іноземні інвестиції. У підвищенні інвестиційної привабливості України важливе місце займають процеси не тільки державного управління, але і чіткість механізмів визнання іноземних інвестицій, контролювання організації їх залучення в бізнес та прозорий і достовірний облік об'єктів і результатів інвестування [8, 43].

Згідно з даними звіту Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) «Про глобальні інвестиційні тенденції», глобальні прямі іноземні інвестиції (ПІІ) суттєво зменшилися у 2020 р. [9]. Згідно з даними Моніторингу інвестиційних тенденцій Конференції ООН з торгівлі та розвитку, відбулося пониження на 42% з 1,5 трлн дол. у 2019 р. до майже 859 млрд дол. США. Востаннє такий низький рівень спостерігався в 1990-х роках і більш ніж на 30% нижчий за інвестиційний мінімум після світової фінансової кризи 2008-2009 р.. Згідно зі звітом, падіння ПІІ було зосереджено в розвинених країнах. У них прямі іноземні інвестиції за пів р. склали 98 млрд дол., що на 75% менше, ніж у 2019 р. Падіння було дуже нерівномірним у регіонах, що розвиваються: -37% у Латинській Америці та Карибському басейні, -18% в Африці та -4% у країнах, що розвиваються, в Азії. ПІІ в країні з перехідною економікою скоротилися на 77% до 13 млрд дол. [9].

Щодо іноземних інвестицій в Україну, спираючись на порівняння аналітико-фактологічних даних за 2004–2021 рр. з цього питання, можна зауважити на суттє-

вих коливаннях щодо інтенсивності інвестування [2; 4; 5]. Очевидно, що обсяг інвестицій в Україні зменшився у 2020 р. через наслідки пандемії Covid-19, яка сильно вплинула на економіку країни та світу. За даними Держстату, капітальні інвестиції в економіку України скоротилися на 33% і склали 419,8 млрд грн. Зокрема, сильно знизилися інвестиції в промисловість, будівництво, сільське господарство, торгівлю, транспорт, освіту, мистецтво та інші галузі [5]. Також значно зменшилися надходження прямих іноземних інвестицій, які склали лише 760 млн доларів за підсумками 2020 р. Це найнижчий показник за останні 20 р.

Основними причинами низької зацікавленості іноземних інвесторів в українській економіці були слабкий і нерозвинутий внутрішній ринок, триваючий воєнний конфлікт з Російською Федерацією, а також низький рівень правового захисту інвестицій [3]. Крім того, на обсяг інвестицій негативно вплинули також такі фактори, як корупція, інфляція, податковий тягар, відсутність дієвих реформ, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури тощо.

Пандемія Covid-19 вплинула на інвестиційну політику держави в Україні як негативно, так і позитивно. Негативний вплив полягав у зниженні обсягу та ефективності інвестиційної діяльності, а позитивний – у прискоренні інноваційних змін та адаптації до нових ринкових умов. Для подолання наслідків коронакризи та забезпечення сталого розвитку економіки України необхідно реалізувати заходи, спрямовані на стимулювання інвестицій у перспективні сфери діяльності, забезпечення правової захищеності та гарантованості інвесторів, підтримку малих та середніх підприємств, формування привабливого інвестиційного клімату в Україні.

Дослідження та наукові обґрунтування інвестиційної політики держави в періоди епідемій та пандемій в Україні є важливим завданням науки публічного управління, оскільки на основі теоретичного аналізу та емпіричних досліджень стану та перспектив публічного управління в Україні можливо вчасно спрогнозувати необхідні корегування та запобігти важким негативним наслідкам для суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовічен А.А. Особливості інвестування в умовах пандемії. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2020. Вип. 4. С. 21–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2020_4_4
2. Долбнева Д.В. Вплив COVID-19 на економіку країн світу. *Проблеми економіки*. 2020. № 1. С. 20–26. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-20_26.pdf
3. Зубчик О.А. Формування конкурентоспроможності держави в перспективі політичного часу (державно-управлінські аспекти): монографія. К: «Поліграф Плюс», 2019. 408 с.
4. Капітальні інвестиції (січень-вересень 2020 р.: презентація Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=c70db29b-efab-4f1c-832e-9407ce4ab945>
5. Капітальні інвестиції в Україні за видами економічної діяльності промислової. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

7. Федик М.В. Макроекономічні наслідки впливу пандемії covid-19 на світову економіку. *Економіка та держава*. 2021. №7. С. 40–46. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2021/9.pdf

8. Цаль-Цалко Ю.С. Українські перспективи іноземного інвестування: стан, об'єкти, контролювання бізнесу та облік. Інвестиції: практика та досвід. №4. 2023. С. 39–47. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1088/1097>

9. Investments trends monitor (2020). UNCTAD. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeiainf2020d4_en.pdf

10. Ruban Y., Komakha L., Zubchuk O., Tkachenko I., Gura V. Hybrid Politics and Administration as a Consequence of Inconsistency of Ukrainian Social Order: the Explanation Potential of Max Weber's Theory. *Viesoji politika ir administravimas*, 2022. 21(2). Pp. 166–175.

**Володимир СИДОРЕНКО, Андрій ПРУСЬКИЙ,
Сергій ЄРЕМЕНКО, Олена БИКОВА**
(Київ, Україна)

КРИТЕРІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИБОРУ ДІЛЯНКИ ДЛЯ СПОРУДЖЕННЯ АЕС В УКРАЇНІ

Відповідно до Енергетичної стратегії України до 2050 року [1] енергетичний сектор має бути максимально наближений до кліматичної нейтральності. Це означає наявність чистої енергії, подолання енергетичної бідності, розвиток інноваційної та децентралізованої енергосистеми, повноцінне функціонування національних енергетичних ринків і їх інтеграцію в міжнародні. У зазначеному документі підкреслюється, що гарантування енергетичної безпеки – це досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно прийнятого забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики. Тому разом з необхідністю подальшого розвитку атомної енергетики в Україні зростає значимість охорони довкілля від негативних радіаційних впливів, особливо після Чорнобильської катастрофи. А відтак потребують переосмислення і переробки наукові основи обґрунтованого вибору потенційних ділянок для спорудження нових блоків АЕС з урахуванням ряду взаємопов'язаних критеріїв екологічної безпеки.

Ця проблема розглядалася у працях видних учених всього світу. Деякі аспекти, що пов'язані з вибором ділянки для розміщення атомної станції та радіаційним впливом АЕС на довкілля розглянуті у діючих правових і нормативних документах [2–4] та розглядалися раніше [5], але обґрунтування екологічної безпеки у цьому питанні розглянуто ще недостатньо.

Метою роботи є наукове обґрунтування екологічної безпеки під час вибору ділянки для спорудження нових енергетичних блоків за екологічними критеріями шляхом визначення меж безпечної експлуатації АЕС на основі побудови багатокритеріальних функцій корисності, а також показникам радіоекологічної безпеки, що встановлені нормативно-технічними документами [6].

Вибір потенційних ділянок для АЕС відноситься до групи нормативно-технічних та організаційно-практичних заходів, що поряд з нормативними і законодавчими документами дозволяють підвищити її екологічну безпеку як з точки зору радіаційного впливу, так і раціонального водо- і землекористування та охорони природного середовища. Крім того, одним із завдань екологічного вибору ділянки для АЕС є захист населення й екосистем не тільки від радіаційного, але і від можливих інших негативних факторів нерадіаційного характеру, наприклад, хімічного, теплового, механічного травмування гідробіонтів тощо. Під час оцінки прийнятності ділянки для розміщення АЕС можуть бути розглянуті наступні екологічні аспекти: а) вплив АЕС на довкілля у випадку надзвичайних обставин; б) оцінка можливого відчуження земель і впливу АЕС на земле- і водокористування; в) можливе збільшення дозових навантажень на населення (як зовнішнього, так і внутрішнього опромінення), а також на об'єкти навколишнього середовища у разі можливої міграції і нагромадженні у них радіонуклідів; г) наявність цінних біологічних ресурсів, що використовуються у цей час або можуть бути використані під час експлуатації АЕС; д) наявність рідких видів, заповідників, унікальних пам'яток природи, інакше кажучи, облік моральних і етичних вимог стосовно навколишнього середовища; е) комплексні еколого-економічні показники кожної потенційної ділянки розміщення АЕС. Для оцінки прийнятності нижче приводяться наступні три взаємозалежні групи критеріїв природокористування.

1. Екологічні критерії: а) порівняння величин збитку для природного середовища у результаті відторгнення площ для будівництва АЕС, ліній електропередач, санітарно-захисної зони, доріг, лісових угідь, лугів тощо; б) порівняння величин збитку природним об'єктам у результаті будівельного шуму, пилу, виділення біоцидів з градирень, зміна кліматичних умов, меліоративних заходів і т.д.; в) порівняння величин збитку від будівництва АЕС (поглиблення для водойми, будівництво дамб, водозабірних каналів) для гідробіонтів; г) наявність (відсутність) рідких видів рослин і тварин, занесених у Міжнародну Червону книгу або Червону книгу України; д) наявність заповідних природних територій або водних басейнів (відстань від ділянки, площа, охоронювана площа, охоронювана флора або фауна); е) наявність (відсутність) місць розмноження, міграційних шляхів для промислових видів риб, птахів і ссавців; ж) наявність (відсутність) негативного впливу на водні екосистеми підвищених температур вод, хімічних, радіаційного факторів, можливого механічного травмування водних організмів (планктонів, риб), евтрофікування й ін.; и) наявність (відсутність) потенційної можливості масового розвитку видів, що значно погіршують екологічну і санітарну обстановку (синьозелені водорості, носії паразитарних захворювань тощо).

2. Радіоекологічні критерії: а) порівняння «нульового» радіаційного тла поверхневих і ґрунтових вод, ґрунту, найважливіших представників флори і фауни; б) порівняння розрахункових показників імовірного внеску штучних радіонуклідів у дозу опромінення від природних об'єктів до людини під час нормальної експлуатації й аварійній ситуації з прийнятими санітарними нормами радіаційної безпеки (НРБУ-97) [7]; в) порівняльний аналіз площадок за радіочутливості найважливіших представників флори, фауни та загальної радіочутливості екосистем у районах розміщення потенційних ділянок; г) порівняльний аналіз ділянок за особливостями водо-

користування (наявність сільських і міських систем водоспоживання, колодязів, поливних земель, водопою сільхозтварин та ін.); д) порівняльний аналіз ділянок за наявністю рибоводних господарств, видовому складу риб і величині промислових уловів (у разі розміщення станцій на рибогосподарських водоймах); е) порівняльний аналіз ділянок за наявністю сільськогосподарських культур з погляду властивостей до нагромадження радіонуклідів (злаки, коренеплоди, фрукти та т.д.); ж) порівняльний аналіз ділянок за видовим складом сільхозтваринних (молочні, м'ясні, м'ясо-молочні породи) і специфіки їхнього утримання (ферма, пасовища, кочове скотарство).

3. Еколого-економічні критерії: а) порівняльний аналіз розміщення ділянок з погляду державних законів з охорони природи; б) порівняльний аналіз якісних і кількісних показників природних територій, що використовуються як місця організованого відпочинку (санаторії, турбази, пляжі, кемпінги й ін.); в) порівняльний аналіз ділянок за площами і родючістю земель, що використовуються для виробництва сільгосппродуктів; г) порівняльний аналіз ділянок за площею пасовищ і їхньої продуктивністю; д) порівняльний аналіз продуктивності рибогосподарських водойм (у випадку розміщення площадок на березі рибогосподарських водойм).

Під час оцінки екологічних показників на першому етапі можна використати наявні літературні дані, але для оцінки фаворитних ділянок необхідно враховувати перспективний план розвитку як регіону, так і кожного конкретного району розміщення АЕС. Також слід ураховувати світові тенденції до посилення загроз природного та техногенного характеру, підвищення рівня терористичних загроз, збільшення кількості та підвищення складності кібератак, а також пошкодження інфраструктурних об'єктів у східних та південних регіонах України внаслідок збройної агресії РФ зумовили актуалізацію питання захисту систем, об'єктів і ресурсів, які є критично важливими для функціонування суспільства, соціально-економічного розвитку держави та забезпечення національної безпеки [8].

Після попереднього відбору ділянки з погляду відповідності загальним критеріям бажано проведення більше ретельної формалізованої оцінки з метою мінімально можливого шкідливого впливу АЕС на населення і навколишнє середовище. У формалізованому підході можуть бути виділені наступні основні процедури: 1) відбір з виключенням, коли ділянка виключається з набору можливих, якщо вона не відповідає критерію залишення її у списку (наприклад, перебуває близько від території заповідника); 2) відбір з включенням, ділянка включається у список за його відповідністю заданому критерію; 3) відбір з порівнянням, під час якого ділянки розташовуються у порядку, обумовленому значенням узагальненого критерію, що є комбінацією декількох критеріїв з урахуванням їх ваги.

Для ранжування ділянок за інтегральним екологічним критерієм можуть бути корисні приватні критерії вибору ділянок для АЕС з погляду охорони і раціонального використання природного середовища. В цьому разі кожному розглянутому екологічному фактору i на ділянці S_j приписується вага W_i і ранг X_{ij} . Повний ранг $Y(S_j)$ ділянки визначається за формулою:

$$Y(S_j) = \sum_i w_i X_{ij}.$$

Після ранжування ділянок за величиною повного рангу визначаються домінуючі ділянки, що найбільш відповідають вимогам охорони навколишнього середовища. Це дозволить урахувати гадану велику розмаїтість екологічних показників (при наявності екологічних карт, банків біологічних і біогеографічних даних) уже на першому етапі відбраковування потенційних пунктів під час аналізу літературних матеріалів.

Ряд питань необхідно буде з'ясувати під час проведення дослідницьких робіт разом з представниками інших спеціальностей – метеорологів, гідрологів, демографів тощо. А ряд специфічних питань необхідно ретельно досліджувати на пізніх етапах на одній-двох фаворитних ділянках. Особливо це стосується питань радіаційного тла, а також детальної оцінки економічних показників земель, що відривають для будівництва станції і лінії електропередач, впливу на агроценози і природне середовище, антропогенних чинників, будівельного шуму, пилу та ін.

Отже, більше поглиблене екологічне обґрунтування вибору потенційних ділянок для АЕС допоможе значно зменшити можливі витрати на природоохоронні заходи та ризик зникнення рідких видів, зберегти для раціонального використання біологічні ресурси регіону, розробити рекомендації з більше ефективного використання скидаючих теплих вод та підтримці природної рівноваги екосистем. Важливе значення має і підготовка суспільної думки як до спорудження енергоблоків АЕС, так і в процесі їх роботи та зняття з експлуатації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text>.
2. Про затвердження Вимог з безпеки до вибору майданчика для розміщення атомної станції: Наказ Державного комітету ядерного регулювання України від 7 квітня 2008 р. № 68 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0467-08#Text>.
3. Про затвердження державних санітарних правил «Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України»: Наказ Міністерства охорони України 2 лютого 2005 р. № 54 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0552-05#Text>.
4. ДГН 6.6.1.–6.5.061-2000. Державні гігієнічні нормативи. НРБУ-97/Д-2000. Норми радіаційної безпеки України; доповнення: Радіаційний захист від джерел потенційного опромінення: Постанова Головного державного санітарного лікаря України від 12 липня 2000 р. № 116.
5. Азаров С.І., Литвинов Ю.В., Сидоренко В.Л. Екологічні проблеми вибору майданчика для будівництва нових блоків АЕС в Україні. *Екологічна безпека*. 2012. Вип. 2/2012(14). С. 56–58.
6. ДБН А.2.2-1:2021. Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС).
7. Про затвердження Норм радіаційної безпеки України (НРБУ-97): Наказ Мініс-

терства охорони України від 14 липня 1997 р. № 208 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0208282-97#Text>.

8. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.

Вадим СОЛОВЕЙ, Олена ТРОЦЕНКО
(Харків, Україна)

ВИВЧЕННЯ ТЕРМІЧНИХ РЕЖИМІВ ТЕМНО-СІРИХ ОПІДЗОЛЕНИХ ҐРУНТІВ ХАРКІВСЬКОГО ЛІСОСТЕПУ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ТА ОСВІТНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний освітній процес перебуває в періоді стрімких технологічних та наукових змін, які вимагають від освітньої системи своєчасної реакції та певного рівня адаптації. Сійке майбутнє починається з якісної освіти, оскільки вона є фундаментом для успішного розвитку суспільства, яка буде спроможна підготувати бажаючих до вирішення певних суспільних завдань, антропогенних/природних викликів. Одним з ключових аспектів сучасної освіти є інтеграція нових технічних можливостей, які стануть корисним інструментом для модернізації освіти, і будуть здатні підтримати та полегшати навчання, але, безумовно, не замінять сам процес освіти.

Тема вивчення термічних режимів темно-сірих опідзолених ґрунтів на плакорних і схилених місцезонах у Лісостеповій частині Харківської області є актуальною тому, що особливості ксероморфізму (посушливості) ґрунтів різних експозицій мало вивчені, є актуальною у контексті екологічного стану регіону і є необхідним елементом для отримання поточних даних для наукових досліджень. Розробка та апробація сучасного інструментарію для вимірювання температур ґрунту (який може бути розміщений на різних ґрунтах, на будь-якій території з GSM зв'язком) дозволяє не тільки отримати важливі наукові дані, але й пропонує нові можливості для освітнього процесу. Наприклад, через польові практичні роботи: «Моніторинг температури ґрунту та його вплив на зростання культурних рослин». В цій польовій роботі буде досліджений вплив температури ґрунту на час/період зростання різних культурних рослин на обраному полі. Група студентів повинна бути обрати місце дослідження, підготувати прилади (за допомогою яких буде вимірюватися температура ґрунту), обрати культуру(и), провести сівбу. Впродовж вегетаційного періоду проводити моніторингові спостереження за температурою ґрунту, за всіма етапами розвитку (фаза всходу, формування вегетативних частин, формування генеративних частин (квітів), цвітіння тощо). Отримані дані, студентами, аналізуються, інтерпретуються; за результатами готується звіт, який включає опис методів, зібрані дані, аналіз результатів та висновки.

Сучасні технічні можливості (використання ГІС-технологій; даних аерокосмічного зондування; мікроелектроніка, яка дозволяє складати системи будь-якої складності, для досягнення поставлених завдань) відкривають широкі перспективи для поглиблення знань у галузі природничих наук та екології, а також стимулюють розвиток

міждисциплінарного підходу в наукових дослідженнях. Побудований авторами прилад здатний збагатити наукові дослідження та освітній процес, пропонуючи оперативні дані для аналізу та моніторингу температури ґрунту та ґрунтового покриву, оскільки відповідає наступним вимогам:

- варіативність конструкції дозволяє вимірювати температуру ґрунту на глибині до 120 см. 12 датчиків температури DS18D20 [1] розміщені з інтервалом в 10 см по вертикалі приладу, та один датчик на поверхні ґрунту (на гнучкому дроті) дозволяють отримувати актуальні температурні параметри ґрунту на глибинах які цікаві;
- автоматизований процес управління, для чого були використані мікроконтролери Arduino Nano, дозволяє налаштувати періодичність вимірювань (інтервал яких може коливатися від декількох хвилин до декількох годин), ми проводимо вимірювання з інтервалом кожні 30 хвилин;
- он-лайн зберігання даних, відбувається на розробленому веб-сервері з базою даних, що забезпечує надійне та довгострокове зберігання даних, а також їх аналіз та доступ для дослідників, фахівців, студентів.

Використання розробленого інструментарію може служити додатковою базою для практичного навчання студентів, аспірантів, формуванню у них навичок вирішення наукових та практичних завдань. Дана технічна можливість спроможна об'єднати наукові дослідження та освітній процес у єдиному контексті, демонструючи, як вивчення локальних термодинамічних умов ґрунту, може покращити якість та ефективність сучасної освіти, реалізуючи наступні кроки:

- реалізація міждисциплінарного підходу до освітнього процесу, що пропонує інтеграцію методів, знань з різних наукових напрямків. В даному випадку є можливість поєднати ґрунтознавство, екологію, кліматологію, географію, біологію, мікробіологію тощо. Наприклад: «Вплив змін клімату на біорізноманітність в екосистемах лісів». Міждисциплінарна команда буде об'єднувати ґрунтознавців та географів (які досліджують властивості ґрунту, просторове поширення ґрунтів різного ступеню ксероморфності); екологів (біорізноманіття, видовий склад, взаємозв'язки у лісових екосистемах); кліматологів (варіативність погодних умов впродовж певного часу (робота з архівними даними), дослідження метеорологічних умов; біологів (фізіологія рослин, їхні адаптації до змін клімату); мікробіологів (здоров'я ґрунту та розвиток мікробіоценозів). Механізм поєднання буде реалізовано через спільний аналіз досліджень, як кліматичні зміни вплинуть на біорізноманіття лісу та екосистему в цілому;
- реалізацію роботи в команді та формуванню студентського/аспірантського наукового партнерства, оскільки моніторингові спостереження можуть проводитися у групах, що сприяє навикам командної роботи, колективного вирішення поставлених завдань, формуванню «кіл за інтересами», обміну знаннями в цій області. Робота з сучасними технологіями та програмним забезпеченням формує технологічну грамотність молодих вчених, що досить важливо в сучасному світі;
- реалізація практичного досвіду, адже введення нових технічних можливостей/методів у навчальний процес, дозволить студентам/аспірантам отримати реальний досвід роботи з обладнанням, збором даних та їх інтерпретацією. Наприклад,

через польові екскурсії; або через лабораторні роботи, в яких будуть використовуватися зібрані дані і отриманий досвід буде використаний для подальших проектів та наукової діяльності;

- отримання фундаментальних знань. Наприклад, як температура ґрунту впливає на ґрунтові процеси та екосистеми в цілому, на особливості режиму карбонатів кальцію у ґрунтах різних експозицій;

- отримання прикладних знань для точного землеробства, як одного з актуальних напрямків агропромислового комплексу. Ці дані дозволять майбутнім агрономам навчитися раціонально використовувати ресурси (добрива, воду, електроенергію), що буде сприяти конкурентоспроможності агропідприємств, на яких вони будуть працювати [2];

- стимулювання дослідницької діяльності студентів, оскільки опит роботи у полі допоможе краще зрозуміти специфіку майбутньої професії, дати поштовх на проведення особистих досліджень та стимулювати проведення особистих науково-дослідних проектів, що є необхідною складовою їх професійного росту.

Отже, сучасний підхід до вимірювання температури ґрунту демонструє, як певні технічні можливості можуть збагатити наукові дослідження та освітній процес і як комбінація наукових досліджень та освітньої практики може покращити якість та ефективність сучасного освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Zaszewski D., Gruszczynski T. Low-cost automatic system for long-term observations of soil temperature. *GEOMATICS AND ENVIRONMENTAL ENGINEERING*. 2023. Vol. 17(1). <https://doi.org/10.7494/geom.2023.17.1.75> (дата звернення 18.08.2023 р.).

2. Троценко О.О. Термічні режими ґрунтів: роль у підвищенні родючості ґрунтів і якості сільськогосподарської продукції. *Ґрунтово-агрохімічні дослідження як імператив для розвитку аграрного виробництва та розбудови України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Харків, 24 травня 2023 р. Харків, 2023. С. 106–109.

**Василь ТИЩЕНКО, Андрій ПРУСЬКИЙ,
Олена БИКОВА, Ігор ВАСИЛЬЄВ**
(Київ, Україна)

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНИЙ АПАРАТ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Для України питання екологічної безпеки набувають пріоритетного значення, оскільки саме екологія визначає і визначатиме у найближчому майбутньому норми і стиль життя суспільства. В січні 1997 року Верховною Радою України був прийнятий доопрацьований проект Концепції національної безпеки України [1], де розглянуті всі аспекти національної безпеки, зокрема екологічний. З ухваленням Верховною Радою України «Основних напрямків державної політики України в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», а також після доопрацювання «Закону про екологічну природно-техногенну безпеку» [2] можна вважати фактично завершеною розробку правових засад екологічної безпеки держави.

Питання щодо упорядкування термінології у сфері діяльності людей, як забезпечення безпеки населення і природного середовища в ході економічного і соціального розвитку суспільства вважаються одними з найважливіших, але обговорюються вони лише останнім часом. Прикро, що й досі у цій сфері наукової діяльності відсутня загально визнана система термінів, понять та визначень. Зокрема, ця проблема пов'язана з тим, що:

- поняття, терміни та визначення повинні бути приведені в сувору відповідність з основоположними і загальнотехнічними державними стандартами, що використовуються в законодавстві;

- у разі необхідності змінювати встановлені державні стандарти, вводити в них нові похідні ознаки, розкриваючи при цьому значення термінів;

- як наслідок цього, запропонований понятійно-категорійний апарат повинен мати міждисциплінарний і загальногосподарський характер, де основними «індикаторами» рівня безпеки мають бути показники стану здоров'я населення, добробут суспільства, якість природного середовища тощо.

Екологічну безпеку ми розглядаємо як компонент національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища [3].

Екологічна безпека – це сукупність дій, станів і процесів, що прямо чи побічно не призводять до серйозних збитків (або загроз таких збитків), що завдаються природному середовищу, окремим людям і людству загалом.

Екологічна безпека може бути розглянута в глобальних, регіональних, локальних і умовно точкових межах. Фактично вона характеризує геосистеми (екосистеми) різного ієрархічного рангу, від біогеоценозів (агро-, урбоценозів), до біосфери загалом. Екологічна безпека обмежена часом й розмірами акцій, що проводяться в її межах. Короткочасна дія може бути відносно безпечною, а довготривала – небезпечною, локальні зміни майже нешкідливі, а широкомасштабні – фатальними.

Об'єктами екологічної безпеки є все, що має життєво важливе значення для суб'єктів безпеки: права, матеріальні та духовні потреби особистості, природні ресурси та довкілля як матеріальної основи державного та суспільного розвитку.

Суб'єктами екологічної безпеки є індивідуум, суспільство, біосфера, держава.

Розглянемо далі визначення, пов'язані з поняттям «екологічна безпека».

Загрози життєво важливим інтересам держави, суспільства, народу (громадянина), що призводять до порушення нормальних умов життя і діяльності населення, можуть мати *зловмисний* і *незловмисний* характер і поділяються на *зовнішні* та *внутрішні*. Вони виникають за надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, а також під час воєнних конфліктів. Особливо загрозливою для навколишнього середовища є війна і пов'язана з нею гонка озброєнь. У наш час відбулися суттєві якісні зміни у методах та засобах ведення війни. Зокрема, військові дії почали спрямовуватися на руйнування навколишнього середовища. З'явилися нові визначення подібних явищ: «екологічна агресія», «екоцид», «біоцид», які рівнозначні поняттю «геноцид». Ефективні засоби впливу на природу, які створює військова промисловість, порівняно прості, і тому дуже небезпечні.

Зовнішні загрози безпосередньо пов'язані з транскордонною міграцією забруднюючих речовин, поширенням особливо небезпечних хімічних сполук та інфекційних хвороб, з глобальними природно-техногенними катастрофами транскордонного характеру на території іноземних держав, а також при розв'язанні війни, збройних конфліктах, пов'язаних з міжнародним техногенним тероризмом. Зовнішні загрози постають з протиріч між національними інтересами держав, при спробах розв'язати їх через диктат воєнної сили, дискримінації стосунків і отримання односторонніх вигод.

Внутрішні загрози – викликані надзвичайними ситуаціями техногенного і природного характеру, а також терористичними діями, диверсіями, хуліганськими вчинками та халатністю.

Джерело загроз – будь-яка діяльність або стан довкілля, що здатні призвести до реалізації загрози і появи в навколишньому середовищі уражаючих факторів.

Уражаючі фактори загроз – складова будь-якого небезпечного процесу або явища, наявність якої спричинена джерелом загрози. Характеризуються фізичними, хімічними і біологічними параметрами.

Численні небезпечні для людини і оточуючого її середовища уражаючі фактори поділяються на 4 види: екологічні, військові, соціально-економічні та техногенні.

Екологічні фактори загроз – фактори, обумовлені причинами природного характеру (несприятливими для життя людини, тварин, рослин кліматичними умовами, фізико-хімічними характеристиками ґрунту, води, атмосфери і функціональними характеристиками екосистем; природними лихами і катастрофами тощо).

Соціально-економічними фактори загроз є фактори, обумовлені причинами соціального, економічного, психологічного характеру (недостатнім рівнем харчування, охорони здоров'я, освіти, забезпечення матеріальними благами; порушеними суспільними відносинами; недостатньо розвиненими соціальними структурами тощо).

Техногенні (або антропогенні) фактори загроз обумовлені господарською діяльністю людей (надмірними викидами і скидами в навколишнє середовище відходів господарської діяльності за умови її нормального функціонування і за аварійних ситуацій; необґрунтованими відчуженням територій під господарську діяльність; надмірним залученням до господарського обігу природних ресурсів; іншими пов'язаними з господарською діяльністю негативними процесами, актами або рішеннями).

Військові фактори – фактори, обумовлені роботою військової промисловості (транспортуванням військових матеріалів та обладнання, випробовуванням зброї та її знищенням, функціонуванням військових об'єктів і всього комплексу військових засобів у разі воєнних дій) [3].

Підсумовуючи вищезазначене слід відмітити, що запропонований понятійно-категорійний апарат повинен мати міждисциплінарний і загальногосподарський характер, де основними «індикаторами» рівня безпеки мають бути показники стану здоров'я населення, добробут суспільства, якість природного середовища тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (Основи державної Політики) національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Закон України «Про екологічну природно-техногенну безпеку». Документ 2697-VIII, чинний, поточна редакція – від 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

3. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100bd59/>.

4. Буравльов Є.П., Гетьман В.В. Управління техногенною безпекою України. К., 2006. 235 с.

Volodymyr TKACHENKO

(Kyiv, Ukraine)

Illia KHOMENKO, Volodymyr FOMENKO

(Kyiv – Cherniviv, Ukraine)

VIEWS FROM DIFFERENT PLANETS. (EXPERIENCE OF COMPARATIVE RESEARCH OF MILITARY ANALYTICS OF THE YOUTUBE CHANNEL «WALDMAN LINE» AND TELEGRAM CHANNEL ANDREI TSAPLIENKO)

One of the criteria for the originality of scientific work is the independence of the text. The only conceivable exception to this rule is comparativism. In a comparative study, the new manifests itself on the verge of comparing the known with the known. The accuracy of the conclusions stems from the correct choice of already published linguistic objects as the subject of comparison. The lack of evaluative judgments of a scientist rather contributes to objectivity and excludes the substitution of a scientific fact by an arbitrary interpretation than indicates the lack of independence of his approach. We will try to compare military analytics regarding the tragic events of recent days in the Middle East, based on the indicated methodological specifics.

Let's start with the main thing. Both the YouTube channel «Waldman LINE» [1] and the Telegram channel of Andrei Tsaplienko [2] are presented in the Internet space.

Both the YouTube channel «Waldman LINE» and the telegrams channel of Andrei Tsaplienko are network resources. Consequently, they are not geographically localized and are designed for a worldwide audience. Both the program «Neutral Territory» by Alexander Waldman, which is the object of analysis, and the investigation of Andrei Tsaplienko are devoted to the tragic events of recent days in the Middle East. Both information products were created in countries affected by the war: in Israel and in Ukraine.

That's where the similarity ends. Alexander Waldman's description of the program contains a slogan: «A channel for those who know how and like to think. Extraordinary thinking guests, non-standard and contradictory opinions, and most importantly – without any censorship» [1]. The same information is voiced at the beginning of podcasts.

Andrei Tsaplienko's channel does not associate itself with such obligations to the audience. The illusion of unbiased and objective «Neutral Territory» is destroyed immediately.

Alexander Waldman invites Yaakov Kedmi as an interlocutor. Yaakov Kedmi (Yakov Iosifovich Kazakov), who headed the Israeli special service Nativ from 1992 to 1999, is currently one of the Russian top propagandists. On February 25, 2023, the European

Union imposed personal sanctions against him for disseminating pro-Kremlin propaganda and justifying aggression against Ukraine [3]. The presentation of the program with the only expert of this kind as neutral in itself is an old propaganda trick: giving the phenomenon the opposite meaning. Orwell called such techniques new language and double think [4], probably creatively paraphrasing Edgar Hoover's words about the «double talk» of America's enemies [5]. It is significant that it was in the Russian practice of special propaganda that the use of this manipulative technology acquired an epidemic character, penetrated into all areas of the media, including entertainment shows and popular science television programs.

Kedmi describes the situation as follows:... «what we see now is the result of what happened. The old, traditional, almost genetic disease of the Israeli army – the lack of military discipline. The second is a superficial attitude towards serious problems and fraud of facts under convenient explanations... Practically - what has happened now? They like to compare it with 73 years. That's not true. In 73, Israel fought against two countries with two strong armies in the Middle East. Today, Israel was attacked on a 64-kilometer section by two and a half battalion units of terrorists armed with light small arms. And the entire Southern Front collapsed.

Everything that should work did not work. No warning system, no communication system. No barriers that cost billions! They turned out to be absolutely useless. They could not detain a single jeep, not to mention another... The division headquarters was taken by a bunch of bandits in jeeps and no one was able to stop them [1]».

We will now quote the Telegram channel of Andrei Tsaplienko:

«Questions about the Hamas invasion, which already need immediate response from world leaders.

- The Hamas operation was planned exactly like a military one.
- A few waves of aggressors.

The first wave breaks through walls and fences on the border with Israel, moves to pre-selected points, creates chaos and distracts the police and special forces.

The second wave gains the maximum number of hostages and transports them to Gaza.

The third wave jumps with machine guns near the burned Israeli equipment, creating a picture for Islamist media resources.

- On the Hamas side, forces were involved that were able to drown out Israeli means of EW, communications and surveillance.

- A large number of drones are involved, and in the technology that Hamas could hardly learn from videos on social networks.

- A large number of Iranian weapons, including cumulative anti-tank ammunition, fall into the frame on the video.

- Information component. Hamas has managed to convince Israel that it is not interested in war and is ready for peaceful coexistence if Israel continues to fund the Gaza Strip.

To create this illusion, of course, the special services of those states, in the role of a proxy for which is Hamas.

All this says that Hamas was preparing external forces.

Cui prodest. Who benefits.

- Iran, unambiguously: to disrupt the agreement between Israel and the Saudis (which will change the balance in favor of Saudi Arabia in the region), which they seem to have succeeded.

- Russia, unambiguously: distract the United States from helping Ukraine, exclude the possibility of rapprochement between Israel and Ukraine in terms of supplying military technologies, in particular, remove the issue of supplying 155-mm shells from warehouses in Israel. I think they also partially succeeded.

And perhaps some other authoritarian and dictatorial countries. But then the key question is what to do next after the defeat of Hamas? Will the civilized world continue to deal fragmentally with the consequences of the problem or try to rally and neutralize its causes, which are quite far from the Gaza Strip [2]?»

So, two approaches to one chain of tragic events. Two styles of presentation, two angles of view. No correlation occurs in the mapping. One gets the impression that we are talking about different countries and different wars. Let's try to apply functional semantic analysis to the texts. Let's try to find out what goal can be implemented precisely by the means of creating meaning that have been applied. The style of the message on the channel of Andrei Tsaplienko is devoid of emotions and expression. Estimates are not imposed. There are no ready-made conclusions. The channel uses the traditional form of open journalistic inquiry.

At the same time, the questions asked define the situation as a tragedy of such a scale that the ordinary military simply could not cope with. The army is not taught to counteract modern sabotage operations embedded in the dynamics of a long-standing ethnic and religious conflict.

There is not a single superfluous word in the wording of the questions. If the author's assumptions turn out to be erroneous, this error will be removed during the search for answers and will not harm anyone. But there is no other way to understand the situation. It is clear that the war in the Middle East is not a local conflict, but a manifestation of a global problem.

The situation on the Waldman LINE channel is presented in a completely different way. The emotional manner of presentation seems to be a manifestation of heartache. But in reality, the plethora of minor details laid out in a peremptory tone mask a general tendency: to inflict more damage on their country. To separate people who were united by trouble, with the help of statements disguised as conscientious criticism. That is, resort to methods of divisive propaganda.

Appoint the guilty in advance, to set the civilian population against the army, turn the rank and file against the military leadership. And all this in wartime.

It is interesting to look at the coverage of events by the two sources under investigation over time. Andrei Tsaplienko's channel will add new facts to the already known. And this new data will reveal the circumstances of the tragedy from an unexpected side. Thus, information about the threat of shooting hostages will make it possible to understand why women and children were captured first of all – as a «human shield»:

« Hamas threatens to execute captured Israelis for every IDF strike on Gaza.

«Any strike against innocent civilians without warning will be accompanied with regret by the execution of one of the hostages in our captivity, and we will broadcast these executions,» one of Hamas' leaders, Abu Obeida, said.

So they revealed why they need such a large number of hostages.

They knew beforehand that Israel would fight back and decided that hostages were the best way to cover up with a «human shield» from Israeli airstrikes.

That's why they preferred to take women and children hostage [2].».

The Waldman LINE Neutral Zone program will defend its narratives even when they become outdated and conflict with themselves.

Here's how Yakov Kedmi answered Alexander Waldman's question about Russian media allegations regarding Ukraine's resale of arms to Palestinians:

«Firstly, if we talk about the facts, then HAMAS has much more Cornets than Javelins. So let them think before they say stupid things. Secondly, yes, it is quite possible that some of the small arms that were sold were delivered to Ukraine. Ukrainian oligarchs from the Ministry of Defense sell everything to everyone, all criminal, terrorist organizations around the world. They do it all the time. Perhaps something (some part of the weapon – the authors) fell into the hands of Hamas, directly or indirectly. But it's a normal situation, it always happens, all the time...[1]»

That is, Kedmi first called the same thought stupidity, and then confirmed, but did not provide any evidence. To understand this weirdness of thinking, you need to know the context of the situation. Ukrainian intelligence pre-emptively exposed the information and psychological operation of the Russian special services. The essence of the operation was the delivery to the Middle East of Western weapons inherited by the Russian army in Ukraine as trophies, and the accusation of Ukraine in the arms trade [6]. If the world community believed that Ukraine was selling Western weapons to terrorists, it would undermine the allies' confidence in it. But false allegations could not be confirmed. The compromised topic has ceased to interest the Kremlin. Abandoning libel was impossible. The rejection of the voiced accusations inevitably led to reputational losses.

The solution was found in attracting a supposedly neutral platform to distribute a version that would allegedly refute misinformation, but simultaneously promote it.

Conclusions.

1. Self-identification of information channels as neutral is not informative from the researcher's point of view.

2. The declared sympathy for the suffering of the audience and the desire to help it may well serve as a disguise for the information and psychological operation directed against this audience.

3. The hybrid war era demonstrated the critical vulnerability of democratic societies to the actions of enemies of democracy who use free speech to destroy freedom as such.

REFERENCES

1. Waldman Alexander. Waldman LINE. <https://youtu.be/bXz66QMv2Ao?si=wRK3QI9s7q3osrxp> (access 22-10-2023)

2. TSAPLIENKO_UKRAINE FIGHT. <https://t.me/s/Tsaplienko> (access 22-10-2023)

3. Official Journal of the European Union, 25.2.2023. <https://web.archive.org/web/20230226100543/https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2023:0591:FULL&from=EN#page=372> (access 22-10-2023)

4. Orwell, George (1949). 1984. <https://www.planetebook.com/1984/> (access 22-10-2023)

5. HOOVER, J. EDGAR. SPEECH BEFORE THE HOUSE COMMITTEE ON UN-AMERICAN ACTIVITIES (26 MARCH 1947) <https://voicesofdemocracy.umd.edu/hover-speech-before-the-house-committee-speech-text/>

6. Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3771720-gur-rosia-hoce-zvinuvatiti-ukrainu-v-prodazi-zbroi-dla-hamas-vze-peredal-i-zahopleni-trofei.html> (access 22-10-2023)

Оксана ФІГУРА, Соломія ГАБЧАК
(Дрогобич, Україна)

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ХВОРИХ З НЕВРОПАТІЄЮ ЛИЦЕВОГО НЕРВА

Актуальність. Ураження лицевого нерва є поширеною патологією периферичної нервової системи, яка веде до виражених фізичних, функціональних, естетичних порушень та психологічної травми. За даними різних авторів [3,4], невропатія лицевого нерва (НЛН) становить близько 3% всіх захворювань периферичної нервової системи (13-24 випадки на 100000 населення), зустрічається однаково часто у чоловіків і жінок, при цьому захворюваність зростає на 4-му десятилітті життя. Ідіопатичні невропатії спостерігаються у 75% хворих, отогенні у 15%, іншої етіології – у 10% хворих [5].

У кожного третього хворого ураження лицевого нерва приводить до розвитку таких ускладнень, як контрактура мімічних м'язів у 25-30% випадків і патологічні синкінезії, а у кожного сьомого з хворих згодом спостерігається рецидив захворювання [2, 4].

Мета дослідження – узагальнення найбільш ефективних сучасних засобів фізичної терапії у відновленні пацієнтів із невропатією лицевого нерва.

Під нашим спостереженням знаходилось 13 пацієнтів з невропатією лицевого нерва, які проходили лікування у неврологічному відділенні КНП «Дрогобицька міська лікарня №1». Для оцінки ефективності курсу фізичної реабілітації як контрольна група виступали 11 пацієнтів з НЛН, порівняні за віком та характером неврологічної симптоматики, але які отримували тільки медикаментозне /або окремі методи фізіотерапевтичного лікування (лазеротерапія). Всі пацієнти дали згоду на участь в дослідженнях. Під час реабілітації для пацієнтів основної та контрольної групи було використано клініко-неврологічний метод обстеження (оцінка анамнестичних даних і неврологічного статусу) та клінічні інструменти оцінки: шкала House-Brackmann та Yanagihara System; шкала FDI (Facial Disability Index) [3].

У пацієнтів основної групи застосовувалася програма фізичної реабілітації, яка включала в себе [2, 4,5]:

1) Спеціальні вправи для мімічної мускулатури. Тривалість перших занять 10-15 хвилин. Заняття проводилися 1 раз з фізичним терапевтом та 2-3 рази на день самостійно під зоровим контролем перед дзеркалом.

2) Артикулярна гімнастика перед дзеркалом з вимовою звуків, слів та скоромовок.
3) Лікування положенням за допомогою лейкопластирної іммобілізації по 2-4-6 годин 1 раз на день.

4) Диференційований масаж ділянки соскоподібного відростка, «комірцевої» зони. Тривалість масажу становила 5-12 хвилин. Масаж призначався щодня протягом 2-3 тижнів до повного відновлення.

5) Кінезіотейпування обличчя. Тейпи залишали на обличчі кілька годин, в окремих випадках – на ніч. Курс тейпування зазвичай включав 15 сеансів.

Кореляційний аналіз показав, що підсумкова ефективність фізичної реабілітації, що визначається за бальною шкалою, залежить від ряду факторів: віку пацієнта, тяжкості ступеня парезу, наявності та тривалості больового синдрому, супутньої судинної патології у вигляді артеріальної гіпертензії, цукрового діабету (достовірні негативні від 0,4 до 0,7 при $p < 0,05$).

При рецидивному перебігу невротатії лицевого нерва в основній групі ми отримали достовірно нижчі показники ефективності. Це виражалось у уповільненні термінів відновлення функцій лицевого нерва та нижчої бальної оцінки підсумкової ефективності.

Підсумкова ефективність різних програм лікування представлена у діаграмі (рис.1).

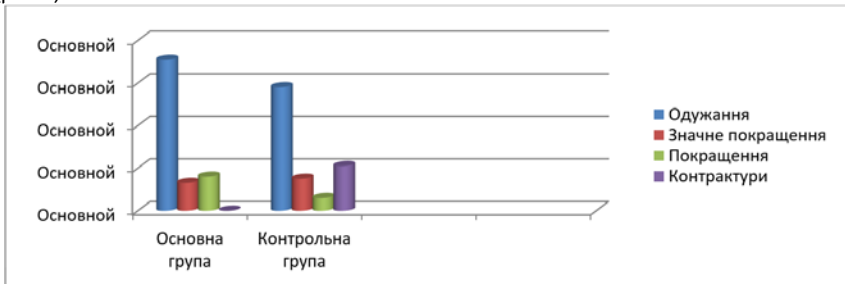

Рис.1. Підсумкова ефективність різних програм лікування

Як показано на діаграмі, одужання визначалося у 71% пацієнтів основної групи та 58% пацієнтів контрольної групи, значне покращення у 13% та 15% відповідно, покращення – у 16% та 6%. Контрактури сформувалися в 21% пацієнтів контрольної групи.

Отже, застосування традиційних підходів у комплексному лікуванні хворих з невротатією лицевого нерва на амбулаторному етапі дозволяє досягти позитивних результатів у 73% пацієнтів, при цьому у 21% розвиваються контрактури м'язів. Ефективність програм реабілітації підвищується при більш ранньому застосуванні засобів фізичної терапії. Застосування диференційованої програми фізичної реабілітації підвищує підсумкову клініко-функціональну ефективність програм відновного лікування, що виявляється у досягненні достовірно великою кількістю хворих клінічних критеріїв одужання та відсутності ускладнень у вигляді контрактур та патологічних синкінезій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бісмак О.В. Фізична реабілітація у комплексному відновленні хворих на неврит лицевого нерва. *Молодий вчений*. № 10 (50). Жовтень. 2017. С. 211–214.
2. Неведомська Є.О. Анатомія та фізіологія нервової системи: навч.-метод. посіб. для практичних робіт для студ. вищ. навч. закл. К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. 70 с.
3. Неведомська Є., Пендрак Я. Фізична реабілітація хворих на неврит лицевого нерва. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 273–277.
4. Марченко О.К. Фізична реабілітація хворих із травмами і захворюваннями нервової системи: Навч. посібник. К.: Олімпійська література, 2006. 196 с.
5. Facial Nerve Palsy. Walker NR, Mistry RK, Mazzoni T. 2023 Jul 4. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2023 Jan. PMID: 31747222 <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31747222/>

Оксана ФІГУРА, Андрій КУШНІР
(Дрогобич, Україна)

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ХВОРИХ НА МОЗКОВИЙ ІНСУЛЬТ В ПІЗЬОМУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ

Актуальність. Інсульт є гострим порушенням мозкового кровообігу (ГПМК) і відноситься до важкого цереброваскулярного захворювання. Це одне з найпоширеніших захворювань, з якими стикаються неврологи, реаніматологи, нейрохірурги та лікарі загальної практики. Інсульт посідає друге місце серед усіх причин смерті та інвалідності і зустрічається в усіх вікових групах [3].

Щорічна захворюваність в Україні становить 300 випадків на 100 тис. населення, що підвищує середню захворюваність на ГПМК в економічно розвинених країнах Європи (200 на 100 тис. населення) [2]. Це все ще третя причина смерті в Сполучених Штатах. Щороку відбувається близько 730 000 нових випадків інфікування та 158 000 смертей. Близько 30% помирає з моменту хвороби, а до кінця року 45–48 % хворих. 25–30 % тих, хто переніс інсульт, залишаються інвалідами і більше 10–12 % повертаються до роботи [2].

Мета дослідження. Вивчити ефективність реабілітації пацієнтів на мозковий інсульт в пізньому відновлювальному періоді з використанням програми реабілітації.

Пацієнти поступали на реабілітацію на 4–8 тижнів після перенесеного ГПМК і спостерігалися упродовж всього терміну пізнього відновного періоду.

Обстеження пацієнтів проводили в динаміці протягом всього періоду перебування їх в реабілітаційному центрі «Модричі»: кожен пацієнт обстежувався на 2-3 день після поступлення в РЦ та наприкінці реабілітаційного періоду перед виписуванням додому. Використовували такі шкали: Моторний контроль вертикалізації, тест контролю руху тулуба, шкала балансу Берга, 10 – метровий тест ходьби, 6 – хвилинний тест ходьби, тест 4 – квадрата, тест «Встань та йди».

У формуючому експерименті пацієнти були розділені на дві групи: основна група з 10 пацієнтів і контрольна група з 10 пацієнтів. Основними неврологічними наслід-

ками у пацієнтів були лівостороння та правостороння геміплегія, спастичність та селективна дисрегуляція. Основним руховим порушенням було погіршення координації та рівноваги, зниження м'язової сили та витривалості, що значно знижувало здатність пацієнтів до самообслуговування та функціональної незалежності, впливаючи на якість життя.

Програма реабілітаційних втручань

Цілі програми фізичної терапії: Реінтегрувати пацієнтів у життя шляхом максимального відновлення втрачених функцій та розвитку стійкої компенсації [1].

Кінезотерапія. Заняття склалися з трьох частин: вступної, основної та заключної. Використовувалися різні вихідні положення. Виконувалися спеціальні та загально-розвиваючі вправи. Вправи починали виконувати із здорової руки, щоб послати імпульси в мозок і підготувати пацієнта до фізичної активності. Спочатку використовували пасивні рухи дрібними суглобами, щоб розслабити суглоби і зменшити співдружні рухи (синкінезій), потім великі суглоби, їх ротацію та розтягненням м'язів. Далі виконували рухи в ураженій руці, після чого проводили масаж здорової та ураженої руки, після активних вправ використовували пасивні вправи на розслаблення, які чергувались із дихальною гімнастикою. Навчали пацієнтів мобільності у межах ліжка. Потім переходили до нижніх кінцівок, де пацієнт добровільно виконував дистальні рухи кінцівками, переходили до колінного суглоба і виконували активно - пасивні вправи, після чого виконував вправи на розслаблення, а потім напівмостик (підйом тазу) для відновлення рухів і зміцнення м'язів нижніх кінцівок, м'язів черевного преса і м'язів тазового дна, готуючи пацієнта до подальших фізичних навантажень.

Далі виконували пасивні рухи в тазостегновому суглобі для відновлення функції тазостегнового суглоба та запобігання сильного закидання ноги в бік, а також судинну гімнастику для зменшення набряку, в кінці заняття виконували дихальні вправи та масаж ніг, а також позиціонування верхніх кінцівок і обох ніг для запобігання спастичності та зменшення набряків у нижніх кінцівках. Для зміцнення м'язів нижніх кінцівок та відновлення стереотипу правильної ходи пацієнта навчали підніматися та спускатися сходами. Тренування проводилися на сходах з поручнями. Перед процедурою пацієнтові проводили інструктаж і пояснювали процедуру. Потім пацієнта підводили до сходок і підтримували його з ураженої сторони, здоровою рукою він тримався за поручень, пацієнт самостійно піднімався на сходинку ставив уражену ногу до здорової.

Арт-терапія: використовувалася для покращення психоемоційного стану пацієнта та аналізу його малюнків. Спочатку пацієнта просили намалювати неіснуючу тварину і за її розташуванням, лініями та формою аналізували його психологічний стан. Потім пацієнт сам вирішував, що малювати, при цьому не було ніяких обмежень у виборі кольору або кількості листочків. Пацієнт не міг тримати предмети ураженою рукою, тому малював здоровою рукою, а іншою підтримував листок, допомагаючи своїй руці та залучаючи до роботи уражену сторону [4].

Ерготерапія: Неврологічні симптоми, такі як біль, втома, слабкість і проблеми з рівновагою, впливали на повсякденну життєдіяльність пацієнта. Тому були застосовані загальні принципи для полегшення автономії пацієнта.

Одягання проводилося в сидячому положенні на ліжку, використовувалася одяг на кілька розмірів більший, щоб забезпечити рівновагу і свободу рухів. Взуття використовували на липучках або ж накладні туфлі.

Перед їжею пацієнту надавали підтримуюче положення, щоб він залишався у вертикальному положенні під час прийому їжі. Їжу їли невеликими порціями, а замість виделки використовували ложку з подовжувачем, щоб полегшити захоплення ураженою рукою. Горнятко мало дві ручки, щоб запобігти розливанню. Під час відвідування туалету користувались спеціальними поручнями, що вмонтовані в стіни [5].

Отже, кінезотерапія допомагає покращити моторику людини в різноманітних повсякденних життєвих ситуаціях. Ці вправи зміцнюють усі м'язи, необхідні для повсякденної діяльності. Пацієнти, які включають функціональне тренування у свою рутину вправ, можуть швидше за інших засвоїти нові навички або покращити старі навички, які вони вже зберегли або відновили. Функціональне тренування призначене для покращення рухів, необхідних для повсякденного життя, та фізичних якостей, таких як кардіореспіраторна підготовка, витривалість, сила, гнучкість, потужність, координація, спритність, рівновага та точність.

Індивідуальні програми ерготерапії можуть допомогти поліпшити увагу, що важливо для осіб після перенесеного мозкового інсульту, підвищити продуктивність і задоволення від діяльності, а також зменшити вплив когнітивних порушень на повсякденне життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віничук С.М. Рання реабілітація після гострих порушень мозкового кровообігу. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2016. (8). С. 34–39.
2. Brain Stroke: Types, Causes, Symptoms, Prevention and Treatment. URL: <https://www.pacehospital.com/brain-stroke-types-causes-symptoms-prevention-and-treatment>
3. METHODIST MEDICAL CENTER. URL: <https://www.mmcoakridge.com/getting-you-life-back-after-a-stroke/>
4. Stroke Association. URL: <https://www.stroke.org.uk/what-is-stroke/what-are-the-symptoms-of-stroke>
5. Woodruff TM, Thundyil J., Tang SC, Sobey CG, Taylor SM, Arumugam TV Pathophysiology, treatment, and animal and cellular models of human ischemic stroke. *мол. Нейродегенер.* [Безкоштовна стаття PMC] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

Оксана ФІГУРА, Тетяна РУДА
(Дрогобич, Україна)

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПАЦІЄНТІВ З РОЗСІЯНИМ СКЛЕРОЗОМ

Актуальність. Розсіяний склероз (РС) становить актуальну проблему у сучасній неврології, що пов'язано з її високою поширеністю, ураженням осіб молодого працездатного віку та вкрай несприятливим впливом на соціальну активність хворих та якість їхнього життя. Станом на сьогодні в Україні налічується близько 21 тис. пацієнтів.

ентів з РС, 88% з них мають статус інвалідності. 68% з них не мають можливості працювати або навчатися, а частка пацієнтів із РС, які мають першу групу інвалідності в Україні, в 1,7 рази вища, ніж у країнах ЄС, де показник інвалідності через РС не перевищує 30-40% [2, 5].

Мета дослідження – дослідити ефективність комплексної реабілітації хворих на РС, розробленої на основі сучасної концепції впливу на інвалідизуючі синдроми.

Під нашим спостереженням знаходилось 13 пацієнтів з розсіяним склерозом, які проходили відновне лікування у реабілітаційному центрі «Модричі» з січня по серпень 2023 року. Основну групу склали 7 пацієнтів, які займалися за розробленою нами програмою у реабілітаційному центрі. До контрольної групи увійшли 6 пацієнтів, за загальноприйнятою методикою відновного лікування, що є в даному закладі. Всі пацієнти дали згоду на участь в дослідженнях. Для вирішення поставлених завдань використовувалися наступні методи дослідження: аналіз даних науково-методичної літератури, педагогічний експеримент, клінічні методи (опитування, анкетування, огляд, тестування), магнітно-резонансна томографія (МРТ) головного і спинного мозку з виявлення осередків демієлінізації, антропометрія, а також оцінка стану хворих за такими шкалами: шкала неврологічного дефіциту (FS) та оцінка інвалідизації за розширеною шкалою Куртцке (Expanded Disability Status Scale, EDSS), індекс Мотрісайті (MOTRICITY INDEX), шкала самооцінки тривоги Цунга (Zung Self-rating Anxiety Scale), тест на оцінку моторики Рівермід (Rivermead Motor Assessment), та метод оцінки спастичності м'язів за шкалою Ашфорта [1, 3].

Пацієнти займалися протягом 6 тижнів, 5 разів на тиждень по 40–60 хвилин. Заняття проводилися через півтори – 2 години після того, як хворі прийняли ліки. Ціль програми була допомога пацієнтам у подоланні таких проблем: порушення координації рухів, рівноваги, дрібної моторики та рівня самообслуговування, а також зменшення сили м'язів та спастичності м'язів нижніх кінцівок.

План реабілітаційних заходів, що застосовували для пацієнтів основної групи:

1. Кінезотерапія. Режим тренування призначається індивідуально, з поступовим переходом до важчих вправ. Виконувався такий комплекс вправ:

вправи для дрібних і середніх м'язових груп та суглобів кінцівок; вправи на розслаблення; окорухові вправи; активні рухи в суглобах рук і ніг та статичне утримання почергово однієї з кінцівок; тренування навичок самостійної ходьби; тренування рівноваги (в положенні сидячи або стоячи); тренування координації і точності рухів [4].

2. Масаж: ручний (паравертебральних сегментів S5-D10) по сегментарно-рефлекторній методиці з подальшим релаксуючим масажем нижніх кінцівок; біомеханічний вібраційний масаж паравертебральних сегментів S5-D10. 3. Апаратна фізіотерапія. Застосовувався за показаннями низькочастотний ультразвук 22-44 кГц, впливали на шийно-грудний чи попереково-крижовий сегменти. Всього 7-10 процедур по 5-10хв. Ефективність процедури оцінювали на основі ступеня нормалізації м'язового тону кінцівок [2, 3].

У реабілітації застосовували також методи ерготерапії [6]: сенсомоторне тренування чутливості, дрібної моторики і переміщення та відновлення навичок самообслуговування.

Після 6-тижневого курсу комплексної фізичної реабілітації осіб з розсіяним склерозом в умовах реабілітаційного центру ми провели повторне обстеження пацієнтів основної групи і порівняли вихідні та кінцеві дані. Спостерігалось покращення фізичного, а також психоемоційного стану хворих. Рухова функція рук покращилася: правої – на $8,5 \pm 0,8$ балів, а лівої – на $9,2 \pm 0,9$ балів. Правої ж ноги на $10,1 \pm 0,9$ балів, а лівої – на $7,1 \pm 0,6$ балів. Оцінка елементарних рухових функцій та порушення життєдіяльності у розділі «загальні функції» зросла в середньому на $1,8 \pm 0,3$ балів. А оцінка тривоги за шкалою самооцінки тривоги Цунга навпаки зменшилася на 32%.

Отже, фізична реабілітація є невід'ємною частиною комплексного лікування пацієнтів з розсіяним склерозом, при складанні якої необхідно враховувати ступінь функціональних порушень за бальною шкалою. Розроблена програма комплексної фізичної реабілітації хворих з розсіяним склерозом в умовах реабілітаційного центру є ефективною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тец А.Б., Калашникова І.В., Повитчан О.Ю. Значення фізичної реабілітації в комплексному лікуванні розсіяного склерозу. Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології. Харків, 2017. С. 75–85.

2. Amatya B, Khan F, Ng L, Galea M. Rehabilitation for people with multiple sclerosis: an overview of Cochrane systematic reviews. Cochrane Database of Systematic Reviews 2017.

3. Campbell E., Coulter EH., Mattison PG., Miller L., Mc Fadyen A., Paul L. Physiotherapy rehabilitation for people with progressive multiple sclerosis: a systematic review. Archives of Physical Medicine and Rehabilitation 2016; 97(1): 141–51.

4. das Nair R, Ferguson H, Stark DL, Lincoln NB. Memory rehabilitation for people with multiple sclerosis. Cochrane Database of Systematic Reviews 2016.

5. Hayes S., Kennedy C., Galvin R., Finlayson M., Mc Guigan C., Walsh CD., et al. Interventions for preventing falls in people with multiple sclerosis. Cochrane Database of Systematic Reviews 2017.

6. Yu CH., Mathiowetz V. Systematic review of occupational therapy-related interventions for people with multiple sclerosis: part 1. Activity and participation. American Journal of Occupational Therapy 2014; 68(1): 27–32.

Анна ЦИПЛІНА
(Полтава, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОТВОРЧОЇ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Питання юридичної техніки є важливими як в юридичній науці, так і в практиці, оскільки швидкий розвиток суспільства вимагає швидкого прийняття нових законів і розробки актуальних теоретичних і практичних питань щодо їх удосконалення. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин постійно виникає потреба у встановленні певних правових положень нормативно-правових актів, які містять вимоги, заборони та дозволи щодо поведінки окремих осіб, а також відповідні юридичні

наслідки за їх невиконання чи порушення. Багато таких документів у нашій державі є неясними, що пов'язано з допущенням суперечливих положень у законодавстві, невдалим формулюванням чи використанням термінів, посиланнями на неіснуючі нормативні акти та невдалим використанням термінів. Це має негативний вплив на процес реформування сфер державного та громадського життя, створює непорозуміння в юридичній практиці та проблеми з тлумаченням норм права, а також ускладнює загальний процес інтеграції до Європейського Союзу.

Законодавча наука розглядає юридичну техніку в різних контекстах. Деякі автори вважають, що сфера юридичної техніки обмежена правотворчістю та судочинством, де наукові стандарти тлумачяться та застосовуються; інші вважають, що це сукупність методів і процедур, які мають забезпечити реалізацію цілей права та його захист. Ще одна група науковців досліджує, як використовувати юридичні методи, щоб перекласти соціальні потреби на мову права. Для іншої групи авторів юридичну практику можна розглядати як інтелектуальний вид правотворчості та розробка концепцій, через які право отримує наукове тлумачення. Вони також можуть розглядати юридичну практику як процес логічної систематизації правових норм, що здійснюється зусиллями судової практики та доктрини. Тим не менш, деякі західноєвропейські письменники заперечують саме поняття юридичної техніки [2].

Сучасний стан розробки юридичної техніки є перехідним, оскільки спостерігається чітка тенденція до відмови від старих методів. З іншого боку, існує незавершеність процесу, пов'язана з відсутністю чіткої системи категорій для позначення юридичної техніки, рівень розвитку якої в певній мірі визначається на основі реального використання технічних засобів у законодавстві та прийнятих рішень. Що стосується правил юридичної техніки, то це техніко-юридичні стандарти, які регулюють правильне та доцільне використання технічних методів і засобів, які можуть бути використані в нормативних актах, включаючи спеціальні вказівки щодо підготовки та оформлення законопроектів. Ці стандарти також пред'являють законодавцю та іншим суб'єктам суспільних відносин певні вимоги, від дотримання яких залежить якість нормативних актів. В основному виділяють дві групи юридичних методів. До першої групи входять прийоми, які використовуються для написання прямої норми права (нумерація складових частин тексту, формулювання заголовків і преамбул, використання реквізитів, формування приміток і посилань), а до другої групи входять прийоми, які стосуються створення тексту закону в цілому та його структури [1].

Будучи однією з основних частин теорії права, юридична техніка вирішує певні проблеми, які є важливими для кожної галузі юридичної науки. Юридична техніка сприяє виділенню окремих галузей права, а також аналізу розвитку цих галузей відповідно до потреб у покращенні фундаментальних концепцій теоретичного правознавства. Це пов'язано з тим, що різні галузі законодавства мають різні предмети та методи правового регулювання, що вимагає прийняття різних юридичних методів. Суттєвим є те, що юридична техніка є складною, різноманітною та багатоаспектною, і тільки тоді, коли її методи та методи впроваджуються в правових актах, вони стають частиною певної системи законодавства.

Що стосується культури законотворчості, то закон має бути викладений логічно послідовно. Порушення цієї логіки, помилки в поняттях і формулюваннях, невизна-

ченість у використанні термінів призводять до змін і доповнень, а також до спотворення змісту закону та неправильного застосування. Нехтування юридичною технікою під час написання законів може призвести до таких юридичних помилок, як закріплення норм, що суперечать Конституції України, посилання на нормативно-правові акти, які не існують, або неповне закріплення обставин, які мають вирішальне значення для змісту та застосування конкретної норми права [3]. Усе це значно погіршує якість актів законодавства, ускладнює їх тлумачення та перешкоджає впровадженню норм права в певних суспільних відносинах.

Зволікання, помилки та непорозуміння в юридичній практиці, допущення суперечливих положень у законодавстві та некоректні посилання є перешкодами для покращення правової системи України. Ці фактори заважають успішному реформуванню всіх сфер державного і громадського життя та ускладнюють процес удосконалення правової системи [1].

Процес наукового дослідження проблем застосування юридичної техніки в сучасній юриспруденції та правовій науці характеризується поступовим відходом від методологічних підходів радянського періоду. Цей відхід пов'язаний із змінами, пов'язаними з природою прав і свобод людини та громадянина, а також європейськими правоінтеграційними процесами, включаючи процес гармонізації правової системи України з європейським правом. Таким чином, відбувається поступове усвідомлення того, що потрібно внести зміни у сфері юридичної техніки, хоча багато методів вирішення цієї проблеми використовуються і зараз. Таким чином, розвиток і вдосконалення юридичної техніки в Україні має базуватися на наукових дослідженнях, які охоплюють не лише загальні принципи та методи створення та систематизації законів, але й особливості самих законів [4].

З цієї причини надзвичайно важливо продовжувати теоретичне дослідження проблем правового характеру, вивчати стандарти якості нормативних актів і здійснювати більш інтенсивну наукову розробку існуючих і створювати принципово нові юридичні конструкції норм, інститутів і галузей права, необхідних для захисту та реалізації прав людини та громадянина. Таким чином, багато проблем юридичної техніки у сфері правотворчості та правозастосування, а також інтерпретації та систематизації нормативно-правових актів виникли в результаті процесу розвитку законодавства після прийняття Конституції України. В цілому, стан наукового дослідження проблем у сфері застосування юридичної техніки, а також тенденції її розвитку та вдосконалення залежать від стану всіх складових соціальної системи. Подальші дослідження полягають у більш детальному вивченні аспектів використання правил і інструментів юридичної техніки в реальному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників VI-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 10 грудня 2020 р.) / Забзалюк Д.Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В.Д. (укладач) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2020. 184 с.

2. Кучук А.М., Замковий Є.М. Юридична техніка як засіб ефективності правових актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 90–97.

3. Законодавча техніка в Україні: історикотеоретичне дослідження: Монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. 360 с.

4. Терлецька І. Актуальні питання законодавчої техніки в Україні. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&hl=uk&cites=11561303391918762497&as_sdt=5

Марина ЧЕРВОНОШАПКА, Ігор ГНИП
(Львів, Україна)

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

Професійна діяльність працівників правоохоронних органів характеризується підвищеним рівнем небезпеки, значними фізичними та психо-емоційними навантаженнями. Низка авторів науково-методичних праць зазначає актуальність підвищення ефективності процесу загальної та спеціальної фізичної підготовки майбутніх правоохоронців у ЗВО та пропонує для цього різні підходи.

Проведено наукові дослідження, спрямовані на вдосконалення методики спеціальної фізичної підготовки (оволодіння заходами фізичного впливу). Запропоновано оригінальну методологію, що містить теоретичний та практичний компоненти підготовки майбутніх поліцейських до дій в умовах зіткнення з правопорушником, озброєним холодною зброєю [1]. Розглядаються шляхи підвищення ефективності формування навичок рукопашного бою [4]. Вивчалось питання формування техніки ударних прийомів у курсантів у процесі викладання навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» [2]. Проаналізовано методичні підходи та досліджено динаміку показників сили ударів руками і ногами у курсантів протягом процесу навчання. У роботі [9] встановлено, що ефективність спеціальної фізичної підготовки курсантів може бути підвищена за рахунок індивідуалізації засобів фізичної підготовки курсантів, об'ємів і направленості фізичних навантажень, методичних прийомів вивчення і вдосконалення техніки рукопашного бою.

Також автори наукових праць надавали уваги питанню вдосконаленню методики розвитку фізичних якостей правоохоронців у ЗВО [11]. Розглянуто питання, пов'язані з удосконаленням методики формування й розвитку фізичної витривалості курсантів закладів вищої освіти МВС України засобами та методами атлетичних вправ; з використанням поєднання режимів м'язових напружень, у вправах для розвитку різних аспектів фізичної витривалості [5]. Розглянуто проблему статичної силової витривалості майбутніх правоохоронців, та виявлено недостатній рівень розвитку статичної силової витривалості під час тренувань курсантів [6]. Проведено дослідження динаміки фізичної підготовленості під впливом різних моделей підготовки курсантів в поліцейській академії [3].

Одним з ефективних підходів до вдосконалення процесу підготовки курсантів є організація різних позанавчальних форм рухової активності, наприклад, факультативні заняття з професійно-прикладних видів спорту, що відвідують здобувачі вищої освіти за вибором та власним бажанням [8]. Проведено дослідження, пов'язані із ефективністю застосуванням дзюдо у фізичній підготовці (фізичній активності) працівників спеціальних структур (офіцерів, працівників поліції, Національної гвардії, інших силових структур) [10]. Доведено, що секційні заняття з ігрових видів спорту та спортивних єдиноборств (кікбоксингу) є ефективним різновидом позанавчальної активності, що позитивно впливає на вдосконалення психофізіологічних характеристик здобувачів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських [7, 12].

Проведений аналіз науково-методичних джерел дозволив виявити актуальні напрямки оптимізації процесу підготовки здобувачів у ЗВО МВС України: підвищення ефективності процесу оволодіння заходами фізичного пливу; вдосконалення методики загальної фізичної підготовки в освітньому процесі здобувачів; активне використання різних позанавчальних форм рухової активності (зокрема, секційної роботи з різних видів спорту).

ЛІТЕРАТУРА

1. Bondarenko V., Okhrimenko I., Tverdokhvalova I., Mannapova K., Prontenko K. Formation of the professionally significant skills and competencies of future police officers during studying at higher educational institutions. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol. 12. Issue 3. P. 246–267.

2. Chervonoshapka M., Shutka H., Chychkan O. Strength indicators of shock actions by the hands and the legs of cadets of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Physical education, sport and health culture in modern society*. 2018. № 3 (43). P. 108–112.

3. Cocke C., Dawes J., Orr R. M. The Use of 2 Conditioning Programs and the Fitness Characteristics of Police Academy Cadets. *J Athl Train*. 2016. № 51(11). P. 887–896.

4. Антоненко С. А. Проблема формування навичок рукопашного бою в системі фізичної підготовки навчальних закладів силових структур. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків, 2002. № 5. С. 15–20.

5. Боровик М.О. Методика розвитку фізичної витривалості курсантів ВНЗ МВС України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. № 52. С. 439–445.

6. Вербовий В. Статична силова витривалість курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020. № 8 (128). С. 34–37.

7. Вербовий В., Червоношапка М., Петрик І., Равлюк І., Смучок В. Підготовленість здобувачів вищої освіти спеціальності «Правоохоронна діяльність» у процесі секційних занять єдиноборствами. *Науковий часопис Національного педагогічного*

університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2021. № 11 (143). С. 34–37.

8. Долбишева Н.Г. Інноваційні підходи до вдосконалення фізичної та спеціальної підготовки майбутніх правоохоронців в системі ВНЗ МВС України. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2016. № 1. С. 170–176.

9. Забора А.В. Шляхи удосконалення спеціальної фізичної підготовки курсантів. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2009. № 2. С. 35–37.

10. Михайлов Р.В. Роль дзюдо у фізичній підготовці співробітників спеціальних структур (на прикладі офіцерів оперативно-тактичної ланки управління). *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія № 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт)*. 2021. Вип. 10 (141). С. 78–84.

11. Сергієнко Ю.П. Теоретико-методичні аспекти організації формування фізичних якостей в процесі спеціальної підготовки курсантів навчальних закладів силових структур. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків, 2002. № 5. С. 21–27.

12. Тьорло О., Червоношапка М., Чичкан О., Костовський М., Кмицяк М., Флуд О., Музика Б., Голодівський М. Психофізіологічні характеристики здобувачів вищої освіти спеціальності «Правоохоронна діяльність» у процесі секційних занять ігровими видами спорту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 2021. № 10(141). С. 128–130.

Юлія ЧУМАК, Людмила ВОЛГІНА, Тетяна КУРТЯН
(Київ Україна)

ПРО НОВИЙ ЦИКЛ ТЕМАТИЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ «ВИБРАНІ ПИТАННЯ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ В ПРАКТИЦІ ЛІКАРЯ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ» НА КАФЕДРІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ І СПОРТИВНОЇ МЕДИЦИНИ

У зв'язку з тим, що від 5 до 7% населення земної кулі потребують медичної реабілітації в різних видах, а тільки 0,7% лікарів займаються цією проблемою, в медицині назріла необхідність у створенні якісно нового підходу до вирішення проблем ведення хворого.

Саме з цією метою на кафедрі фізичної та реабілітаційної медицини і спортивної медицини медичного факультету НУОЗ України імені П.Л. Шупика було створено цикл тематичного удосконалення: «Вибрані питання фізичної терапії та ерготерапії в практиці лікаря фізичної реабілітаційної медицини», для надання знань з методів реабілітації лікарям клінічних спеціальностей та засвоєння навичок відновлення порушених функцій індивіда, пристосування його до навколишнього середовища та участі в соціальному житті.

Зміст програми охоплює базовий обсяг сучасних теоретичних знань і практичних методів фізичної реабілітації та ерготерапії. Значну увагу приділено системі реабілі-

таційних заходів, для того щоб в поставлені терміни досягти стійкого оптимального відповідним саногенетичним можливостям відновлення порушених функцій індивіда.

Програма включає в себе основні поняття фізичної терапії та ерготерапії, принципи побудови програм та основні методи дослідження при травмах і захворюваннях опорно-рухового апарату, хірургічних та онкохірургічних захворюваннях, при захворюваннях серцево-судинної та дихальної систем, в акушерстві та гінекології, педіатрії, нейрореабілітації, геронтології та геріатрії.

За додатковими програмами включено: питання імунопрофілактики.

У навчальному плані циклу зазначен контингент слухачів, тривалість їх навчання, розподіл годин, відведених на вивчення розділів навчальної програми.

У разі необхідності, враховуючи базовий рівень знань слухачів, кафедра вносить корективи та доповнення до навчальних годин, які регламентовані навчальними планами, в межах 15 % від загального обсягу часу.

Навчальний план передбачає проведення освітнього процесу на циклі за очно-заочною формою з елементами дистанційного навчання, в тому числі

40% академічних годин з використанням технології дистанційного навчання у вигляді заочної частини циклу. Дистанційно проводяться лекції та семінарські заняття. Практичні заняття проводяться за очною формою на базі НУОЗ України імені П.Л. Шупика, в тому числі підсумковий іспит та навчання за додатковими програмами, або на базі закладу, який забезпечує ресурси для якісного проведення практичних занять.

Основні завдання навчання за очно-заочною формою з елементами дистанційного навчання:

- розширення можливостей доступу спеціалістів до якісної фахової освіти;
- врахування під час навчання індивідуальних потреб та можливостей слухачів;
- опанування слухачами навичок самостійної роботи;
- підвищення ефективності підготовки завдяки використанню сучасних інформаційних і комунікаційних засобів.

Навчальний план та програма циклу тематичного удосконалення доповнені переліком питань до підсумкового іспиту, переліком практичних навичок, списком рекомендованих джерел.

Для виконання цієї програми під час навчання передбачено такі види навчальних занять: лекції, практичні заняття, різні види семінарських занять, а також самостійну роботу слухачів.

Для визначення рівня засвоєння програми циклу тематичного удосконалення передбачено підсумковий іспит, який складається з тестування; оцінки практичних навичок в симуляційних умовах (в симуляційних центрах, на манекенах тощо), якщо програма навчання передбачала вдосконалення або набуття практичних навичок; вирішення клінічних завдань.

Слухачам, які виконали програму і успішно склали іспит, видається посвідчення про проходження циклу встановленого державного зразка. Термін навчання 78 годин.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Александрович Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Київського міжнародного університету

Алексєєва Ганна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики Бердянського державного педагогічного університету

Антоник Ірина – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Бабійчук Тамара – кандидат педагогічних наук, викладач-методист Бердичівського педагогічного фахового коледжу

Бадер Світлана – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Батюк Тарас – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Бикова Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Бикова Олена – професор кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Бірман Ерік – магістрант факультету туризму та міжнародних комунікацій, напряму «Готельно-ресторанна справа», ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Бойчин Роман – аспірант I року підготовки кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Бондаренко Лідія – доцент кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету

Бондаренко Неллі – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України

Бурдяк Ростислав – аспірант II року підготовки кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Васильєв Ігор – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Волгіна Людмила – кандидат медичних наук, доцент кафедри фізичної та реабілітаційної медицини і спортивної медицини

Ворона Сергій – студент кафедри комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики Бердянського державного педагогічного університету

Габчак Соломія – магістр кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гаврін Андрій – магістрант факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гаврош Тетяна – студентка 2 курсу магістратури кафедри прикладної лінгвістики факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету

Газуда Олександра – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Галів Микола – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Герасименко Олександр – доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гилярська Ольга – доктор філософії, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 015 Професійна освіта; викладач Бердичівського педагогічного фахового коледжу

Гнип Ігор – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

Гнот Соломія – кандидат історичних наук, доцент кафедри олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Годя Іван – кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства, факультет туризму та міжнародних комунікацій, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Горбатюк Лариса – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики Бердянського державного педагогічного університету

Гранд Михаїл – аспірант III року підготовки кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гжесьяк Ян (Grzesiak Jan) – д-р габ., надзвичайний професор Академії прикладних наук у Коніні (Польща)

Девіцька Антоніна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Демиденко Марина – старший викладач кафедри технологій оздоровлення і спорту факультету біомедичної інженерії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Добровольська Оксана – доктор філологічних наук, професор, кафедра культури і соціально-гуманітарних наук Закарпатської академії мистецтв

Дубіна Віталій – аспірант II року підготовки кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Дулішкович Вікторія – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Дьордяй Мар'яна – магістрант кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Єременко Сергій – заступник начальника Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту з навчальної роботи

Зайцева Ірина – кандидат біологічних наук, доцент кафедри садово-паркового мистецтва та ландшафтного дизайну Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Закаляк Наталія – доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Закаляк Наталія – доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Зимомря Іван – доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої школи України, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Ужгородського національного університету; професор Полонійної Академії в Слупську

Зимомря Микола – доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої школи України, професор кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Зимомря Мирослава – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Зимомря Олена – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної взаємодії Ужгородського національного університету

Зімни Ева (Zimny Ewa) – mgr., асистент, Малопольський державний університет імені ротмістра Вітольда Пілецького у місті Освенцим (Польща)

Зубак Ніколета – магістрант факультет туризму та міжнародних комунікацій, напряму «Готельно-ресторанна справа», ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ільницький Василь – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Іовбак Ніка – студентка 3 курсу ФМЦТ, спеціальність Аналіз даних та сучасні технології програмування ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Калініченко Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і романо-германської філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

Камінська Іоанна (Kamińska Joanna) – студентка факультету гуманітарних та соціальних наук Академії прикладних наук у Коніні (Польща)

Каміран Камал Карім – аспірант кафедри державного управління Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кантор Марко – аспірант II року підготовки кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Канюк Олександра – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кархут Вікторія – магістрант кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Кісіль Марія – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Кіш Віктор – магістр 2 курсу ФЗФВ ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (спеціальність – фізична терапія, ерготерапія)

Кіш Віктор – студент 4 курсу ФМЦТ, спеціальність Аналіз даних та сучасні технології програмування ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кіш Надія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Коваль Олександр – старший викладач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства, факультет туризму та міжнародних комунікацій, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ковальський Роман – магістрант кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ковальчук Микола – аспірант кафедри державного управління Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Козик Анастасія – студентка 2 курсу магістратури кафедри прикладної лінгвістики факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Колієнко Анжеліка – аспірантка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Коломієць Дмитро – магістрант факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Комар Михайло – магістрант факультет туризму та міжнародних комунікацій, напряму «Готельно-ресторанна справа», ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Корсак Роман – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства, факультет туризму та міжнародних комунікацій, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Косянчук Сергій – кандидат педагогічних наук, методист Київської гімназії східних мов № 1

Кочержук Денис – викладач кафедри музичного мистецтва Навчально-наукового інституту театрального та музичного мистецтва Приватного закладу вищої освіти «Київський міжнародний університет»; аспірант I року навчання відділу музикознавства та етномузикології Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України

Кравець Оксана – старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кравченко-Дзондза Олена – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Кравчук Ольга – кандидат політичних наук, доцент кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Кулібова Ярослава – аспірант кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Куліш Інна – доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка

Куртян Тетяна – кандидат медичних наук, доцент та завуч кафедри фізичної та реабілітаційної медицини і спортивної медицини

Куцик Василина – магістрант кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Кушнір Андрій – магістр кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Лисиця Віталіна – старший викладач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Глухівського національного педагогічного університету

Лукашук Михайло – асистент кафедри англійської мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

Лучковський Василь – магістрант кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Лях Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Магеррамов Алі – аспірант кафедри державного управління Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мазюкевич Євген – магістрант факультет туризму та міжнародних комунікацій, напряму «Готельно-ресторанна справа», ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Макухіна Світлана – старший викладач кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук Херсонського державного аграрно-економічного університету

Малинка Микола – викладач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Київського міжнародного університету

Мальшина Катерина – доктор історичних наук, доцент, науковий співробітник Інституту археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

Маркова Мар'яна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Масний Олег – викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Матусяк Галина – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук Херсонського державного аграрно-економічного університету

Мендерецька Наталія – асистент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Микитчин Любов – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Миколенко Наталія – старший викладач кафедри практичної психології Київського університету імені Бориса Грінченка

Миңда Отілія – старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Мицавка Юрій – аспірант II року підготовки кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Мишеніна Тетяна – доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету

Мондич Діана – магістрант факультет туризму та міжнародних комунікацій, напряму «Готельно-ресторанна справа», ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Николаєв Святослав – аспірант II року підготовки кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Новгородський Руслан – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Носа Богдан – аспірант кафедри теорії та практики перекладу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Обезюк Тетяна – старший викладач кафедри технологій оздоровлення і спорту факультету біомедичної інженерії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Огар Анна – доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Пастернак Марія – магістрант кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Петренко Ольга – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Підвальна Олена – старший викладач кафедри технологій оздоровлення і спорту факультету біомедичної інженерії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Піддячий Микола – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної Слов'янської Академії освіти імені Яна-Амоса Коменського, головний науковий співробітник відділу STEM-освіти Інституту педагогіки НАПН України

Плускота Маґдалена (Pluskota Magdalena) – д-р, Вища школа управління та підприємництва у м. Валбжих (Польща)

Починкова Марія – професор кафедри філологічних дисциплін Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Пруський Андрій – доктор технічних наук, професор, начальник кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Пруський Андрій – начальник кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Репетій Світлана – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Київського університету імені Бориса Грінченка

Романенко Ірина – аспірантка кафедри державного управління Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Руда Тетяна – магістр кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Руденко Денис – аспірант кафедри державного управління Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Руднєва Антоніна – магістрант факультету туризму та міжнародних комунікацій, напряму «Готельно-ресторанна справа», ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Саган Василина – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Сапункова Анна – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Сидоренко Володимир – професор кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Соловей Вадим – кандидат с.-г. наук, с.н.с, завідувач відділу ґрунтових ресурсів Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського»

Соляр Ігор – доктор історичних наук, професор, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Стойка Олеся – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Терещенко Роман – аспірант II року підготовки кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Тищенко Василь – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Ткаченко Володимир – доктор історичних наук, професор, директор Інституту прикладної педагогіки (Київ)

Ткаченко Дар'я – магістр першого року навчання, спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, ОП «Позашкільна та інклюзивна освіта», факультету педагогіки,

психології, соціальної роботи та мистецтв Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Топчий Валерій – аспірант кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

Троценко Олена – аспірантка Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського»

Тупченко Валерія – доцент кафедри іншомовної підготовки, європейської інтеграції та міжнародного співробітництва Української інженерно-педагогічної академії (Харків)

Фігура Оксана – викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Фоменко Володимир – кінодраматург, журналіст

Фриз Петро – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Хоменко Ілля – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри телебачення і радіомовлення Навчально-наукового Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Цимбір Ганна – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ципліна Анна – магістр кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі

Чабак Людмила – кандидат філософських наук, директор проєктів Сіверського інституту регіональних досліджень

Чепіга Ульяна – студентка магістратури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Червоношапка Марина – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

Чорноус Оксана – старший науковий співробітник відділу інновацій та стратегій розвитку освіти ІП НАПН України м. Київ

Чумак Юлія – кандидат медичних наук, асистент кафедри фізичної та реабілітаційної медицини і спортивної медицини

Шеменда Христина – студентка (гр. ІП-109М) факультету історії педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Шепіда Роман – магістрант факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Шкода Наталя – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Шовак Оксана – доцент кафедри англійської філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Шубер Дмитро – магістрант факультет туризму та міжнародних комунікацій, напряму «Готельно-ресторанна справа» Ужгородського національного університету

Щербуха Олена – магістр 2-го курсу кафедри СПМЛД ДДАЕУ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
ROZWÓJ NOWOCZESNEJ EDUKACJI I NAUKI –
STAN, PROBLEMY, PERSPEKTYWY
TOM XV: BADANIA NAUKOWE W KONTEKŚCIE WYZWAŃ
I KONFLIKTÓW

Pod redakcją:
Jan Grzesiak, Ivan Zymomrya, Vasyl Ilnytskyj

РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ:
РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ
TOM XV: НАУКОВІ ПОШУКИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ
I КОНФЛІКТІВ

За редакцією:
Ян Гжесяк, Іван Зимомря, Василь Ільницький

Pod redakcją:
Jan Grzesiak, Ivan Zymomrya, Vasyl Ilnytskyj

Макетування та верстка – Василь Герман
Дизайн обкладинки – Олег Лазебний

***Редакція не завжди поділяє думки авторів, за зміст, достовірність
інформації та точність цитувань відповідальності не несе.
При передруці статей посилання на збірник є обов'язковим.***

Здано до набору 01.11.2023 р. Підписано до друку 15.11.2023 р.
Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 14,8. Зам. № 1450
Наклад 300 примірників

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «П'ОСВІТ»
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
E-mail: posvitdruk@gmail.com